

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Шевчук С.М.</i> Теоретичні підходи до регіоналізації в українській суспільно-географічній науці 20-30-их років ХХ століття.....	11
<i>Родненко А.О.</i> Соціально-економічні аспекти проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року в Україні.....	15
<i>Ярьоменко С.Г.</i> Якісна оцінка геополітичного позиціонування Балто-Чорноморсько-Каспійського простору.....	17
<i>Добролюбов А.Н.</i> Использование ГИС-технологий для целей создания кадастра особо охраняемых природных территорий Пензенской области.....	19
<i>Саркісов А.Ю.</i> Теоретичні основи дослідження регіонального АПК (на прикладі Херсонської області).....	22
<i>Павленко Т.М.</i> Динаміка показників розвитку туристичної галузі регіонів України.....	25
<i>Варвинська І.В., Сегіда К.Ю.</i> Вплив міграції населення на формування трудового потенціалу регіону...	28
<i>Лихневская Н.</i> Пространственное развитие Белгородской агломерации.....	31
<i>Слободян О.А.</i> Проблеми розвитку дитячого і молодіжного туризму у Тернопільській області.....	34
<i>Вірченко П. А.</i> Ретроспективний аналіз розвитку системи освіти Харківського регіону....	37
<i>Нарожняя А.Г., Полякова Т.А.</i> ГИС в изучении системы расселения Белгородской области.....	41

ДОСЛІДЖЕНЬ. ПРИКЛАДНІ РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Олійник В.Д.</i> Регіональна неоднорідність України: суспільно-географічний аспект.....	44
<i>Заставецька О.В., Заставецька Л.Б.</i> Комплексний економічний і соціальний розвиток регіону як головний принцип сучасної регіональної політики в Україні.....	47
<i>Лопина Е.М., Федутенко А.П.</i> Оценка транспортной доступности до рекреационных объектов.....	52
<i>Романів О.Я., Аверкина М.Ф.</i> Соціальні наслідки економіко-екологічної депресивності регіону.....	55
<i>Корнус О.Г.</i> Особливості територіальної організації медичного обслуговування Сумської області.....	58
<i>Копер Н.Є.</i> Умови праці у промисловості в контексті її соціальної переорієнтації.....	61
<i>Пушкарь О.І.</i> Чинники формування і функціонування мережі закладів охорони здоров'я регіону.....	63
<i>Костащук І.І., Лукавецький Б.В., Ковбас Г.І.</i> Географічні особливості територіальної організації релігійної сфери регіону (на прикладі Івано-Франківської області).....	65
<i>Белеванцев В.Г., Чендев Ю.Г.</i> Сравнительный анализ компонентов природной среды на северо-западе Среднерусского Белогорья в разные исторические периоды.....	68
<i>Кулешова Г.О.</i> Інвестиційні зв'язки Харківської області як прикордонного регіону.....	72
<i>Пономаренко Г.М.</i> Особливості суспільно-географічного районування України в сучасних умовах.....	76
<i>Стаценко Е.А., Жеребненко Ю.С.</i> Выявление и диагностирование опорных элементов экологического каркаса на примере Красногвардейского района Белгородской области....	79
<i>Сінна О.І.</i>	

Аналіз соціально-економічних показників у процесі регіональних ландшафтно-екологічних досліджень.....	82
<i>Украинский П.А.</i> Сокращение площади пашни и многолетних насаждений на территории Белгородского района Белгородской области в последней четверти XX– начале XXI века.....	85
<i>Заволока Ю.Ю., Грудіна А.В.</i> Основи суспільно-географічного вивчення сільського ринку праці.....	88
<i>Єрошина Т.В.</i> Бджільницьке районування території Львівської області.....	91
<i>Полякова Т.А.</i> Социальная база градостроительного планирования (на примере г. Белгорода).....	94
<i>Корецька Р.М., Андерсон В.Н.</i> Общественно-географический подход к изучению жилищно-коммунального комплекса крупного города (на примере г. Одессы).....	97
<i>Кулешова Г.О., Полякова К.А.</i> Особливості експортно-імпортних операцій прикордонних регіонів України.....	99
<i>Ліхван В.Ф.</i> Соціальна безпека населення Харківської області.....	103
<i>Кривуля О.Ю.</i> Фізико-географічні дослідження Слов'яносербщини.....	105
<i>Кисіль І.О.</i> Транспортна система Валківського району (суспільно-географічні особливості).....	107
<i>Андриенко И.В.</i> Промышленное предприятия ОАО «Завод Фиолент» как точечный объект исследования общественной географии.....	110
<i>Юр'єва А.В., Чепенко Р.Г.</i> До питання динаміки розвитку послуг зв'язку в Харківському регіоні.....	113
<i>Заєць Т.М.</i> Суспільно-географічні чинники якості життя населення.....	115
<i>Меметова Р.Ш.</i>	

Соціально-екологічний аналіз території предгор'я Главної гряди Кримських гор.....	118
<i>Козлова Г.О.</i> Регіональні особливості розвитку будівництва в Україні.....	122
<i>Яновська О.О.</i> Соціальні послуги на молодіжному ринку праці Харківської області.....	124
<i>Юркова Е.В.</i> Изучение функционального зонирования муниципального образования города Белгорода на этапе роста.....	127
<i>Ницца О.С.</i> Топонімічні дослідження в Лозівському районі Харківської області.....	130
<i>Тесленко А.О.</i> Проблеми і перспективи розвитку електроенергетики України.....	132
<i>Попова Ю.</i> Исследование процесса урбанизации в Белгородской области.....	135
<i>Малик І.А.</i> Вплив менталітету на соціально-економічний розвиток України.....	137
<i>Пересічанський М.К.</i> Сучасні тенденції інвестиційної діяльності в Харківській області.....	140
<i>Кобилін П.О.</i> До питання транспортного положення адміністративних одиниць Харківського району.....	142
<i>Сеньчук Х.В.</i> Автотранспортний простір Львівщини: макротопологічний аналіз.....	145
<i>Гусева А.Ю.</i> Структура виноробного комплексу як складової агропромислового комплексу України.....	148
<i>Павленко Х.М.</i> Історико-географічні передумови розвитку промисловості в Луганській області.....	151
<i>Моштаківа Н.В.</i> Фактори розвитку комплексу культури регіону.....	154

ТА СУМІЖНИХ ТЕРИТОРІЙ

<i>Зуб Л.В.</i> Історико-географічний огляд досліджень геодемографічних процесів на території України.....	158
<i>Литовченко М.В.</i> Особливості національного та етнолінгвістичного складу населення України.....	161
<i>Федій О.А.</i> Демографічна ситуація в сільській місцевості Полтавської області.....	164
<i>Сегіда К.Ю.</i> Особливості природного відтворення населення Харківської області.....	167
<i>Предыбайло С.Д.</i> Общая характеристика украинской национальности в составе населения Гомельской области.....	171
<i>Балик М.Г.</i> Особливості розселення населення в Харківській області.....	174
<i>Козин В.</i> Трудовые миграции в трудовом потенциале Белгородской области.....	176
<i>Альтгайм Л.Б.</i> Природний рух сільського населення Хмельницької області як демографічний чинник формування сільського розселення території.....	178
<i>Козловець А.В.</i> Територіальна диференціація особливостей вікової структури населення Херсонської області.....	182
<i>Деловая Е.</i> Оценка трансформации сельского расселения Белгородской области.....	185
<i>Масюк А.І.</i> Демографічні процеси в Черкаській області.....	187
<i>Рещенко Н.М.</i> Геодемографічні особливості прикордонних районів Харківської області..	191

<i>Баньковська О.А.</i> Розвиток готельних ланцюгів як складова сфери готельного бізнесу.....	195
<i>Чижова О.В.</i> Передумови створення туристичного кластеру в Харківському регіоні.....	199
<i>Іонашку А.В., Костащук Т.М., Торушанко В.Р.</i> Географія монастирів як важливих об'єктів паломництва в Чернівецькій області.....	201
<i>Жулова Л.О.</i> Маркетинг страхування в туризмі.....	203
<i>Неверова Т.А.</i> Бинформационные ресурсы краеведения как фактор развития региона: аспект управления.....	205
<i>Макеева А.В.</i> Экологические проблемы естественных пещер Самарской области.....	208
<i>Отряжа М.А.</i> Віртуальний тур як засіб реклами в індустрії регіонального туризму.....	209
<i>Васильєва Л.Д.</i> Рекреационные ресурсы курорта Затока: современное состояние.....	212
<i>Пацюк В.С.</i> Історія розвитку індустріального туризму зарубезом.....	214
<i>Мисюкевич А.В.</i> Готельне господарство як ланка структури туристсько-рекреаційного комплексу Харкова.....	217
<i>Сінітович Г.О.</i> Літературні подорожі Європою.....	219
<i>Бучко Ж.І., Кібич А.Д.</i> Етнотуристський потенціал музеїв Карпатського регіону.....	221
<i>Кухтіна М.В.</i> Регіональні особливості прояву проблеми бідності у Латинській Америці.....	224
<i>Семеген О.О.</i>	

Основні проблеми та деякі шляхи оптимізації функціонування сільського туризму Хмельницької області.....	227
<i>Столбцов С.В.</i> Естетична оцінка урболандшафтів в контексті розвитку туристсько-рекреаційної діяльності (на прикладі м. Новомосковська).....	230
<i>Килимчук А.Ю.</i> Оцінка можливих напрямів емпіричної складової фізико-географічних краєзнавчих досліджень в межах долини річки Боковенька.....	233
<i>Царук Л.О.</i> Рекреационно-туристическая привлекательность города Ильичевска и его окрестностей.....	237
<i>Грищенко Н.В.</i> Проблеми і перспективи розвитку іноземного туризму в Україні.....	239
<i>Рудик О.М.</i> Географія виноградарства і виноробства Іспанії.....	241
<i>Радостева А.В.</i> Суспільно-географічні аспекти розробки маршрутів «виходного дня».....	244

Секція 4. ГІС У РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.
ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

<i>Некрич А.С.</i> Mapping design of the net zoning by means of GIS-technology (on the example of the central economical region in Russia).....	247
<i>Юровчик В.Г.</i> Застосування ГІС-технологій в лісовому господарстві.....	250
<i>Гуляева Т.В., Жеребненко Ю.С.</i> Использование материалов дистанционного зондирования для сравнительного структурного анализа населенных пунктов Белгородской области.....	252
<i>Польшина М.А., Половинко В.В.</i> Основные направления совершенствования территориального устройства лесных ландшафтов с применением ГИС и ДЗЗ.....	255
<i>Кузьменко Я.В.</i>	

Оценка эколого-хозяйственного состояния Старооскольско-Губкинского промышленного района с помощью ГИС- технологий.....	259
<i>Кубрак В.Г.</i>	
Использование геоинформационных технологий и дистанционного зондирования для контроля над условиями землепользования (на примере фермерских хозяйств Борисовского района Белгородской области).....	263
<i>Терехин Э.А.</i>	
Мониторинг лесного фонда методами дистанционного зондирования (на примере Шебекинского района Белгородской области).....	266
<i>Дибленко Л.В.</i>	
Особливості розвитку та основні напрями застосування ГІС у суспільно-географічних дослідженнях.....	269

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІЙ НАУЦІ
20-30-их РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Історія розвитку світової та української географічної науки початку ХХ ст. позначилась інтенсивним розвитком, що призвело до виникнення та формування нових теоретико-методологічних напрямків. В умовах диференціації географії в цей час виникла проблема трактування сутності самої науки та її місця в системі наукового пізнання, внутрішньої структури тощо. Певною мірою була розв'язана ця методологічна дискусія, що вже встигла перетворитися на кризу науки, розробкою А.Геттнером «хорологічної» концепції в географії. Він розумів географію як науку що вивчає будь-які (і природні і суспільні) просторові явища в їх географічному (просторовому) відношенні [1].

Концепція А.Геттнера фактично окреслила теоретико-методологічні основи географії не на одне десятиліття та послужила формуванню сучасної географії, зокрема суспільної, як науки, що вивчає форми геопросторової організації суспільства. У 20-х рр. минулого століття в українській економічній географії утверджується регіональний напрямок досліджень як один з підходів до розуміння сутності економічної географії. Він сформувався під впливом хорологічної концепції А.Геттнера, просторова концепція якого зводилася до того, що основним завданням географії як науки має бути краєзнавчий опис. Такий підхід до вивчення суспільно-географічних явищ в межах певної території (регіону) в подальшому склав теоретичне підґрунтя для формування в українській національній географії районного напрямку [9].

Краєзнавчий (регіонознавчий) напрямок в методології української економічної географії 20-х рр. був представлений окремою економіко-географічною школою в складі К.Дубняка, І.Зільбермана, Ф.Матвієнка-Гарнаги, В.Садовського, А.Синявського, П.Фоміна, М.Шрага, Р.Яновського та ін. [11, с.337].

Теоретико-методологічні основи районного напрямку в економічній географії зводилися до наступних положень:

- метазавдання економічної географії визначалось як дослідження економічного життя суспільства в межах певного району у взаємозв'язку усіх його галузей та окремо порівняння районів між собою;
- основна теоретична проблема – типологія економічних районів на основі різних критеріїв (за зразком типології ландшафтів у фізичній географії);
- головна категорія науки – географічний поділ праці, на основі якого виділяються економічні райони як територіальні утворення, а в межах них на основі певних закономірностей розвинулася власна неповторна система господарства.

Теоретичні основи регіонаознавства (краєзнавства) як окремої науки в українській географії були сповна обґрунтовані проф. К.Дубняком, який розумів економічну географію як науку про «окремий економічний район, окрему державу, як комплекс економічних районів, держави і державні угруповання, як окремі економічні райони світового господарства, як комплекс окремих економічних районів [...]» [3,с.229].

Краєзнавство К.Дубняк розглядав як галузь географічної науки, при цьому він наголошував, що об'єктом (предметом) географічної науки є саме край («краєвид, місцевість, частина земної поверхні»). Учений ототожнював поняття краєзнавства з поняттям географії окремого регіону: «краєзнавство то наука про стан засобів виробництва і продукційних сил в певному територіальному районі» [2,с.2]. К.Дубняк обґрунтував у своїх методологічних студіях власний відмінний від інших підхід стосовно предметної сутності економічної географії у межах краєзнавства.

В ряді статей К.Дубняк розробив модель економічного районування українських земель та провів економіко-географічне районування окремих регіонів. Зокрема, ще в 1921р. К.Дубняк вперше здійснив економіко-географічне районування території Полтавщини.

Одним з перших українських економіко-географів, хто застосував у своїх дослідженнях раєональний підхід та обґрунтував його методологічні засади, був В.Садовський. Незважаючи на те, що економічну географію В.Садовський розумів як галузь економічної науки (політичної економії), він пропонував економічну географію України студіювати через вивчення її окремих економічних районів чи в цілому як одного району.

Предметом економічної географії В.Садовський вважав світове господарство, складене сукупністю економічних районів. Під економічним районом В.Садовський розумів певну відмежовану територію, на якій господарське життя в цілому чи певна група господарських явищ зв'язана певною закономірністю [5,с.11]. Як бачимо, В.Садовський не заперечував необхідності встановлення певних економіко-географічних закономірностей, що визначають господарське життя району, а розглядав економічний район як цілісну територіальну систему, що сформувалася на основі господарських зв'язків та є основою для формування національного господарського комплексу чи світового господарства як комплексної системи [12, с.149].

Надзвичайно цінною з наукової точки зору є структурна модель типології економічних районів розроблена В.Садовським. Учений виділяв їх наступні групи: природно-історичні, економічні й мішані (природно-господарські). Також економічні райони, згідно вчення В.Садовського, можуть мати дві форми в залежності від ознаки їх дослідження: інтегральні райони (народногосподарський комплекс держави в цілому) та спеціальні райони (райони певних галузей господарства» [5,с.11]. Усі схеми економічного районування території України, що були запропоновані різними вченими протягом 20-х – на початку 30-х рр. минулого століття, можна підпорядкувати класифікаційній моделі типології економічних районів, розробленої В.Садовським.

В 20-х рр. минулого століття у спеціальній літературі породжувалася дискусія з приводу чинників (факторів), які визначають територіальну організацію суспільства. Цьому питанню приділяли увагу більшість тогочасних економіко-географів, проте системні теоретичні підходи до цієї проблеми простежуються у працях В.Садовського та Ф.Матвієнка-Гарнаги.

Досліджуючи ці фактори (чинники) В.Садовський згрупував їх у дві групи: природні (умови навколишнього середовища) та історико-природні (ресурси природні, людські, культурно-побутові, історичні, політичні та ін.). Суспільні фактори територіальної організації В.Садовський відносив до історико-природної групи, проте надзвичайно важливим є те, що дію усіх цих факторів він розглядав системно, надаючи при цьому певних переваг історичному фактору [12, с.149-150].

До однієї з перших спроб економіко-географічного районування території України у вітчизняній науці належить діяльність П.Фоміна, який визначав районний напрямок як найбільш перспективний у розвитку української економічної географії. Основним предметом економічної географії П.Фомін бачив саме економічні райони, а завдання економіко-географічної науки він в цілому визначив як пошук «[...] теоретично формули економіки груп, систем районів [...] і розвиток найважливіших економічних коефіцієнтів з урахуванням моментів динамічного характеру і пізнання типу і напрямку розвитку найважливіших економічних коефіцієнтів» [8,с.47].

Розробка методологічних засад української суспільної географії, теоретичних основ української районної економічної географії належить видатному українському вченому А.Синявському.

Економічну географію А.Синявський визначав як науку «що вивчає господарчу діяльність, продукційні сили тої чи іншої території, з погляду суспільно-географічного поділу праці, а також природних і соціальних передумов такого розподілу» [6,с.145]. А.Синявський розглядав економічну географію як науку хорологічну, визначив, що на територіальну організацію суспільного життя населення впливають дві групи факторів: природні та соціальні, а основою для формування господарства є суспільно-географічний поділ праці.

Розуміючи під предметом економічної географії економічний ландшафт, що в реальності має вияв у формі певного економічного району як базової одиниці світового господарства, – А.Синявський продовжив у своїх дослідженнях теоретичне обґрунтування районного напрямку науки. В цьому аспекті не можна не сказати про його засадничу працю «Економічний район та економічний ландшафт (методологічна розвідка)», яка стала чи не першою у вітчизняній науці працею з теоретичних проблем економічного районування. А.Синявський піддавав критиці методологічні положення галузево-статистичного напрямку, визначаючи свою підтримку ідей районного напрямку у розвитку теорії та практики економічної географії: «економстатистичний напрямок в економгеографії, т.з. «паростковий» чи «галузевий», що панує і досі, не має ані географії, бо від неї відірваний, а також і економіки, хоч цього потребує наука економгеографії. Районовий напрямок – це метод, щоб вивчати географічний суспільний поділ праці. Перше завдання його – з'ясувати кавзальність та

способи вкладати господарчу діяльність в певні своєрідні комплекси, в економічні райони» [6,с.108]. Огляд та детальний аналіз зарубіжної (переважно німецької) літератури – праці К.Ріттера, А.Гумбольта, К.Андре, А.Геттнера, Р.Зігера, К.Еккерта, Е.Фрідріха, К.Заппера та ін., а також праць російських учених – Г.Студентського, М.Чаянова, О.Рибнікова, О.Котова дали можливість А.Синяському вперше в українській науковій літературі узагальнено сформулювати методологічні основи економіко-географічного районування у контексті прогресивної світової наукової думки. Про сутність економічного району та економічного ландшафту А.Синявський писав: «ляндшафт і найперше природно-історичний встановлюють природні умови, що ними більше або менше опанувало людство і внаслідок цього вже утворюються на природній базі певні нашарування культурні та економічні, утворюються культурний, економічний ляндшафт.

Район – район ляндшафт, це географічний індивідуум природи території землі, де через людську працю та культурно-економічне нагромадження стаються в природно-історичній стихії ті зміни, що створюють певний культурно-економічний ляндшафт, де найперше досліджуються залежності такого творення» [7]. Як видно з цих визначень, розуміння А.Синявським сутності економічного ландшафту (району) дуже близьке чи навіть тотожне до розуміння краю (району) К.Дубняком. Отже, метазавдання економічної географії А.Синявський вбачав у пізнанні диференціації між окремими економічними районами, що сформувалася на основі суспільно-географічного поділу праці та визначення перспектив такої подальшої диференціації.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ української економічної географії 20-х рр. здійснив Ф.Матвієнко-Гарнага. Завданням економічної географії, на думку Ф.Матвієнка-Гарнаги, є встановлення системи взаємозалежності природних і суспільних факторів, їх впливу на галузі господарства певної території.

У межах районного напрямку своїх досліджень Ф.Матвієнко-Гарнага характеризував теоретичні напрацювання т.з. природничого районування в економічній географії, розкривав погляди П.Тутковського, А.Єрмолова, О.Скворцова та тих дослідників, які відкидали вплив природних чинників в економіко-географічному районуванні (О.Челінцев), а також районування за системою господарства (І.Бруцкус). Ф.Матвієнко-Гарнага приходив до висновку, що «єдиного універсального показника (критерія районування – С.Ш.) в різноманітності структур сільського господарства, як і промисловості не може бути» [4, с.52]. І тому пропонує свій критерій – класифікувати галузі господарства для виділення економічних районів за наступним планом: характер продукції галузі, система виробництва, соціально-економічний стан господарства [9].

Українська економіко-географічна наука на початку 30-х рр. ХХ ст. опинилася в надзвичайно складних зовнішніх умовах. Національна географія поступово втрачала зв'язок з європейською наукою, а на середину 30-х рр. остаточно його втратила, опинившись під впливом більшовицької марксистсько-ленінської ідеології. Ідеї дійсно районної економічної географії без їх ідеологічного нашарування розвинулися в Україні у 20-х рр. у працях

В.Садовського, А.Синявського, П.Фоміна, Ф.Матвієнка-Гарнаги, К.Дубняка, І.Зільбермана, М.Шрага, Р.Яновського та ін.

Література: 1. Геттнер А. География. Её история, сущность и методы. – Пер. с нем. – Л., 1930. – 416 с. 2. Дубняк К. Краєзнавство на Україні, його минуле й сьогочасні завдання, коли будується нове життя // Культура і побут. – 1925. – № 5. – с. 2–3. 3. Дубняк К. Що таке краєзнавство // Червоний шлях. – 1925. – № 6 – 7. – с. 224–237. 4. Матвієнко-Гарнага Ф.Т. Нариси з економічної географії України: Підручник для вищих шкіл. – Б. м.: Держвидав України, 1929. – 200 с. 5. Садовський В. Світове господарство. Курс лекцій. – Подєбради, 1932. – 179 с. 6. Синявський А. Методологія економгеографії (основні поняття) і схематичний нарис програму. Студія сільськогосподарської економії. За ред. проф. С. Веселовського. – Київ: Науково-дослідча катедра сільсько-господарської економії, 1927. 7. Синявський А. Економічний ландшафт і економічний район (методологічна розвідка). – К., 1930. – 20 с. 8. Фомин П.И. Украина. Экономическая характеристика. Пособие при изучении экономической географии Украины. – Харьков: Научная мысль, 1923. – 179 с. 9. Шевчук С.М. Розвиток методології суспільної географії в Україні у першій половині ХХ століття // Економічна та соціальна географія: Наук. зб./ Ред. кол.: С.І. Іщук (відп. ред.) та ін. – К., 2005. – Вип. 56. – с. 27–37. 10. Шевчук С.М. Федір Матвієнко-Гарнага – видатний український економіко-географ і економіст // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2006. – Вип. 13. – с. 30–33. 11. Краєзнавчий напрямок у розвитку методологічних основ української економічної географії в 20-х рр. ХХ століття // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон, 2007. – с. 333–337. 12. Шевчук С.М. Професор Валентин Садовський – основоположник районного напрямку в методології української суспільної географії // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук. праць. У 4-х тт. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – Т. II. – с. 148 – 150.

УДК 911.3

Родненко А.О.

Керівник – ст. викл. Ключко Л.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЧЕМПІОНАТУ ЄВРОПИ З ФУТБОЛУ 2012 РОКУ В УКРАЇНІ

У квітні 2007 року Україна разом із Польщею отримала право приймати в 2012 році чемпіонат Європи з футболу (далі - Євро-2012).

Важко переоцінити те надзвичайно важливе значення, яке матиме для подальшого розвитку України спільна перемога в конкурсі на право проведення Євро-2012. Адже ніколи ще у своїй історії наша держава не отримувала такого шансу.

Євро-2012 – це особливий виклик для України і Польщі, а для нашої країни – це ще й важливий практичний елемент європейської інтеграції.

Чемпіонат Європи з футболу вважається третім за своїм значенням спортивним змаганням у світі після Олімпійських ігор і Чемпіонату світу з футболу. Кожні 4 роки за футбольними матчами європейської континентальної першості спостерігають мільйони глядачів на трибунах стадіонів і мільярди

біля екранів телевізорів. Для прикладу, телевізійна трансляція футбольних матчів останнього Чемпіонату Європи з футболу 2008р., який відбувся в Австрії та Швейцарії, здійснювалася майже на 200 країн світу. Тому від того, як країна-господар зуміє підготуватися до цих змагань, як вона їх проводитиме, залежатиме враження про цю країну практично в усьому світі. А це надзвичайно важливо.

З іншого боку, незважаючи на свій спортивний статус, Чемпіонат Європи з футболу є, передусім, великим геополітичним, геоекономічним, гуманітарним і культурним проектом. Якщо брати до уваги політичний аспект, то Євро-2012 дозволить українцям наблизитися до Європи, відчутти себе невід'ємною частиною великої сім'ї європейських народів, вирішити цілу низку важливих для України питань політичного та економічного характеру. Окрім цього, українсько-польська співпраця на шляху підготовки до чемпіонату дозволить ще більше поглибити відносини стратегічного партнерства, які існують сьогодні між двома країнами, знайти нові форми взаємної інтеграції та співпраці та реалізувати цілу низку взаємовигідних проектів.

З економічної точки зору, Євро-2012 – це будівництво нових спортивних споруд, розвиток транспортної інфраструктури, готельного господарства, сфери послуг, туристичної галузі, покращення ситуації практично в усіх сферах економіки країни. За цей короткий період, який залишився до початку чемпіонату, наша держава може виконати стільки соціально-економічних проектів, на що в інших умовах знадобилися б десятки років.

В культурному і гуманітарному плані Україна має можливість відкрити себе для інших країн, продемонструвати свою культуру, традиції, кухню, привабливі туристичні об'єкти тощо. А це обов'язково сприятиме промоції нашої держави й принесе відчутний економічний ефект у майбутньому [1].

Проте, щоб досягти такого соціально-економічного ефекту від проведення Євро-2012, Україні потрібно виконати ряд завдань, серед яких:

- будівництво нових або реконструкцію діючих стадіонів у приймаючих містах (м. Київ, Львів, Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Харків);
- створення сучасних систем, здатних без будь-яких обмежень забезпечити відповідний за якістю та кількістю громадський транспорт у межах і навколо зазначених вище міст (метрополітени, трамваї, тролейбуси, автобуси);
- будівництво, реконструкцію, ремонт за європейськими стандартами автомобільних доріг загального значення, залізниць, аеропортів;
- будівництво нових та реконструкції діючих понад 330 готелів та 60 студентських гуртожитків в приймаючих містах та на прилеглих до них територіях;
- створення сучасних систем надання допомоги у випадках надзвичайних ситуацій в даних містах;
- здійснення необхідних реставраційно-ремонтних робіт будівель театрів, музеїв, Національних заповідників, парків культури і відпочинку у містах, де будуть проходити футбольні матчі, та містах і селах за маршрутами переміщення учасників змагань та туристів;
- розбудову туристичної інфраструктури у межах і навколо зазначених міст, розробку спеціальних туристичних маршрутів;

- здійснення усіх необхідних заходів для спрощеного перетину кордону особами та товарами; облаштування митних переходів [2].

В результаті, від успішної реалізації даних завдань, Україна отримає:

- сучасну транспортну, інформаційно-телекомунікаційну та соціальну інфраструктуру на рівні європейських стандартів;

- значний імпульс для розвитку вітчизняного підприємництва та практично всіх галузей економіки та сфер суспільного життя;

- понад 18 млрд. доларів США інвестицій;

- збільшення на 2-3 млн. кількості робочих місць, які мають бути привабливими для українців, що зараз працюють за межами України [2].

Отже, Чемпіонат Європи 2012 року з футболу – це винятковий історичний шанс, який є безпрецедентною нагодою сформувати сучасну інфраструктуру країни в цілому та окремих приймаючих регіонів і міст, здійснити структурні зміни в економіці, залучити іноземні та вітчизняні інвестиції, створити нові робочі місця, сформувати європейський імідж України [3].

Література: 1. „Зовнішні справи”- <http://uaforeignaffairs.com/>. 2. Концепція Державної цільової програми “Забезпечення підготовки і проведення в Польщі та Україні фінального турніру чемпіонату Європи 2010/12 з футболу” на 2007-2012 роки в Україні. 3. Регіональна цільова програма «Забезпечення підготовки і проведення фінальних частин чемпіонату Європи 2009 року серед юнаків до 19 років і чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Донецькій області».

УДК 911.3

Ярьоменко С.Г.

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

ЯКІСНА ОЦІНКА ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

Актуальність питання аналізу геополітичного позиціонування та якісної оцінки будь-якого регіону чи макрорегіону пов'язана з вивченням територіальної організації суспільства (ТОС). ТОС можна розглядати у кількох площинах: у природно-географічній, економічній, політичній, соціальній та ін. у даному дослідженні основна увага приділена вивченню політичних питань та процесів, що відбуваються у країнах простору.

Балто-Чорноморсько-Каспійський простір можна розглядати як макроструктуру політико-територіальної організації суспільства. У будь-якій організації є елементи множинності, які групуються за певними внутрішніми та зовнішніми зв'язками [1].

У 1960-х рр. була розроблена концепція типу «центр-периферія», за якою у просторовому вимірі формується уся світо господарська система. Дж. Фрідман основний наголос робив на гео економічній складовій концепції. Подальший розвиток концепції пов'язаний з І. Валерстайном, який ввів поняття «напівпериферії» [3].

С. Коен (1963) розробив геополітичну модель світу, де виділив геостратегічні та геополітичні регіони, які поділив на ієрархічні рівні. За ним, кожен регіон знаходиться на різних рівнях розвитку, тому і має різні якісні характеристики по відношенню до інших геополітичних регіонів [2]. Такий процес, при якому система знаходиться в стані, близькому до рівноваги, С. Коен назвав ентропією. Ентропія пов'язана з поняттям невизначеності. На нашу думку, більш чітким буде поняття «зона хаосу», яку потрібно розуміти, як стан системи, при якій рівень ентропії високий, тобто невизначеність у системі пов'язана з нестабільністю політичної системи.

На нашу думку, можна геополітичні регіони представити у вигляді такої схеми:

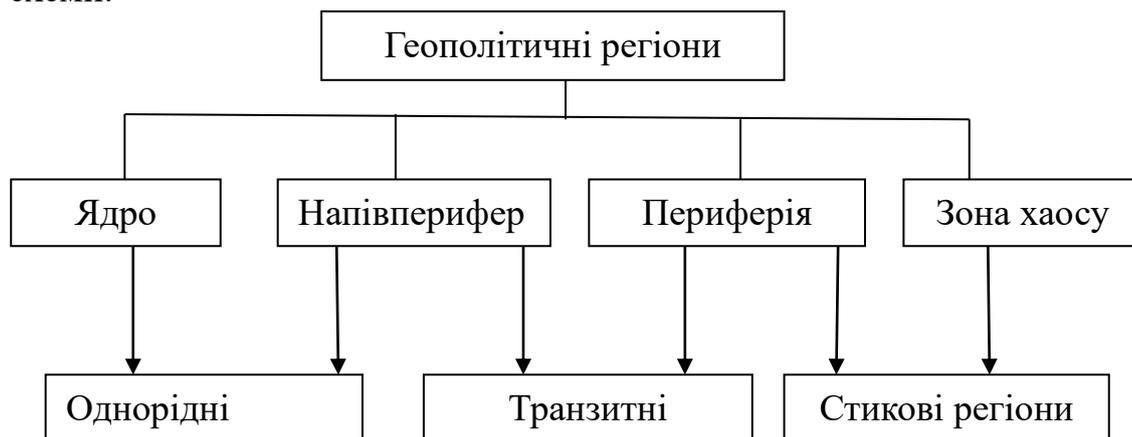

Рисунок 1. Геополітичні регіони в узагальненій геополітичній системі «центр-периферія»

Кожен з виділених геополітичних регіонів у системі «центр-периферія» має ознаки двох елементів системи, що говорить про те, що можна провести ешелонування регіонів за кількісними та якісними показниками. Рівень ентропії зростає від ядра до зони хаосу.

Для підтвердження цього положення проведемо аналіз політичної ситуації у країнах Балто-Чорноморсько-Каспійського простору. Основними показниками були вибрані такі:

- політична стабільність у державі;
- ефективність уряду при вирішенні соціально-економічних та політичних питань, його мобільність та дієвість;
- контроль держави за корупцією;
- верховенство закону у державі.

Дослідження автора спираються на дані Світового банку та автора доповіді Д. Кауфмана та ін. Усі показники є інтегральними, які визначені на основі соціологічного опитування та дослідження міжнародних організацій, різних політологічних інститутів та організацій, що були задіяні у проекті. Даний проект бере свій початок з 1996 року та проводився за 100-бальною оцінкою (чим більше, тим краще) за 212 країнами світу [4].

Автором проведено дослідження не тільки в рамках досліджуваного регіону, але й Європи в цілому, а також взято Туреччину та Росію. Якщо спиратись на погляди Дж. Фрідмана та С. Коена, країни ядра повинні мати високі показники стабільності, низькі показники корупції та ін. З віддаленням від ядра нарастають процеси, що близькі до поняття «зона хаосу», тобто високі

показники корупції, політичної нестабільності, низька ефективність уряду, порушення закону.

Автор пропонує інтегральний показник політичної оцінки назвати індексом політичної стабільності. Індекс політичної стабільності потрібно розуміти як інтегральний показник, що складається з таких показників, як політична стабільність держави, рівень корупції, ефективність уряду, дотримання прав.

Отже, дослідження дають змогу виділити групу країн з абсолютно стабільною та достатньо стабільною політичною ситуацією – країни Північної та Західної (Середньої) Європи, які можна віднести до однорідного регіону. Країни Прибалтики, Південної Європи – до транзитних, Україну, Молдову, країни Закавказзя, Чорноморського басейну – до стикового регіону. В рамках кожного з таких регіонів є країни, що мають кращі або гірші показники, що підтверджує думку про ешелонування регіонів. Крім цього, якісні показники показують приблизні границі системи «центр-напівпериферія-периферія» та країни, що близькі до поняття «зона хаосу».

Висновки. Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон не є однорідним. Для нього характерні процеси, що відбуваються у транзитних регіонах (Прибалтика), стикових регіонах (Україна, Молдова, Чорноморський регіон, Закавказзя). Таким чином, країни Прибалтики та Польща близькі за показниками до країн напівпериферії, в той час як інші країни – до периферії.

Література: 1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 2. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов. — М.: Аспект Пресс, 2001. — 479 с. 3. Центр и периферия в региональном развитии / О.В. Грицай, Г.В. Иоффе, А.И. Трейвиш. – М.: Наука, 1991. – 168 с. 4. Governance Matters VII: Governance Indicators for 1996-2007 (June 2008). Режим доступа - <http://info.worldbank.org/governance>.

УДК 912.44; 502.45

Добролюбов А.Н.

Пензенский государственный педагогический университет им. В.Г. Белинского

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ СОЗДАНИЯ КАДАСТРА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ ПЕНЗЕНСКОЙ ОБЛАСТИ

Геоинформационные системы (ГИС) представляют собой современные компьютерные технологии, предназначенные для картирования и анализа пространственного распределения объектов реального мира, а также различных событий. В них интегрированы традиционные возможности работы с базами данных и преимущества визуализации и пространственного анализа предоставляемые электронными картами, созданными в формате соответствующих программных продуктов (MapInfo, ArcView Gis,

GeoDraw/GeoGraph и т.д.). Все это отличает ГИС от других информационных систем и обеспечивает уникальные возможности для их применения в широком спектре задач, связанных с анализом и прогнозом явлений и событий окружающего мира. В настоящее время ГИС изучают в школах, колледжах и университетах. Их применяют практически во всех сферах человеческой деятельности - будь то анализ таких глобальных проблем как перенаселение, загрязнение территории, сокращение лесных угодий, природные катастрофы, так и решение частных задач, таких как поиск наилучшего маршрута между пунктами, подбор оптимального места расположения нового магазина или офиса, поиск дома по его адресу, прокладка трубопровода на местности, различные муниципальные задачи.

За последние годы ситуация с применением ГИС изменилась коренным образом: вместо дорогостоящих рабочих станций используются ПК, широкое распространение получили сравнительно недорогие ГИС для решения узкоспециализированных задач, в том числе таких сложных как экологические. В частности природоохранных, связанных с необходимостью проектирования и создания сети особо охраняемых природных территорий и дальнейшего управления ими.

В настоящее время прошло уже десять лет с момента создания Советом Европы и Международным союзом охраны природы рабочей группы по экологическим сетям Северной Евразии. Согласно международным соглашениям и резолюциям к 2008 г. руководящим документом при разработке политики землепользования и территориального планирования на различных уровнях, от регионального до международного, должна стать Панъевропейская экологическая сеть (ПЕЭС). Формирование Экологической сети России, являющейся важнейшим компонентом ПЕЭС, идет через создание ее региональных подразделений в пределах субъектов РФ. К 2007 г. лишь в нескольких российских регионах официально приняты экологические сети (Московская область, республика Башкортостан, Нижегородская область, Чувашская республика, Саха-Якутия, г. Рязань и др.). Существенным пробелом в создании экологической сети России является отсутствие проектов ее подразделений в Центрально-Черноземном районе, Пензенской, Саратовской, Ульяновской областях и значительной части Южного Урала и Западной Сибири [2]. Зачастую региональные власти идут по пути включения экологического каркаса в состав документов территориального планирования. Не стала исключением из этого правила и Пензенская область. В 2007 г. был заключен договор с С-Петербургским институтом урбанистики, направленный на разработку схемы территориального планирования области с включением, в том числе и раздела по экологической сети. Разработка ускоренными темпами таких проектов, конечно же, не сулит полноценного и качественного выполнения задач, поставленных соответствующими международными документами, тем не менее, она может рассматриваться как этап, предшествующий детальной проработке проблемы.

На территории Пензенской области в настоящее время имеется 82 ООПТ, из них федеральное подчинение имеет только государственный природный заповедник «Приволжская лесостепь», остальные имеют региональное

значение. Общая площадь ООПТ составляет 53,1 тыс. га или 1,22 % площади области. Наибольшее количество ООПТ относится к категории памятников природы, причем первое место занимают ботанические (50% от общего количества), второе - водные (30%). Имеется также 6 зоологических ООПТ (5 заказников и 1 памятник природы), составляющих, однако, около 80% площади всех ООПТ. Кроме того, имеется один палеонтологический памятник природы – «Овраг смерти». К ландшафтным можно отнести только участки заповедника «Приволжская лесостепь» и два памятника природы.

Основная часть ООПТ Пензенской области сосредоточена в центральных и северо-восточных административных районах, тогда как запад области испытывает их явный недостаток и особенно мало их количество на юго-западе. Эти пробелы в пространственном распределении ООПТ особенно негативны, если учесть природную зональность территории. Ведь именно здесь некогда были сосредоточены степные и лесостепные ландшафты региона и их фрагменты сейчас особенно важны для создания экологического каркаса. Существенным недостатком имеющейся в Пензенской области системы ООПТ является фактическое отсутствие комплексных/ландшафтных ООПТ направленных на сохранение биоразнообразия территорий в целом. Одно заповедника, с общей площадью его пяти участков в 8.4 тыс. га явно недостаточно, что бы поддерживать экологический баланс территории.

В 2008 г. в рамках программы «Экология и природные ресурсы Пензенской области» специалистами ПГСХА, ПГПУ им. В.Г.Белинского и государственного заповедника «Приволжская лесостепь» начаты работы, направленные на проведение инвентаризации имеющихся ООПТ, создание их кадастра и выявление новых территорий, в том числе с использованием ГИС-технологий.

Для целей создания кадастра ООПТ Пензенской области было запланировано проведение следующих видов работ:

1. Уточнение географических координат ключевых точек в пределах границ ООПТ для последующего создания их планов;
2. Разработка базы данных для целей кадастра ООПТ в формате MS Access;
3. Создание электронной карты распределения ООПТ области в виде условных знаков, а также их привязанных картографических планов.

При проведении инвентаризации ООПТ в 2008 г. с помощью GPS-навигатора фиксировались координаты ключевых точек: перекрестки дорог, квартальных просек, отдельно стоящие деревья и проч. объекты, по которым в дальнейшем проводилась привязка планов межевания, лесоустроительных карто-схем и материалов дистанционного зондирования местности (аэрофото- и космоснимки). Для передачи информации в компьютер нами использовалась программа OziExplorer 3.95, дающая возможность сохранять полученные данные в формате шейп-файлов ArcView Gis. В тех случаях, когда не было качественных снимков на конкретную территорию в соответствующих ведомствах области, мы использовали имеющуюся в свободном доступе в Интернете (<http://maps.google.ru>) и скачивали ее с помощью программного обеспечения MapBuilder, позволяющего также производить сшивку снимков и их привязку в формате OziExplorer. Привязка (трансформация) растров осуществлялась в программе ArcMap 9.1, либо - ArcView Gis 3.2 с

соответствующим скриптом «растр_профи» (<http://www.dataplus.ru/Root/Scripts>). В результате проведенной работы была получена электронная векторная карта Пензенской области со следующими слоями: границы административных районов, рельеф, населенные пункты, лесная растительность, гидросеть и водоемы, основные автодороги, ООПТ области. Атрибутивная таблица слоя ООПТ области содержит в себе краткие сведения о них: название, площадь, категорию ООПТ, в том числе и по классификации МСОП. Поскольку заказчик данной работы не обладает лицензионным программным обеспечением для работы с ГИС, материалы были переданы вместе с открытым программным продуктом QuantumGis, свободно работающим с шейп-файлами ArcView Gis.

При создании базы данных (БД) в качестве исходных материалов были использованы кадастровые сведения об особо охраняемых природных территориях (ООПТ) в виде таблиц MSWord. Собственно БД представлена файлом «ООПТ Пенз_обл.mdb», содержащим базовый список ООПТ, связанные с ним тематические таблицы, соответствующие разделам и подразделам Государственного Кадастра ООПТ, требуемые при пользовании БД, экранные формы, образующие пользовательский интерфейс, а также набор служебных запросов, таблиц и макросов, обеспечивающих функционирование БД [1]. По заявкам потенциальных пользователей БД к этому может быть добавлен комплект автоматически генерируемых стандартных запросов. Кроме основного файла БД, имеются данные, хранящиеся за его пределами и связанные с ним гиперссылками, доступ к которым реализуется из БД по мере необходимости. Таковых массива три: текстовые описания в формате MS Word; карто-схемы ООПТ; фотографии отдельных природных объектов.

Литература: 1. Лебяжинская И.П. Руководство пользователя Базой данных «Особо охраняемые территории Пензенской области». Рукопись. – Пенза, 2008. – 11 с. 2. Соболев Н.А. Экологическая сеть России по состоянию на конец 2007 года. Принципы и способы сохранения биоразнообразия // Материалы III Всероссийской научной конференции (27 января – 1 февраля 2008 г.). - Йошкар-Ола, Пууцино, 2008. - с. 634-635.

УДК 911.3

Саркісов А.Ю.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО АПК (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Необхідність комплексного вивчення особливостей розвитку регіонального АПК в сучасних умовах, зміни його територіально-галузевої структури, обумовлює зацікавленість географічної науки до цієї проблематики, що пояснюється, перш за все, просторовим (територіальним) підходом та його застосуванням під час дослідження регіонального АПК.

Метою нашого дослідження є поглиблення теоретичних засад дослідження регіонального АПК в умовах його територіально-галузевої трансформації та визначення основних рис розвитку АПК Херсонського регіону.

На початку дев'яностих років в результаті розпаду народногосподарської системи СРСР, відбулися зміни у кожній із складових її господарських комплексів. Ці зміни вплинули на становлення якісно нової структури господарства країн пострадянського простору, зокрема України. Для переходу на нові ринкові принципи господарювання була проведена низка реформ практично у всіх сферах економіки.

Реформування у агропромисловому комплексі України відбувалося в контексті трьох реформ – господарської, земельної і аграрної. В результаті здійснюваних реформ було створено умови для переходу АПК від планового управління до ринкових принципів розвитку і функціонування.

За визначенням В.Ф Семенова та В.В. Деречина «АПК – це об'єктивно існуюча сукупність галузей економіки, безпосередньо взаємозв'язаних технологічно і зорієнтованих на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції задля найбільш повного задоволення населення в предметах споживання» [3]. В.І. Копитко у своїй монографії розглядає АПК як складну територіальну виробничо-економічну систему, «складовими елементами якої є галузі матеріального виробництва і соціальної сфери, а також мережа сервісної інфраструктури, розвиток і діяльність яких підпорядковується вирішенню питання задоволення потреб населення в продовольчих товарах і гарантування продовольчої безпеки держави» [1].

АПК України утворюють регіональні АПК. Кожний регіон має власні передумови для розвитку сільськогосподарського виробництва, які випливають з об'єктивних процесів та явищ навколишнього середовища та наявної соціально-економічної складової території. Поряд з цими виникають різного роду інтеграційні зв'язки спрямовані на забезпечення повноцінного розвитку аграрного сектору регіону. Говорять про формування в межах окремого регіону регіональних АПК. Л.О. Мармуль розглядає регіональний АПК як «сукупність взаємозв'язаних галузей та структур, безпосередньо зв'язаних з розширеним відтворенням агропромислової продукції на території регіону свого розміщення та як комплексне утворення, що забезпечує вільне ведення господарства на землі та його відповідальність вимогам ринкової економіки» [2].

За нашим уявленням регіональний АПК утворюють шість взаємопов'язаних сфер: 1) аграрна сфера, або власне сільське господарство; 2) сфера виробництва засобів виробництва АПК; 3) сфера переробки сільськогосподарської сировини; 4) сфера виробничої інфраструктури; 5) сфера агросервісу; 6) сфера менеджменту і маркетингу.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що діяльність всього АПК на різних територіальних рівнях, починаючи від окремого підприємства в межах сільради і закінчуючи національним АПК, підпорядковуються єдиній економічній меті, спрямованій на реалізацію повноцінного товарного агровиробництва. В системі регіонального АПК (рисунок 1) пропонуємо виділяти дві структури – галузеву та територіальну.

Рис. 1. Галузево-територіальна структура регіонального АПК (розроблено автором)

Особливості територіальної організації регіонального АПК обумовлені впливами природних та соціально-економічних факторів, які детермінують розвиток комплексу. Особливо визначальним є вплив природних чинників, передусім на формування і розвиток базового сектора – аграрного.

Сучасні риси розвитку регіонального АПК (на прикладі АПК Херсонської області):

Агровиробничий потенціал	1) природоресурсний потенціал: – трансформація землеволодіння і землекористування в регіональному АПК; – роздержавлення власності на землю; – подрібненість землеволодінь; – зменшення долі зрошуваних земель; 2) трудовиробничий потенціал: – зміни територіальної системи сільського розселення; – зміни структури зайнятості сільського населення
Організаційно-виробничий блок (аграрна сфера; сфера виробництва засобів виробництва; сфера виробничої інфраструктури; сфера агросервісу)	1) реструктуризація державної власності на засоби і предмети виробництва; 2) трансформації в аграрному секторі: – формування багатокладності в аграрному секторі; – виникнення фермерських господарств; – збільшення долі особистих господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції та, відповідно, зменшення виробництва на великих підприємствах; – спрощення сільськогосподарської спеціалізації; – диспропорція розвитку галузей аграрного сектору; 3) роздержавлення сфери виробництва засобів виробництва, сфер виробничої інфраструктури, агросервісу та переробки; 4) формування нових інтеграційних та кооперативних утворень
Управлінський блок (сфера менеджменту і маркетингу)	– реорганізація управлінської структури – ускладнення управлінської структури внаслідок великої кількості господарських форм

Проведене дослідження дозволило поглибити теоретичні засади дослідження регіонального АПК, проаналізувати та визначити основні риси розвитку регіонального АПК (на прикладі Херсонської області).

Література: 1. Копитко В.І. Реформування та регулювання економіки регіонального АПК: Монографія / Василь Іванович Копитко. – Львів, 2005. – 550 с. 2. Мармуль Л.О. Ефективність функціонування регіонального АПК в умовах ринкової економіки / Лариса Олександрівна Мармуль / АН України, РВПС України; Мелітопольський державний педінститут – К., 1993. – 245 с. 3. Семенов В.Ф., Деречин В.В. Региональный АПК: теория, практика, проблемы / В.Ф. Семенов, В.В. Деречин. – Одесса: ОКФА, 1995. – 164 с.

УДК 338.486:330.357

Павленко Т.М.

Керівник – д.геогр.н., проф. Джаман М.О.

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Метою нашого дослідження було виявлення основних тенденцій розвитку туристичної індустрії України в територіальному аспекті. Поставлені завдання вирішувались шляхом аналізу зміни системи показників туристичного потоку та показників потужності матеріально-технічної бази туризму в динаміці та в регіональному розрізі, виявлення територій з найвищими та найнижчими темпами розвитку матеріально-технічної бази.

За Балабановим І.Т. та Балабановим А.І. [1], система показників розвитку туризму включає: показники об'єму туристичного потоку; матеріально-технічної бази; фінансово-економічної діяльності туристичної фірми; розвитку міжнародного туризму. Для вирішення поставленого завдання ми скористалися статистичними даними Держкомстату [2]. Особливості збору статистичних даних вносять поправки в можливості досліджень галузі. Дослідити, що саме відбувається в галузі, особливо в місцевості, далекій від обласних центрів, майже неможливо. Розвиток туризму в районних центрах та сільській місцевості відбувається завдяки діяльності суб'єктів підприємницької діяльності фізичних осіб. Ці підприємці не звітуються в органи статистики. Виходить, що в районі, в якому відсутні великі туристичні підприємства (юридичні особи), взагалі відсутня будь-яка туристична інфраструктура. Хоча насправді туристичні підприємства тут існують у вигляді міні-готелів, кафе, ресторанів вздовж великих магістралей тощо. Отже немає можливості точно встановити, наскільки потужною є матеріальна база галузі, скільки насправді послуг надається у віддалених районах, як і наскільки швидко змінюється територіальна структура галузі. Крім того це означає, що дослідити, що відбувається в досить крупному регіоні, такому як Харківщина чи Полтавщина, в територіальному аспекті неможливо, оскільки фактично дані про область у

статистичному збірнику відображають тільки інформацію про крупні підприємства.

Вважаємо, що усі показники туристичного потоку потрібно сприймати критично. Це пов'язано з методикою отримання статистичних даних про іноземних мандрівників. Для оцінки стану туристичного ринку краще використовувати кількість людино-днів; кількість туроднів; кількість іноземних туристів, обслужених туристичними підприємствами тощо.

Нами було проаналізовано показник кількості туроднів обслуговування в динаміці по регіонах (за базовий рік було прийнято 2000 р, показники темпів росту розраховані для кожного року від 2003 р. до 2007 р). Згідно з отриманими результатами проведено поділ областей на чотири групи (таблиця 1).

У групу з негативними показниками темпів росту кількості туроднів потрапили області, що входять до складу традиційних туристичних регіонів. Позитивні зрушення відбуваються у цьому плані в областях, які довгий час не вважалися привабливими для відпочинку. Розрахунок темпів росту кількості іноземних туристів, що обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності показує, що найкращу динаміку демонструють Полтавська, Чернігівська, Рівненська та Чернівецька області; негативну динаміку: Одеська, Львівська, Волинська, Тернопільська, Хмельницька, Кіровоградська, Запорізька, Сумська, Донецька області. В багатьох областях позитивні показники динаміки туроднів пов'язані з внутрішніми споживачами. Для майже половини регіонів спостерігається зменшення кількості іноземних туристів.

Таблиця 1 . Зміна показника темпів росту кількості туроднів обслуговування за період з 2000 до 2007 року

Назва групи областей	Характеристика зміни показника темпів росту	Області, що входять до даної групи
1. З негативною динамікою	Показник темпів росту зменшується щороку	Вінницька, Закарпатська, Київська, Львівська, Одеська
2. Із незмінними позитивними показниками	Показник темпів росту залишається незмінно позитивним щороку	Кіровоградська, Миколаївська, Тернопільська
3. Із незначною позитивною динамікою	Показник темпів росту повільно зростає щороку	АРК, Волинська, Донецька, Запорізька, Полтавська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька
4. Із значною позитивною динамікою	Показник темпів росту швидко зростає щороку	Дніпропетровська, Житомирська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська

Аналіз місткості готелів та інших місць для тимчасового проживання в динаміці за регіонами показав, що в Україні цей показник повільно зростає (від 102906 у 2000 році до 135199 місць у 2007 році). Зростання зафіксовано у АРК, Дніпропетровській області, Закарпатській, Кіровоградській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій та Чернігівській областях. Від'ємні показники динаміки мають: Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська області. Отже на більшості території України місткість

готелів не збільшувалася. Більше того, коефіцієнт використання місткості готелів дорівнює 0,30, тобто наявна база туризму використовується тільки на 30%. В окремих областях навіть 17 – 20%. Ми вбачаємо причини такої ситуації в наступному:

- застарілість матеріальної бази, невідповідність сучасним вимогам споживачів туристичних послуг, як наслідок – низька конкурентноздатність суб'єктів туристичного бізнесу;

- неадекватна цінова політика підприємств;

- відсутність грамотної маркетингової стратегії таких підприємств.

Звичним явищем у світовій практиці є розміщення інформаційних, рекламних сторінок підприємств в мережі Інтернет. Вартість реклами в Інтернет – найнижча у порівнянні з іншими видами реклами. Але українські підприємства не користуються нею. Наприклад, існують Інтернет - портали, за допомогою яких можна забронювати номер у готелі будь-якого міста Європи: www.booking.com (жодного українського готелю на цьому порталі немає), <http://reservations.beststay.com> (zareєстровано 15 готелів, з яких 9 у Києві, 4 в Одесі, 1 у Львові та 1 у Харкові). Для порівняння: на останньому Інтернет – порталі зареєстровано близько трьох десятків міст і містечок Польщі, 16 готелів лише міста Кракова.

Висновок: на туристичній карті Європи на тому місці, де мала би бути Україна – біла пляма. Відсутність інформації про країну, її інфраструктуру, унеможливує розвиток у нас туристичної галузі. Виділення коштів на просування бренду України в Європейському Союзі наприкінці 2007 року може не дати результатів.

Аналіз змін показника кількості підприємств ресторанного господарства за аналогічний період часу дозволив авторами отримати висновок про негативну динаміку в Україні загалом. У більшості областей темпи падіння показника збільшуються щороку: найшвидше це відбувається у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях. Позитивну динаміку демонструють тільки Сумська, Вінницька, Тернопільська області та Автономна Республіка Крим. Причому разом із кількістю підприємств зменшується і кількість місць у мережі ресторанного господарства. Це означає, що не відбувається укрупнення підприємств, злиття, а просто триває їх зникнення. Фактично сектор громадського харчування не розвивається. Напередодні видатних міжнародних спортивних змагань така ситуація в Україні є загрозовою.

На основі отриманих результатів була побудована карту динаміки показників розвитку туристичної галузі України. Вона дозволила оцінити розвиток туристичної галузі загалом та по областях, сумістити всі розглянуті показники і виявити загальні тенденції. Так, загалом позитивна ситуація в 2000-2007 роках спостерігалася лише в Чернігівській та Рівненській областях (за виключенням показника кількості підприємств ресторанного господарства). В більшості областей динаміка деяких показників розвитку туристичної галузі негативна, деяких - позитивна. Регіонів, які б демонстрували стабільне

зростання усіх показників туристичного потоку та потужності матеріальної бази, немає.

Ми вважаємо, що підхід до зрушення ситуації має бути комплексним. Тільки такий підхід до підтвердження якості послуг по розміщенню, категоризації закладів тимчасового розміщення туристів, інформаційної політики (саме цілісної політики, а не окремої інформаційної кампанії), економічних важелів стимулювання підприємництва в цій галузі може давати необхідний ефект. Поодинокі рішення щодо подолання тієї чи іншої проблеми не можуть дати бажаного ефекту. Наголошуємо також на перспективності туризму в Україні, оскільки природних та культурно-історичних ресурсів в кожному регіоні для цього достатньо. Стримує ж розвиток галузі наразі відсутність чіткої комплексної цілісної політики держави в цьому напрямку.

Література: 1. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с. 2. Туризм в Україні. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 176 с. 3. Захарін С. Туманні лабіринти райдужних звітів // Дзеркало тижня. Міжнародний суспільно-політичний щотижневик. – 2008. – № 42 (721). 4. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теоретичні основи туризмології: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 316 с.

УДК 911.3

Варвинська І.В., Сегіда К.Ю.

Керівник – к.геогр.н., доц. Заволока Ю.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Трудовий потенціал регіону є визначальним чинником соціально-економічного розвитку даного регіону, є рушійною силою розвитку господарства та економіки в цілому. Будучи найважливішою складовою частиною зростання економічного потенціалу, нарощування і вдосконалення трудового потенціалу є вирішальною передумовою розвитку суспільного виробництва. Одним із найважливіших фактором формування трудового потенціалу є міграції, які формують кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу регіону.

Науковий напрям досліджень проблем розвитку трудового потенціалу сьогодні є досить актуальним. Високо цінується теоретична база вивчення трудового потенціалу розроблена відомими економістами Д.П. Богинею, Н.І. Долішнім, М.Н. Кимом, В.В. Оникієнко, В.И. Приймаком і ін. На наш погляд першопричинами формування трудового потенціалу як суспільно-економічній категорії є суспільно-географічні аспекти розвитку регіону. Дане питання в своїх роботах розглядали такі економікогеографи такі як М.М. Логвин, С.І. Пиріжків, А.У. Хомра.

Актуальність вивчення трудового потенціалу залишається незаперечним: невирішеними залишаються питання дослідження чинників формування і розвитку трудового потенціалу, зміст його постійного відновлення, методики комплексної оцінки тощо.

Трудовий потенціал - частина економічного потенціалу суспільства, що виявляє собою сукупну здатність працездатного населення до суспільно корисної діяльності, приречену рівнем освіти і професійно-кваліфікованої підготовки, порожнисто-віковою структурою, станом його здоров'я і морально-духовними якостями. На відміну від трудових ресурсів, трудовий потенціал має в собі не лише кількісні, але і якісні характеристики носіїв робочої сили [2]. Для формування трудового потенціалу країни, регіону важливе значення має міграція населення, яка не тільки прямо змінює чисельність і склад трудового потенціалу, але і впливає на статево-вікову структуру населення і його відтворення.

З погляду трудового потенціалу і зайнятості населення міграція виконує важливу економічну роль, яка розкривається в її функціях:

- як засіб прискорення зростання кваліфікації (сприяння обміну трудовими навиками, виробничим досвідом і знаннями, посиленню потенціалу соціальної мобільності працівника тощо);

- як перерозподіл трудових ресурсів між районами, регіонами і країнами, виступає могутнім важелем освоєння нових перспективних районів;

- як дієвий засіб в досягненні рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили [4].

Як відомо, загальною основою трудової міграції є невідповідність між суспільною потребою в робочій силі і її пропозицією за якісними і структурними показниками в територіальному розрізі. Конкретні причини міграції робочої сили різноманітні, але вони носять майже виключно економічний характер.

Проте якщо на початку 90-х років виїзди на заробітки за кордон зумовлювалися зупиненням підприємств, багатомісячними затримками з виплатою заробітної платні, зростаючим безробіттям, то нині їхньою метою у більшості випадків є підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання тощо.

З ринковою трансформацією економіки змінюється характер і потоки міграції населення. Ринковій економіці як відкритій системі властива свобода переміщення робочої сили і міграція населення. Тому що структура попиту на працю, як правило, не співпадає із структурою пропозиції робочої сили в тому або іншому регіоні. Перехід до ринкової системи господарювання і необхідність інтеграції економіки України в світове господарство допускають включення її населення в потоки міжнародної трудової міграції [4, 5].

Потоки мігрантів діляться на дві групи: висококваліфіковані фахівці (інженери, програмісти, математики, лікарі, видатні представники культури і мистецтва, першорозрядні спортсмени) і висококваліфіковані робітники; зайняті на важких, низько кваліфікованих і неprestижних роботах (прибиральники, вантажники, офіціанти і посудомийки, няні, швейцари, водії, повії), в будівництві, на шахтах і рудниках, в сільському господарстві.

Для Харківщини характерна тенденція еміграції кваліфікованих фахівців і збільшення чисельності трудових ресурсів за рахунок некваліфікованих кадрів з інших регіонів країни та менш розвинутих країн світу.

Проте для остаточного висновку про ефективність міграції, необхідно врахувати наступні чинники:

- економічний - мігранти, які одержали посвідку на проживання або громадянство, працевлаштуються, поповнюють трудовий і інтелектуальний потенціал, омолоджують структуру населення, сприяють розвитку економіки;
- збільшення інтелектуального потенціалу приймаючої сторони і відповідно їх втрата донорів регіонів;
- демографічний, який також потрібно враховувати з позицій перспективного поліпшення відтвірних процесів населення; мігрують, як правило, люди в молодшому віці, що позитивно відображається на віковій структурі населення, сімейно-шлюбної ситуації і сприяє зростанню народжуваності і поліпшенню демографічної ситуації [5].

Економіка Харківського регіону з урахуванням перспектив розвитку і структурної перебудови, скорочення чисельності працездатного населення вимагає розширення трудового потенціалу. Масштаби їх залучення залежать від темпів економічного розвитку на найближчу перспективу, оновлення і зростання продуктивності праці. Якщо ж брати в розрахунок демографічний критерій, то для компенсації природного спаду населення і стабілізації його чисельності необхідне позитивне сальдо міграції.

Таким чином, трудова міграція як складне соціально-економічне явище має свої плюси і мінуси. Безумовно, що трудова міграція перш за все приносить очевидні соціально-економічні вигоди і сприяє:

- формуванню і розвитку загального ринку праці країн СНД, заміщенню вакансій, не які привабливі для місцевого населення, пом'якшенню безробіття через створення нових робітників місць у сфері обслуговування і суміжних галузях, виживанню частини населення в складних умовах перехідного періоду;
- розвитку підприємництва і малого бізнесу;
- наповненню споживацького ринку товарів і послуг, збільшенню бази, оподаткування країни, амортизації інфляційних процесів;
- створенню середнього класу як соціальної основи ринкової економіки;
- розвитку людського потенціалу шляхом придбання досвіду роботи в іноземних фірмах, освоєння нових технологій і оволодіння новою спеціальністю, іноземними мови, підвищення кваліфікації;
- підтримці економічних і трудових зв'язків між країнами і народами, які є важливим чинником розвитку інтеграційних процесів [1, 3].

Суперечливість явища трудової міграції підводить до висновків про те, що основний зміст політики як держави так і регіонів у відповідній сфері має полягати у мінімізації її негативних наслідків, максимальному використанні позитивних для громадян (у тому числі – працівників-мігрантів) та суспільства результатів. Політика регулювання трудової міграції має виходити з того постулату, що право громадянина виїжджати за рубіж є невід'ємним від його права на гідний рівень життя вдома, тобто права мати роботу або власну справу, яка б дозволяла реалізувати себе, забезпечити добробут сім'ї.

Проте в цілому трудова міграція на основі трудових контрактів приносить безперечні вигоди як регіонам еміграції, так і приймаючим регіонам, безпосередньо впливаючи на формування і функціонування трудового потенціалу і розвиток економіки регіону.

Література: 1. Буряк П.Ю., Карпінський Б.А., Григорова М.І. Економіка праці і соціально-трудова відносини: навчальний посібник. –К.: ЦНЛ, 2004. – 440 с. 2. Голиков А.П., Черномаз П.О., Казакова Н.А. Словник-довідник суспільно-географічних термінів. – Х., 2000. 3. Ким М.Н. Трудовой потенциал: формирования, использования, управления: Уч. допомога. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна. -2003. -250 с. 4. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник. –К.: Віща школа. - 2006. - 396 с. 5. Топилин А.В. Рынок праці Росії і країн СНД: реалії і перспективи. – М.: ЗАТ «Ізд-во «Економіка», 2004. – 321 с.

УДК 911.3

Лихневская Н.В.

*Руководитель – к.геогр.н., доц. Чугунова Н. В.
Белгородский государственный университет*

ПРОСТРАНСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ БЕЛГОРОДСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ

Проблема пространственного развития в России существовала всегда и сохранится в будущем, это неизбежно для страны с гигантской территорией и сильнейшими различиями в заселенности и условиях хозяйственной деятельности. Важнейшей особенностью современного расселения является концентрация населения и его деятельности в крупнейших городских образованиях, что отражает тенденции развития урбанизации.

Известно, что урбанизация - процесс повышения роли городов в развитии общества. Главное социальное содержание урбанизации заключено в особых городских отношениях, охватывающих социально-профессиональную и демографическую структуру населения, его образ жизни, культуру, размещение производительных сил, расселение. Считается, что агломерация появляется, когда вокруг крупного города или нескольких городов начинает складываться повышенная плотность поселений. Эти поселения должны быть связаны с центром/центрами агломерации прочными транспортными связями, позволяющими активно развивать ежедневную трудовую миграцию, когда значительная часть населения пригородов работает в центре. Происходит образование единых рынков труда и жилья, население всех частей агломерации получает равный доступ к социальным, культурным, развлекательным объектам агломерации. Благодаря усиливающимся внутренним связям предприятия агломерации могут развивать кооперационные связи, в том числе в научной сфере, осуществлять обмен технологиями.

Многие исследователи и независимые эксперты считают, что в России недостаточно крупных городов и они "не доросли" до необходимого размера

[5]. Дефицит же крупных агломераций создает проблемы для пространственного развития, стране не хватает сильных центров, организующих территорию и способных ускорять модернизацию периферии. По нашему мнению, этот дефицит может быть восполнен естественным формированием агломерации вокруг крупного города на староосвоенной территории, хотя в условиях депопуляции России интенсивное развитие агломераций затруднено и официальные статистические сборники фиксируют замедленное развитие многих крупных городов и городских агломераций.

Белгородская область один из немногих субъектов Российской Федерации, где продолжается рост численности населения всей области, областного центра – города Белгорода и - формирующейся вокруг города агломерации. Целью нашего исследования является выявление векторов пространственного и демографического развития Белгородской агломерации.

По данным Генерального плана г. Белгорода, пять непосредственно примыкающих к Белгороду административных районов области (Белгородский, Борисовский, Яковлевский, Корочанский, Шебекинский) и город областного подчинения Шебекино вместе с Белгородом ориентировочно и составляют Белгородскую агломерацию. Площадь агломерации в этих границах составляет 6,7 тыс. кв. км [4]. Наша методика выделения границ Белгородской агломерации отличается от предложенной разработчиками Генплана и по нашим расчетам радиус действия Белгородской агломерации составляет 35 км. и, соответственно, площадь агломерации в этих границах равна 4,6 тыс. кв. км. Для достижения поставленной цели нам было необходимо выявить демоурбанистический потенциал агломерации, масштабность в нем ядра, роль пригородов и векторов их развития.

Исследование динамики численности населения городских поселений с 1989 по 2007 годы (городов и поселков городского типа, входящих в состав агломерации вместе с ядром агломерации – г. Белгородом) показал, что самый высокий индекс роста был характерен для поселков Северный и Разумное, хотя их «вклад» в рост численности агломерации довольно скромный, поскольку на г. Белгород пришлось $\frac{3}{4}$ городского населения агломерации. Кроме того, анализ динамики численности населения свидетельствует о стабильном росте численности населения всех городских поселений. Следует отметить, что в территориально-административном устройстве Белгородского района были изменения: в 2005 г. поселок городского типа Майский был преобразован в сельский населенный пункт, приведшие к незначительному сокращению численности городского населения.

Затем мы проанализировали сельское расселение, т.е. изменение численности населения всех сельских населенных пунктов, попадающих в зону влияния Белгородской агломерации независимо от их людности. Их оказалось 200 с общей численностью 115,4 тыс. человек на 2007 год. Самый значительный рост был характерен для Белгородского района - 112%, индекс убыли отмечен в Прохоровском районе. Наши предварительные выводы свидетельствуют об ошибочности включения сельских населенных пунктов Прохоровского МО в (даже находящихся в радиусе 35 км) в Белгородскую

агломерацию. Но этот вопрос требует дополнительных исследований. В целом сельское расселение агломерации имело устойчивую тенденцию роста.

Изменения численности городского и сельского расселения агломерации позволили выявить скорость и направление роста Белгородской агломерации.

Темпы роста сельского расселения гораздо выше чем городского и всей агломерации: сельские пригороды выросли на одну треть, в то время как городское население увеличилось на одну пятую, а вся агломерация на 122,6% . - см. табл.1

Таблица 1. Динамика численности населения Белгородской агломерации

Показатели	1989 г.	2002 г.	Индекс роста/ убыли к		Индекс роста/ убыли к		Индекс роста/ убыли к 1989 г., %
			предыдущему году, %	2007 г.	предыдущему году, %		
Численность городского населения (тыс.чел)	390,0	446,9	114,6	464,2	103,9		120,3
Численность сельского населения (тыс.чел)	86,8	106,8	123,0	115,4	108,1		132,9
Численность агломерации (тыс.чел)	476,8	553,7	117,2	584,5	105,6		122,6

Таблица составлена и рассчитана нами по данным: [1; 2, с. 12-15; 3, с. 16-27, 53-59, 99-111].

Системно-структурный анализ демографического развития Белгородской агломерации привел нас к выводу, что Белгородская агломерация находится на третьей стадии развития (из шести). Численность населения ядра (г. Белгород) продолжает расти в абсолютных показателях и увеличивается концентрация (и темпы роста) населения в пригородной зоне преимущественно за счет роста сельского расселения, что приводит к дальнейшему росту всей агломерации. Исходя из закономерностей развития урбанизации, следует ожидать в ближайшей перспективе сокращение численности населения ядра и дальнейший рост жителей пригородной зоны, причем как городского, так и сельского населения. Мы считаем, что о строительстве социальной и производственной инфраструктуры в пригородах агломерации администрации муниципальных образований нужно беспокоиться уже сегодня.

Выявление роли и места Белгородской агломерации в системе расселения области, показало, что демографический потенциал г. Белгорода с 1989 по 2007 гг. становится все более значительным, свидетельствуя о стабильном экономическом росте города, политической и социально-экономической привлекательности города для мигрантов. В тоже время численность населения всей Белгородской агломерации растет значительно интенсивнее города, приводя к сокращению доли ядра в составе агломерации с 62,5% до 59,2% и соответствующему росту пригородов. На пригороды уже приходится 2/5 населения агломерации, свидетельствуя о предпочтении людей жить в пригородных зонах, где наиболее благоприятны экологические условия, дешевле стоит земля, спокойнее криминальная обстановка. Значительную роль

в росте демографического потенціала пригородов играла и играет межрегиональная и международная миграция.

Важным фактором субурбанизации стало улучшение транспортного сообщения в пределах агломерации, рост возможностей маятниковой миграции населения. По предварительным экспертным оценкам маятниковая трудовая миграция в Белгород составляет не менее 11-12 тыс. чел. С ростом стоимости аренды жилья растет и студенческая маятниковая миграция.

Мы считаем, что Белгородская агломерация вступила в фазу интенсивного естественного роста. Для поддержания темпов развития агломерации нужны масштабные инвестиции в развитие инженерно-транспортных и социальных инфраструктур, укрепление рынков недвижимости и земли, развитие рынка труда и повышение емкости рынков товаров и услуг в пригородной зоне Белгородской агломерации.

Литература. 1. Муниципальные образования и численность населения Белгородской области на 1 января 2007 года. – Белгород: Белгородстат, 2007. – 83 с. 2. Основные итоги всероссийской переписи населения 2002 года. - Белгород: Белгородстат, 2005. – 212 с. 3. Сельские населенные пункты Белгородской области (по данным Всесоюзной переписи населения на 12 января 1989 года). - Белгород, 1999. – 112 с. 4. Белгород: генеральный план / Стратегия развития города Белгорода до 2025 г. и план действий органов местного самоуправления на 2007-2011 годы. – Белгород, 2006. – 46 с. 5. World Bank. Country Economic Memorandum (CEM) — Russian Federation, 2003.

УДК 911.3

Слободян О.А.

Керівник- д.геогр.н., проф. Заставецька О.В.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО І МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Нові економічні відносини, які виникли в даний час в нашій державі, загострили проблеми в дитячому і молодіжному туризмі, тому потребують зміни в підходах і механізмах організації діяльності та розвитку масового дитячого туризму. Якщо до початку 90-х років ХХ ст. питаннями дитячого туризму займалась тільки система освіти, то зараз ситуація докорінно змінилась. В якості суб'єктів, котрі розвивають дитячий туризм, з'явилися комерційні фірми і суспільні об'єднання, тому виникає необхідність вивчення і узагальнення досвіду розвитку дитячого туризму не тільки з точки зору додаткової освітньої діяльності, але й з позицій економічної ефективності цього напрямку.

Індустрія туризму відрізняється від інших сфер економіки тим, що доходи від туристичного бізнесу носять не одномоментний характер, а збільшуються по мірі встановлення довірливих стосунків між споживачами туристичних послуг і

виробником туристичних послуг, тому слід очікувати, що залучення підлітків і молодих людей до туристичної діяльності з раннього віку, також показ кращого туристичного продукту в момент високого емоційного сприйняття властивого юному віку призведе до збільшення потреб в туристичних поїздках в зрілому віці. Крім того, розвиток дитячого і молодіжного туризму призведе до збільшення кількості молодих людей, котрі оберуть своєю професією туристичну галузь, що дозволить вирішити проблему підготовки кадрів туристичної галузі.

В Тернопільській області є усі передумови для динамічного розвитку дитячого і молодіжного туризму. Впродовж літнього періоду 2008р, згідно з даними відділу освіти Тернопільської обласної державної адміністрації, оздоровлено 77 299 дітей (у 2007 році - 68 205 дітей), . Зокрема, оздоровлено 64 647 учнів шкіл та 2 146 учнів професійно-технічних навчальних закладів, а також - 381 дитину з територій, що постраждали від стихійного лиха і батьки яких дали згоду на оздоровлення дітей в оздоровчих закладах. Іншими формами оздоровлення (екскурсії, походи) охоплено 28 790 дітей (23 783 - у 2007 році). На оздоровлення та відпочинок у 2008 році використано 7 832,966 тис. грн.

Цього року на Тернопільщині функціонувало 575 оздоровчих закладів. Зокрема, 537 пришкільних таборів з денним перебуванням, 14 профільних таборів, 2 табори праці і відпочинку, 7 наметових таборів, 13 стаціонарних оздоровчих закладів та 9 дитячих оздоровчих санаторіїв, а саме дитячий гастроентерологічний "Бережани" (м. Бережани), дитячий ревматологічний "Заліщики" (м. Заліщики), дитячий психоневрологічний (м. Кременець), підлітковий протитуберкульозний Гусятинський район, (с. Яблунів), "Збруч" (для дітей, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи) "Медобори" смт. Гусятин, Гусятинського району (для дітей, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), "Барвінок" (для дітей, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи) с.Манюки Зборівського району, санаторій "Веселка" (для дітей, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи) с. Петриків Тернопільського району "Медобори" (для дітей, що постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи), с. Конопківка Тербовлянського району.

Табори, як правило, мають у своєму розпорядженні стаціонарну базу, або ж приміщення пансіонатів, санаторіїв, туристичних закладів. А також в наметових містечках. Термін перебування дітей в таборах визначаються профспілковими комітетами із врахуванням рекомендацій органів охорони здоров'я, природно-кліматичних умов і складають в період літніх канікул 21-26 днів, в період осінніх 7-8 днів, зимових 8-10днів, весняних 10-12 днів. В таборі з урахуванням вікових особливостей та інтересів дітей і учнівської молоді, створюють я загони, групи та інші об'єднання, чисельність яких, не повинна перевищувати 25 чоловік для дітей віком 6-9 років і 30 чоловік в кожній. Вони об'єднуються в групи чисельністю до 35 осіб в кожній.

У роботі дитячих оздоровчих таборів розумно пропонується відпочинок, праця і спорт, з пізнавальною, систематичною, технічною творчістю школяра, спорт, з творчістю школяра, педагогічною, продумана організація тимчасового дитячого колективу з індивідуальним охопленням кожної дитини різними

видами діяльності. Дитячі оздоровчі заклади здійснюють принцип наступності і безперервності виховання, виконують по відношенню до школи компенсуючу функцію, дають можливість дітям не лише відпочити, зняти фізичне і психічне навантаження впродовж навчального року, але й створюють нові умови для збагачення їх соціального досвіду отримання перевірки і застосування нових знань і вмінь в різноманітній практичній діяльності, яка наповнена грою, розклад, який має висококваліфіковані кадри, відповідні матеріальні умови, може організовувати на своїй базі виробничу практику учнів. Матеріально-технічна база дитячих оздоровчих закладів та таборів потребує значного покращення й модернізації.

Важливим залишається впорядкування та вирішення питання власності цих закладів. Окрім цього, наявний природний потенціал дає можливість розгортати нові заклади та об'єкти дитячого туризму, для чого необхідно проводити послідовну регіональну політику з питань управління цією галуззю. Фактором, який гальмує розвиток дитячого туризму в області, є низький рівень співпраці із туристичними операторами.

Приватні заклади розміщення в області не зорієнтовані на прийом дітей, не передбачають надання послуг як дітям, так і сім'ям із дітьми. Відсутні дитячі майданчики, обладнані місця для відпочинку та ігор дітей. На неналежному рівні здійснюється просвітницька робота із середніми навчальними закладами щодо ознайомлення дітей із культурно-історичною спадщиною області та їх оздоровлення у період зимових та літніх канікул.

Молодіжний туризм в області розвивається стихійно, він здійснюється на індивідуальних та самодіяльних засадах. Створення та облаштування наметових містечок тільки на стадії започаткування. Відсутні хостели та готелі, орієнтовані на молодь, яка не може оплатити високу вартість проживання в комерційних та приватних готелях. Частково це питання вирішується за рахунок туристичних та спортивних баз, що розташовані в окремих районах. Безумовно, фінансування дитячого і молодіжного туризму є довгостроковим, але від інвестицій, вкладених в дану галузь, можна отримати не тільки хороший прибуток, як для країни, так і для окремого регіону, але це, ще насамперед, достойне майбутнє країни, також хороше духовне і фізичне зміцнення нації.

Приймаючи до уваги, що майбутнє покоління країни в сучасних умовах не повинно втрачати моральні орієнтири, скочуватись в кримінальне середовище, алкоголізм, наркоманію, тому перед українською державою, освітніми закладами і суспільством стоїть важливе завдання повернути молоді чудовий світ дитячого туризму і розвивати його у всіх його формах.

Література: 1. Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року. 2. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Актуальність теми дослідження. Прогрес суспільства пов'язаний з передачею історичного та культурного досвіду від покоління до покоління. Здійснюючи відкриття у пізнанні світу, люди прагнули передати ці знання нащадкам. Певній стадії розвитку кожного суспільства, як правило, відповідає і певна система освіти і виховання. Однак, історичне минуле зумовлює суттєвий вплив на формування багатьох сучасних процесів і явищ, в тому числі й на розвиток регіональних систем освіти.

Для кращого розуміння нинішнього стану системи освіти Харківської області та сучасних тенденцій і процесів у цій сфері суспільного виробництва, необхідно проаналізувати історію становлення та розвитку освіти в даному регіоні. Це також допоможе з'ясувати причини її теперішніх недоліків, зрозуміти особливості сучасної системи освіти та характер її внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків.

Метою дослідження є ретроспективний аналіз розвитку системи освіти Харківщини за період з моменту її колонізації (XVII ст.) до отримання Україною незалежності (1991 р.) та виділення на його основі етапів розвитку регіональної системи освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Історичне минуле Харківської області привертало увагу багатьох науковців. Зокрема, дослідженням історичних аспектів Харківщини присвячені роботи Зайцева Б. П., Скирди В. В., Воропаєвої В. В., Марченка О. С., Скирди І. М., Посохова С. І., Міллера Д. П. та інших авторів. Але найбільш суттєвий доробок у розвитку історіографії Слобожанщини належить відомому академіку Д. І. Багалію. Саме в роботах зазначених вище авторів містяться окремі нариси з історії становлення та формування системи освіти на Харківщині.

Викладення основного змісту дослідження. Розвиток культури та освіти на Харківщині розпочався з моменту її колонізації у XVII ст. Визначну роль у цьому процесі відіграли переселенці з Правобережної та Наддніпрянської України, які принесли з собою на Слобожанщину багаті культурні та просвітницькі традиції. Саме у ці часи на Харківщині виникають братства і створюються школи. Протягом XVIII ст. їх кількість швидко зростала. Так за даними перепису 1732 р. тільки в Харківському полку існувало 20 шкіл. Школи в той час засновувалися переважно парафіянами при церквах, тому вони називалися церковно-приходськими. Незважаючи на те, що вони були трикласними, для свого часу ці школи були важливим чинником освітнього та духовного розвитку регіону. Певна роль у поширенні грамотності і початкової освіти на Харківщині в той історичний період також належала мандрівним дякам-учителям, які переходили з місця на місце і в селах навчали дітей [2, с. 134].

У другій половині XVIII ст. кількість народних шкіл поступово зменшується, що, скоріше за все, можна пояснити процесом закріпачення козацтва та селян.

Новий етап розвитку освіти на Харківщині пов'язаний із діяльністю колегіуму, який було засновано в 1722 р. у Белгороді, як духовну школу, а трохи згодом, у 1726 р. колегіум було переведено до Харкова. У ключових аспектах він копіював Києво-Могилянську академію, проте в Україні він став другим за значенням навчальним закладом того часу.

Багалій Д. І. у своїй монографії зазначав: «...вже у XVIII ст. Харків завдяки колегіуму здобув значення освітнього центру Слобідської України, у XIX ст. він став розумовим і науково-освітнім центром всієї південно-східної Росії і цим високим станом серед інших руських міст він зобов'язаний заснуванням в нім трьох вищих навчальних закладів, особливо ж університету.

З університету виріс, як його гілка, Ветеринарний інститут, завдяки університету частково стало можливим і відкриття Технологічного інституту» [1, с. 581].

Створення єдиної системи освіти від початкової школи до університету в нашому регіоні всіляко сприяло розвитку як вищої, так і початкової та середньої освіти на Харківщині в XIX ст. Згідно зі статутом від 1803 року всі школи розподілялися на кілька ступенів: церковно-приходські (парафіяльні) школи, народні та повітові училища.

Протягом другої половини XIX ст. кількість шкіл на Харківщині зростала. Особливу увагу привертає розмаїття їх типів у цей період. Зокрема, поряд зі звичайними церковно-приходськими школами та повітовими училищами діяли пансіони, недільні школи, школа взаємного навчання (Ланкастерська школа), школа євангелійсько-лютеранського товариства тощо [2, с. 204]. Поширенню грамотності серед простого народу також сприяла діяльність «Харківського товариства поширення в народі грамотності», яке почало свою діяльність у 1869 році та проіснувало більше 40 років.

З другої половини XIX ст. на Харківщині починається стрімкий розвиток промисловості і торгівлі. Ці види діяльності сприяли зростанню попиту на кваліфіковані кадри. Не випадково саме у цей час у регіоні відкриваються навчальні заклади, які надавали професійну підготовку. Переважна більшість з них розташовувалась у місті Харкові, зокрема: Залізнична школа, Торгова школа, Школа Устинова тощо.

З відкриттям у Харкові у 1812 році Інституту шляхетних дівчат було покладено початок жіночої освіти в нашому краї. Пізніше у Харкові була створена жіноча школа для доньок дворян та купців, а у 1860 році було відкрито першу жіночу гімназію. Ще одним жіночим закладом було єпархіальне училище.

У 1805 році у Харкові було засновано університет, який став другим вищим навчальним закладом на території сучасної України. Його створення стало доленосною подією не тільки для Харківщини, а й для всього півдня Російської імперії. З перших років існування при університеті було створено кілька установ, які багато зробили для поширення наукових ідей як на Харківщині так і загалом в Україні. Зокрема, при університеті було започатковано музей природничої історії, створено філо-технічне товариство з

метою поширення досягнень науки і техніки, що у свою чергу мало сприяти економічному й освітянському розвитку півдня Росії. Було організовано педагогічний інститут для підготовки вчителів гімназій і повітових училищ тощо.

У другій половині XIX ст. у Харкові було також створено (виділенням із Харківського університету) інші вищі навчальні заклади, зокрема, ветеринарний та технологічний інститути. Останній був першим вищим технічним закладом в Україні.

Таким чином, створення вищих навчальних закладів на Харківщині сприяло тому, що Харків стає важливим освітнім та науковим центром, де готувалися кваліфіковані кадри для різних галузей економіки, освіти та культури.

Революційні події початку XX століття вплинули і на розвиток системи освіти, змусивши тогочасний уряд переглянути своєю освітню політику. Політичні події тих часів мали подвійний вплив на розвиток системи освіти Харківського регіону. З одного боку, уряду довелося вдатися до освітніх реформ, з іншого – до керівництва країни прийшли реакціонери, які збільшення народних невдоволень владою на пряму пов'язували зі зростанням освіченості та суспільної свідомості населення. Проте в регіоні потрохи зростала кількість вищих навчальних закладів. Зокрема, у 1914/15 році на Харківщині діяли університет, ветеринарний, технологічний, сільськогосподарський і жіночий медичний інститути [3, с. 28].

Перша світова війна, революційні події 1917 року та громадянська війна, також впливали на розвиток освіти на Слобожанщині, бо суттєво зменшували й без того незначні видатки на народну освіту.

Істотні зміни у системі освіти регіону відбулися за роки радянської влади. З приходом до керівництва держави більшовицького уряду, в країні та її регіонах розбудовувалась нова система безперервної народної освіти, яка, на переконання вождів соціалістичної революції, мала більшу відкритість, ефективнішу структуру і забезпечувала більшу доступність до освіти різних верств населення, незалежно від соціального походження. Ці переміни мали суперечливий характер, але методами централізовано-керованого управління за порівняно короткий час вдалося подолати неграмотність, створити освітню систему, яка була спроможна в ту історичну епоху задовольняти мінімальні потреби виробництва та суспільства. Проте бездумне винищення української інтелігенції та наукової еліти негативно вплинули на якісні показники системи освіти того періоду.

Після завершення громадянської війни та остаточного встановлення радянської влади на Харківщині був взятий курс на розбудову народного господарства за принципами соціалістичного устрою. Індустріалізація промисловості та колективізація сільського господарства потребували значної кількості робітничих кадрів певної фахової підготовки. Проголошена урядом «культурна революція» передбачала ліквідацію неграмотності серед населення та розбудову нової системи освіти.

За статистичними даними на 1 грудня 1925 року в Харківському окрузі діяло 762 школи, 30 установ вищої профосвіти (8 інститутів, 14 технікумів

та 8 робфаків) та 93 установи нижчої профосвіти [5, с. 22, 30, 31]. До початку 30-х років ХХ ст. неграмотність майже була ліквідована та різко зросла кількість учнів у школах та студентів у вищих навчальних закладах.

У період між завершенням громадянської війни та до початку Великої вітчизняної війни мережа освітніх закладів на Харківщині зростала. У 1940/41 навчальному році в області діяло 1650 шкіл, де навчалось 392, 5 тис. дітей (це у 10 разів більше ніж до революції), 68 технікумів, 37 вищих навчальних закладів [3, с. 49].

Суттєвих втрат зазнала система освіти Харківщині за часів німецько-фашистської окупації. Значна частина навчальних закладів області були зруйновані, друга частина (переважно вищі навчальні заклади) – була евакуйована в інші республіки Радянського Союзу.

Після звільнення Харківської області від окупантів почалося відновлення системи освіти – до кінця війни в області відновили свою роботу 90 % шкіл, 43 середніх спеціальних навчальних закладів та 28 ВНЗ [3, с. 59]. Після завершення Великої вітчизняної війни система освіти області розвивалась динамічно: розширювалась мережа навчально-виховних закладів, зростав контингент осіб, що навчаються. Станом на кінець 1990 року на Харківщині діяло 1349 дошкільних навчальних закладів, які відвідували 150,9 тис. дітей [4, с. 175]. На початок 1990/91 навчального року в області функціонувало 1007 загальноосвітніх шкіл, з контингентом учнів 408 тис. осіб, 49 закладів професійної освіти, де навчалось 55,6 тис. учнів та 22 вищих навчальних заклади, в яких здобували освіту 128,7 тис. студентів [4, с. 180, 188-189].

Суттєві зміни відбулися у системі освіти Харківської області за роки незалежності нашої країни. Однак їх аналіз є наступною темою для ґрунтовного наукового дослідження автора.

Висновки. Сучасна система освіти Харківського регіону пройшла складний шлях свого становлення та формування. В еволюції регіональної системи освіти можна виділити кілька значних етапів, зокрема:

I. Зародження освітніх процесів на Харківщині (початок XVII ст. – середина XVII ст.);

II. Становлення та зміцнення початкової освіти (друга половина XVII ст. – початок XVIII ст.);

III. Утвердження професійної освіти у Харківському регіоні (перша половина XVIII ст. - друга половина XVIII ст.);

IV. Заснування вищих навчальних закладів та посилення їх впливу на суспільство (початок XIX ст. - початок XX ст.);

V. Формування багатоступеневої системи освіти з високим рівнем диференціації (перша половина XX ст. - друга половина XX ст.);

VI. Сучасний етап розвитку регіональної системи освіти в умовах розбудови інформаційного суспільства (кінець XX ст. – дотепер).

Кожен з етапів розвитку системи освіти Харківщини супроводжувався неоднозначними політичними подіями, які безпосередньо або опосередковано впливали на її еволюцію і сприяли певним кількісним та якісним змінам регіональної системи освіти. Стабільна політична та економічна ситуація в країні та регіоні сприяла загальному прогресу системи освіти Харківської

області, а революційні події та військові конфлікти, які час від часу виникали на теренах Харківщини, навпаки суттєво стримували її розвиток. Історичний вплив на становлення та формування Харківщини, як значного науково-освітнього регіону держави, спричинило створення університету, який багато в чому визначив подальший розвиток Харківської області. Суперечливі події радянського періоду хоч і дозволили побудувати багатоступеневу систему освіти, проте зумовили істотний негативний вплив на її якісні характеристики.

Таким чином, сучасна система освіти Харківського регіону формувалась протягом більше ніж чотирьох століть під дією багатьох історичних чинників, серед яких суттєвий вплив спричинили наступні: історія заселення та освоєння Харківщини, політична боротьба на різних етапах історичного розвитку, яка в свою чергу впливала на економічні та демографічні процеси регіону. Все ці та інші історичні процеси безумовно знайшли своє віддзеркалення у розвитку системи освіти Харківської області.

Література: 1. Багалеї Д.И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905). Истор. монография. В 2-х т. Т. 2. – Репринт. изд. / Д.И. Багалеї, Д.П. Миллер – Харьков, 1993. – 982 с. 2. Історія рідного краю (Харківщинознавство). Навчальний посібник / [Б.П. Зайцев, В.В. Скирда, В.В. Воропаєва, та ін.] – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2002. – 264 с. 3. История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. – Харьков: Харьковская книжная фабрика им. М.В. Фрунзе, 1976. – (серия книг «История городов и сел Украинской ССР»: в 26 т. / председатель Главной редколлегии: Тронько П.Т. (председатель редколлегии) [и др.]). Кн. Харьковская область / [редакционная коллегия тома Сероштан Н.А. (председатель редколлегии) и др.]. – 1976. – 724 с. 4. Народне господарство Української РСР у 1990 році: Стат. Щорічник / Міністерство статистики УРСР / [від. за випуск В.В. Самченко]. – К.: Техніка, 1991. – 496 с. 5. Харківська округа (статистичний щорічник) / [загальна редакція С. Шпак]. – Харків: «Харків-друк», 1927. – 270 с.

УДК 911.37(470.325)

Нарожня А.Г., Полякова Т.А.

Белгородский государственный университет

ГИС В ИЗУЧЕНИИ СИСТЕМЫ РАССЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ*

Одной из первоочередных задач развития регионов РФ является совершенствование существующих систем расселения и поиск перспективных путей их развития. В связи с чем, необходимо их комплексное, всестороннее исследование с выявлением роли отдельных факторов в процессе их формирования.

Система расселения – это пространственная форма размещения населения и производственных сил на территории страны, регионов, экономических районов и поселений, как городских, так и сельских [2]. В тоже время, система расселения – это сложная, открытая, саморазвивающаяся система, обладающая рядом специфических свойств: целостностью, структурой, относительной

автономностью и динамикой. Исследование развития систем расселения подразумевает сбор и анализ огромного количества информации, которая может быть представлена либо в виде статистического материала, либо в виде графической пространственно организованной информации, которая позволяет проводить сопоставление географического размещения объектов, специфики их состояния, а также решать комплекс задач по их проблематике.

Наиболее мощным средством объединения огромного массива информации выступают геоинформационные системы, которые позволяют не только визуализировать большой объем пространственных данных разного рода, но и производить расчеты и статистические выборки по ним.

Самое общее представление о расселении дают показатели средней людности и средней густоты населенных пунктов на рассматриваемой территории. В настоящее время сеть поселений Белгородской области насчитывает 11 городов, 20 поселков городского типа и 1575 сельских населенных пунктов [1]. Для анализа размещения населенных пунктов на территории Белгородской области нами в среде *Arc Map* была обновлена цифровая карта муниципального устройства. Нанесенным на карту 1606 населенным пунктам был присвоен атрибут, отражающий численность населения в них. Затем эти данные интерполированы в растр методом сплайна. Использование этого метода позволило построить ровную, плавно меняющуюся поверхность, на которой при этом видны и пики крупных городов (рис.). Для более наглядного отображения мы воспользовались возможностями 3d-визуализации модуля *Arc Scene*. Полученная картосхема наглядно отображает сложившуюся к настоящему времени систему расселения Белгородской области (см. рис.).

В целом, в расселении Белгородской области можно обозначить следующие тенденции: развивается процесс дифференциации и поляризации – вокруг городов Белгорода и Старого Оскола образуются локальные ареалы благополучия, на периферии – формируются пространства с демографической и экистической стагнацией или деградацией – зоны вторичного социального опустынивания. Произошло сжатие плотно заселенного пространства в социально-экономическом центре области – вокруг областного центра, в наиболее развитой в хозяйственном отношении, части области.

Второй ареал плотно заселенного пространства сформировался вдоль железной дороги Валуйки – Косторное.

Сложившаяся в области система расселения вряд ли можно считать чисто моноцентрической, хотя по численности населения Белгород превосходит второй по величине город (Старый Оскол) почти в два раза. Город Белгород уже выполняет роль «центра роста» Белгородской области и его роль «полюса роста» области, несомненно, сказывается на развитии всей системы расселения региона [3]. Конечно полюса роста – весьма привлекательная модель территориального развития.

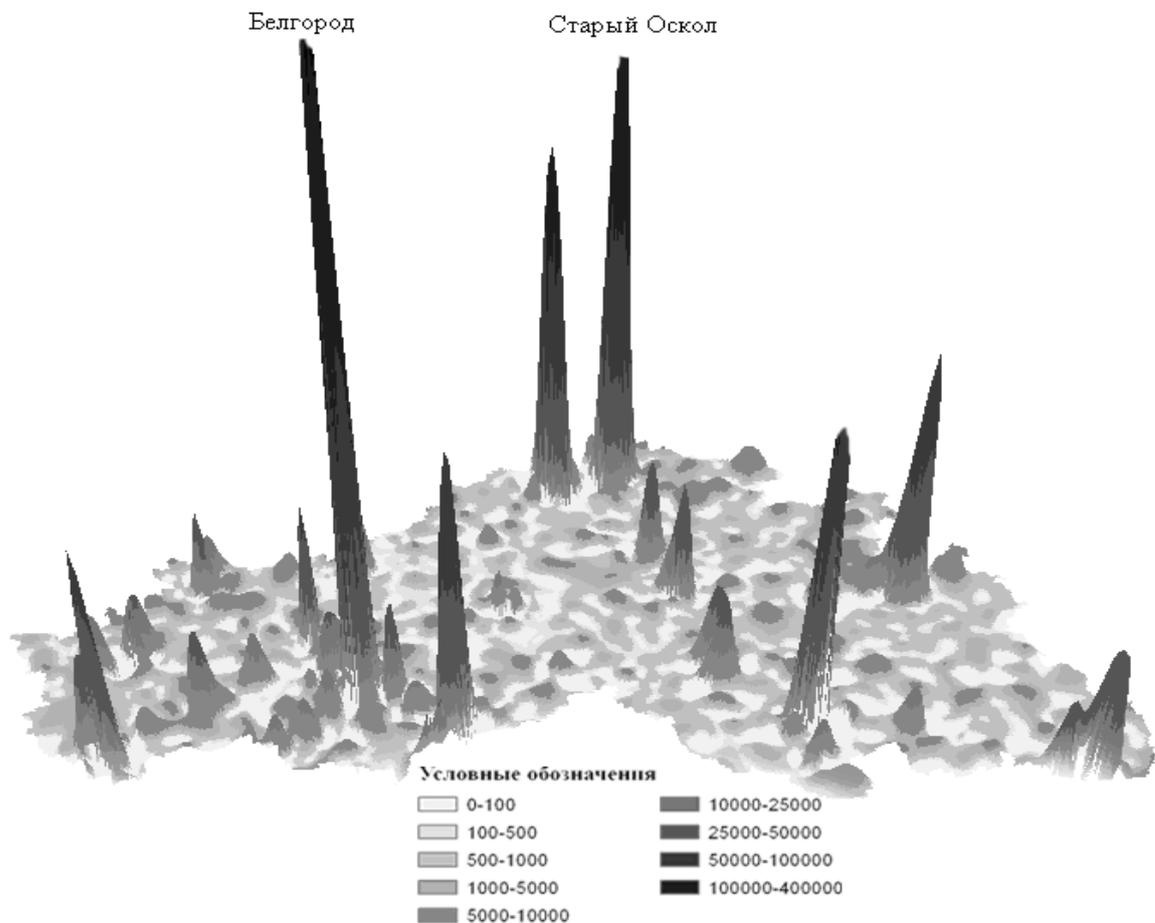

Рис. Система расселения Белгородской области (чел.)

Повышение эффективности (и экономической, и социальной) за счет укрупнения избранных центров, в принципе, возможно. Но эти центры должны существовать практически на любом иерархическом уровне системы расселения и учитывать географические факторы. Конфигурация же Белгородской области и местоположение ее регионального центра – г. Белгорода обуславливают то, что зона его территориального влияния не распространяется на всю территорию области, и как результат – несбалансированное развитие областной системы расселения.

Это, безусловно, влечет за собой усложнение не только социально-экономической, но и экологической ситуаций. Концентрация населения (и экономики) в юго-западной части региона усиливает периферийность прежде всего восточных «окраин».

Литература: 1. Города Белгородской области. Стат. сб. / Белгородстат. - 2007 – 232 с. 2. Дрогицкая О.Р. Характерные особенности сложившихся систем расселения // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. - М., 2008. - № 3. – с. 74-78. 3. Полякова Т.А., Н.В. Чугунова. Качество городской среды как полюс роста города-центра региона. Белгород // Проблемы региональной экологии. - М., 2007. - № 4. – с. 148-154.

***Работа выполнена при поддержке гранта РНП 2.2.1.1.4439**

Секція 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПРИКЛАДНІ РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК:322.122.54(477)

Олійник В.Д.

*Керівник – д.геогр.н., проф., заслужений діяч науки і техніки Топчієв О.Г.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

РЕГІОНАЛЬНА НЕОДНОРІДНІСТЬ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Історичні та географічні передумови формують неоднорідність економічного простору країни. Яскравий прояв такої неоднорідності (диференціації) спостерігається в Україні. Поняття територіальної диференціації сформульоване російськими вченими В. Лексиним і О. Швецовим. Територіальна диференціація характеризує якість і ступінь єдності простору економічного, соціального, політичного й іншого життя суспільства в межах конкретної держави й інтерпретується як процес чи як результат формування розходжень між окремими територіями держави [2].

Характер економічного розвитку регіонів відображає їх диференціацію. Сам регіональний розвиток формується під впливом регіональної неоднорідності та поділяється на асиметричний, симетричний (гармонійний) та нейтральний. Асиметричний тип регіонального розвитку характеризується відносними перевагами одного або декількох показників в розвитку регіонів, за певний період, які подалі ще більше зростають, а регіони відносного відставання – ще більше відстають за цими ж показниками. Скорочення, з часом, розриву між показниками регіонів характеризує гармонічний тип регіонального розвитку. Нейтральний – це тип розвитку, при якому на протязі певного періоду співвідношення рівня регіональних показників є незмінним [1].

Дослідження регіонального і державного розвитку можливе при аналізі динаміки показників диференціації тобто характеристики процесу формування диференціації [3]. Важливе значення для розкриття суті диференціації є вибір способу виміру та показників.

Найбільш прийнятним, на нашу думку, в даному випадку може бути використаний коефіцієнт варіації $V = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{x_i}{\bar{x}} - 1 \right)^2}$, де x_i - значення показника для регіону i , \bar{x} - середнє значення показника для системи регіонів (країни): у випадку об'ємного показника це середнє арифметичне по регіонах, а у випадку питомого показника - середньозважене по чисельності населення регіонів, N - число регіонів у системі [5].

Мета індикатора варіації, зокрема коефіцієнта варіації, агрегувати дані відхилення, тобто виразити всю цю "масу" відхилень, одним числом. Зрозуміло, що чим більше відхиляються регіони від середнього, тим більша ця "маса", і, відповідно, тим більше повинно бути це агреговане число. Отже, при

складанні цього числа враховуються усі відхилення, тобто відхилення як у більшу сторону, (позитивний, додатній результат) так і в меншу (негативний, від’ємний по відношенню до середнього значення). Даний показник є відносною величиною, він дає можливість використання великої кількості показників як об’ємних, так і питомих.

Першочергово, за цитованістю в працях українських учених нами обрано шість показників, які, на нашу думку, мають можливість найбільш точно показати соціально-економічний розвиток країни. Це – валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, природний приріст населення, показник безробіття, заробітної плати, об’єм інвестицій в основний капітал, щільність населення. Слід зауважити, що аналізу піддавались не лише регіональні показники, а й показники для визначення депресивності адміністративних районів. Крім зазначених показників, ми вважаємо за необхідне додати екологічний показник - викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, який хоч і не повно, але дасть змогу дослідити стан навколишнього середовища. Як зазначають О.І. Шаблій та О.І. Вісьтак «Серед декількох головних принципів виробничого (економічного), соціально-демографічного чи окремо демографічного та екологічного на перше місце слід поставити екологічний принцип (екологічну ефективність розвитку регіону), на друге соціально-демографічний і нарешті, на третє – виробничий (економічний) [4].

Дані коефіцієнта варіації приведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Значення коефіцієнта варіації за період 2000-2006 р.р. в Україні

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ВРП на душу населення	0,265	0,240	0,243	0,243	0,284	0,294	0,400
Безробіття населення	0,471	0,457	0,463	0,423	0,364	0,382	0,361
Заробітна плата	0,221	0,206	0,192	0,175	0,166	0,150	0,133
Інвестиції в основний капітал	0,843	0,792	0,723	0,723	0,707	0,776	0,732
Природний приріст населення	0,487	0,451	0,461	0,439	0,504	0,480	0,530
Щільність населення	0,407	0,407	0,407	0,407	0,407	0,408	0,406
Викиди шкідливих речовин в атм. повітря	1,632	*	1,621	1,548	1,465	1,585	1,548

* - відсутні дані.

Коефіцієнт варіації дає можливість обчислити індекс регіональної асиметрії (ІРА) – це відносна динаміка коефіцієнта варіації (табл. 2). Для даного випадку 2000 рік приймаємо за базовий (тобто за 100%) як початковий рік, в досліджуємому періоді.

Таблиця 2. Індекс регіональної асиметрії за період 2000-2006 р.р. в Україні (%)

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ВРП на душу населення	100	91	92	92	107	111	150
Безробіття населення	100	97	98	90	77	81	77
Заробітна плата	100	93	87	79	75	68	60
Інвестиції в основний капітал	100	94	86	86	84	92	87
Природний приріст населення	100	93	95	90	103	99	109
Щільність населення	100	100	100	100	100	100	99
Викиди шкідливих речовин в атм. повітря	100	*	99	95	90	97	95

* - відсутні дані.

На основі даних таблиці 2 побудуємо графік ІРА (див. рис. 1).

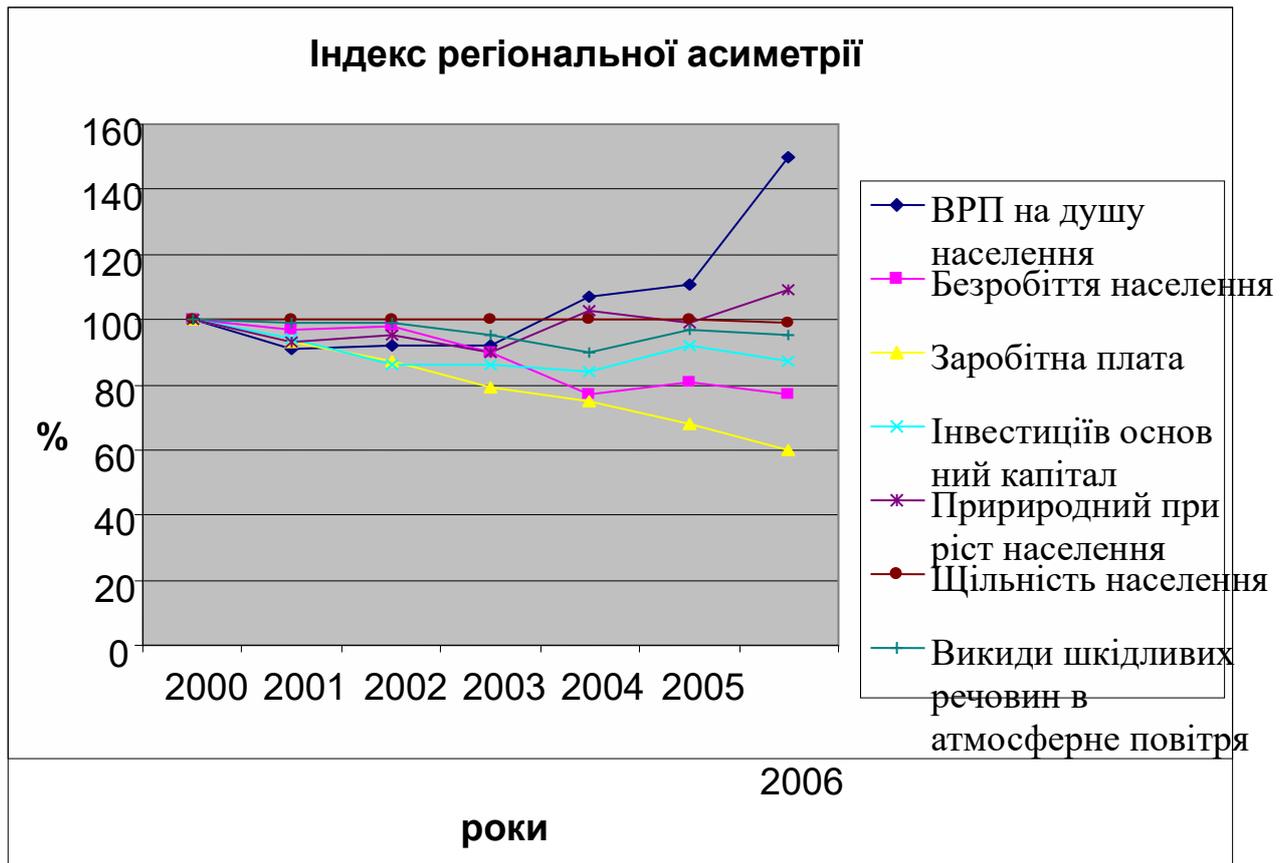

Рис. 1 Графік індекса регіональної асиметрії за період 2000-2006 р.р. в Україні

Даний графік дає можливість по-перше: охарактеризувати будь-який показник, із зазначених, за період 2000-2006 років; по-друге за певний рік (відносно 2000 р.) дати характеристику ІРА за всіма показниками; по-третє зробити комплексну характеристику ІРА України за вказаними показниками в динаміці.

ІРА створений для того щоб відслідковувати динаміку варіації, а точніше на скільки відсотків змінюється коефіцієнт варіації з часом (щодо базового року).

Аналіз даного графіку свідчить про нестабільність регіонального розвитку. Диференціація регіонів значно посилюється після 2003 року. Показник заробітної плати на протязі даного періоду свідчить про вирівнювання рівня заробітної плати між регіонами. Аналогічну характеристику можна дати показникам безробіття, інвестицій в основний капітал та викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря. Показник щільності населення займає стабільні позиції. Найбільш диференційованими виявились показники валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу та природного приросту населення. Особливо слід звернути увагу на різку диференціацію показника валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу у 2006 році, що свідчить про значну неоднорідність регіонів країни за даним показником.

Найрезультативнішими показниками виявились: ВРП на душу населення; інвестиції в основний капітал; рівень безробіття населення; природний приріст населення; рівень заробітної плати; викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря.

Література: 1. Лавровский Б. Региональная асимметрия и развитие // *Регион: экономика и социол.* — 1999. — Спец. вып. — с. 99—116. 2. Лексин В., Швецов А. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Статья 2. Реформы и целостность государства. Проблемы территориальной дифференциации и дезинтеграции // *Российский экономический журнал.* — 1999. - № 11-12. — с. 36—44. 3. Топчієв О.Г. Теоретичні основи регіональної економіки. Навчальний посібник. — К., 1997. — 137 с. 4. Шаблій О.І., Вісьтак О.І. Деякі теоретико-методологічні аспекти дослідження регіонів України // *Проблеми розвитку депресивних територій. Матеріали міжнародної практичної конференції м. Ніжін.* — с. 116-118. 5. Шильцин Е.А. Вопросы оценки региональной асимметрии (на примере России) // *Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых / Под ред. В.Е. Селиверстова, В.М. Марковой, Е.С. Гвоздевой.* - Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. - с. 143-158.

УДК 338691.312.90

Заставецька О.В., Заставецька Л.Б.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

КОМПЛЕКСНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ЯК ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Згідно з керівними принципами сталого просторового розвитку Європи (Ганновер, 2000) в основу регіонального планування у нашій країні покладено забезпечення територіальної цілісності шляхом комплексного економічного і соціального розвитку регіонів та підвищення їх конкурентноздатності. Внаслідок зміни суспільних відносин в Україні, відбувається певна трансформація наукових поглядів на сутність поняття “комплексний розвиток регіону”, його головні риси. На цьому наголошують українські суспільно-географи та економісти, зокрема Г.Балабанов, І.Горленко, М.Долішній, С.Іщук, М.Пістун, А.Степаненко, Д.Стеченко, О.Шаблій. Вони підкреслюють, що цей процес охоплює всі види життєдіяльності населення певного регіону і за своєю сутністю наближається до поняття “збалансований розвиток”.

Комплексний розвиток треба розуміти як взаємозв'язаний розвиток господарства, демографічної та економічної сфер на основі найбільш доцільного використання природного, економічного і соціального потенціалів, що забезпечує як задоволення місцевих потреб, так і ефективну зовнішньоекономічну функцію на основі інтегрованості території у цілісну загальнодержавну систему. Основною його рисою є тісний зв'язок, взаємозумовленість всіх ланок господарства, повна відповідність його структури наявним ресурсам.

Комплексний економічний і соціальний розвиток – це процес, спрямований, насамперед, на досягнення найбільшої економічної і соціальної ефективності. Його метою є підвищення продуктивності суспільної праці,

виробництво продукції з найменшими затратами, підвищення життєвого рівня населення. Разом з тим повне задоволення потреб суспільства за рахунок внутрішніх резервів цей процес не передбачає; це суперечило би теорії територіального поділу праці, перетворювало би окремі території в замкнуті системи. Тому основними рисами комплексного економічного і соціального розвитку території є спеціалізація господарства, оптимальне поєднання галузей на основі територіальної спеціалізації, раціональна структура господарства.

Комплексний економічний і соціальний розвиток передбачає раціональне використання ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) даної території. При цьому не обов'язково використовувати всі, навіть найменші природні ресурси, якщо це неефективно. Разом з тим комплексний розвиток території передбачає економічно найефективніше використання трудових ресурсів, виробничої і соціальної інфраструктури для розширеного відтворення матеріальних і духовних благ. Важливою складовою частиною такого розвитку є досягнення сприятливої екологічної і демографічної ситуації на певній території. Такий розвиток передбачає також використання території не тільки як місткості різноманітних ресурсів, але й як поля взаємодії суспільно-природних компонентів (в т.ч. і географічного положення).

Для комплексного економічного і соціального розвитку характерна певна пропорційність, тобто співрозмірність, співвідношення. Пропорції для територій різного рангу задаються, насамперед, законами розширеного відтворення. Пропорції можуть бути неоднаковими для територій різного таксономічного рангу. Вони залежать від “набору” галузей, умов, потреб і функції даної території в системі територіального поділу праці. Разом з тим для кожної території (незалежно від її таксономічного рангу) повинна зберігатись збалансованість між розвитком виробничої і соціальної сфер, промисловості і сільського господарства, виробництвом і виробничою інфраструктурою та ін. Вона повинна забезпечити найбільш повну відповідність структури господарського комплексу природним і економічним умовам. Отже, пропорційність тісно пов'язана із збалансованістю. В деяких працях підкреслюється, що пропорційність рівнозначна збалансованості, або що збалансованість – синонім пропорційності. Збалансованість являє собою окремий випадок стану пропорційності, під нею розуміють рівень узгодженості розвитку різних стадій процесу відтворення, узгодженість і відповідність ресурсів, обсягів виробництва і суспільних потреб (А.В.Степаненко, 1988); процес відтворення певних пропорцій, які забезпечують стабільність в кожному конкретний момент з метою забезпечення прогресу розвитку (І.О.Горленко, 1993). Наближення до збалансованого розвитку є суттєвою ознакою комплексного економічного і соціального розвитку території.

Тенденція до досягнення найвищої збалансованості і гармонізації всіх економіко- і соціально-географічних компонентів спостерігається в усіх просторових формах організації суспільства.

У сучасний період, коли Україна стала незалежною державою, а її економіка переходить на ринкові відносини, питання комплексного розвитку регіонів все більше актуалізуються. Створення економічно незалежної держави потребує докорінної перебудови галузевої, територіальної структур

господарства всієї країни та окремих регіонів, передусім ліквідації галузевих та регіональних диспропорцій.

Це потребує розробок нових засад регіональної політики, основним принципом якої повинна бути не “територіальна справедливість”, що передбачає пропорційний розподіл ресурсів (Б.Дейвіс, 1968; Д.Сміт, 1977), а “географічна нерівність” (Д.Харвей, 1973). Останній принцип передбачає непропорційний розподіл ресурсів і соціальних благ, розподіл їх на користь тих регіонів, які знаходяться у гірших умовах. Тільки такий принцип забезпечить територіальну рівноправність людей, тобто умови життя, при яких людина відчувала б себе однаково захищеною. При цьому розподіл централізованих коштів повинен враховувати такі особливості: рівень соціально-економічного розвитку регіону, природно-ресурсний, працересурсний потенціали, геодемографічну і екологічну ситуації тощо.

В сучасних умовах існують значні диспропорції в розвитку великих, середніх і малих міст, зумовлені політикою зосередження промислових підприємств переважно в обласних центрах і містах обласного підпорядкування. Багато з них перетворились у великі промислові центри, вузли. Разом з тим малі міські поселення розвивались повільно, в них зосереджувались переважно невеликі підприємства, які переробляли місцеву сировину (мінеральну, сільськогосподарську та ін.). Таке розміщення виробництва переважно у великих містах ускладнило транспортну, житлову, продовольчу. Екологічну проблеми, а в умовах економічної кризи – ще й безробіття і геодемографічну проблему.

Існують також диспропорції у соціально-економічному розвитку сільських населених пунктів. Вони пов'язані з тим, що основні кошти вкладались у розвиток центральних сіл (центрів сільськогосподарських підприємств або сільрад). Інші села як “неперспективні” розвивались повільно, багато з них занепадали. Це зумовило значні потоки мігрантів з сільської місцевості у міста, посилення процесів “старіння” населення у сільській місцевості, що ще більше загострило демографічну ситуацію в ній.

Ліквідація регіональних диспропорцій можлива лише за умови удосконалення управлінської структури. Вона нераціональна, багатоступенева на відміну від інших країн, в яких багато питань вирішуються на одному рівні.

З поглибленням економічних реформ все більша увага повинна спрямовуватись на перетворення регіонів у суб'єкти ринкових відносин, на досягнення науково обґрунтованого поєднання галузевого і територіального управління. А це повинно стати основою для досягнення економічної самостійності регіонів. Під останньою слід розуміти “можливість самостійного вирішення питань комплексного економічного і соціального розвитку на основі правових норм, фінансових, економічних і матеріальних ресурсів” [5, с.14]. Саме в умовах економічної самостійності регіон може без центральних органів управління розв'язувати важливі питання соціально-економічного розвитку, економічно стимулювати розміщення виробництв, які сприятимуть усуненню диспропорцій. Економічна самостійність регіону дозволяє встановлювати еквівалентні міжрегіональні зв'язки, брати спільно з іншими регіонами участь у вирішенні міжрегіональних проблем залежно від своїх економічних і

соціальних інтересів. Вона є також умовою досягнення найбільш ефективної віддачі території, яка означає доцільне задоволення власних потреб регіонів на основі раціонального господарювання, науково обґрунтованого використання наявних ресурсів і можливостей інтеграції господарства.

Досягнення економічної самостійності регіонів можливе на основі зміни ролі інституційної інфраструктури в забезпеченні комплексного економічного і соціального розвитку території. Основними органами територіального управління залишаються, як і раніше, місцеві Ради народних депутатів. Але роль їх змінюється із розвитком суспільних відносин. Незважаючи на те, що в умовах адміністративно-командної системи, ці органи повинні були вирішувати широке коло питань економічного і соціального розвитку “своїх” територій, нерідко внаслідок “директивного” нав’язування тих чи інших варіантів розвитку, інтереси територій ігнорувались. Особливо часто це стосувалося інтересів, пов’язаних з комплексним розвитком територій. Існувала парадоксальна ситуація, коли практично вся відповідальність за розвиток території накладалась на місцеві Ради, які при цьому фактично не володіли ні фінансами, ні ресурсами. Напружені відносини склалися між Радами і підприємствами, керівники останніх, маючи значні кошти, мали і реальну владу; вони не завжди діяли в інтересах території, на якій знаходились. Ці риси управління територіями залишаються характерними і в перехідний період до ринкових відносин. У цей період внаслідок зростання кон’юнктури порушується (знижується) комплексність. Посилюється розрив між галузями, які перебували на централізованих дотаціях(медицина, освіта, наука, культура) і тих, які розвивалися на основі місцевих бюджетів. Один із шляхів згладження подібних диспропорцій в перехідний період до ринкових відносин є зміна інвестиційної політики, перерозподіл місцевого бюджету. Цьому сприяє вдосконалення організації місцевого самоврядування.

В розвитку територій використовуються не тільки кошти місцевого бюджету, а й ті, які надходять централізовано від державних органів управління. Як вже зазначалося, вони повинні розділятися між регіонами (насамперед областями) із врахуванням їх інтегрального потенціалу, рівня соціально-економічного розвитку, екологічної ситуації та ін.

Ефективний розвиток окремих територій можливий тільки при оптимальному поєднанні державних і ринкових механізмів регулювання економікою. В основі взаємодії державної влади і самоуправління повинен лежати принцип доцільного поєднання централізованого і децентралізованого підходів до обґрунтування стратегії змін галузевих і територіальних пропорцій виробництва як країни в цілому, так і кожного регіону зокрема. У сучасних умовах ставиться питання про послаблення впливу центральних органів управління на функціонування територіальних соціально-економічних комплексів, про заміну лімітно-розподільчих відносин еквівалентними фінансовими зв’язками і залежностями. Перехід регіонів на принципи самофінансування і самоврядування передбачає виділення територіальної власності (загальнодержавної, муніципальної). Її об’єктами є земля, природні ресурси, підприємства виробничої і соціальної сфери, які знаходяться на певній території. Згідно з “Законом про власність України”, територія населених

пунктів адміністративних районів, областей є муніципальною власністю, право розпоряджатися якою мають місцеві Ради народних депутатів від імені населення регіону. Однак, слід зауважити, що використання природних ресурсів того чи іншого регіону повинно контролюватися державою, а не місцевими органами управління. Останні мають реальне право ними розпоряджатися, що дасть їм кошти для територіальних потреб. У використанні ресурсів інтереси регіонів повинні узгоджуватись з центром, у іншому випадку це є потужним стимулом процесу регіоналізації. Такий процес був прогресивним в умовах командно-адміністративної системи управління господарством, оскільки протистояв відомчому підходу, але в сучасних умовах він може призвести до ще більших територіальних диспропорцій у розвитку господарства, систем розселення, умовах життя населення, а в кінцевому результаті – до формування регіональних утворень (земель, округів), які б могли становити загрозу цілісності української держави. На думку більшості вчених, які займаються питаннями адміністративно-територіального устрою України (В.П.Благов, М.С.Дністрянський, Ф.Д.Заставний, М.Д.Пістун, О.І.Шаблій, П.В.Шуканов та ін.), сучасну систему такого устрою докорінно змінювати не слід, основною одиницею територіального управління має залишатися адміністративна область. Основна увага повинна бути звернена на встановлення правильного співвідношення планових і ринкових механізмів управління, щоб процеси поглиблення економічних реформ ще більше не загострили відмінностей в соціально-економічному розвитку і рівні життя населення різних областей України. Необхідно також визначити ступінь узгодження господарства областей із ресурсами і екологічними можливостями території. Поєднання галузевої і територіальної моделей розвитку, узгодження державних і регіональних інтересів дозволить використати вигоди територіального поділу та інтеграції праці, забезпечити ефективність соціально-економічного розвитку кожної з областей і держави загалом.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні повинна торкнутися спочатку низового рівня (територіальні громади, адміністративні райони). Згідно з проектом Закону України “Про територіальний устрій України” найнижчою територіальною одиницею управління має стати громада, що об’єднуватиме територію декількох населених пунктів, матиме певні межі і є основою для створення і діяльності органів місцевого самоврядування. Критерії (5 тис. жителів і 50 км²) дозволять використати господарський потенціал території, задовольнити повсякденні потреби людей за рахунок місцевих ресурсів, забезпечити комплексний економічний і соціальний розвиток на території громади.

Для обґрунтування меж громад та адміністративних районів необхідні зусилля багатьох науковців, що займаються питаннями регіонального розвитку, передусім географів. Саме вони зможуть науково обґрунтувати нові схеми адміністративно-територіального устрою регіонів, маючи знання про природно-ресурсний потенціал, системи розселення, рівень і якість життя населення, господарську діяльність, зв’язки між системами “природа-населення-господарство”, галузеві та територіальні пропорції тощо.

Література: 1. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту. – Ганновер, 7-8 вересня 2000 року. 2. Проект Закону “Про територіальний устрій України”. – К., 2005. 3. Пістун М.Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. – К., 2004. – 231 с. 4. Теоретичні та методологічні проблеми суспільної географії: Зб. наук. праць. – Львів, 2006. – 432 с. 5. Ткачук І. Економічні передумови розбудови держави // Розбудова держави. - № 1.- 1994. –с. 14-19. 6. Трансформація структури господарства України / за ред. Г. Балабанова, В. Нагірної, О. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 376 с. 7. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів, 2003. – 444 с.

УДК 911.52

Лопина Е.М., Федутенко А.П.

Руководитель – д.геогр.н., проф. Корнилов А.Г.

Белгородский государственный университет

ОЦЕНКА ТРАНСПОРТНОЙ ДОСТУПНОСТИ ДО РЕКРЕАЦИОННЫХ ОБЪЕКТОВ

В настоящее время в Российской Федерации и ее регионах, в том числе в Белгородской области, прослеживается положительная динамика развития рекреационного хозяйства, что обусловлено ростом интенсификации труда, повышением средней заработной платы, и, как следствие, активизацией потребностей населения в оздоровлении, активном отдыхе, экскурсиях, путешествиях. Поэтому в современных условиях необходима оценка рекреационного потенциала, рекреационных возможностей области, в том числе возможностей транспортной инфраструктурной составляющей, и выявление тенденций и перспектив развития рекреационных объектов, что позволит определить наиболее эффективные виды рекреационной деятельности.

Объектом исследования выступает рекреационное хозяйство пгт Борисовка, Ивня, Красная Яруга, Пролетарский, Северный, Томаровка Белгородской области, формирующееся в территориальном сочетании взаимосвязанных природных, хозяйственных и культурно-исторических объектов.

Рекреационная система – сложная социально управляемая (частично самоуправляемая) система, центральной подсистемой которой являются субъекты туризма, а целевой функцией – наиболее полное удовлетворение их рекреационных потребностей (И.В. Зорин, В.А. Квартальнов). Транспортная инфраструктурная составляющая является одной из важнейших подсистем рекреационной системы [1].

Проведенный анализ рекреационного хозяйства Белгородской области показал, что в регионе наблюдается неравномерность в размещении природных, культурно-исторических и хозяйственных рекреационных объектов. Из природных объектов регионального значения респондентами был назван лишь заповедный участок «Лес на Ворскле». Остальные, наиболее посещаемые объекты, это памятники истории, культуры и храмы. При этом главной историко-культурной достопримечательностью является Прохоровское

поле, памятники истории и культуры г. Белгорода. Также к наиболее привлекательным объектам относятся Холковский монастырь.

Анализируя карты транспорта области, выявили, что природные рекреационные объекты, особенно охраняемые, более удалены от транспортных путей, чем хозяйственные и культурно-исторические объекты, расположенные в основном непосредственно в крупных населённых пунктах, вдоль автомобильных и железнодорожных магистралей

По результатам анкетирования среди населения названных выше населённых пунктов выбирали наиболее посещаемые рекреационные объекты преимущественно регионального значения. В опросе для данной работы приняли участие 727 человек.

Нами была рассчитана транспортная доступность рекреационных объектов для каждого населённого пункта, исходя из приближенности к главным автомобильным и железнодорожным магистралям, выделено 5 групп рекреационных объектов: наилучшей транспортной доступности (менее 5 км); хорошей транспортной доступности (от 5 до 15 км); средней транспортной доступности (15-30 км); низкой транспортной доступности (30-60 км); наиболее отдаленные (далее 60 км). По результатам расчетов транспортной доступности были составлены карты зон транспортной доступности рекреационных объектов (одна из карт приведена на рис. 1).

Анализируя карты, можно выявить некоторые закономерности в выборе населением населённых пунктов рекреационных объектов:

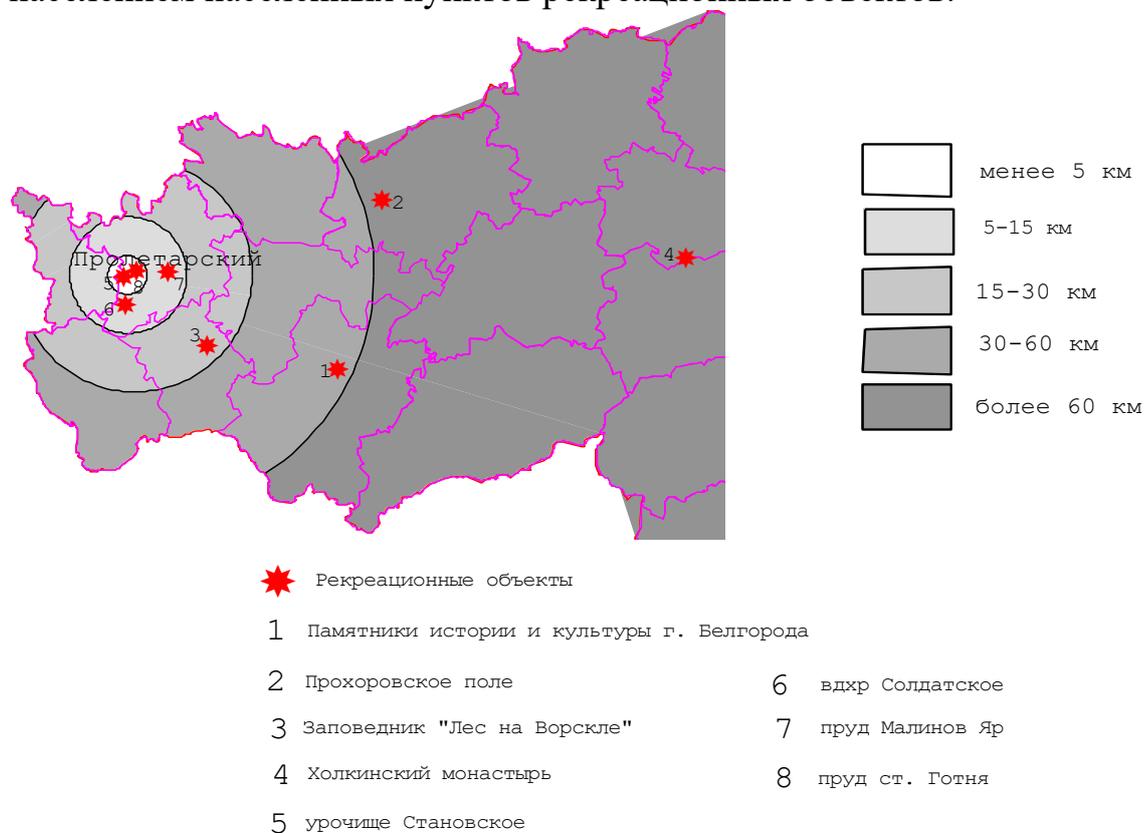

Рис.1. Транспортная доступность рекреационных объектов для пгт Пролетарского

Ряд рекреационных объектов регионального значения являются привлекательными и часто посещаемыми для жителей всех исследуемых населённых пунктов (Прохоровское поле, Холковские пещеры, заповедный участок «Лес на Ворскле», памятники истории и культуры г. Белгорода); другие объекты, наилучшей, хорошей транспортной доступности, являются наиболее посещаемыми для жителей лишь определённых поселений (Б/О «Доброе» и лес «урочище Становское» для пгт Пролетарский и Красная Яруга, санаторий «Красиво» для пгт Томаровка и Борисовка и др). По результатам рассчитанных показателей частоты посещаемости рекреационных объектов и расстояний до них построены графики корреляционной зависимости и рассчитаны критерии Пирсона для каждого населённого пункта (рис.2).

Выявлена определённая степень зависимости частоты посещаемости объектов от транспортной доступности: связь в пгт Красная Яруга,

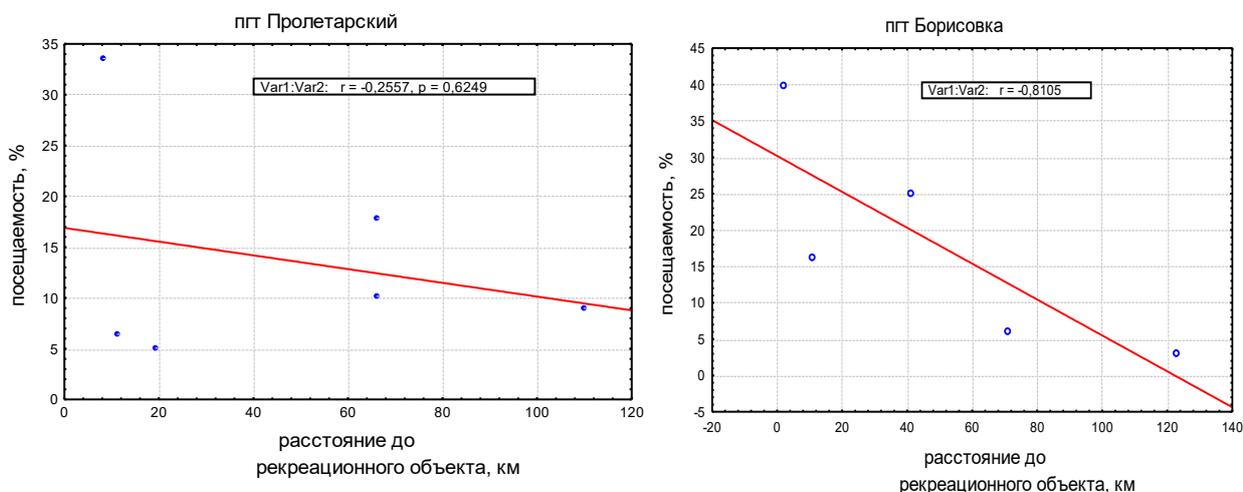

Рис. 2. Зависимость частоты посещения рекреационных объектов от транспортной доступности

Пролетарский практически отсутствует ($r = -0,1938$ и $-0,2557$ соответственно); в пгт Томаровка и Северный – слабая ($r = -0,4376$ и $-0,4117$); в пгт Ивня - умеренная ($r = -0,5335$); в пгт Борисовка – сильная ($r = -0,8105$). Таким образом, посещаемость рекреационных объектов регионального значения в целом слабо определяется расстоянием до них. Возможно, она обусловлена иными причинами (например, интересами, потребностями и возможностями населения). Исключение – Борисовка, где в окружении пгт находятся объекты регионального значения. Естественно, вне конкуренции по частоте посещаемости во всех населённых пунктах находятся рекреационные объекты местного значения наилучшей (до 5 км) и хорошей (5-15 км) транспортной доступности и рекреационные объекты регионального значения, находящиеся в том же радиусе от населённого пункта.

Различия в территориальном размещении и транспортной доступности различных видов рекреационных объектов можно использовать при проведении рекреационного районирования Белгородской области для разработки приоритетных направлений и видов рекреационной деятельности в различных частях региона.

Литература: 1. Кусков А.С. Рекреационная география: учебно-методический комплекс / А.С. Кусков, В.Л. Голубева, Т.Н. Одинцова – М.: Флинта, 2005 – 640 с.

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕПРЕСИВНОСТІ РЕГІОНУ

В якості центрального об'єкта регіональної соціально-економічної політики на сьогодні розглядають людину крізь призму задоволення комплексу потреб, створення достойних умов життєдіяльності та гармонійного розвитку. Не зважаючи на це, у соціальній сфері України уже багато років існує низка проблем (депопуляція населення, бідність, погіршення здоров'я, поширеність соціальних негараздів), для вирішення яких поки що не створено ефективних інструментів.

Однією із необхідних умов формування таких інструментів є пізнання природи соціальних проблем у системі синергетичної взаємодії різних сфер (соціальної, економічної, екологічної, культурної, політичної тощо). Різні аспекти просторово-часової взаємообумовленості явищ і процесів суспільства та природи досліджували вчені М.В. Багров, Г.В. Балабанов, А.П. Голяков, С.І. Дорогунцов, Ф.Д. Заставний, Л.М.Немець, Я.Б. Олійник, М.М. Паламарчук, В.П. Руденко, Л.Г. Руденко, О.Г. Топчієв, О.І. Шаблій, Г.І. Швєбс, Л.Т. Шевчук та інші.

Метою нашого дослідження є вивчення прояву негативних соціальних явищ в умовах різного рівня економічної та екологічної депресивності.

Депресивні райони – це такі просторово – локальні утворення, в яких з економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших причин призупиняють дію стимули саморозвитку, і, таким чином, нема підстав розраховувати на самовирішення кризових ситуацій. На нашу думку економко - екологічна депресивність - це такий стан суспільно-територіальної системи, який характеризується негативними структурно-функціональними змінами економічної ситуації у поєднанні із критичним погіршенням якості довкілля внаслідок застосування низькоефективних форм господарювання, нераціонального природокористування, або виникнення техногенної катастрофи чи стихійного лиха [1].

Для визначення рівня еколого-економічної депресивності районів пропонується система відносних показників та індексів, які характеризують як соціально-економічні перетворення у регіоні, так і характер впливу на довкілля в розрізі адміністративних районів [1]. Визначення інтегральних індикаторів економічної та екологічної депресивності здійснюється за методикою багатомірної середньої із подальшим переведенням її у 100-бальну шкалу.

Методика апробована нами на прикладі Волинської області. Слід зазначити, що інтегральні показники економічної, екологічної, соціальної депресивності в загальній сукупності районів слабо корелюють між собою, що пояснюється поліфакторністю прояву депресивності. Тому оцінку соціальних

наслідків економіко-екологічної депресивності необхідно здійснювати з розрізі груп районів з однаковим набором факторів депресивності. За допомогою графічного методу аналізу кореляційного поля нами виділено 5 кластерів: кластер I (Шацький, Турійський, Маневицький, Рожищенський райони) - райони з високим рівнем економіко-екологічної депресивності; кластер II (Камінь – Каширський, Любешівський, Старовижівський, Любомльський, Ратнівський райони) – економічно депресивні райони з відносно сприятливою екологічною ситуацією; кластер III (Ківерцівський, Горохівський райони) – райони середнім рівнем економіко-екологічної депресивності; кластер IV (Локачинський, Іваничівський, Луцький райони) - екологічно депресивні райони з відносно позитивною економічною ситуацією; кластер V (Володимир – Волинський, Ковельський райони) – райони з низьким рівнем економіко-екологічної депресивності. У таблиці 1 наведено характеристики кластерів за різними групами соціальних показників.

Таблиця 1. Показники соціального стану Волинської області

	Кластери за рівнем економіко-екологічної депресивності				
	1	2	3	4	5
<i>Показники рівня життя населення</i>					
Роздрібний товарооборот на особу, грн.	813	1664,4	819	5272	5532
Рівень зареєстрованого безробіття, %	5	4,1	3	3	3
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	553	624,4	619	733	696
Забезпеченість житлом, кв. м. на особу	21	21,1	22	19	21
<i>Показники демографічної ситуації</i>					
Демографічне навантаження на 1000 осіб працездатного віку	802	789,5	795	597	649
Коефіцієнт народжуваності, ‰	14	15,5	12	12	13
Коефіцієнт смертності, ‰	17	15,9	17	13	15
Коефіцієнт міграційного приросту населення, ‰	-4	-4,3	-2	4	-1
<i>Показники соціальних негараздів</i>					
Коефіцієнт розлучуваності, кількість випадків на 1000 населення	2	1,7	3	3	3
Коефіцієнт злочинності, кількість зареєстрованих злочинів на 1000 населення	6	3,9	5	12	7
<i>Показники здоров'я населення</i>					
Поширеність хвороб, на 100 тис. дорослого населення	156329	171843	182549	222753	160022
Коефіцієнт інвалідності, чисельність інвалідів на 1000 населення	61	56,7	69	65	56
Коефіцієнт дитячої смертності, померло на 1000 новонароджених живими	10	8,5	8	7	8
<i>Інтегральний показник соціальної депресивності</i>					
Рівень соціальної депресивності, в балах	87	78,8	81	77	63

В кластері I склалась найгірша ситуація. Оскільки Волинська область в системі регіонів відноситься до депресивних територій, то в цьому кластері мова йде про наддепресивність. Райони, що входять у нього, характеризуються сільськогосподарською спеціалізацією, низьким рівнем розвитку промисловості, високими показниками забруднення навколишнього природного середовища, а отже, і найгіршими соціальними показниками. Зокрема, найгіршими є райони першого кластеру за рівнем безробіття, заробітної плати, показниками демографічного навантаження, смертності, дитячої смертності. Разом з тим показники народжуваності є одними із найвищих, що пов'язано із традиціями багатодітних сімей у сільській місцевості Волині. Низький прояв соціальних негараздів у цих районах пояснюється значною релігійністю населення та дотриманням засад християнської моралі. Найнижчі показники поширеності хвороб та одні із найнижчих коефіцієнти інвалідності, на нашу думку, не зовсім адекватно відображають стан суспільного здоров'я, оскільки в умовах низького рівня доступності медичної допомоги, не всі випадки хвороб фіксуються. Проте найвищі показники дитячої смертності – яскраве свідчення взаємозв'язку погіршення стану здоров'я із проявами депресивності. Саме в цих районах необхідно здійснювати першочергові заходи економіко-екологічного оздоровлення.

Найкращою ситуацією характеризуються райони кластеру V, саме в цих районах за останні роки були знайдені оптимальні пропорції економічного розвитку і природокористування, внаслідок чого сформувався кращі умови для життя населення. Більшість соціальних показників свідчать про значно вищий рівень життя населення, кращу демографічну ситуацію та показники здоров'я, ніж у інших кластерах.

У кластерах II, III, IV внаслідок складнішої взаємодії процесів, соціальні показники мають різну спрямованість. Але в цілому вони вкладаються у виявлені раніше закономірності: високий рівень соціально-економічного розвитку території можна вважати „фактором захисту”, а високий рівень забруднення довкілля – „фактором ризику” соціуму, але чим вищим є рівень забруднення, тим гірше високий соціально-економічний рівень розвитку території виконує функцію „захисту” населення [2]. Встановлені закономірності дозволять диференціювати інструменти і механізми рішення найбільш гострих проблем і встановлювати регіональні пріоритети.

Література: 1. Кузнєцова Т.В., Романів О.Я., Аверкіна М.Ф. Оцінка територіальної диференціації рівнів економіко-екологічної репресивності Волинської області // Вісник НУВГП: Зб. наук. пр. - Економіка. - В. 2 (42). - Рівне. - 2008. - с. 144–150. 2. Романів О.Я. Моделювання впливу факторів довкілля на суспільне здоров'я // Проблеми природокористування, сталого розвитку та техногенної безпеки регіонів. Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції; м. Дніпропетровськ, Україна, 02-05 жовтня 2007 р. / Редкол.: А.Г. Шапар (голов. ред.) та ін. - Дніпропетровськ, 2007. - с. 77-79.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Медичне обслуговування є підсистемою системи обслуговування населення, вивчення якої необхідне як з точки зору з'ясування особливостей його територіальної організації, так і з точки зору оцінки рівня медичного обслуговування. Підсистема медичного обслуговування станом на 1.01.2007 р. включала 79 лікарняних закладів на 11,4 тис. лікарняних ліжок (94,6 ліжка на 10 000 населення), 239 лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів (у порівнянні з 2005 р. їх кількість зросла на 3), у тому числі 155 закладів, що мають стоматологічні відділення (кількість таких закладів у порівнянні з 2005 р. навпаки зменшилась на 3), стоматологічних поліклінік – 7, станцій швидкої медичної допомоги – 20. Медичну допомогу сільському населенню надають 18 сільських дільничних лікарень на 215 ліжок, 122 сільських і 5 селищних лікарських амбулаторій, 556 фельдшерських пунктів та фельдшерсько-акушерських пунктів.

Аналізуючи динаміку чисельності медичного персоналу протягом 2000-2007 рр., спостерігаємо скорочення кількості як лікарів, так і середнього медичного персоналу (рис. 1). Зокрема чисельність лікарів за вказаний період зменшилася на 3874 фахівці (на 8%). Кількість працівників середнього медичного персоналу у порівнянні з 2000 р. у 2006 р. скоротилася на 11,4%.

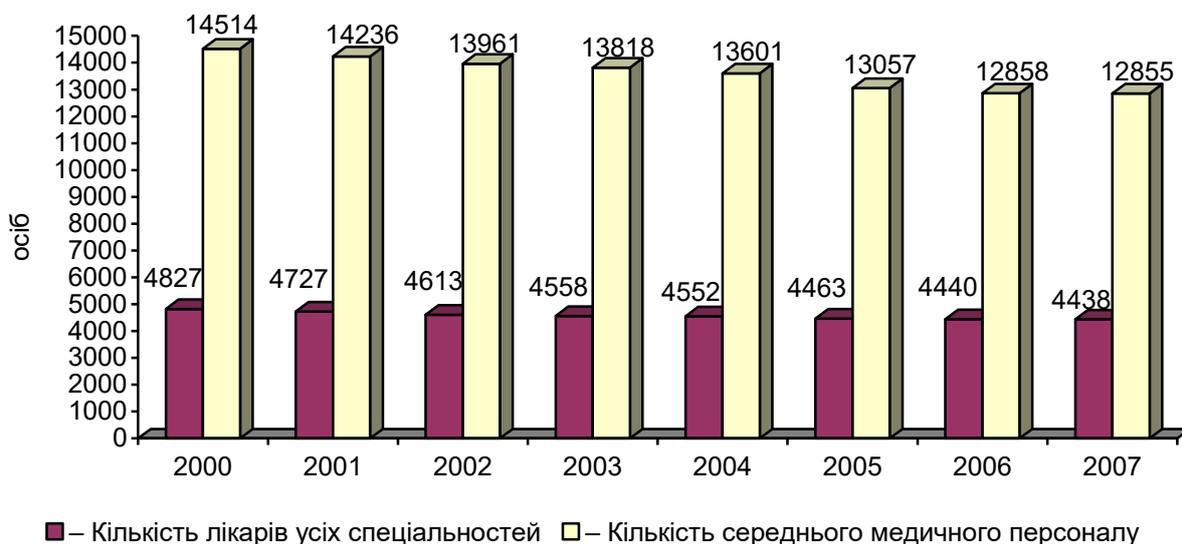

Рис. 1. Чисельність медичного персоналу Сумської області протягом 2000-2007 рр.

Дослідження медичного обслуговування населення у Сумській області проводилось за поєднанням 3 основних критеріїв (число лікарняних ліжок, чисельність лікарів, чисельність середнього медичного персоналу на 10000 населення), значення яких наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Забезпеченість населення у Сумській області медичним персоналом та лікарняними ліжками (на 1.01.2007 р.)

Адміністративний район	Забезпеченість населення (на 1000 населення)		
	лікарями	середнім медичним персоналом	лікарняними ліжками
1	2	3	4
Сумська область	3,67	10,65	9,46
Білопільський	2,15	7,59	6,93
Буринський	2,04	8,80	5,90
Великописарівський	2,09	9,04	4,78
Глухівський	2,48	9,27	8,55
Конотопський	2,95	9,55	8,96
Краснопільський	1,66	8,00	4,80
Кролевецький	2,32	8,96	5,73
Лебединський	3,27	10,49	6,41
Липоводолинський	1,64	7,94	5,48
Недригайлівський	2,20	9,00	5,49
Охтирський	3,04	10,81	13,14
Путивльський	1,84	7,47	6,04
Роменський	3,59	11,88	15,58
Середино-Будський	2,03	8,07	6,41
Сумський	6,15	13,6	13,01
Тростянецький	2,37	8,06	6,04
Шосткинський	3,18	9,41	10,67
Ямпільський	1,88	9,02	6,92

Для того, щоб розподілити адміністративні райони на типи, було розраховано інтегральний показник рівня розвитку медичного обслуговування. При його розрахунку прості показники (забезпеченість населення лікарями, середнім медичним персоналом, лікарняними ліжками) приводилися до нормованої форми шляхом заміни їх індексами, таким чином, щоб їхні зміни перебували у діапазоні від 1 до 5 (від найкращого до найгіршого). З отриманої суми індексів розраховувався середнє значення (бал) розвитку медичного обслуговування населення, що дало можливість виділити типи районів за рівнем медичного обслуговування (рис. 2):

I тип (високий рівень розвитку) – райони з високими показниками за усіма параметрами (забезпечення населення лікарями, середнім медичним персоналом та лікарняними ліжками): Сумський, Охтирський, Роменський, Шосткинський.

II тип (підвищений рівень розвитку). До цього типу за нашими розрахунками віднесено Лебединський та Конотопський райони.

III тип (середній рівень розвитку). Райони з середніми показниками розвитку медичного обслуговування: Глухівський та Ямпільський.

IV тип (рівень розвитку нижче середнього). Райони, що мають низькі та

середні показники розвитку медичних послуг: Великописарівський, Недригайлівський, Кролевецький, Буринський, Тростянецький та Середино-Будський.

V тип (низький рівень розвитку). До цього типу відносяться райони з низьким розвитком медичного обслуговування: Білопільський, Путивльський, Краснопільський та Липоводолинський райони.

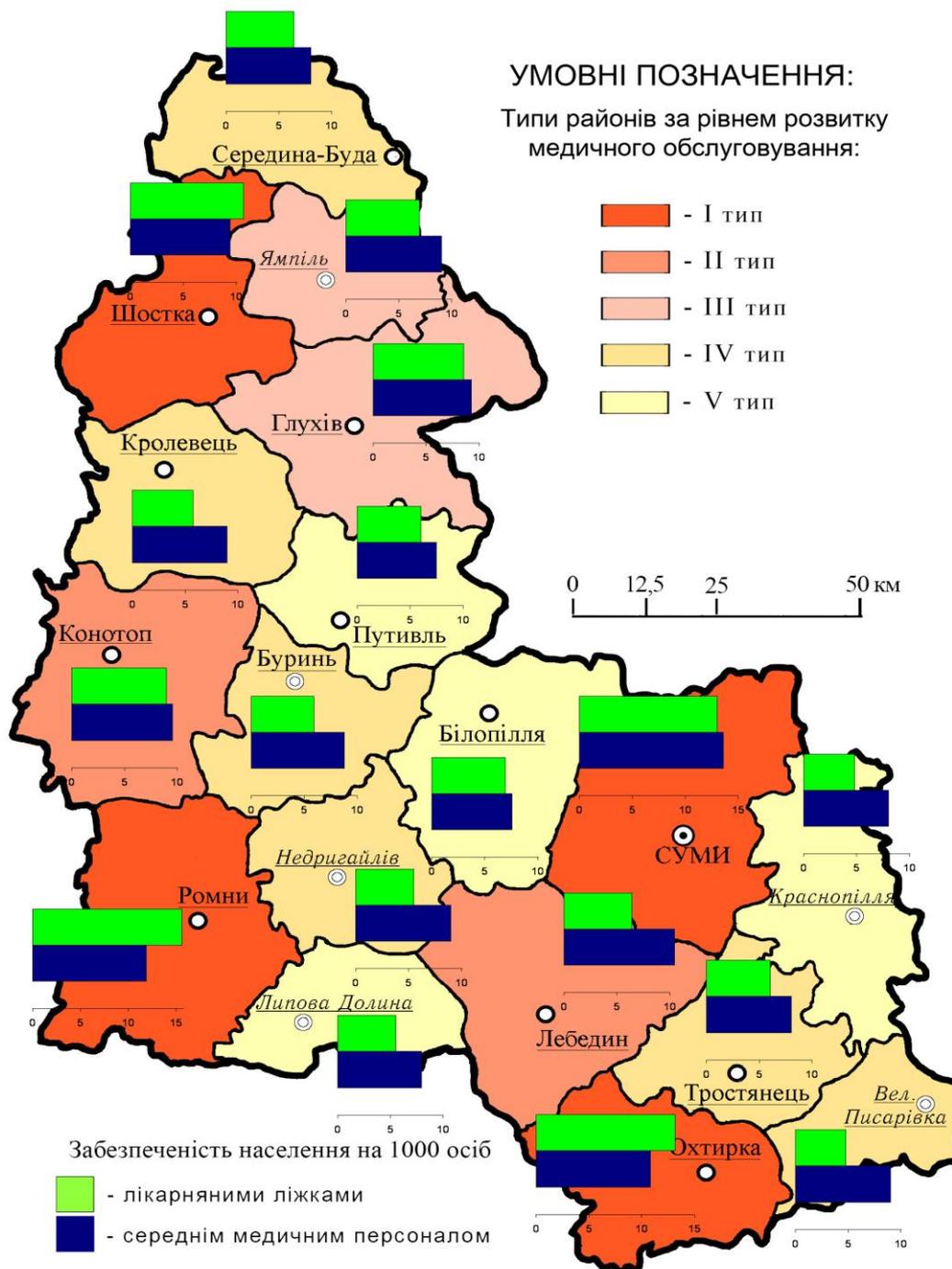

Рис. 2. Рівень розвитку медичного обслуговування населення Сумської області

Представлена вище типологія районів свідчить про переважно низький рівень розвитку підсистеми медичного обслуговування населення основної частини районів Сумської області. Більшість районів відноситься до IV типу, тобто має рівень розвитку медичного обслуговування нижче середнього. До I

типу відносяться чотири райони, що мають найвищі показники розвитку медичного обслуговування за рахунок високої забезпеченості населення лікарнями закладами, медичним персоналом.

Для удосконалення медичного обслуговування населення, поліпшення його якості, доцільно рекомендувати кілька пріоритетних заходів:

- забезпечення умов реалізації регіональних програм у галузі охорони здоров'я;
- зміцнення матеріально-технічної бази лікувальних закладів;
- забезпечення холодильним обладнанням фельдшерських та фельдшерсько-акушерських пунктів;
- забезпечення амбулаторій загальної практики сімейної медицини автотранспортом;
- забезпечення сімейними лікарями сільського населення області;
- розвиток мережі пунктів швидкої медичної допомоги та пересувного медичного обслуговування, насамперед, у сільській місцевості.

Література: 1. Статистичний щорічник Сумської області за 2006 рік / За ред. Л.І. Олехнович. – Суми : Сумське обласне управління статистики, 2007. – 668 с.

УДК 911.3:338.4

Конер Н.Є.

*Керівник – д.геогр.н., проф. Заставецька О.В.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

УМОВИ ПРАЦІ У ПРОМИСЛОВІСТІ В КОНТЕКСТІ ЇЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ

З переходом до ринкової системи господарювання нагального вирішення потребує проблема соціальної переорієнтації промисловості у регіонах різного рівня. Це має важливе значення для збільшення економічної ефективності виробництва, поліпшення умов життя населення, проведення виваженої регіональної промислової та регіональної соціальної політики.

Одним з найважливіших компонентів соціальної політики держави і трудових відносин є сфера соціального захисту. Соціально-трудова відносина з питань соціального захисту працівників промислових підприємств здійснюються на рівні підприємства, галузі і регіону. Одним із аспектів соціального захисту працівників є умови в яких здійснюється їх трудова діяльність.

В контексті соціальної переорієнтації промисловості, великого значення набуває поліпшення умов праці і підвищення її безпеки на виробництві, з метою зміцнення здоров'я працівників, зростання продуктивності їх праці. Піклуватися про безпеку на робочих місцях працедавці і наймані працівники повинні в однаково рівній мірі. Працедавець зобов'язаний забезпечити безпеку працівників при виконанні робіт і на працівників покладається відповідний

обов'язок. Адже будь-який працівник зацікавлений в попередженні професійних захворювань, оскільки від цього, зокрема, залежить його благополуччя і економічне існування та ефективність виробничого процесу загалом.

Умови праці на промисловому підприємстві визначаються сукупністю хімічних, фізичних і біологічних елементів виробничого середовища і трудових процесів, що мають вплив на функціональний стан організму людини. До таких факторів, що визначають умови праці відносять: санітарно-гігієнічні, естетичні, психофізіологічні, соціальні, психологічні.

У відповідній літературі [2, с.143] виділяють наступні критерії для аналізу умов праці:

- орієнтовані на завдання (засоби праці, робоче приміщення);
- орієнтовані на особу працівника (види і кількість вимог до кваліфікації, фізичне і психічне навантаження).

В умовах праці вчені виділяють такі компоненти як:

- 1) соціально-виробничий - визначається рівнем технологічної організації праці і обумовлюється прихильністю працівника до робочого місця;
- 2) соціально-економічний - визначається тривалістю робочого дня і робочого року, заробітною платою, системою надбавок за результати праці;
- 3) соціально-гігієнічний, визначається безпекою праці, рівнем фізичних і емоційних навантажень, комфортністю середовища та ін. [2, с. 147]

Умови праці робочих і управлінського персоналу регулюються єдиними законодавчими актами, нормативами, стандартами. Крім цього безпосередньо на виробництві може заключатися колективний договір де встановлюються додаткові гарантії щодо умов праці, тривалості робочого часу і відпустки, розмірів компенсаційних виплат за конкретні умови праці, надання додаткового харчування, спецодягу, житла тощо [1, с. 63].

Належне покращення умов праці у промисловості регіонів можливе лише за наявності відповідної інформації про стан охорони праці на робочих місцях. Така інформація має постійно надходити в органи управління у вигляді кількісних та якісних показників щодо виробничого травматизму, його частоти, тяжкості й тривалості непрацездатності; окремо виявлених виробничих небезпек та дії шкідливих чинників тощо. На підставі такої інформації координаційний і виконавчий орган повинен розробити оперативні заходи щодо запобігання небезпечним чинникам.

Виявлення недоліків та їх усунення має здійснюватися не лише завдяки діяльності керівників структурних підрозділів, але й за рахунок чіткого дотримання правил охорони праці робітниками. Цьому сприяє моральне й матеріальне стимулювання та зміцнення трудової і технологічної дисципліни. Моральне і матеріальне стимулювання підвищує загальний рівень роботи з охорони праці, мобілізує колективи на забезпечення вимог безпеки, передбачених стандартами та іншими документами.

Отже, одним із аспектів соціальної переорієнтації промисловості є необхідність покращення умов праці на виробництві, з метою соціального захисту працівників промислових підприємств. Робота по створенню сприятливих умов праці у промисловості повинна проводитися у відповідності з нормами діючого законодавства і носити комплексний і системний характер.

Література: 1. Бевз В., Павленко Ю. Теорія ринкової економіки і практика переходу України до ринку // Економіка України. - № 2. - 1993. - с. 62-67. 2. Осипов Г.В. и др. Социология. - М., 1990. - 251 с.

УДК 911.3:30

Пушкар О.І.

*Керівник - д.геогр.н., проф. Заставецька О.В.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я РЕГІОНУ

Актуальність теми. На початку ХХІ століття питання розвитку системи охорони здоров'я в Україні стали особливо актуальними. Це пояснюється, насамперед, суттєвим погіршенням стану здоров'я населення країни в останні десятиріччя, про які переконливо свідчить зростання смертності населення, переважання смертності населення над його народжуваністю, зростанням розриву між показниками смертності та народжуваності людей. Так, за даними статистичного щорічника України за 2007 рік, кількість народжених на 1000 чол. населення становило 10,2 чол., а померлих - 16,4 чол. Особливо великий розрив між показниками народжуваності і смертності населення України спостерігається в індустріально високо насичених регіонах [1].

Дослідження різних питань функціонування системи охорони здоров'я, виділення та вивчення проблем її розвитку передбачає з'ясування і дослідження чинників, під впливом яких відбуваються різні процеси в системі охорони здоров'я в цілому, в тому числі - і процеси функціонування мережі закладів охорони здоров'я конкретного регіону. В зв'язку з цим мета нашого наукового дослідження - вивчити умови функціонування мережі закладів охорони здоров'я регіону та з'ясувати, які чинники мають вплив на її розвиток.

Встановлення таких чинників дозволить краще пояснити і оцінити ті явища і процеси, які відбуваються в системі охорони здоров'я, зрозуміти їх сутність, передбачити шляхи вирішення суспільних проблем розвитку медичної галузі. В наших дослідженнях ми опиралися на теоретичні положення, обґрунтовані вітчизняними вченими О.І.Шаблієм, О.Г.Топчіє ;им, Л.Т.Шевчук, Г.А.Барковою, Л.М. Немець та ін. Як відомо, під чинниками розуміють елемент або сукупність елементів, які спричиняють вплив на протікання якогось явища і процесу. Щоб з'ясувати, що спричиняє вплив та формування і функціонування мережі закладів охорони здоров'я в регіоні, тобто що виступає основними чинниками цих процесів, розглянемо, що являє собою мережа закладів охорони здоров'я регіону.

В суспільній практиці мережа закладів охорони здоров'я - це, з однієї сторони, складна система, що має певну внутрішню будову, тобто складається з величезної кількості взаємопов'язаних структурних елементів, а з другої

сторони вона тісно взаємопов'язана із зовнішнім середовищем, в якому вона функціонує. Це дозволяє говорити про багато різноманітних чинників формування та функціонування мережі закладів охорони здоров'я, які можна виділити в декілька груп. Насамперед, формування та розміщення закладів охорони здоров'я відбувається у відповідності до чисельності населення даної території, густоти населення, його статево-вікового складу тощо, що в сукупності представляє зміст демографічних чинників. Адже саме населення є основним споживачем медичної послуги.

Суттєвий вплив спричинюють системи розселення, специфіка сільських і міських поселень. Величезна кількість елементів об'єднується в групу соціально-економічних чинників. В їх числі можна назвати економічні чинники - сюди відноситься загальний стан економіки країни та рівень економічного розвитку регіону, наявність ефективно функціонуючих підприємств на території регіону (від цього залежать грошові надходження в бюджет органів місцевого самоврядування, а «г-кож доходи місцевого населення, для якого ці підприємства), інвестування в розвиток системи охорони здоров'я тощо, а також чинники соціальні: доходи та витрати населення, рівень споживання матеріальних і нематеріальних благ, умови життєдіяльності, соціальна інфраструктура (зокрема, транспортне забезпечення поселень) та інші чинники, що в сукупності представляють рівень життя населення. Але фактично ці чинники тісно взаємопов'язані, тому що, наприклад, такі соціальні чинники як доходи населення та структура його витрат в значній мірі залежать від рівня економіки країни, від рівня економічного розвитку підприємств, які є місцем працевлаштування населення і навпаки: продуктивність праці на підприємстві формується і під впливом соціальних чинників.

Рівень життя населення є інтегральним показником, який об'єднує соціальні і економічні показники. Чим вищий цей показник, тим сприятливішими будуть передумови для створення і розвитку мережі закладів охорони здоров'я, а якість медичної послуги - вищою. Інвестиції - це додаткове джерело фінансування медичної галузі, що позначається на оснащеності закладів охорони здоров'я новітнім обладнанням, що в свою чергу позначається на якості медичної послуги. В зв'язку з цим, на нашу думку, недоцільним є аналіз окремо соціальних, а окремо - економічних чинників, який зустрічається в науковій літературі при дослідженні елементів системи охорони здоров'я.

Ще одна група чинників пов'язана з державним регулюванням розвитку суспільства, в тому числі - і системи охорони здоров'я. Тут маються на увазі державна політика в сфері охорони здоров'я, механізм державного регулювання медичної галузі та ін. Державна політика в системі охорони здоров'я - це комплекс заходів, що впливають на покращення структури закладів охорони здоров'я, їх функціонування, тощо. Законодавчою основою формування державної політики щодо системи охорони здоров'я є законодавство України про охорону здоров'я. Вплив державної політики, як регулятивного фактору на систему охорони здоров'я здійснюється: шляхом оснащення закладів охорони здоров'я новим обладнанням відповідно до вимог часу потреб суспільства; через удосконалення мережі закладів охорони здоров'я; шляхом проведення

комплексу заходів щодо виявлення і запобігання різноманітним хворобам (проведення флюорографічного обстеження, вакцинація і. т. д.).

Основою для створення програм державної політики є аналіз стану системи охорони здоров'я, якості життя населення та інших показників, які дозволяють виявити основні напрями вдосконалення системи охорони здоров'я з метою покращення її функціонування і підвищення якості медичної послуги. Теоретично така сукупність та послідовність подачі чинників є цілком логічною, так як, наприклад, формування закладів охорони здоров'я насамперед залежить від чисельності населення. Однак сучасна суспільна практика вносить у питання ієрархії вищеназваних чинників звої корективи.

Основне місце в системі поданих чинників належить чиннику державного регулювання суспільного розвитку. Адже саме внаслідок недостатності проведених державок суспільних реформ, незважаючи на потреби населення, тільки 2% сіл України мають дільничі лікарні, 12% - амбулаторно-поліклінічні заклади. В 43% сіл нема навіть фельдшерсько-акушерських пунктів [3, с. 8]. Тому дальший розвиток галузі в значній мірі залежить, насамперед, від державної політики, від того, які пріоритети визначені державою у розвитку країни і суспільства на перспективу, яку увагу приділено розвитку системи охорони здоров'я в Державному бюджеті України і який механізм реалізації виділених бюджетом коштів для розвитку медичної галузі створено.

Не виключено, що, хоч і відносно, але все-таки на формування закладів охорони здоров'я, їх функціонування спостерігається вплив такого чинника, як висока корумпованість всіх сфер суспільства, про яку нині заявлять керівники країни. Такий вплив проявляється у замороженні будівництва багатьох медичних закладів, у недостатньому фінансуванні їх функціонування.

Література: 1. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Електронний варіант. 2. Баркова Г.А. Територіальна організація медичної системи Харківської області та шляхи її вдосконалення. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. – К., 2007. – 20 с. 3. Волошка В. Соціальна сфера села: на початку довгого шлях // Пропозиція. - 2008. – №8. - с. 8-10. 4. Шевчук Л.Т. Соціальна географія: Навч. посібник. - К.: Знання, 2007. – 349 с.

УДК 911.3

*Костащук І.І., Лукавецький Б.В., Ковбас Г.І.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Кінець ХХ століття ознаменувався складними суспільно-географічними перетвореннями, які торкнулися і релігійної сфери. Дозвіл вільного віросповідання в кінці 80-х років ХХ ст. призвів до збільшення кількості окремих релігійних організацій та культових споруд.

Релігійно-географічне положення Івано-Франківської області є складним, оскільки її територія знаходиться в зоні безпосередньої взаємодії різних напрямків західного та східного християнства. Це зумовлює ряд особливостей у процесах релігійної життєдіяльності віруючих – підвищена релігійність та релігійна активність населення, строкатість конфесійної структури тощо. Крім релігійно-географічного положення виділено наступні класи передумов: геосоціальні, демогеографічні, природногеографічні. Їх вплив проаналізовано на прикладі релігійної сфери Івано-Франківської області.

Основними чинниками, що вплинули на формування сучасної конфесійної структури населення та релігійних організацій Івано-Франківської області, були процеси як історичного так політичного характеру. Зокрема, наявність на території області значної кількості католицьких релігійних організацій спричинена значною мірою повоєнними міграційними процесами – напливом населення з різних регіонів. Історично склалося так, що в Івано-Франківській області домінують дві потужні релігійні течії: католицизм і православ'я, також є велика кількість протестантських конфесій — баптисти, п'ятидесятники, єговісти. Існуюче різноманіття конфесій у сучасних її кордонах можна умовно розділити на традиційні, що склались у процесі етноісторичного формування країни, та нетрадиційні релігії, які виникли у ХХ ст. і поширились останнім часом в області. Наявні релігійні організації можна також умовно розділити на громади національної церкви, конфесії національних меншин, церкви (громади) східних віросповідань.

На території Івано-Франківської області станом на 1 січня 2008 р. зареєстровано 18 різних релігійних організацій, до яких належать 1328 громади, в тому числі 30 монастирів.

Найбільшою за кількістю релігійних громад, масовим впливом на національно-духовні процеси в Україні є католицька церква, прихильниками якої є більшість населення регіону. Її громади, організації та об'єднання рівномірно розташовані на всій території області, і налічують 713 центрів, громад і монастирів. Католицька церква в умовах поліконфесійного суспільства не є одноманітною. Вона складається з двох основних утворень: Українська греко-католицька церква /УГКЦ/, Римо-католицька церква /РКЦ/. Більшою за чисельністю є Українська греко-католицька, яка налічує 676 всіх релігійних громад, які діють в усіх районах області. Вона переважає в Галицькому районі, тут налічується 72 громади, також велика чисельність УГКЦ в Тисменицькому (58), Коломийському (56), Рогатинському районах (58 громад) та місті Івано-Франківську (40 громад). Також в області є греко-католицькі монастирі (Тисменицький, Долинський, Надвірнянський райони та в містах Івано-Франківськ, Коломия, Яремча). Найменша кількість громад діє в Верховинському (4 громади) та Городенківському (22 громади) районах. Римо-католицька церква є значно меншою за кількістю громад, і налічує всього 37 громад. Найбільше громад РКЦ представлено в Косовському (3), Коломийському (5), Рогатинському (3) районах та в Івано-Франківську (5 громад). Римо-католицькі монастирі є в м. Івано-Франківськ та м. Болехів. В Рожнятівському, Верховинському, Калуському районах римо-католицьких громад немає.

Суттєве значення в релігійній життєдіяльності регіону відіграють православні конфесії. Вони за чисельністю громад є в області другими. Православна церква складається з таких основних утворень: Українська православна церква – Київський патріархат (УПЦ-КП), Українська православна церква (УПЦ), Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), які разом об'єднують 448 громад. Найчисельнішою є Українська православна церква Київського патріархату. В структурі церкви діє 270 громад. Вона переважає в Снятинському (45 громад), Городенківському (28 громад) та Верховинському (26 громад) районах. Монастирі є в Богородчанському та Коломийському районах. Найменша кількість громад у Косівському (12 громад), Тисменицькому (8 громад), Галицькому (9 громади) та Тлумацькому (2) районах, а також в містах Калуш, Яремча (по 2 громади). Друга за чисельністю серед православних церков області є Українська автокефальна православна церква /УАПЦ/ вона налічує 147 громад. Вона переважає в Коломийському (39 громад 1 монастир), і в Косівському (31) районах. У Снятинському, Рогатинському, Верховинському районах діє по 1 громаді. У Рожнятівському районі громад УАПЦ немає. Українська православна церква (УПЦ) за чисельністю громад є найменшою в області. УПЦ налічує 31 громади. Найчисельнішою є в містах Івано-Франківськ та Коломия (по 3 громади), та Коломийському та Долинському районах (по 4 громади). У Городенківському, Снятинському, Рожнятівському, Надвірнянському, Галицькому, Косовському діє по 1 громаді УПЦ. У Калуському, Тлумацькому районах громад УПЦ немає.

Поряд із великою християнською течією, в області існують невеликі (кілька десятків громад) і протестантські конфесії. Протестантизм в області налічує 12 зареєстрованих осередків. Найбільш впливовим та чисельним протестантським згромадженням є релігійна організація Свідків Єгови України (43 громад). Найбільше громад є в Косівському (8), Коломийському (4), Рожнятівському (3) районах. Другий, за чисельністю протестантських громад області, є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів. Його структура складає 26 громад. Найбільше громад зареєстровано у Косівському (3 громади), Коломийському (3 громади) Надвірнянському (3 громади) районах, та м. Івано-Франківськ (5 громад). Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської п'ятидесятників налічує 36 громад. Переважає в Тлумацькому (6 громад), Надвірнянському (5 громади) районах. Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня має у своєму складі 20 громад. Найбільше громад є в місті Івано-Франківську (4), а також Коломийську (4) та Надвірнянському (3) районах. В області ще зареєстровано 8 протестанських організацій, які є не численними. Більшість яких поширені в містах Івано-Франківськ, Коломия та Калуш. Об'єднання іудейських релігійних організацій України налічує 3 громади. Послідовниками є єврейські національні меншини.

Література: 1. Ковальчук А.С. *Географія релігії в Україні.* – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 308 с. 2. *Матеріали Головного управління внутрішньої політики Івано-Франківської обласної державної адміністрації* 3. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. *Географія релігій: Навчальний посібник для студентів географічних факультетів та філософських факультетів вищих навч. закладів.* – К.: Артк, 1999. – с.9-36, 421-426.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОМПОНЕНТОВ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ НА СЕВЕРО-ЗАПАДЕ СРЕДНЕРУССКОГО БЕЛОГОРЬЯ В РАЗНЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ПЕРИОДЫ

Одним из регионов, подвергшихся активному хозяйственному освоению и значительному антропогенному преобразованию природной среды, является Среднерусское Белогорье – физико-географический район на юге Среднерусской лесостепи. Поэтому актуальными являются исследования, направленные на выявление, возникших под влиянием антропогенных факторов, изменений во времени количественного и качественного состава компонентов природной среды. Информационной базой проведения данных исследований являются разновременные литературные и картографические материалы, а также структура и свойства компонентов геосистем разных сроков хозяйственного освоения, сравнительный анализ которых можно выполнить, используя широкий комплекс полевых методов исследования. Нами был выбран анализ разновременных карт с помощью историко-картографического метода исследования, продуктивность использования которого освещается рядом авторов (Берлянд, 1986; Гедымин, Харитонычев, 1964; Постников, 1989, 1990 и др.).

Предметом историко-картографического анализа являются площади лесных массивов, речная и овражная сеть, изменение которых произошло на протяжении последних 200 лет.

Территория Среднерусского Белогорья входит в состав лесной, лесостепной и частично степной природной зон. Данные различия в растительном покрове, судя по анализу старинных карт, еще в период Генерального межевания определялись достаточно четко. В частности, в Дмитровском, Льговском, Рыльском и Фатежском уездах Курского наместничества (северо-запад и север Среднерусского Белогорья, лесная зона) в рассматриваемый период перемежались обширные участки леса с пашнями и пойменными лугами, тогда как в Острогожском, Калитвянском, Богучарском и Павловском уездах Воронежского наместничества (юго-восток Среднерусского Белогорья, степная зона) присутствовали целинные степи, чередовавшиеся с пашнями и лугами. (РГАДА...1780, 1783). Однако в целом хозяйственному освоению ранее всего подверглись северная и северо-западная части Среднерусского Белогорья (относящиеся к лесной и северу лесостепной зон), а позднее – восточная и юго-восточная части, соответствующие югу лесостепной зоны и степной зоне.

С помощью карт периода Генерального межевания (1780-е гг., масштаб 1:84000) (РГАДА...1783) и современного периода (1990-е гг., масштаб 1:200000) (Дорожный атлас...1999) были произведены расчеты ряда морфометрических показателей компонентов природной среды на территории северо-запада Среднерусского Белогорья. Исследование изменений производилось на участке

обширного лесного массива, существовавшего в конце XVIII века в долинах и на междуречье Сейма и его притока Прутище в пределах Льговского уезда Курского наместничества - Льговского и Курчатовского административных районов Курской области конца XX века. Исследуемая территория площадью 75 км² входит в Посеймский физико-географический район Среднерусского Белогорья (Среднерусское ..., 1985).

Рассматриваемая территория за 200 лет претерпела кардинальные изменения компонентов природной среды и социальной инфраструктуры. Изменения произошли в площадях и контурах лесных угодий, в длине овражной и речной сети, в площадях и количестве населенных пунктов, в изменении численности населения.

На карте конца XVIII века рассматриваемая территория представляла собой сплошной массив леса, имевший длину 16 км и ширину 10 км, с общей площадью 75,2 км² (табл. 1). В это время в пределах исследуемого участка отсутствовали населенные пункты, пашни и дороги (рис 1а, 2а). Речная сеть была представлена 24 водотоками (реками и ручьями) с общей протяженностью 49,2 км (рис 2 а). Густота речной сети соответствовала 0,654 км/км². Овраги на участке отсутствовали (табл. 1, 3).

Таблица 1. Характеристика компонентов природной среды и социальной инфраструктуры на территории лесного участка в Курской области в разные исторические периоды

Период времени	Площадь участка км ²	Лес			Реки		Овраги		Населенные пункты
		Количество участков	Площадь		Количество единиц	Длина в км	Количество единиц	Длина в км	
			км ²	% от общей площади					
Генерального межевания (1780-гг)	75,212	1	75,212	100	24	49,16	0	0	0
конца XX века	75,212	29	44,308	58,91	3	8,53	26	18,8	5

В конце XX века на рассматриваемой территории леса оказались разобращенными на большое количество (29) «островов», между которыми возникли сельскохозяйственные угодья, населенные пункты, дорожная сеть. Сохранившиеся леса, главным образом, находятся в понижениях естественной эрозионной сети и относятся к лесам байрачного типа. В современный период общая площадь лесов составляет 44 км² (рис 1б). На исследуемой территории возникло 5 населенных пунктов (табл. 1), 3 из которых имеют население от 100 до 500 жителей, а 2 - менее 100 жителей. В настоящее время речная сеть представлена 3 пересыхающими водотоками общей протяженностью 8,53 км (рис 2б). Густота речной сети на всей исследуемой площади составляет 0,113 км/км², причем на сохранившихся лесных угодьях густота составила 0,147 км/км², а на освобожденных от леса территориях - 0,065 км/км² (табл. 2). В конце XX века общая длина овражной сети составила 18,8 км при густоте 0,25

км.км². На сохранившихся лесных участках этот показатель равен 0,034 км/км², а на освобожденных от леса территориях - 0,559 км/км² (табл. 3).

Таблица 2. Количественные и качественные показатели длины и густоты речной сети в разные периоды хозяйственного освоения лесного участка в Курской области

Период времени	Общая протяженность и густота речной сети								
	на всей площади			на сохранившихся лесных угодьях			на освобожденной от леса территории		
	Площадь, км ²	Длина, км	Густота, км/км ²	Площадь, км ²	Длина, км	Густота, км/км ²	Площадь, км ²	Длина, км	Густота, км/км ²
Генераль-ного межева-ния (1780-гг)	75,212	49,16	0,654	75,212	49,16	0,654	0	0	0
конца XX века	75,212	8,53	0,113	44,308	6,51	0,147	30,904	2,02	0,065

Таблица 3. Количественные и качественные показатели длины овражной сети в разные периоды хозяйственного освоения лесного участка в Курской области

Период времени	Общая протяженность и густота участков овражной сети								
	на всей площади			на сохранившихся лесных угодьях			на освобожденной от леса территории		
	Площадь, км ²	Длина, км	Густота, км/км ²	Площадь, км ²	Длина, км	Густота, км/км ²	Площадь, км ²	Длина, км	Густота, км/км ²
Генераль-ного межева-ния (1780-гг)	75,212	0	0	0	0	0	0	0	0
конца XX века	75,212	18,8	0,25	44,308	1,5	0,034	30,904	17,3	0,559

Проведенное исследование свидетельствует о значительном изменении показателей компонентов природы на протяжении последних двух столетий.

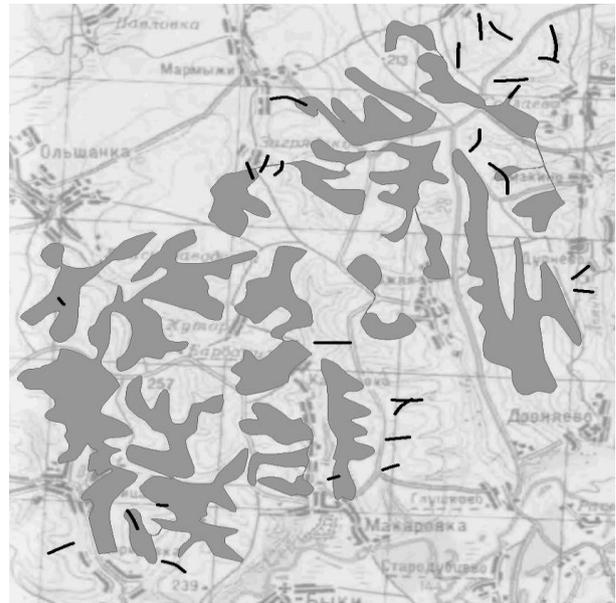
Площадь леса по сравнению с концом XVIII века сократилась более чем на 41%, с 75 до 44 кв². Из единого в прошлом лесного массива на исследуемой территории появилось 29 участков леса, крупнейший из которых по площади не превышает 10 км². Лес почти полностью исчез с возвышенных участков, что является следствием интенсивного сельскохозяйственного освоения междуречий.

Овражная сеть, отсутствовавшая в конце XVIII века, стала характерной особенностью окружающей среды в конце XX века, причем наибольшая её протяженность (17,3 км) и густота (0,559 км/км²) соответствует площадям, освобожденным от леса, что в свою очередь, свидетельствует об интенсивных эрозионных процессах, протекающих в антропогенно-модифицированных биогеоценозах.

а

4 км

б

4 км

 - лес.

 - овраги

Рис. 1. Изменение лесистости исследуемого участка на протяжении 200 лет и овражная сеть современного периода. Схема а – леса в 1780-х гг., схема б – леса и овраги в 1980-х гг. (составлено по разновременным картам).

а

4 км

б

4 км

 - реки

 - реки

Рис. 2. Изменение речной сети на территории исследуемого участка на протяжении 200 лет. Реки: а – в 1780-х гг., б – в 1980-х гг. (составлено по разновременным картам).

Уничтожение естественного растительного покрова, при активном сельскохозяйственном освоении, привело к трансформации водного баланса территории. Из 24 единиц рек и ручьев конца XVIII века к концу XX века

сохранились лишь 3 участка с пересыхающими реками. Общая густота речной сети сократилась с 0,654 до 0,113 км/км². Максимальной деградации речная сеть подверглась на освобожденных от леса территориях, где ее густота составила ничтожную величину - 0,065 км/км².

Литература: 1. Берлянд А.М. Образ пространства: карта и информация. – М.: Мысль, 1986. 2. Гедымин А.В., Харитонычев А.Т. Использование старых картографических материалов при изучении ландшафтов // Современные проблемы географии. – М.: Наука, 1964. – с. 298-302. 3. Дорожный атлас «Курская область». Ред. Кузнецов Ю., Трушин Д. – М.: ЦЭВКФ, 1999. – с. 12-13. 4. Постников А.В. Развитие крупномасштабной картографии в России. – М.: Наука, 1989. – 248 с. 5. Постников А.В. Использование старых карт как источника для изучения природной среды: состояние исследований и методические подходы. – М.: ИИЕТ, 1990. – 41 с. 6. РГАДА. Межевое хранение. Фонд 1356, опись 1, 1783. - Л. 1929 – 1930, 1947-1949, 1967-1969, 1994-1995. 7. РГАДА. Межевое хранение. Фонд 1356, опись 1, 1780.- Л. 676-681, 749-750, 816-819, 827-829. 8. Среднерусское Белогорье. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 238 с.

УДК 911.3

Кулешова Г.О.

Керівник – д. геогр. н., проф. Немець К.А.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ІНВЕСТИЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Харківській області – один з 19 прикордонних регіонів України, що характеризується наявністю потужного економічного потенціалу, розвитком ринкової інфраструктури, високим рівнем забезпеченості кваліфікованими кадрами тощо. Останнім часом Харківщина стає все більш привабливою для іноземних інвесторів, що свідчить про стабілізацію соціально-економічної ситуації в регіоні.

Взагалі, іноземні інвестиції сприяють впровадженню технологічних інновацій, забезпечують зростання науково-технічного потенціалу, стимулюють економічний розвиток регіонів і, тим самим, дають змогу здійснювати структурну перебудову і модернізацію господарства. Тому дослідження інвестиційних зв'язків регіонів, особливо прикордонних, набуває все більшої актуальності.

Метою даної роботи є аналіз інвестиційних зв'язків Харківської області як прикордонного регіону України, а також визначення місця регіону у надходженні прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до країни та встановлення територіальних відмінностей у розподілі ПІІ по області.

З метою збільшення об'ємів залучення ПІІ до економіки Харківської області в регіоні реалізується Програма розвитку інвестиційної діяльності "Харківщина інвестиційна - 2010", метою якої є створення привабливого інвестиційного клімату та розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності для забезпечення сталого економічного зростання та підвищення життєвого

рівня населення області [2].

Станом на 1 січня 2008 року обсяг прямих іноземних інвестицій в Харківщині склав 1281,9 млн. дол. США, темп їх зростання складає 130,3% (рис. 1). По відношенню до показників 2007 року інвестиційні надходження до області збільшилися на 298,3 млн. дол. США (23,3%).

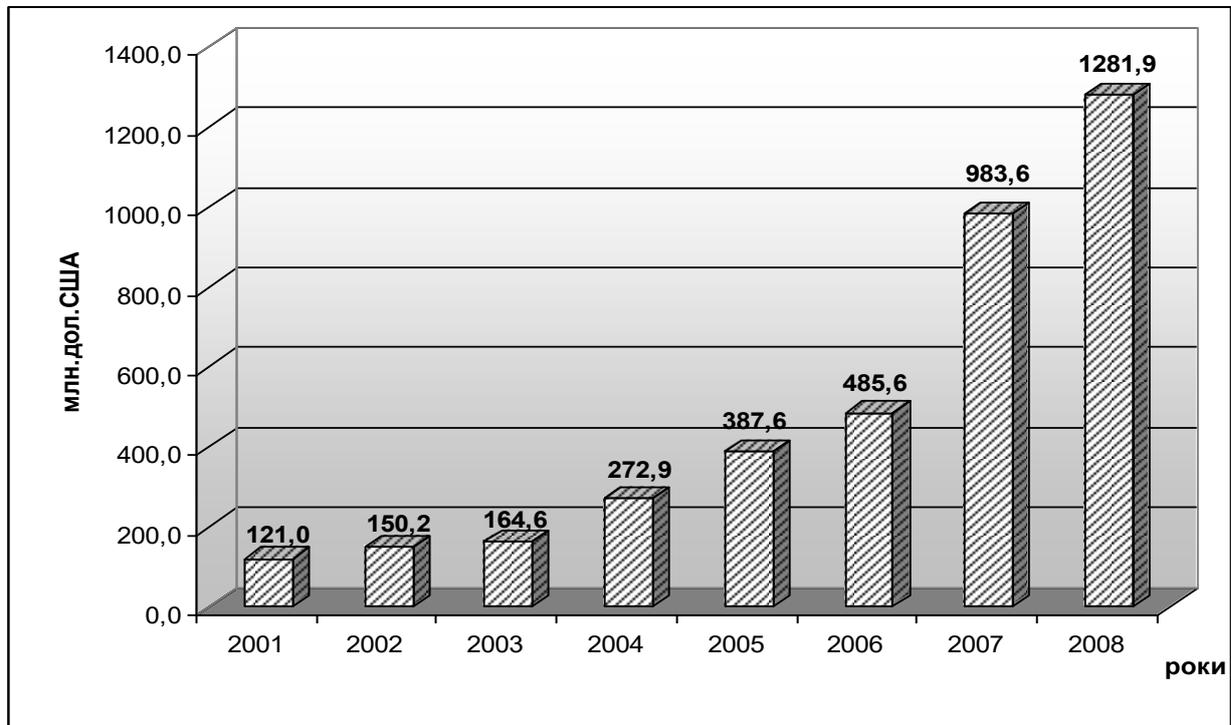

Рис. 1. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій у Харківську область за 2001-2008 рр. (побудовано автором за даними [3])

За обсягами ПІІ область посідає четверте місце в Україні після міста Києва (9496,7 млн. дол. США), Дніпропетровської (2924,1 млн. дол. США) та Донецької (1406,7 млн. дол. США) областей [1].

Обсяг ПІІ на душу населення станом на 01.01.2008 року склав 458,5 дол. США (на кінець 2006 р. - 350,7 дол. США). За цим показником область займає четверте місце по Україні після міста Києва (3465,7), Дніпропетровської (860,5) та Київської (620,8) областей (рис. 2). В економіку Харківської області залучено ПІІ з 57 країн світу. Станом на 01.01.2008 року 84,9% загального обсягу ПІІ в економіку регіону належить Франції (43,5%), Кіпру (23,8%), Сполученому Королівству (10,4%), США (4,4%) та Росії (2,8%) [4].

Про ПІІ за 2007 рік звітувало 654 підприємства області (у 2006 році - 547 підприємств), що у 2,4 рази більше ніж у 2000 році. Найбільша кількість підприємств області – 162 організації – має ПІІ із Російської Федерації, із Сполучених Штатів Америки – 81 організація, із Кіпру – 58, із Німеччини – 49, із Сполученого Королівства – 46 [4].

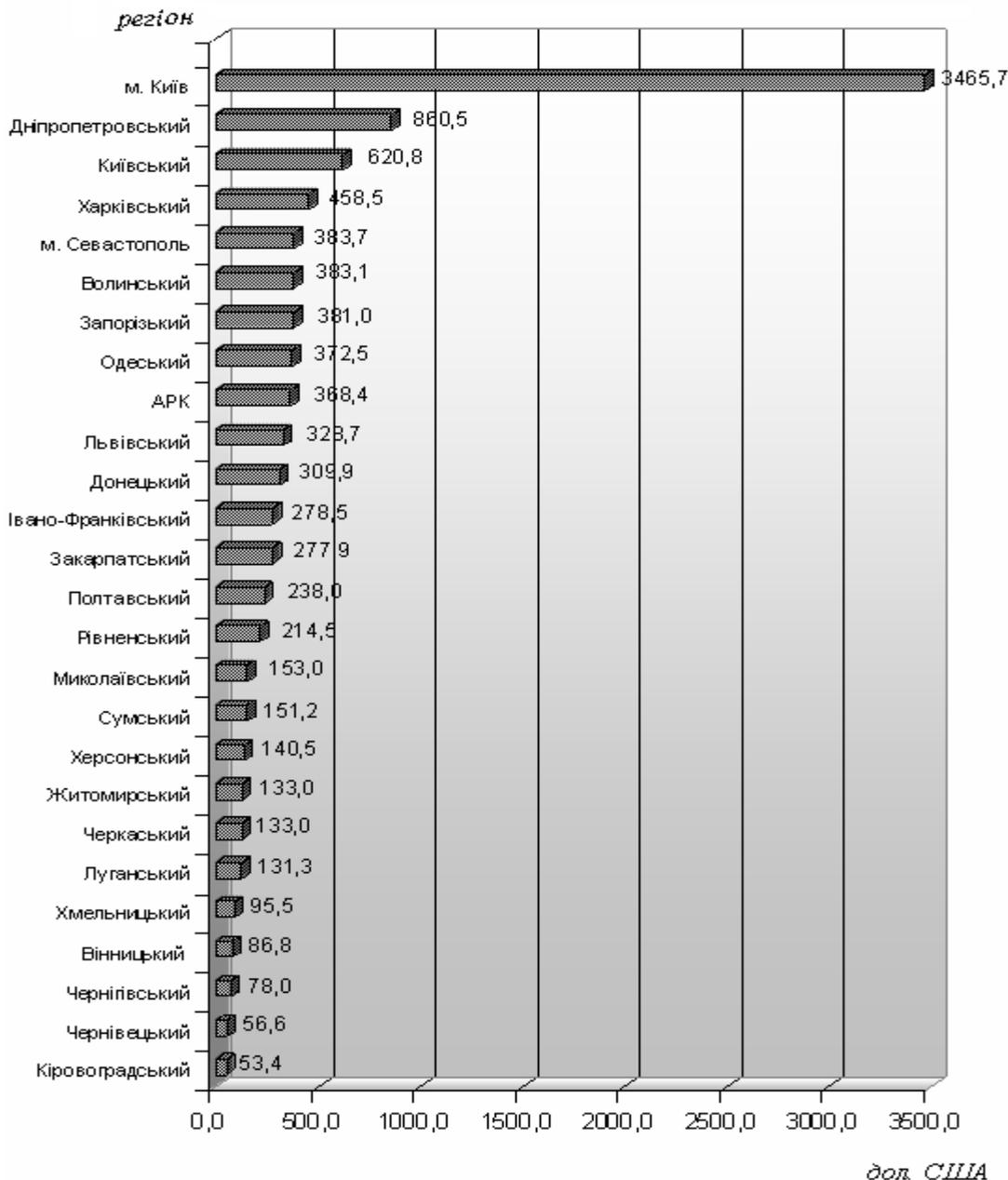

Рис. 2. Розподіл регіонів України за обсягом прямих іноземних інвестицій на душу населення (станом на 01.01.2008 р.)
(побудовано автором за даними [1])

Пріоритетними для залучення іноземних інвестицій в область є підприємства, основним видом економічної діяльності яких є: фінансова діяльність – 653,1 млн. дол. США (50,9% від загального обсягу іноземних інвестицій), промисловість – 398,4 млн. дол. США (31,1%), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 129,0 млн. дол. США (10,1%) [3].

В інвестиційній політиці Харківської області головний акцент робиться на залученні інвестицій безпосередньо в райони. Аналіз стану залучення ПІІ на душу населення до районів Харківської області протягом 2007 року свідчить, що найбільші показники спостерігаються у Дергачівському, Харківському, Чугуївському, Печенізькому, Шевченківському та Первомайському районах (рис. 3).

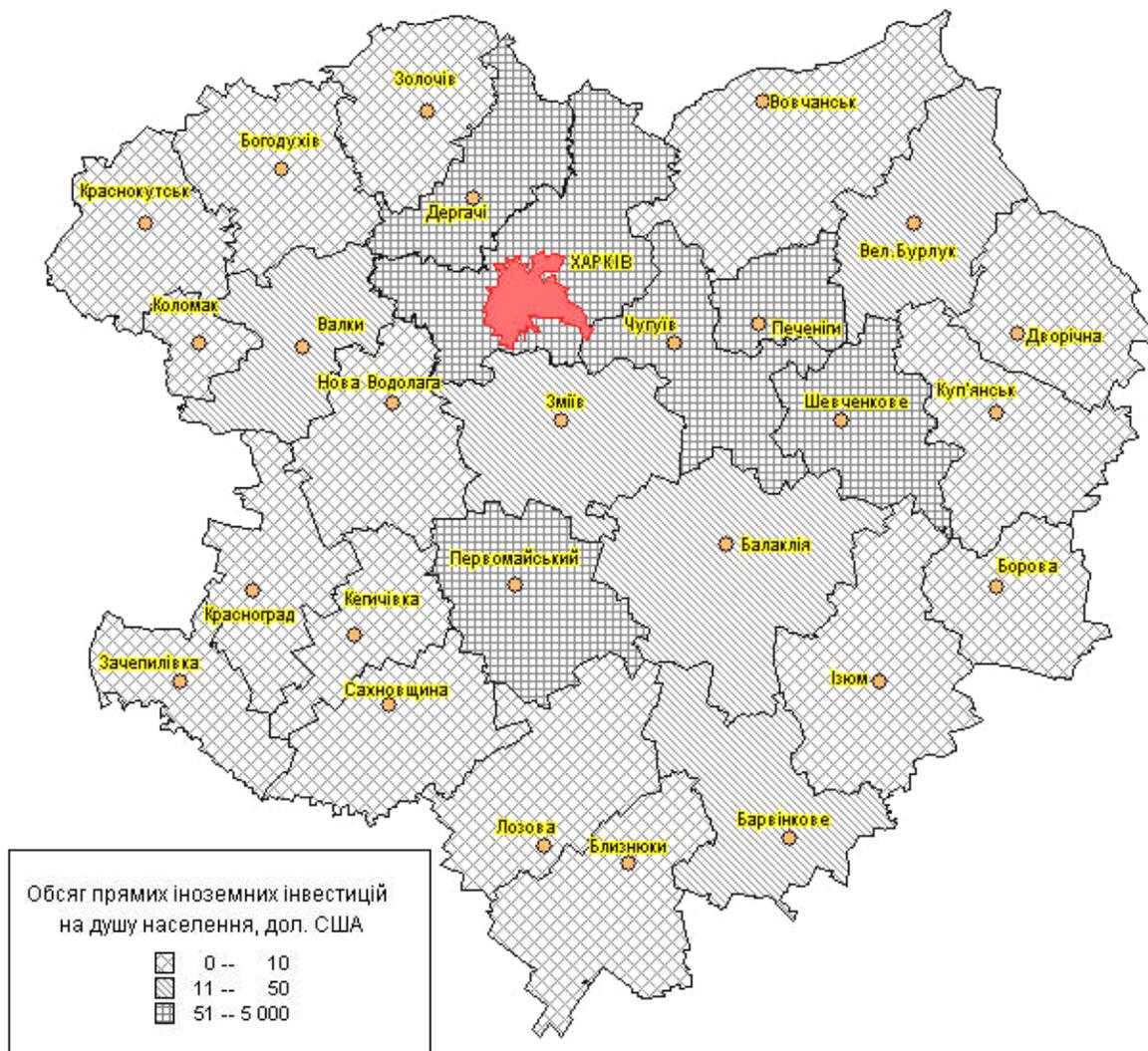

Рис. 3. Розподіл ПІІ на душу населення за районами Харківської області станом на 01.01.2008 р. (побудовано автором за даними [3])

До групи із середнім рівнем ПІІ на душу населення (11 – 50 дол. США) належать Валківський, Зміївський, Великобурлуцький, Балаклійський та Барвінківський райони. Слід відмітити, що в Балаклійському районі у 2007 році загальний обсяг іноземних інвестицій зменшився на 10,906 млн. дол. США або на 85,8% і станом на 01.01.2008р. склав 1 млн. 23,6 тис. дол. США [2]. Зменшення обсягу ПІІ пов'язане з реорганізацією деяких головних промислових підприємств району.

Більшість районів Харківської області, які можна віднести до периферійних, у том числі 3 прикордонні райони (Золочівський, Вовчанський та Дворічанський) відносять до групи з низьким рівнем ПІІ на душу населення, що пов'язано з особливостями їх соціально-економічного розвитку та низькою інвестиційною привабливістю.

Таким чином, можна зробити висновки, що в Харківській області спостерігається позитивна динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в економіку регіону, що є результатом проведення в області та участь підприємств регіону в міжнародних виставкових заходах. Збільшення ПІІ в регіон відбувається за рахунок активізації міжрегіональної співпраці в рамках

Угод про співробітництво між Харківською областю і регіонами Російської Федерації та інших європейських країн, а також налагодження взаємодії з торговельно-економічними місіями при посольствах закордонних держав, акредитованих в Україні та України за кордоном [2]. Проблемою залишається надконцентрація ПП у м. Харкові та Харківському районі, а також у районах, що тяжіють до Харківської агломерації. Натомість, в інших районах області обсяг ПП на душу населення залишається на досить низькому рівні, що негативно впливає на вирівнювання соціально-економічного становища в регіоні та забезпечення його сталого розвитку.

Література: 1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua, 2. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації www.kharkivoda.gov.ua, 3. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності Харківської області у 2000–2007 роках». – Х., 2008. – 63 с., 4. Харківська область в 2007 році: Статистичний щорічник/За ред. М.Л. Чмихало. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 604 с.

УДК 911.3

Пономаренко Г.М.
Керівник – зав.лаб. Дибенко Л.В.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Суспільно-географічне районування сьогодні активно використовується для планування і прогнозування розвитку продуктивних сил. На сучасному етапі завдання суспільно-географічного районування полягає у виявленні на території країни науково обґрунтованих господарських комплексів різного масштабу. Проте якщо в соціально-економічному районуванні увага зосереджується передусім на економічній сфері, у її найтіснішому генетичному та функціональному зв'язку із сферою соціальною; в суспільно-географічному районуванні - на головному і визначальному компоненті суспільного життя – людині, що є закономірним проявом гуманізації науки в цілому. Метою нашої роботи є дослідження особливостей суспільно-географічного районування України в сучасних умовах [1,2].

Районування території України за природними та суспільно-географічними особливостями активно проводилось за радянської доби, та проводиться нині, проте існують різні підходи до визначення і відповідно виділення районів. Значного розвитку набула теорія і методологія районування у постсоціалістичних країнах, насамперед в працях учених колишнього Радянського Союзу, що було зумовлено розвитком планової господарської системи. Значну увагу розробці сучасного суспільно-географічного районування території України приділяли такі відомі вчені, як Заставний Ф.М., Поповкін В.А., Долішний М.І та Паламарчука М.М., Шаблія О.І. та іншими вченими. Поглиблення територіального поділу праці, ускладнення

територіальної структури народного господарства та посилення агропромислової інтеграції вимагають подальшої розробки теорії районування. В наш час потрібне нове сучасне районування, яке дозволило б сприяти не тільки економічному розвитку, а й підвищенню соціального рівня розвитку, ролі окремих регіонів країни в народному господарстві. В результаті глибоких наукових розробок і дискусій визначились загальноприйнятні наукові основи районування. Виходячи з позицій діалектичного підходу до розвитку і розміщення продуктивних сил і об'єктивності процесів формування районів, науково визначені районоутворюючі фактори, чинники, принципи і критерії виділення економічних районів та їх основні типи [1,2,4].

Для узагальнення поняття і визначення взаємозв'язків між підходами до районування провідних вчених, у своєму дослідженні ми виділили такі головні районоутворюючі чинники суспільно-географічного районування: формування ринкових відносин в Україні; поширення конкурентоспроможності продукції, створення найбільш ефективного ціноутворення; регулювання основних економічних диспропорцій; спрямування розвитку господарства відповідно законів ринку; необхідність урахування не тільки природно-ресурсного потенціалу, а й економіко-географічне положення України, можливостей формування вільних економічних зон; врахування демоетнічних та культурно-духовних особливостей.

Розглянемо виділені чинники більш детально:

1. Формування ринкових відносин в Україні. Ринкові відносини - це економічні відносини між продавцями й покупцями, які складаються на ринку, у сфері обміну [3]. Вони охоплюють усю систему економічних відносин, пов'язаних з реалізацією товарів, їх проходження із сфери виробництва у сферу споживання, включаючи поставку товарів, їх реалізацію кінцевому споживачу, а також порядок розрахунків між покупцями і продавцями за реалізовану продукцію. Заставний Ф.Д. пропонує соціально-економічне районування і виділяю дев'ять районів. У районуванні Заставного Ф.Д. цей чинник проявляється у вигляді урахування положення району відповідно виходу до моря [1].

2. Поширення конкурентоспроможності продукції, створення найбільш ефективного ціноутворення. Конкурентоспроможність продукції - це комплекс споживчих та вартісних характеристик, які визначають його успіх на ринку, тобто спроможність саме даного товару бути обміненим на гроші в умовах широкої пропозиції до інших конкуруючих товаровиробників. Під ціноутворенням розуміють процес встановлення цін на товари та послуги, що пропонуються на ринку [3]. Поповкін В.А. у своєму макроекономічному районуванні проявляє цей чинник у вигляді спільності перспективних інтересів і напрямів розвитку економіки та у формуванні раціонального територіального поділу праці. Долішний М.І. та Паламарчук М.М у своєму соціально-економічному макрорайонуванні проявляють чинник в урахуванні великих промислових центрів. А Шаблій О.І. у суспільно-географічному макрорайонуванні проявляє чинник в урахуванні працересурсного потенціалу [2,4,5].

3. Регулювання основних економічних диспропорцій. Економічні диспропорції – це порушення раціонального співвідношення у розвитку окремих галузей економіки, господарських підрозділів та їх відділів, взаємопов'язаних фаз виробництва, інших частин економіки [3]. Поповкін В.А. застосовує цей чинник безпосередньо у регулюванні основних економічних пропорцій [4].

4. Спрямування розвитку господарства відповідно законів ринку. Поповкін В.А. виражає чинник у вигляді формування науково-аналітичних прогностичних цілей. Шаблій О.І. розглядає його, як соціально-економічний фактор [4,5].

5. Необхідність урахування не лише природно-ресурсного потенціалу, а й економіко-географічного положення України, можливостей формування вільних економічних зон. Географічне положення - це розміщення держави стосовно поверхні Землі, а також стосовно інших держав, із якими вона взаємодіє. Природні умови, до яких відносять клімат, рельєф, геологічну будову, географічне положення, можуть в одному випадку гальмувати розвиток суспільства, а в іншому – створювати сприятливі умови для технічного та матеріального прогресу. Вільні економічні зони - частина території України, на якій встановлюється спеціальний правовий режим економічної діяльності та особливий порядок застосування чинного законодавства України [3]. Поповкін В.А. використовує, як економічний фактор, так і природний. Долішний М.І. та Паламарчук М.М проявляють цей чинник у вигляді(або у формі) досліджень природи, а також враховують нерозривності економічних і соціальних процесів у різних районах. Шаблій О.І ураховує природний фактор та географічне розташування [2,4,5].

6. Врахування демоетнічних та культурно-духовних особливостей. Цей чинник Заставний Ф.Д. застосовує у вигляді соціального фактору, особливостей історичного розвитку та у формі екологічного фактору. Поповкін В.А. включає у цей чинник історичний, соціальний та соціально-демографічний фактори, а також історико-етнічні умови формування території. Долішний М.І. та Паламарчук М.М у вигляді дослідження населення. Шаблій О.І. застосовує у більш широкому розумінні, як урахування демографічного потенціалу, історичного, демоетнічного, соціального, культурно-духовного та екологічного факторів [1,2,4,5].

Такий розподіл за чинниками можна пояснити тим, що кожне районування є унікальним, кожен вчений враховував певні чинники, фактори та показники при регіональному поділі. Як ми бачимо з аналізу, не всі дотримуються саме цих чинників при суспільно-географічному районуванні. Адже поділ на райони є певним творчим процесом кожного вченого.

На нашу думку, більш змістовним та актуальним є районування запропоноване Поповкіним В.А., який виділяє п'ять макроекономічних районів. Такий поділ ґрунтується на історичних, економічних і соціальних факторах, спільності перспективних інтересів і напрямків розвитку економіки. Таке районування території України можна використовувати для регулювання основних економічних пропорцій, формування раціонального територіального поділу праці і для науково-аналітичних прогностичних цілей.

В сучасному суспільстві офіційне бачення майбутніх змін у структурі суспільно-географічного районування полягає у здійсненні адміністративно-територіальної реформи. Вона має бути органічною складовою більш масштабного процесу трансформації суспільних відносин в Україні. Проведення адміністративно-територіальної реформи має урахувати особливості суспільно-географічного районування. Воно є основою формування і реалізації державної регіональної економічної політики, а також використовується в практиці територіального управління господарством, при виборі доцільних варіантів розміщення нових виробничих об'єктів та вдосконаленні територіальної структури господарства, обґрунтуванні перспектив розвитку територіально-виробничих комплексів. Суспільно-географічне районування сприяє підвищенню ефективності використання ресурсного, виробничого і науково-технічного потенціалу регіонів, тому питання сучасного суспільно-географічного районування залишається актуальним [1,2,4].

Література: 1. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994. 2. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 284 с. 3. Масляк П.О., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу. – К., Либра, 1996. – 328 с. 4. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навчальний посібник. - К., 2001. 5. Шаблій О.І. Суспільна географія. – Львів: Львівський Національний університет, 2001. – 744 с.

УДК: 504.06(470.325)

Стаценко Е.А., Жеребненко Ю.С.

*Руководитель – д.геогр.н., проф. Корнилов А.Г.
Белгородский государственный университет*

ВЫЯВЛЕНИЕ И ДИАГНОСТИРОВАНИЕ ОПОРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КАРКАСА НА ПРИМЕРЕ КРАСНОГВАРДЕЙСКОГО РАЙОНА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

В Белгородской области идет экспансия промышленных и селитебных зон за счет территорий с сохранившимся экологическим потенциалом (леса, сенокосы, пастбища). Встает проблема поддержания экологического баланса, сохранения биологического и ландшафтного разнообразия [3]. В решении этой задачи несомненно актуален экологический каркас, под которым понимается определенный набор и пространственное сочетание природных «диких» и культурных ландшафтов, обеспечивающих экологическую стабильность (относительный гомеостаз) территорий соответствующего уровня [4].

Обычно ядрами экологических каркасов считаются особо охраняемые природные территории ООПТ [5]. Но в Белгородской области сеть ООПТ составляет лишь 2% от общей площади [1], при этом она представлена разрозненными, локальными, точечными элементами, которые играют не

основную, а вспомогательную роль. То есть местные ООПТ не могут быть полноценной основой регионального экологического каркаса. Предполагаем, что основу экологического каркаса территории области будут составлять системы, приближенные к естественным: вторичные и измененные леса, болота, рекреационные и водоохранные зоны, сенокосы, пастбища, а кроме того, овражно-балочные территории, как малодоступные, либо не пригодные для хозяйственной деятельности и присутствия человека.

Целью нашего исследования является пространственный анализ структурных элементов экологического каркаса с помощью методов дистанционного зондирования и полевого дешифрирования. При этом особый интерес представляют территории ранее не относимые к структурным звеньям каркаса и не исследовавшиеся с данных позиций.

На начальном этапе исследований проводилось изучение территории Красногвардейского района Белгородской области. Район находится на юго-востоке области в лесостепной природной зоне. Используя данные дистанционного зондирования проведена предварительная оценка структурных звеньев регионального экологического каркаса, в который включены лесные массивы, водоохранные зоны, овражно-балочная сеть. По данным дешифрирования 63% территории занято сельскохозяйственными угодьями, в том числе 49% пашни, отдельными участками в центральной части района и по его южной границе выделяются лесные массивы (таблица). При этом наблюдается большое количество овражно-балочных форм рельефа, которые местами заросли древесно-кустарниковой растительностью. Можем предположить, что это, в основном, территории мало посещаемые человеком в связи с морфологическими особенностями, но «весьма полезные» в плане экологического подхода, то есть те территории, которые способны выполнять средозащитную функцию.

Таблица 1. Соотношение основных категорий земель Красногвардейского района (по данным дешифрирования комсоснимка)

Вид земель	Площадь, в га	Территория, в %
Лесные массивы	28506,4	17,1
Овражно-балочные формы	17441,2	10,4
Пашни	81475,2	48,8
Сенокосы и пастбища	23617,6	14,1
Населенные пункты	11850,1	7,1
Транспортные магистрали	3134,4	1,9
Водные объекты	949,7	0,6

Для более детального изучения формальных и предполагаемых элементов экологического каркаса района проведены полевые исследования. Объектами исследования выбраны участки лесных, степных фитоценозов, водоохранных зон, овражно-балочные комплексы. Пробные площади по каждому типу местности закладывались на разном расстоянии от населенных пунктов (в городской черте, на окраине города и в отдалении от города) для проведения работ по полевому дешифрированию и оценке степени присутствия человека по мере удаления от населенного пункта. Негативное влияние человека учитывалось по плотности «следов рекреации» (тропиночная сеть, наличие

бытового мусора, кострищ). Минимальная нагрузка по учетным показателям как в черте города, так и за ее пределами наблюдается в оврагах и балках, так как хозяйственная деятельность на склонах ограничена, многие балки заросли древесной растительностью, тропиочная сеть либо минимальна, либо отсутствует.

Представленная выше формализация перечня основных элементов экологического каркаса для региона исследования позволяет перейти к его проектированию на территории Красногвардейского района.

Ранее для Белгородской области была предложена «Карта-схема природно-экологического каркаса» [2]. Можно отметить, что она отличается высокой степенью генерализации и не в полной мере позволяет проследить за пространственной структурой регионального каркаса. Соотнесение структурных элементов данной карты с реальными компонентами окружающей среды на местности весьма условно. Поэтому на базе карты «Функционального зонирования Красногвардейского района», полученной нами по материалам дистанционного зондирования нами была разработана карта «Опорных элементов экологического каркаса Красногвардейского района Белгородской области» (см. рис.1).

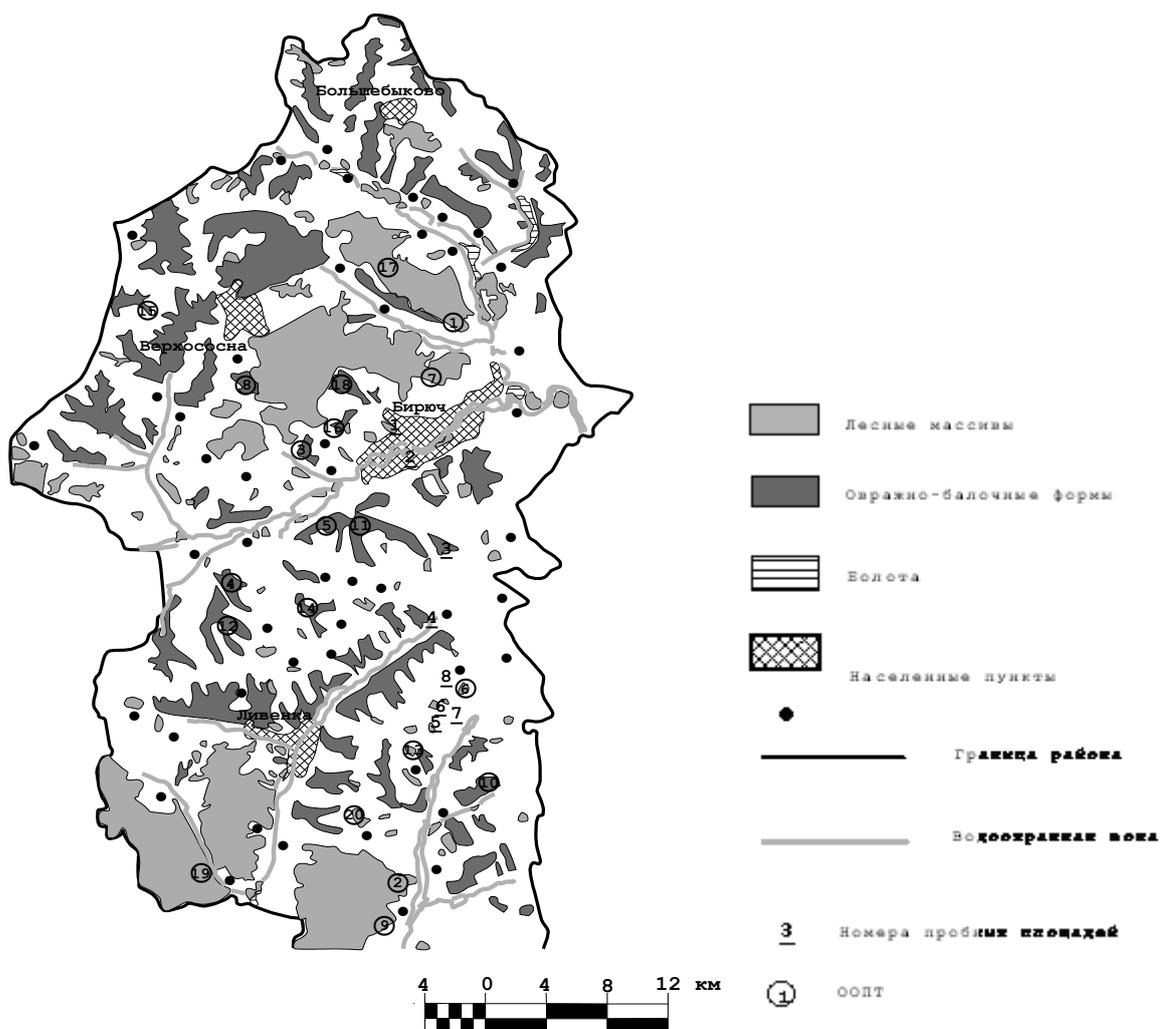

Рис. 1. Опорные элементы экологического каркаса Красногвардейского района Белгородской области (справочно приведены населенные пункты)

Екологічний каркас Красногвардейського району неодноріден: на території по лівобережжю р. Тихая Сосна доволно багато лесних учасків (крупні масиви і байрачні леса), як і на юге району. На северо-востоке і в центральній частині району такі масиви практично відсутні, але широко представлені елементи овражно-балочної мережі, які можна назвати основними елементами для такого типу місцевості. Представлена карта може бути використана для подальшої розробки регіонального екологічного каркаса, як основа для проектування мережі ООПТ досліджуваного регіону, для розробки методических підходів до еколого-економічної оцінки учасків різних видів землекористування лесостепної і степної зони.

Література: 1. Природні ресурси і оточуюче середовище Белгородської області / Під ред. С.В. Лукина. – Белгород, 2007. – 556 с. 2. Кивва К.В. Проблеми екологічного безпечного розвитку Белгородської області / Кивва К.В. // Стратегічні матеріали, технології, обладнання 21 століття. – 2008. - № 7. – с. 62-67. 3. Корнілов А.Г. Проблеми екологічного безпечності Белгородської області і управління раціональним природокористуванням / А.Г. Корнілов, А.Н. Петин, Н.В. Назаренко // Проблеми регіональної екології. – 2005. - № 6. – с. 38-52. 4. Реймерс Н.Ф. Природокористування: Словарь – справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с. 5. Тишков А.А. В чому реальна причина скорочення біорізноманітності? / Тишков А.А. // – Екологічний вісник Росії. – 2006. - № 11. – с. 3-17

УДК 911: [3 : 33] : 504.54

Сінна О.І.

*Керівник – к.геогр.н., доц. Пересацько В.А.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ У ПРОЦЕСІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Регіональні ландшафтні-екологічні дослідження мають на меті комплексну оцінку екологічного стану території, коли через детальне вивчення стану ландшафтів, з'ясовується вплив на довкілля всієї сукупності природних, антропо- і техногенних факторів. При цьому, у системі складної взаємодії «природа-суспільство», необхідність вивчення соціально-економічних показників не викликає жодних сумнівів, а враховуючи специфіку ландшафтних досліджень, постає окремою частиною роботи.

Метою даного етапу роботи, у межах загального ландшафтні-екологічного дослідження Харківської області, як окремого регіону України, є з'ясування ролі соціально-економічних чинників у формуванні екологічного стану ландшафтів та їх сумісний аналіз. Відповідно до цього, необхідно вирішити низку завдань, а саме: а) дослідити соціально-економічну ситуацію в регіоні, її вплив на формування екологічного стану ландшафтів; б) виділити перелік соціально-економічних показників, які потребують першочергової уваги в межах даних досліджень; в) здійснити збір, обробку, систематизацію та

комплексний аналіз соціально-економічної інформації; г) отримані результати використати у загальному дослідженні, в тому числі шляхом аналізу і синтезу всіх даних, картографування та створення єдиної інформаційної бази.

На сучасному етапі розвитку суспільства, соціально-економічна ситуація постає одним із вирішальних факторів формування екологічного стану територій, так як здійснює комплексний вплив на всі природні процеси, змінює їх перебіг, є причиною появи нових комплексів, антропогенних ландшафтів тощо. Територія Харківської області, у порівнянні з іншими областями України, характеризується значною господарською освоєністю, високими показниками виробництва і загального соціально-економічного розвитку. Вплив соціально-економічних чинників можна розглядати в якості однієї з основних причин розвитку негативних процесів у природному середовищі. З іншого боку, такі показники, як виділення коштів на охорону природи, інноваційні технології переробки відходів та інші, можна розглядати як додаткові фактори покращення стану довкілля та оптимізації природокористування [2, 3]. У даному контексті, вони розглядаються нами у процесі оцінки стійкості ландшафтів та врахування сукупності чинників, що її формують. Тобто в межах даного етапу роботи, ми розглядаємо лише соціально-економічні передумови погіршення екологічної ситуації, іншими словами – ті, що формують антропогенне навантаження на довкілля.

Під антропогенним навантаженням розуміється сукупність різних видів виробничої і невиробничої діяльності людини (суспільства), що здійснюють певний вплив на довкілля, який характеризується різним рівнем сприятливості чи загрози. Різноманітні наслідки, викликані антропогенним навантаженням, можуть мати природний, економічний і соціальний характер [1]. Саме цим зумовлюється, з одного боку, досить широка освітленість даної проблематики у наукових дослідженнях різних авторів, з іншого – відсутність єдиної чіткої системи оцінки антропогенного навантаження, адже застосовані методики використані для різних потреб і територій. Так, наприклад, при визначенні екологічного стану розглядається територіальна концентрація виробництва, господарська освоєність територій, цільове використання земель тощо [Барановський В.А.]; виділяються окремі економіко- і соціометричні блоки параметрів екостану [Марчинкевич Г.І., Рутинський М.Й.]; сумарне антропогенне навантаження вивчається за різними складовими, перелік і назви яких дещо відмінні за різними авторами: промисловість, сільське господарство, населення, транспорт, туризм, забруднення території (або відповідно промислове та інше навантаження) [Гуцуляк В.М., Барановська В.А. та інші].

На нашу думку, в межах окремих складових, які формують сумарне антропогенне навантаження, можна найбільш повно розглянути всі соціально-економічні показники. При цьому, промислове навантаження на довкілля формується внаслідок особливостей територіальної концентрації виробництва, кількісних і якісних показників обсягів виробництва тощо. Сільськогосподарське навантаження пов'язане з типом угідь (рілля, пасовища і т.д.), розораністю земель, поголів'ям худоби. При визначенні транспортного навантаження, найбільш важливим у межах Харківської області є врахування розміщення залізничних і автомобільних шляхів, тоді як авіаційний,

трубопровідний, водний транспорт відіграють меншу роль у формуванні загального стану довкілля, здійснюючи більш локалізований вплив. Показниками, які першочергово характеризують транспортне навантаження, є не лише розміщення шляхів, але також – тип доріг, переважаючий вид перевезень (вантажне чи пасажирське), інтенсивність руху тощо. Селітебне навантаження – це вплив населення і розміщення населених пунктів, як окремої складової суспільства, на довкілля. При його визначенні враховується система розселення, адміністративний статус населених пунктів, кількість мешканців тощо. Окрім того, враховуючи те, що розвиток туристичної діяльності у межах Харківського регіону характеризується порівняно невисокими показниками та переважно тяжіє до населених пунктів, навантаження від туризму доцільно розглядати в межах селітебного навантаження.

Інформація за названими групами показників була систематизована шляхом розробки окремих картографічних творів, а саме: 1) картографічних основ розміщення підприємств, шляхів сполучення, цільового використання земель; 2) фрагментів карт: «Щільність підприємств», «Густота населення», «Густота автошляхів», «Густота залізниць» та інших; 3) фрагментів карт: «Промислове навантаження», «Транспортне навантаження» та інші, «Сумарне антропогенне навантаження» тощо.

Процес створення всіх карт супроводжувався обов'язковим формуванням окремих шарів проекту ГІС, в яких інформація систематизована у вигляді карт і територіально-прив'язаних табличних даних, схем, фотографій, тобто створено окремий блок соціально-економічних даних єдиного геоінформаційного проекту регіональних ландшафтно-екологічних досліджень. За необхідності, дані можуть бути динамічно змінені та використані у подальшій роботі.

Перелік соціально-економічних показників, який враховується у даній роботі, може бути розширений і деталізований. Однак при цьому варто враховувати репрезентативність показника, рівень важливості у порівнянні з іншими показниками і можливість їх співставлення. Адже велика кількість різноманітних показників ускладнює дослідження, подовжує час його виконання і збільшує розмір можливої похибки обрахунків. Одна з проблем, яка постає в контексті саме регіональних ландшафтно-екологічних досліджень – це подання переважної більшості статистичних соціально-економічних показників у вигляді узагальнених даних за адміністративними одиницями [2], що робить практично неможливим їх співставлення з ландшафтною структурою території.

Специфіка аналізу соціально-економічних показників у процесі ландшафтно-екологічних досліджень полягає в тому, що після збору, обробки, систематизації даного блоку інформації, її впровадження в основне дослідження здійснюється шляхом комплексного аналізу та синтезу з показниками інших блоків – з врахуванням зовнішніх (відносно ландшафту) природних впливів, інтегрального індексу стійкості ландшафтів тощо.

Таким чином, у процесі виконання даної частини регіональних ландшафтно-екологічних досліджень, було досліджено загальну соціально-економічну ситуацію у Харківському регіоні та її вплив на формування екологічного стану ландшафтів території; визначено перелік соціально-економічних показників, що доцільно враховувати у межах даних досліджень;

всю необхідну інформацію зібрано та систематизовано в окремому блоці, що є невід'ємною частиною єдиного геоінформаційного проекту. Перспективним є подальше впровадження отриманих результатів у загальне ландшафтно-екологічне дослідження Харківського регіону.

Література: 1. Стурман В.И. Экологическое картографирование. – М.: Аспект-Пресс, 2003. – 251 с. 2 Харківська область у 2006 році (статистичний щорічник) / За ред. М.Л. Чмихала. – Харків, 2007. – 562 с. 3 <http://www.menr.gov.ua/> (офіційний сайт Міністерства охорони навколишнього середовища України)

УДК 528.854

Украинский П.А.

*Федерально-региональный центр аэрокосмического и наземного мониторинга объектов и природных ресурсов
Белгородский государственный университет*

СОКРАЩЕНИЕ ПЛОЩАДИ ПАШНИ И МНОГОЛЕТНИХ НАСАЖДЕНИЙ НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛГОРОДСКОГО РАЙОНА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ В ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Белгородская область относится к регионам с развитым сельским хозяйством. Весьма высока степень распаханности территории. Общей закономерностью является увеличение доли пашни при продвижении на северо-запад. Это обусловлено изменением климата в данном направлении – уменьшением континентальности и увеличением увлажнения. Общая закономерность может нарушаться только выводом земель из-под пашни [1]. Мы поставили перед собой задачу оценить масштабы данного явления на примере Белгородского района, как наиболее интенсивно развивающегося района области. Определение характера изменения использования земель и изменение его во времени являлось нашей второй задачей.

Для решения поставленных задач мы использовали космические снимки с американских спутников серии Landsat. Они осуществляют съемку Земли, начиная с 1972 года и по сегодняшний день. За это время накоплен архив космических снимков, позволяющий отследить изменения, происходившие с той или иной территорией [3]. Нами были отобраны снимки за следующие годы (в скобках тип сенсора): 1975 (MSS), 1985 (TM), 1992 (TM), 2001 (ETM+), 2008 (ETM+). Пространственное разрешение составляет 28,5 м/ пиксель для сенсоров ETM+ и TM и 60 м/пиксель для MSS [2]. Дешифрирование и векторизация площади пашни и многолетних насаждений осуществлялась в программе ArcGIS 9.2.

Площадь пашни мы рассматривали вместе с площадью многолетних насаждений, что связано с особенностями их дешифрирования. Территория многолетних насаждений обнаруживается по наличию квадратных кварталов, разделенных лесополосами. Кварталы могут быть и прямоугольными, но их

площадь все равно меньше площади полей, а разделение лесополосами строго соблюдается. Однако этот признак не вполне надежный. Сады могут выкорчевываться и переводиться под пашню, при этом характерная форма участка остается. От полей сады наиболее четко отделяются на зимнем снимке. Поскольку в данном исследовании такие снимки не использовались, то мы не стали разделять сады и пашню [2].

С 1975 по 2008 год город Белгород расширялся в сторону Белгородского района, и менялась его административная граница. Поэтому для корректности сравнения данных мы рассчитывали долю пашни и многолетних насаждений от совокупной площади Белгородского района и города Белгорода в современных административных границах.

В результате проведенного исследования нами отмечено последовательное и усиливающееся сокращение площади пашни и многолетних насаждений, составившее с 1975 по 2008 год 14524 га. В результате их доля от общей площади земель района сократилась с 60,3 до 51,4% (рис. 1).

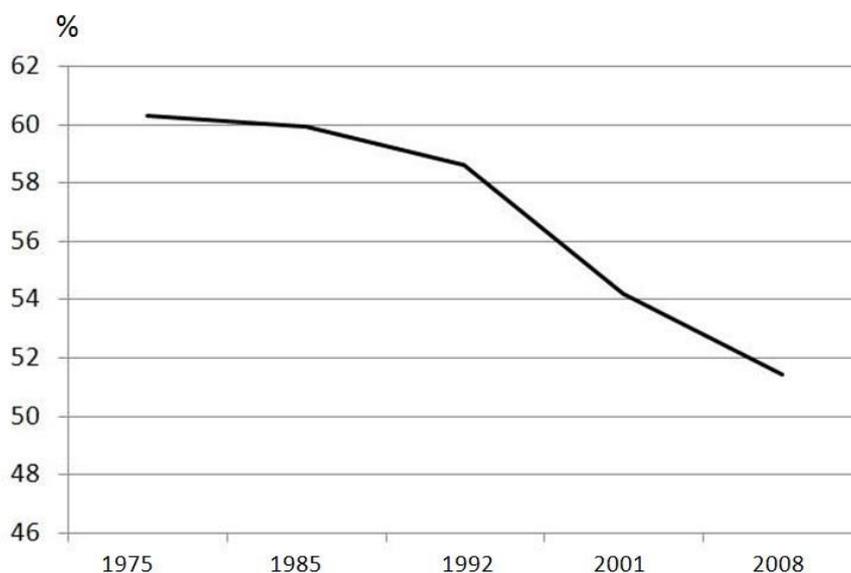

Рис. 1. Изменение доли площади пашни и многолетних насаждений от общей площади Белгородского района

Территории, выведенные из под пашни и многолетних насаждений тяготеют к Белгороду и сосредоточены преимущественно в северной половине района. Это одно из проявлений внутренней неоднородности, унаследованной со времени образования области, когда на его территории существовало два района. Помимо Белгорода существуют и другие центры, вокруг которых выводились земли из под пашни и многолетних насаждений. В первую очередь, это пригородные поселки городского типа (Северный, Разумное, Майский) и села, поселки сельского типа (Стрелецкое, Дубовое, Комсомольский), расположенные кольцом вокруг Белгорода. Затем идут крупные населенные пункты, расположенные на южной периферии района: поселок Октябрьский, села Бессоновка, Веселая Лопань, Никольское.

С 1975 по 1992 год выведение земель из под пашни и многолетних насаждений происходило с одинаково интенсивностью как непосредственно на

окраинах Белгорода, так и во внутренних и периферийных частях района. В следующие годы этот процесс шел преимущественно на окраинах города, распространяясь от него вглубь района, причем особенно интенсивно в южном направлении. Это связано с изменением назначения выведенных из сельскохозяйственного оборота пашни и многолетних насаждений.

Направление вывода земель из под пашни и многолетних насаждений мы классифицировали по степени их последующего вовлечения в сельскохозяйственное производство на пять групп. Первая группа остается вовлеченной в сельскохозяйственное производство. Сюда относится территория дачных участков и огородов, животноводческих ферм. Территория дачных участков и огородов используется для ведения земледелия и садоводства. Главное функциональное отличие заключается в характере производства, который сменился с крупнотоварного на натуральный или (в меньшей степени) на мелкотоварный. Территория, отведенная под животноводческие фермы, остается в сельскохозяйственном производстве, но используется не земледелия, а для животноводства.

Вторая группа предназначена для проживания населения и включает земли, отведенные под жилую городскую и сельскую застройку. От дачных участков сельская жилая застройка отличается более капитальным характером зданий и постоянным пребыванием населения.

Третья группа связана с промышленным производством. Сюда относится территория промышленной застройки и карьеров по добыче полезных ископаемых (мела, песка, глины).

Четвертая группа включает земли, оставленные под зарастание естественной растительностью. Это брошенные поля на днищах балок и вершинах отдельных холмов, в пойме Северского Донца. Кроме того, оставались под зарастание естественной растительностью территории по периферии промышленных зон и карьеров.

Пятая группа включает все остальные, достаточно малораспространенные направления вывода земель из под пашни и многолетних насаждений. К ней относится вывод земель под нужды транспорта (дорожные развязки, расширение аэропорта), городскую свалку, городское кладбище. Изменение соотношения этих групп показано на рисунке 2.

Животноводческие фермы создавались преимущественно с 1975 по 1985 на периферии района, в окрестностях поселков городского типа и крупных сел. Под дачи и огороды пашня выводилась преимущественно с 1985 по 2001 год. Локализация этого процесса совпадает с районами появления животноводческих ферм, но распространяется и на ближние пригородные села. При этом ближе к городу и основным транспортным магистралям преобладают дачные участки, а на периферии – огороды. Прекращение возделывания полей в поймах и на неудобьях отмечается с 1975 по 2001 годы. Этот процесс характерен для всей территории района, в особенности для поймы Северского Донца.

Разрастание промышленных объектов на пахотные земли отмечено в восточной промышленной зоне города Белгород. Наиболее крупные по площади карьеры также расширялись за счет пашни. Это происходило на

северной и западной окраине Белгорода (меловые и глиняные карьеры) и на левом берегу Белгородского водохранилища (песчаные карьеры) с 1985 по 2001.

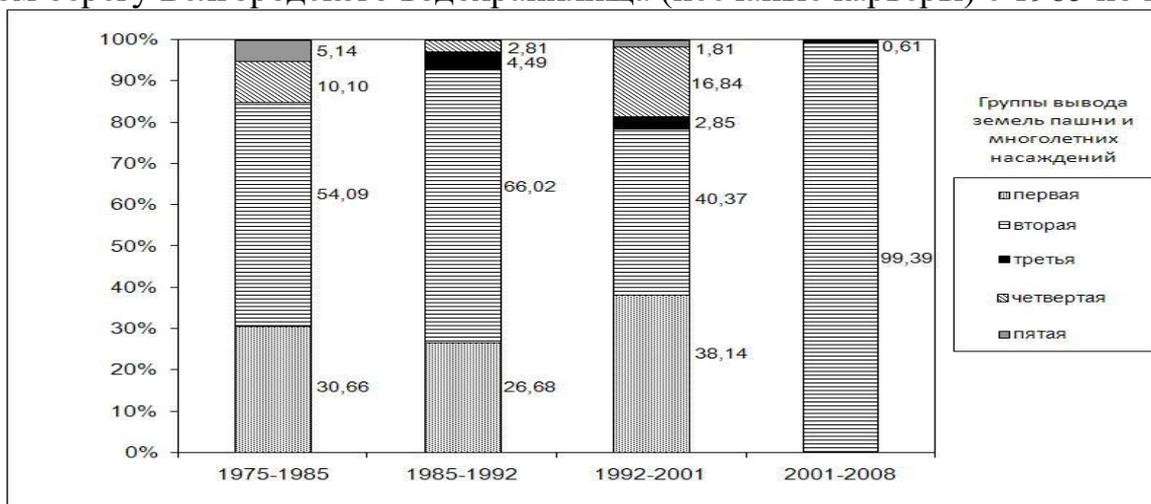

Рис.2. Изменение соотношения различных групп вывода земель из под пашни и многолетних насаждений с 1975 по 2008 годы

Вывод земель под жилую застройку преобладал на протяжении всего рассматриваемого периода. Но если в 1985 -1992 он происходил с равной интенсивностью как на окраинах Белгорода, так и в глубине района, то с 1992 появление новой жилой застройки концентрируется вокруг Белгорода.

Сокращение площади пашни неминуемо сказывается на количестве получаемой сельскохозяйственной продукции. Это обуславливает необходимость развития земледелия по интенсивному пути, за счет улучшения агротехники, рациональной организации территории, активного внедрения в производство новейших научных разработок.

Литература. 1. География Белгородской области. Часть вторая. Население и хозяйство / Под ред. Лисецкого Ф.Н. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 56 с. 2. Замятин А.В. Анализ динамики земной поверхности по данным дистанционного зондирования Земли / А.В. Замятин, Г.Н. Марков. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2007. – 176 с. 3. Лабутина И.А. Дешифрирование аэрокосмических снимков / И.А. Лабутина - М.: Аспект Пресс, 2004 – 184 с.

УДК 911.3

Заволока Ю.Ю., Грудіна А.В.
 Керівник – к.геогр.н., доц. Заволока Ю. Ю.
 Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

Стратегія європейського вибору Україною, тісно пов'язана з реформуванням різних секторів економіки та з розвитком ринку праці, особливо сільського населення. Адже становлення нових організаційних форм господарювання, реформування майнових відносин суттєво впливають на

мотиваційну поведінку зайнятості сільського населення, трансформують свідомість, сприяють підвищенню продуктивності праці, зростанню економічних показників, а з цим – зміцненню позицій держави при виході на світові ринки, при вступі в міжнародні об'єднання. Однак, існуючий механізм регулювання сільського ринку праці не відповідає новим умовам розвитку державної економіки, а тому вимагає суттєвої активізації і підвищення соціально-економічної ефективності. Виникає необхідність вироблення підходів теоретичного та практичного супроводу процесів регулювання праці в сільській місцевості. Це й визначає актуальність теми даного дослідження.

Проблеми, що стосуються розвитку ринку праці, забезпечення зайнятості населення насамперед в аграрному секторі економіки, мотивації аграрної праці, відтворення населення у сільській місцевості, в останній час знаходять досить широке відображення в економічній літературі. Значну увагу їх вивченню приділяли і приділяють такі вітчизняні вчені як: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, С.М. Злупко, Є.П. Качан, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова, М.І. Пітюлич, О.У. Хомра, В.М. Шамота, М.В. Шаленко, Л.О. Шепотько, К.І. Якуба та інші.

Аналіз літературних джерел визначення суті ринку праці показав, що у літературі воно широко описане, базується на засадах ринкової економіки у сфері використання робочої сили без її поділу на окремі підвиди (зокрема сільська або ж несільська) і є результатом певного синтезу різних модифікацій визначення ринку праці, розроблених в економічній, географічних теорії. Розглядаються різні співвідношення між поняттями “ринок праці”, “ринок робочої сили”, “ринок трудових ресурсів” тощо.

В умовах ринкових відносин людина може реалізувати свій трудовий потенціал або на основі самозайнятості (коли він реалізує свою продукцію на ринку праці), або як найманий працівник (коли він пропонує свої здібності до праці роботодавцю). Звідси треба зазначити, що зайнятими можуть бути особи як носії робочої сили, що володіють певним трудовим потенціалом. І тільки в процесі виробничої діяльності використовується робоча сила індивіда, в тій чи іншій мірі його трудовий потенціал [2].

Трудовий потенціал реалізується на ринку праці та має двоїсту природу. Однією із сторін цього явища є те, що він є системою трудових відносин, які відображають рівень соціального розвитку і досягнутий на даний час баланс інтересів його суб'єктів (роботодавців, робітників, держави, профспілок, посередників). З іншого боку – ринок праці можна розглядати як місце або ж процедуру, де працедавці і майбутні працівники домовляються про умови наймання, заробітної плати, соціальних виплат і пільг, умов праці тощо.

Виникає необхідність розкрити визначення суті сільського ринку праці, його виду. Так, в економічних дослідженнях поняття “сільський” є історично обумовленим терміном, котрий традиційно використовується для позначення специфіки еволюційного етапу системи розселення населення, конкретизації форми територіальної організації життя й діяльності населення, відображення притаманних цій формі соціально-економічних й виробничих сільськогосподарських функцій.

Отже, сільський ринок праці, є органічною складовою загальнонаціонального ринку праці, виділяється на основі геопросторового критерію, формується на засадах попиту робочої сили й пропозиції послуг праці, має двоїсту природу. Більшість авторів схиляється до думки, що для позначення сільського ринку праці слід використовувати поняття, “пов’язані з його формуванням не за галузевим, а за територіальним принципом (економічний простір, в якому рухаються товари)” [3].

Сільський ринок праці можна трактувати і як “механізм, який об’єднує і гармонізує особисті, колективні та громадські інтереси протягом усього відтворювального циклу і спрямований на повноцінне використання творчого потенціалу живої праці – здібностей кожної людини” [4].

Підсумовуючи вище сказане, доцільно зробити висновок, що сільський ринок праці – це складна і динамічна система, специфічний механізм розподілу та перерозподілу робочої сили по сферах, видах, формах економічної діяльності, що здійснюється в межах сільських поселень. Він охоплює все працездатне населення країни (молодь, чоловіків і жінок різного віку, професій, кваліфікації, бажаючих працевлаштуватися не тільки на умовах наймання, але і на основі самозайнятості) і торкається інтересів кожної особи.

Література: 1. Волкова О.В. Ринок праці: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 624 с. 2. Кузьмін С.А. Эффективная занятость населения. – М.: Экономика, 1990. – 144 с. 3. Петрова І.Л. Загострення проблем прихованого безробіття // Економіка України. – 1997. – № 3. – с. 47 – 55. 4. Петрова І.Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика. – К.: Таксон, 1997. – 301 с.

УДК 911.3

Єрошина Т.В.

Керівник – д.геогр.н., проф. Немець Л.М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

БДЖІЛЬНИЦЬКЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасні ринкові процеси в економіці України вимагають вдосконалення геопросторової організації виробництва всіх галузей економіки держави, створення конкурентноспроможної продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Для бджільництва це також набуває все більшої актуальності і не тільки на загальнодержавному, а й на обласному та районному рівнях. Подолання системної кризи, що існує на сьогоднішній день в галузі, можливе лише за умови розвитку в Україні промислового бджільництва, що не можливо без створення високотоварного виробництва в областях. Нажаль, поки що не було проведено комплексного аналізу територіальної організації галузі в регіональному розрізі, який би включав всю множину факторів, що впливають на неї, і на основі чого б можна було розробити нові теоретичні концепції та практичні підходи.

Особливо актуальним цей аналіз є для західних областей, як основних виробників найбільш екологічно чистої продукції бджільництва в Україні. В даній публікації розглянуто бджільницьке районування, як елемент комплексного дослідження територіальної організації цієї галузі, на прикладі Львівської області.

Для розробки будь-яких теоретичних та практичних засад розвитку бджільництва Львівщини необхідно мати загальну картину територіальної організації та умов розвитку галузі. Для повного відображення територіальних відмінностей функціонування бджільництва найбільш доцільним є використання методу районування. Необхідність створення саме бджільницького районування більшою мірою продиктовано тим, що існуючі схеми природних та соціально-економічних районувань, на основі яких також можна було б дослідити територіальну організацію бджільництва області, багато в чому є недосконалі. Адже вони часто не враховують усі особливості виробничого комплексу галузі та не включають всю множину факторів, що впливає на розвиток і розміщення бджільництва.

Найбільш об'єктивно та повно відобразити територіальні відмінності дозволить проведення бджільницького районування території в розрізі адміністративних районів Львівської області, за допомогою математичних методів, зокрема кластерного аналізу. Використання адміністративного району, як базової одиниці районування, дозволить більш ефективно здійснювати контроль, управління та розробку стратегій розвитку галузі.

Для районування було використано наступні групи показників:

- Природно-екологічні
 - дні медозбору, % від всього року;
 - дні неефективного медозбору, % від всього періоду медозбору;
 - площа природної медоносної рослинності, % від загальної площі району (включає в себе показник площі лісів, % від загальної площі району, та площі лучної рослинності, % від загальної площі району);
 - сумарна кількість забруднюючих викидів зі стаціонарних та нестаціонарних джерел забруднення, тонн на кв. км;
- Соціально-економічні
 - щільність населення, осіб на 1 кв. км;
 - площа сільськогосподарської медоносної рослинності, % від загальної площі району;
 - щільність бджолосімей, сімей на 1 кв. км.

Групування адміністративних районів за подібністю тенденцій та особливостей розвитку бджільництва, на основі зазначених показників, було проведено також за допомогою кластерного аналізу. Результат якого візуалізований на дендрограмі кластерізації, на якій по осі Y відкладені назви адміністративно-територіальних одиниць, а по осі X – відстані у просторі перелічених показників (рис. 1).

Результатом кластерного аналізу стало виділення чотирьох бджільницьких зони та чотирьох підзон в межах Львівської області (рис.2):

I бджільницька зона. Цю зону формує Кам'янка-Бузький адміністративний район. Особливістю цієї зони є складна екологічна ситуація, яка дуже негативно позначається на якості медоносних угідь та життєздатності бджолосімей. Така ситуація є наслідком дуже високого обсягу викидів шкідливих речовин Добротвірською ТЕС та близьким розташуванням до промислового Львова.

II бджільницька зона. До складу цієї зони входять Турківський та Сколівський адміністративні райони. Ця зона характеризується високими показниками лісистості, незначним площею сільськогосподарських медоносних угідь, невеликою щільністю населення та сприятливою екологічною ситуацією, що дуже позитивно впливає на розвиток тут високотоварного бджільництва, з виробництвом екологічно чистої продукції високої якості. Однак через складність кліматичних умов, пов'язаних із гірським рельєфом, розвиток бджільництва в цій зоні вимагає більших затрат праці, в порівнянні із рівнинними районами.

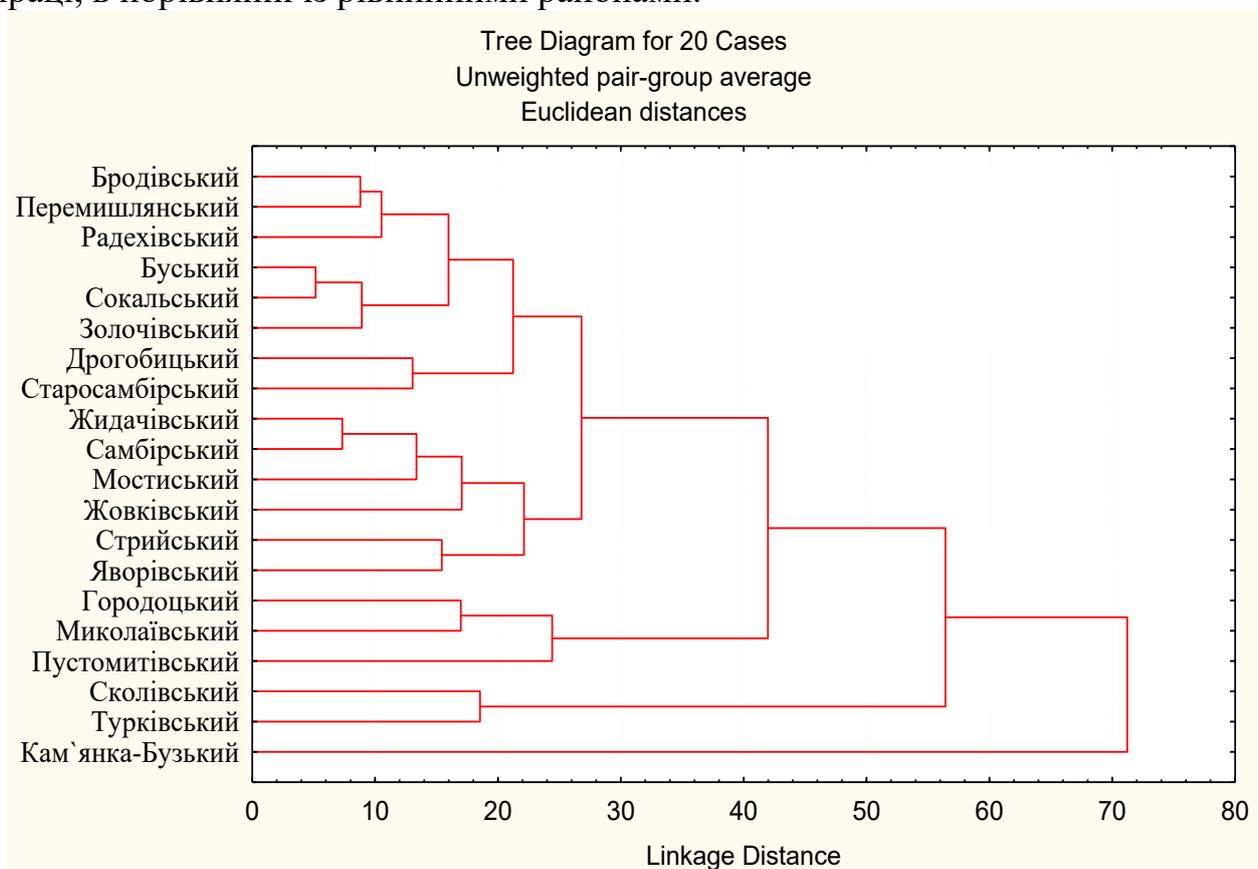

Рис. 1. Дерево кластеризації адміністративних районів Львівської області за основними показниками розвитку бджільництва

III бджільницька зона. Для цієї зони (Пустомитівський, Городоцький та Миколаївський адміністративні райони) характерним є дуже висока щільність населення, помірний рівень екологічної забрудненості довкілля та незначні площі під природними медоносними угіддями. І як наслідок, бджільництво цієї зони має більш медово-запилувальний характер. Проте, переорієнтація на медово-товарний напрямок та врахування потенційних можливостей території дозволить, в перспективі, розвивати в цій зоні високотоварне промислове бджільництво. Ця зона також включає дві підзони, які відрізняються за

величиною окремих показників (рівнем екологічної забрудненості, щільності населення та бджолосімей, структурою площ медоносних угідь).

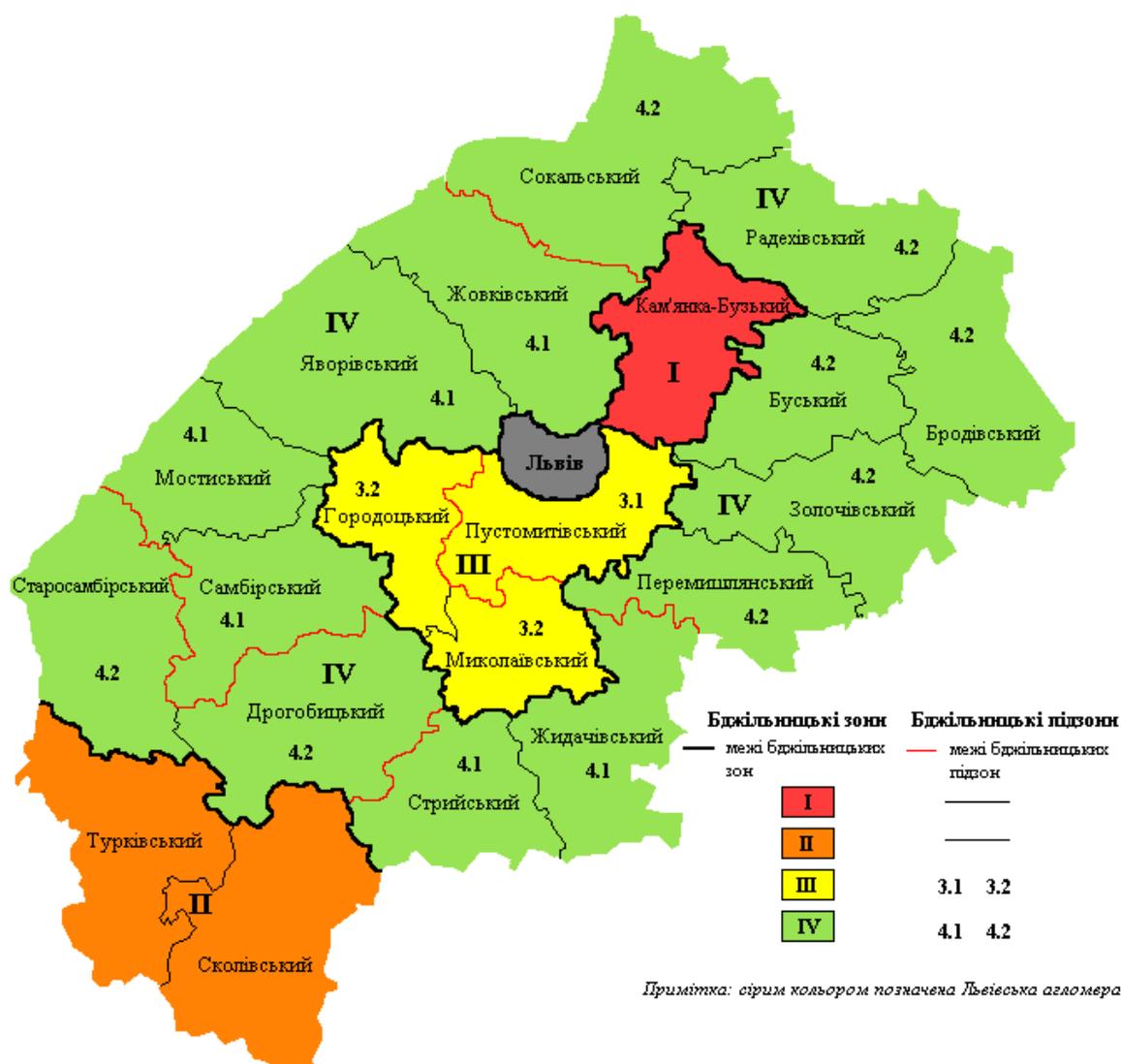

Рис. 2. Бджільницьке районування Львівської області

IV бджільницька зона. Цю зону утворює більшість адміністративних районів Львівської області, а саме: Стрийський, Яворівський, Жовківський, Мостиський, Самбірський, Буський, Старосамбірський, Дрогобицький, Сокальський, Радехівський, Бродівський, Золочівський, Жидачівський та Перемишлянський. Її характерними рисами є: сприятливі для бджільництва кліматичні умови, доволі значні площі як природних, так і сільськогосподарських медоносних угідь, середня щільність населення та низький рівень екологічної забрудненості. Ці території відрізняються також високою щільністю бджолосімей та медово-товарним напрямком. Тут існує внутрішня диференціація між групами показників, яка дозволила виділити в цій зоні дві підзони. Відмінності між якими, головним чином, полягають в різниці показника щільності населення та господарській спеціалізації районів, наслідком чого є різне співвідношення між площами природних та сільськогосподарських медоносних угідь.

Як висновок, слід зазначити, що запропоноване районування дозволяє більш наочно простежити територіальну організацію бджільництва Львівської

області, може бути засобом для наукового обґрунтування раціонального використання природно-ресурсного потенціалу цих територій, і в подальшому може стати ефективним інструментом для раціоналізації розміщення галузі. Окрім цього, врахування основних положень бджільницького районування Львівської області створює можливість розробки конкретних практичних рекомендацій для розвитку в регіоні високотоварного промислового бджільництва.

УДК 911.37(470.325)

Полякова Т.А.

*Руководитель – к.геогр.н., доц. Чугунова Н.В.
Белгородский государственный университет*

СОЦИАЛЬНАЯ БАЗА ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ Г. БЕЛГОРОДА)*

Процессы урбанизации, и интегрирующие эти процессы города в наибольшей степени определяют уровневые характеристики и общий социокультурный потенциал общества на всех этапах цивилизации и выполняют важную функцию обеспечения условий его развития [5].

Город – это, прежде всего, местообитание человека как биологической популяции, его экосистема [1]. Изначально город зарождается в процессе усложнения отношений родственного коллектива, приводящего к возникновению системы родства как первой социальной организации, связанной с особым способом распределения и владения коллективными территориями, представляющими собой не столько поселение, которое может оставаться и временным и сезонным, сколько специально выделенное на территории и охраняемое сакральное пространство [2]. Развиваясь, город становится центром, концентрирующим в себе экономический, особенно промышленный, а также административный, научный, духовный потенциал всего общества. В свою очередь, созданная человеком, городская среда вызывает необратимые изменения в нём самом – формируется новый тип «этнуса» – горожане, со свойственными им городским мировоззрением, городским образом жизни, городской иерархией ценностей, формами общения и т.д., которые генетически закрепляются в новых поколениях, поддерживаются и усиливаются всем строем городской жизни. Естественно, именно здесь будут возникать новые образцы культуры, появятся энергичные люди, обладающие высоким интеллектуальным потенциалом.

Таким образом, и в давно минувшие века и сегодня города создаются жизнедеятельностью горожан, ментальность, культура, жизненные стратегии и повседневные запросы которых и составляют социальную «подоснову» сотворения городских ландшафтов, а городской образ жизни – это результат взаимодействия социальных факторов и пространственной организации. Однако, в исследованиях процесса градообразования, и урбанизации в целом, в

нашей стране долгое время прослеживалась общая недооценка человека в общественном развитии. Данная ситуация сложилась по двум причинам: 1) приоритеты в развитии городов отдавались промышленности; 2) передовой опыт развития урбанизации в странах Запада игнорировался или вовсе отрицался. И это – несмотря на фундаментальные исследования по географии человека во французской, англо-американской, немецкой географических школах XX в., где урбанизацию главным образом связывали с человеком, изменением его социопсихологического состояния, образа жизни, видов деятельности. Именно антропокультурный подход позволил понять причины незавершенного, ущербного, одностороннего развития советской урбанизации и такие важные ее особенности, как низкий уровень жизни горожан, их культуры, качества городской среды в результате недостаточных вложений и в город, и в человека в городе, узкая монопрофильная специализация городов, сращивание в них социальной инфраструктуры с производственными предприятиями, критическое состояние большинства малых городов и многие другие. Особенно актуальным этот подход становится в условиях всеобщей трансформации российского общества, когда главным условием его развития становится человек как высшая ценность; когда заказчиком стратегических программ и концепций развития города становится уже не государство, а городские жители [5].

В связи с вышеизложенным, мы считаем необходимым применение антропокультурного подхода в исследовании проблем планировочной структуры г. Белгорода. Первым шагом в понимании процесса эволюции города, в котором наиболее наглядно отражены взаимоотношения пространственных и социальных факторов, по нашему мнению, является количественный анализ городского населения. Именно численность горожан будет определять в значительной степени дальнейшее развитие планировочной структуры города и степень антропогенного воздействия на среду обитания.

Мы исследовали развитие демографического потенциала города, начиная с первой переписи населения после образования Белгородской области.

Данные таблицы свидетельствуют о том, что за рассматриваемый период численность населения возросла в 5 раз. Особенно резкий скачок роста наблюдался в период с 1960 по 1980 гг., тогда численность населения возросла почти в 3 раза, а среднегодовые темпы составили 8,1% (1960 – 1970 гг.) и 7,1% (1970 – 1980 гг.). Следствием стремительного роста населения стала острая потребность в жилье для горожан. Именно на этот этап пришлось массовое строительство пятиэтажных домов. основополагающими требованиями строительства тогда были – минимизация капитальных затрат и ускоренный ввод объектов в эксплуатацию. Это неизбежно привело к огрубленному подходу при выборе градостроительных решений, происходила недооценка синтеза элементов, составляющих жилище. Такое положение не могло не отразиться на качественных показателях строительства Белгорода: архитектурном облике застройки; комфортности внутрижилищной среды; но особенно – на нерациональном использовании тепловых и водных ресурсов в жилом фонде.

Динамика численности населения г. Белгорода*

Годы	Численность населения, тыс. чел.	Прирост (убыль), тыс. чел.	Среднегодовые темпы прироста (убыли), %
1959	82,3	-	-
1970	149,0	+66,7	8,1
1980	255,2	+106,2	7,1
1990	309,2	+54	2,1
2000	339,8	+30,6	1,0
2002	337,0	-2,8	-0,4
2004	338,6	+1,6	0,2
2006	344,2	+5,6	0,8
2008	353,1	+8,9	1,3
2008 к 1959 в %			429,0

* таблица рассчитана по данным Белгородского областного комитета гос. статистики

Дальнейший анализ динамики численности населения г. Белгорода показал, что в начале 90 гг. город, как и область, в целом, вступил в стадию устойчивого и длительного сокращения темпов прироста населения, которое обусловлено кардинальными изменениями параметров воспроизводства населения. Среднегодовые темпы прироста числа жителей по сравнению с аналогичным периодом 80 гг. существенно снизились: с 7,1% до 2,1%. Демографическая ситуация характеризовалась процессами естественной убыли населения, которая продолжается и по сей день. Тем не менее, потребность в жилье по-прежнему оставалась актуальной, Белгород был и остается достаточно привлекательным по состоянию развития экономики и уровня жизни населения городским поселением и основным компонентом роста численности его населения был и остаётся механический прирост, который восполняет естественную убыль населения (см. рис.).

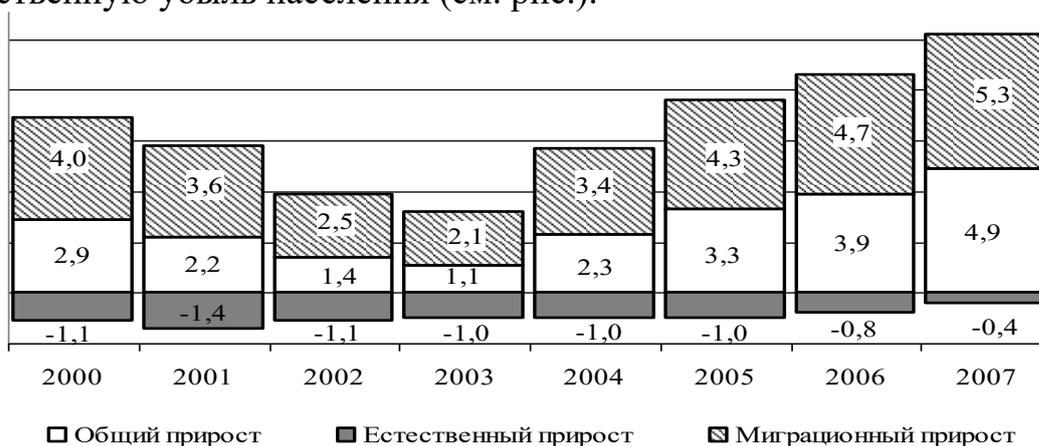

Рис. компоненты изменения численности населения г. Белгорода

Учитывая, что основными объектами при планировке территории выступает размещение жилья и объектов сферы услуг населения, решающее значение для градостроительного планирования имеет прогноз численности населения. В своих расчетах мы использовали метод демографического прогноза: перспективная численность населения через определённый промежуток времени [4]. Согласно данной методике численность населения г.

Белгорода на 2013 год составит 356 тысяч человек. Конечно, данный прогноз может несколько отличаться от реального показателя, но, тем не менее, она позволяет увидеть тенденцию дальнейшего изменения численности населения г. Белгорода: количество горожан не значительно, но возрастёт, следовательно, возрастёт потребность в жилищном фонде. В тоже время, стремительный демографический рост в сочетании концентрации административно-управленческих и политических функций, а также особой весомости хозяйственного потенциала, придаст Белгороду дополнительные возможности в конкурентной борьбе за инвестиции и для выхода на ресурсы и рынки в рамках как общеобластных, так и общероссийских сетей городов, а это новые возможности и ресурсы для строительства жилья, отвечающего качественно меняющимся социальным потребностям.

Применение антропокультурного подхода по-нашему мнению позволяет наиболее продуктивно планировать строительство и размещение жилья и объектов социальной сферы, создание рабочих мест и других объектов градостроительства.

Литература: 1. Город-экосистема / Под ред. Э.А. Лихачёва, Д.А. Тимофеева, М.П. Жидкова и др. – М.: ИГРАН, 1996 – 336 с. 2. Ершова Г.Г. Об элементах модели урбанизационных и цивилизационных процессов / Г.Г. Ершова // Урбанизация в формировании социокультурного пространства. – М.: Наука, 1999. – с. 93-123. 3. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области. Стат. сб. / Белгородстат. – Белгород, 2008. – 260 с. 4. Социально-экономическая статистика / Под ред. Г.Л. Громыко. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 398 с. 5. Урбанизация в формировании социокультурного пространства. – М.: Наука, 1999. – 285 с.

***Работа выполнена при поддержке внутривузовского гранта БелГУ**

УДК 911.3; 333.003.12

Корецкая Р.Н., Андерсон В.Н.

Руководитель – к.геогр.н., доц. Андерсон В.Н.

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова

ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА КРУПНОГО ГОРОДА (НА ПРИМЕРЕ г. ОДЕССЫ)

Современный город, как система, состоит из четырех основных подсистем – градообразующей, градообслуживающей, подсистемы городской среды (архитектурно-градостроительной) и подсистемы городского населения [1]. Особенностью подсистемы городского населения (расселения) является ее активная, управленческая роль по отношению ко всем другим подсистемам. От того, в какой мере население города осознает свои управленческие функции и реально участвует в городском управлении, зависит успешное развитие города и качество городской среды.

Под жилищно-коммунальным комплексом города (ЖКК) понимается собственно жилищно-коммунальное хозяйство (ЖКХ), как часть городского

хозяйства, а также реципиент его услуг – городское население вместе с используемым им городским жилищным фондом. Таким образом, понятие жилищно-коммунального комплекса (ЖКК) шире понятия жилищно-коммунального хозяйства (ЖКХ). Как известно, ЖКХ – это сфера деятельности, направленная на обслуживание городских многоквартирных домов и предоставление жителям услуг для комфортного проживания в них. ЖКХ предоставляет следующие стандартные услуги: 1) водоснабжение; 2) канализация; 3) капитальный ремонт зданий; 4) текущий ремонт внутренних общедомовых инженерных коммуникаций и систем; 5) теплоснабжение; 6) сбор, вывоз и утилизация мусора; 7) содержание придомовых территорий (благоустройство); 8) электроснабжение; 9) газоснабжение.

Особенностью общественно-географического подхода к изучению жилищно-коммунального комплекса является рассмотрение его с точки зрения пространственной организации всей системы жизнеобеспечения и жизнедеятельности населения крупного города. Таким образом, рассматривается не только пространственная организация самого ЖКК, но и его территориальные связи и отношения с элементами градообслуживающей подсистемы и подсистемы городской среды.

В состав градообслуживающей подсистемы входят предприятия, организации и учреждения, продукция и услуги которых потребляются преимущественно в самом городе. Это предприятия местной промышленности, строительные организации, объекты и предприятия ЖКХ, предприятия торговли и общественного питания, бытового обслуживания населения, городской транспорт, объекты городской социальной инфраструктуры (дошкольного воспитания, образования, охраны здоровья, искусства и культуры, физической культуры и спорта, отдыха и развлечений).

Подсистему городской среды составляют планировка и застройка города, его транспортно-пешеходная сеть, системы производственной инфраструктуры – внешнего и городского транспорта, водо-, электро-, газо-, теплоснабжения, канализации и санитарной очистки города, системы экологической инфраструктуры (очистка сточных вод, инженерная защита берегов, противооползневые сооружения, защита склонов от активной эрозии, дренажные системы для понижения уровня подземных вод), а также системы зеленых насаждений – парков и лесопарков, участков краткосрочного и длительного отдыха населения (пляжи, зоны отдыха, санаторно-курортные комплексы) [2].

Основной задачей общественно-географического изучения ЖКК является интегральное (комплексное) микрогеографическое районирование (зонинг) жилой зоны города для целей пространственного планирования и мониторинга устойчивого развития городской среды. При этом микрогеография жилой (селитебной) зоны крупного города изучается в неразрывной связи с географией градообслуживающей и градосредовой подсистем, а также городской демо- и социальной географией.

Результатом общественно-географического изучения ЖКК крупного города должна стать серия картосхем интегрального макро-, мезо- и микронинга его жилой (селитебной) зоны, разработанных с учетом всего

комплекса територіальних відносин і зв'язей в системі забезпечення життєдіяльності міського населення.

Нині існуюча і практикується в Україні методологія зонингу ґрунтується переважно на функціональному принципі міського просторового планування, який є необхідним, але в той же час і недостатнім для рішення глобальної задачі стійкого розвитку великого міста. Наприклад, в національній практиці міського планування в складі житлової зони виділяються всього три підтипу: 1) житлова зона садибної (котеджної) забудови; 2) житлова зона середньповерхової забудови; 3) житлова зона багатоповерхової забудови [2]. Такий зонинг не відображає впливу на якість і спосіб життя міського населення багатьох важливих просторово-розподілених факторів міської середовища (економічних, соціальних, екологічних, архітектурно-будівельних). На нашу думку, функціональний принцип зонингу цілком доцільно доповнити синергетичним принципом, який дозволяє системно враховувати вплив різних просторово-розподілених факторів міської середовища, визначаючих і домінуючих синергетику стійкого розвитку великого міста.

Література: 1. Дехтяренко Ю.Ф., Драніковський О., Іванова І. Регулювання земельних відносин у місті. - К.: Основи, 1997. – 139 с. 2. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

УДК 911.3

Кулешова Г.О., Полякова К.А
Керівник – ст. викладач Кулешова Г.О.
Харківський національний університет ім.В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Основою зовнішньоекономічної діяльності країни складають експортно-імпортні операції. Вони відкривають доступ до світових ринків товарів, до продукції, яка не виробляється в країні.

Регіони України є складовими народногосподарського комплексу країни та відіграють вагомий роль у формуванні потоків товарів і послуг [1]. Розвиток сучасних інтеграційних процесів вимагає детального вивчення та аналізу зовнішньоторговельних зв'язків кожного регіону України. Особливої актуальності набуває проблема дослідження прикордонних регіонів, які мають більші можливості для здійснення зовнішньої торгівлі, ніж центральні області країни. Це, в першу чергу, пов'язано зі специфікою їхнього економіко-географічного та транспортного положення.

Метою даної роботи є аналіз експортно-імпортних операцій регіонів України на основі розрахунку коефіцієнту збалансованості

зовнішньоторговельної діяльності та виявлення особливостей участі прикордонних областей у зовнішній торгівлі.

Щоб детальніше розглянути і оцінити експортні та імпортні операції областей України, а особливо її прикордонних регіонів, у роботі проводиться аналіз коефіцієнту збалансованості зовнішньої торгівлі (К), який визначається наступним чином:

$$K = \frac{C}{T_3}$$

де К- коефіцієнт збалансованості зовнішньоторговельної діяльності;

С – зовнішньоторговельне сальдо;

T₃ – зовнішньоторговельний оборот [4].

Отримані результати розрахунків представлені у табл.1 та на картосхемі (рис. 1)

Таблиця 1. Оцінка зовнішньоторговельної діяльності областей України на основі розрахунку коефіцієнту збалансованості зовнішньої торгівлі (розраховано на основі [5])

Значення коефіцієнту збалансованості зовнішньоторговельної діяльності (К)	Економічна інтерпретація зовнішньоторговельної діяльності областей	Області та міста України
-1	Область абсолютної незбалансованості імпорту	
1	Область абсолютної незбалансованості експорту	
від -1 до -0,5	Область значної незбалансованості імпорту	Київська область, м. Київ
від -0,5 до 0	Область порівняльної збалансованості імпорту	Волинська, Закарпатська, Львівська, Одеська, Харківська
0	Область абсолютної збалансованості експорту та імпорту	Рівненська, Хмельницька
від 0 до 0,5	Область порівняльної збалансованості експорту	АР Крим, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Севастополь
від 0,5 до 1	Область значної незбалансованості експорту	Луганська область

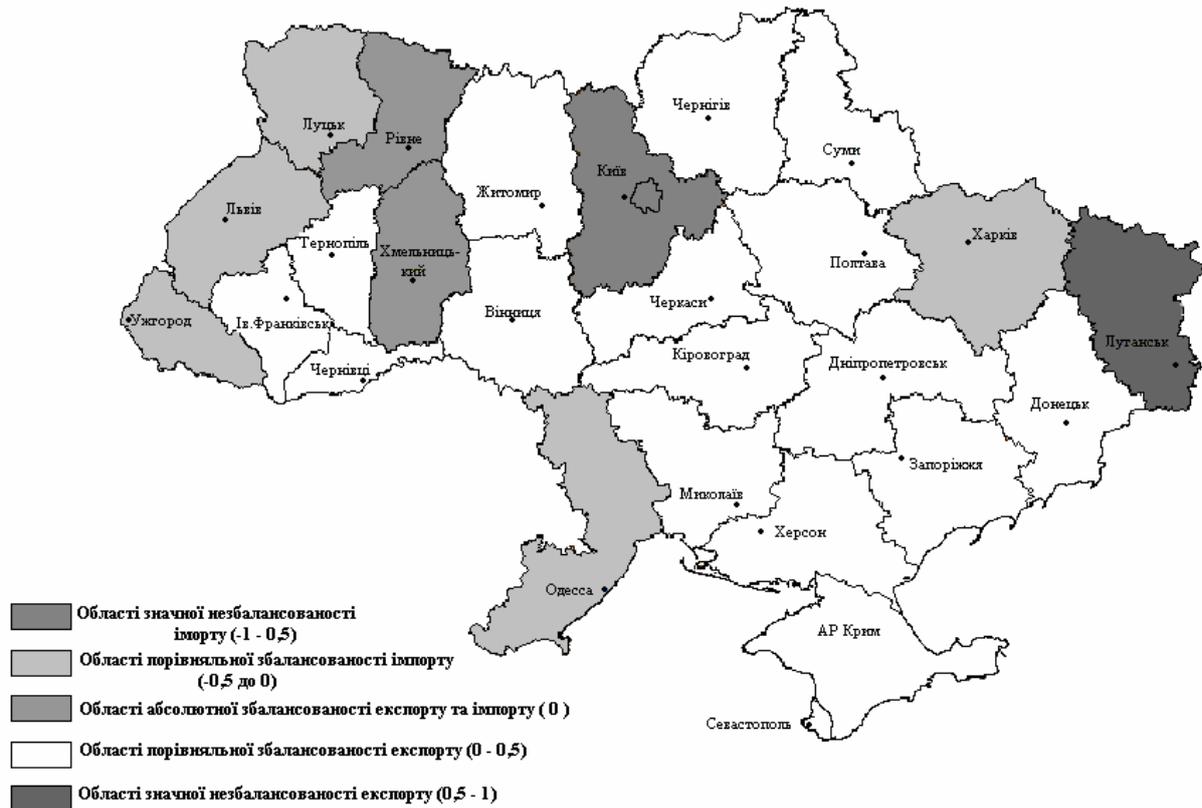

Рис. 1. Групування регіонів України за значенням коефіцієнту збалансованості зовнішньої торгівлі (побудовано авторами за даними [5])

На картосхемі видно, що експортно-імпортні операції областей України в цілому не збалансовані. У зовнішньоекономічній діяльності більшості регіонів (17 областей) спостерігається порівняльна збалансованість експорту, тобто експорт перевищує імпорт. Тільки у двох областях – Рівненській та Хмельницькій існує абсолютна збалансованість експортно-імпортних операцій, а на решті територій спостерігається перевищення імпорту над експортом (рис.1). Це пов'язано з тим, що товари даних регіонів мають низький рівень конкурентоздатності, тому існують деякі проблеми з їх виходом на світовий ринок. Крім того, значна частина імпорту у зовнішній торгівлі може свідчити про процес технологічного переоснащення підприємств регіону.

Аналіз коефіцієнту збалансованості зовнішньої торгівлі прикордонних областей України свідчить про значні відмінності у експортно-імпортній діяльності регіонів. Так: 58 % регіонів відноситься до області порівняльної збалансованості експорту; 22% - до області порівняльної збалансованості імпорту; 10% - до області абсолютної збалансованості експорту та імпорту; 5% - до області значної незбалансованості імпорту; 5% - до області значної незбалансованості експорту.

Якщо розглядати прикордонні регіони, то більша їх частина відноситься до областей з порівняльною збалансованістю експорту та імпорту. Це говорить про те, що усі прикордонні регіони, які різняться за територією, природно-ресурсним потенціалом, кількістю населення та ін. не мають єдиною стратегії розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

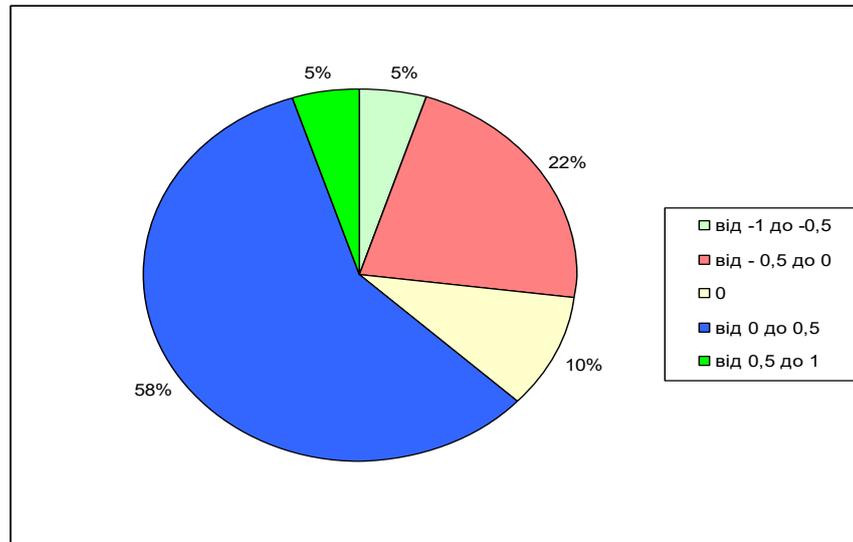

Рис. 2 Розподіл прикордонних регіонів України за значенням коефіцієнту збалансованості зовнішньої торгівлі (побудовано авторами за даними [5])

Прикордонні регіони на західному та східному кордоні України. Всі області мають зовсім різні орієнтири, напрямки зовнішньоекономічної діяльності. Усе це ускладнює експортно-імпортні операції та спричиняє їхню незбалансованість. І тим самим послаблює зовнішньоекономічну діяльність країни та знижує загальні показники імпорту і експорту.

За результатами дослідження встановлено, що у структурі зовнішньої торгівлі України характерними є існування від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, при чому найбільші його показники спостерігаються у прикордонних регіонах.

Зовнішньоекономічна діяльність відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країни. Підвищуючи показники експорту та імпорту, країна досягне економічної стабільності. На сьогоднішній день існує ряд проблем у міжнародній діяльності країни, особливо вони проявляються у незбалансованості експортно-імпортних операцій. Це пов'язано, по-перше, з економічною нестабільністю країни в цілому, по-друге, з тим, що Україна досить молода суверенна держава, тому ще долає деякі бар'єри, пов'язані з виходом на світовий ринок. Але все одно існує позитивна динаміка зростання зовнішньоторговельного обороту, що прискорює процес урівноваження експортно-імпортних операцій.

Література: 1. Дорогунцов С.І., Заєць Т.А., Пітюренко Ю.І. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка. Підручник. - КНЕУ, 2005. – 988 с. 2. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ - ХХІ ст. Нові пріоритети. – Київ: Наукова думка, 2006. – 51 с. 3. Кухарська Н.О., Харчіков С.К. Міжнародна економічна діяльність України: Навчальний посібник.- «Одіссей», 2006. – 456 с. 4. Слишова С.А. Основні домінанти та особливості поглиблення економічних зв'язків між Україною та Республікою Білорусь: Автореферат к. е. н. / 08.10.01. – Київ, 2002. – 22 с. 5. Харківська область в 2006 році: Статистичний щорічник / За ред. М.Л. Чмихало.- Х.: ВД "Інжеск", 2008. – 604 с. 6. <http://ukrstat.gov.ua>. 7. www.kharkivoda.gov.ua

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Соціальна безпека населення дуже важливий аспект якісного функціонування населення в період економічних криз, проведення соціально-економічних реформ та загострення соціальної стабільності. Вивчення даного питання дуже актуальне в наш час в Україні. Це обумовлено насамперед рівнем життя населення, соціальним розшаруванням, зростанням безробіття, знеціненням робочої сили та міграцією населення.

Соціальна безпека – це постійна доступність достатньої кількості і благ для нормальної життєдіяльності населення.

Соціальна безпека дуже важлива одиниця для вимірювання розвитку населення та визначення рівня якості життя населення. Рівень соціальної безпеки може визначатися та бути різним в межах однієї територіальної адміністративної одиниці.

Визначення рівнів соціальної безпеки є невід'ємною складовою економічної політики і повинне ґрунтуватися на суспільно-географічних засадах. Вагомий внесок у дослідження соціальних процесів держави чи її регіонів зробили такі вчені: З.Герасимчук, І.Горленко, М.Долішній, В.Куценко, Е.Лібанова, Л.Немець, Л.Новікова, Я.Олійник, В.Паламарчук, А.Степаненко, В.Стешенко, О.Топчієв, О.Хомра, О.Шаблій та інші. Проте якщо обрати об'єктом дослідження окремо Україну, то суспільно-географічні аспекти соціальної безпеки є дуже недостатньо вивченими як на загальному так і на регіональному рівні. Ще не досить розроблені теоретико-методологічні основи суспільно-географічних досліджень соціальної безпеки, не визначено суспільно-географічну сутність соціальної безпеки певних територіальних утворень, методика та систему методів її дослідження. Вивчення цього питання стає дуже актуальним в наш час особливо на рівні регіону.

Тому, об'єктом нашого дослідження є соціальна безпека населення Харківської області.

Предметом дослідження – є особливості соціальної безпеки життєдіяльності населення в Харківській області та її районах.

Метою дослідження є визначити етапи дослідження соціальної безпеки районів Харківської області.

Протягом нашого дослідження планується визначити формулу розрахунку безпеки районів Харківської області, а й будемо мати також матеріал, на який можна спертись при дослідження даного питання в більш глобальному розумінні; визначення рівнів соціальної безпеки населення, типізації районів Харківської області, картосхема районів та інше.

Оскільки ми розглядаємо соціальну безпеку в суспільній географії, то для даного дослідження потрібно застосовувати суспільно-географічний підхід. Даний підхід ґрунтується на трьох групах загроз щодо соціальної безпеки

населення. Першу групу становлять районні соціальні загрози, що мають економічне походження (різний дохід населення в окремих районах Харківської області, районний ринок праці, фінансування різних програм та проектів районного значення, та рівень життя населення, а саме загроза його зниження).

Друга група – це групи демографічного походження (районна депопуляція населення через природне скорочення, «старіння» нації, міграційні процеси, зменшення середньої тривалості життя, загроза погіршення якості трудових ресурсів районів через порушення прав робітників).

До третьої групи входять загрози, що мають гуманітарне походження (соціальні протиріччя, в основі яких лежать мовні, релігійні та інші регіональні відмінності, поширення соціальних хвороб у суспільстві, нестабільність соціально-трудова взаємовідносин, страйки).

Оскільки даним питанням займалися кілька сучасних вчених, то можна взяти за основу певні індикатори соціальної безпеки. Так К.В. Мезенцев досліджував соціальну безпеку населення в регіонах України. Питання та завдання його дослідження схожі на наше, отже ми спираємось на вже визначені індикатори соціальної безпеки:

- індикатори демографічних загроз (народжуваність, смертність та природне скорочення або приріст, статеву структуру населення);
- індикатори загроз поширення соціальних негараздів (захворюваність, злочинність, самогубства та інші);
- індикатор загроз добробуту населення (ВВП та ВНП на одну особу, дохід та заробітна плата);
- індикатор загроз трудових ресурсів (рівень зайнятості, безробіття, вільні робочі місця).

В загальному розумінні схема суспільно-географічного дослідження соціальної безпеки Харківської області буде складатися з кількох етапів:

1. Етап збору даних
2. Теоретико-методологічний – розробка теорії суспільно-географічного дослідження соціальної безпеки;
3. Оцінковий – оцінка територіальна поєднань умов та факторів, які впливають на рівень соціальної безпеки населення району;
4. Аналітичний – аналіз соціальної безпеки районів за певним складом загроз;
5. Синтетичний – на основі аналізу визначення проблем та їх вирішення, а також проведення типізації районів Харківської області за рівнем безпеки населення.

Отже, перші кроки дослідження стосувалися визначення актуальності даного дослідження, пояснення терміну «соціальна безпека», визначення об'єкту, предмету та постановка мети дослідження. Також були поставлені дослідження виконання, що буде проведено з врахуванням суспільно-географічного підходу для дослідження нашого питання.

Література: 1. Штельмах О.О. Суспільно-географічні аспекти соціальної безпеки регіонів України: Автореферат дисертаційної роботи. – К., 2006.

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНОСЕРБЩИНИ

На сучасному етапі розвитку світової цивілізації особливого значення набула проблема всебічного, гармонійного розвитку людської особистості. Однією з його важливих складових є набуття людиною знань про природу рідного краю в усьому її різноманітті та різнобарв'ї, усвідомлення нею власного місця в ній.

Значний пізнавальний потенціал у розв'язанні зазначених завдань має краєзнавство. Крім пізнавальної, краєзнавство виконує також виховну й розвиваючу функції, сприяючи розвиткові логічного та аналітичного мислення, а також реалізуючи економічний та екологічний аспекти виховання.

Наше дослідження побудоване на матеріалах Слов'яносербського району Луганської області, який, з огляду на особливості свого географічного положення (розташування на обох берегах Сіверського Дінця), може слугувати своєрідною територіальною моделлю Луганщини в цілому.

Географічні відомості про сучасну територію Слов'яносербського району надходять до нас із глибини століть. Перші відомості про південноукраїнські степи трапляються у грецьких вчених, зокрема, Геродота. Крім того, інформація природничого змісту міститься в „Літописі Аскольда” [2] та „Повісті минулих літ” [3]. Точніші відомості зустрічаються в „Книжці великого чертежу” – першій карті Московії, складеній 1627 року; зокрема, в цій роботі наведено опис Сіверського Дінця.

Першими освоєння території здійснювали ще киммерійці. Киммерійці – це найдавніші з нині відомих племен, що мешкали на території нашого району. Після киммерійців тут жили скіфи та сармати. Крім того, територія нашого краю впродовж II – VIII ст. н. е. слугувала ареною Великого переселення слов'янських, германських, тюркських та інших народів, які теж зробили свій внесок в освоєння території теперішньої Слов'яносербщини [5].

Довгий час досліджуваний район, як і більша частина східних земель України, являла собою „Дике поле”. Лише в XVI ст. тут з'явилися перші поселення запорозьких козаків – Жовте, Кам'яний Брід, Черкаський Брід та ін. Засновуючи тут свої поселення, вони водночас вели пошуки корисних копалин.

У 1721 році за наказом російського царя Петра I була організована перша державна експедиція з розвідки надр Донбасу, яку очолив Г.Г. Капустін. Ця експедиція послугувала стимулом для подальшого дослідження краю [4].

Інтенсивне заселення цього краю припадає на 50 – 60-ті рр. XVIII ст. Сюди, на ще незаймані плугом родючі землі, перебралися на запрошення російського уряду представники південнослов'янських народів, переважно серби. На переселенців було покладено ряд державних завдань, пов'язаних, головним чином, із несенням військової служби, зокрема, охороною південного кордону

Російської імперії. В дійсності іноземні переселенці покладені на них завдання належно не виконали [1].

Упродовж цього ж часу були розвідані поклади пластового кам'яного вугілля та будівельної сировини.

У 1795 році гірничий інженер І. Бригонцев видав першу працю про кам'яновугільний басейн Донецького регіону, в якій навів нові відомості про родовища кам'яного вугілля, спираючись на вже існуючі дані [6].

Деякі цінні відомості про природні умови та ресурси району містяться в роботах академічних експедицій (1768 – 1795рр.) С.Г. Гмеліна, А.І. Гюльденштедта та П.С. Палласа. Визначні геологічні дослідження Донецького басейну були проведені відомим українським гірничим інженером Є.П. Ковалевським, який у своїх наукових працях (1827 – 1829рр.) дав перше стратиграфічне розчленування донецьких осадових порід, описав орографію, гідрографію та гірські породи, склав „Петрографічну карту Донецького гірського кряжа”. В роботі „Геогностическое обозрение Донецкого горного кряжа” (1827р.) він уперше вжив назву „Донецький кряж” [4].

У вивченні природних умов Донбасу важливу роль відіграла Спілка дослідників природи, заснована 1869 року при Харківському університеті, яка, згідно зі статутом, досліджувала „органічну та неорганічну природу у зв'язку із впливом на неї зовнішніх умов”. 1882 року було створено державну геологічну установу Росії – Геологічний комітет, який через десять років розпочав детальну геологічну зйомку Донбасу.

Велику увагу Придінцевому краю приділяв видатний учений Д.І. Менделєєв. У своїй науковій праці «Будущая сила, покоящаяся на берегах Донца» Д.І. Менделєєв дав характеристику родовищ донецького вугілля, вперше висловив думку про підземну газифікацію вугілля, описав Сіверський Донець і запропонував ряд заходів щодо перетворення його на судноплавний шлях [7].

Геологознімальні роботи для складання великомасштабної (1:42000) геологічної карти Донецького басейну розпочалися 1892 року. Ці роботи провадили Ф.М. Чернишов, Л.І. Лутугін, М.І. Лебедев, М.М. Яковлев та ін.

Детальна геологічна карта Донбасу, складання якої під керівництвом Л.І. Лутугіна було завершено 1911 року, на геологічній виставці в Турині (Італія) була нагороджена Великою золотою медаллю [6].

Серед дослідників природних умов та ресурсів Донбасу почесне місце належить і таким видатним вітчизняним вченим, як О.І. Воєйков, В.В. Докучаєв, С.Л. Рудницький, Г.І. Танфільєв та ін.

1936 року була складена загальна геологічна карта Донбасу, на якій представлена й територія Слов'яносербщини. Тоді ж побачили світ такі роботи геологічного змісту, як „Сводный геологический очерк бассейна реки Донец” Д.М. Соболева (1936), „Тектоника Донецкого бассейна” В.С. Попова (1937) та ін. [4].

Серед наукових праць, що узагальнюють досвід і результати дослідження природних умов та ресурсів Донбасу, слід відзначити такі: „Про кліматичні особливості Донецького кряжа” І.Є. Бучинського (1952), „Обогащение фауны Донбасса” С.З. Альтера (1955), „Схема геоботаничної класифікації заплавлених

лук басейну Сіверського Дінця” Є.В. Олексієва (1957р.), „Корисні рослини дикої флори Донбасу” А. Бабенко (1958), „Очерки природы Донецкого края” В.С. Преображенського (1959) „Очерки о природе Донбасса” В.Д. Симоненка (1977), „Природа Луганської області” О.П. Фисуненка та В.І. Жадана (1994) та ін. [6].

Своєрідність рельєфу Донбасу (зокрема, Південної Слов'яносербщини) та його тісний зв'язок із тектонічною будовою й літологічним складом гірських порід відзначалися як у працях перших дослідників краю, так і в пізніших роботах С.Л. Рудницького, М.І. Дмитрієва, Д.М. Соболева, В.Г. Бондарчука та ін. Вивченням геоморфологічних особливостей території займалися М.Г. Волков, Ю.Л. Грубрін, О.О. Кисельова, В.С. Попов, В.О. Фількін та інші науковці.

За останні роки посилилася увага до дослідження екологічної ситуації в цілому на Луганщині та на місцях, зокрема, в Слов'яносербському районі. Так, було утворено територіальну комплексну схему охорони природи (ТерКСОП) Луганської області [7].

Отже, можна сказати, що територія району досліджувалася поряд з усією територією Донбасу, але, як окремий географічний об'єкт, майже не вивчалася. Тому ми вважаємо, що перспективними напрямками дослідження території району є детальніше вивчення природних умов та ресурсів уже не в обласному або регіональному масштабі (зокрема, в рамках Донбасу), а безпосередньо на районному рівні. Таке детальне дослідження дозволить краще дізнатися про фізико-географічні особливості території, що дозволить раціонально використовувати природний потенціал району, при цьому завдаючи найменшої шкоди довкіллю.

Література. 1. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. В двадцяти шести томах. – К., 1968. 2. Літопис Аскольда – К., 2001. 3. Повість минулих літ. – К., 2008. 4. Подов В.И. У истоков Донбасса. Исторический очерк. – Луганск, 1995. 5. Солод Н.П., Гура С.В. Славяносербия на перекрестке времён. – Славяносербск, 2003. 6. Симоненко В.Д. Очерки о природе Донбасса. – Донецк: Донбас, 1977. 7. Фисуненко О.П., Жадан В.И. Природа Луганской области. – Луганск, 1994.

УДК 911.3

Кисіль І.О.

Керівник – к.геогр.н., доц. Заволока Ю.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА ВАЛКІВСЬКОГО РАЙОНУ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)

Суспільно-географічні особливості транспортної системи Валківського району заключається в тому, що транспорт є специфічною комунікаційною інфраструктурною галузі матеріального виробництва і сфери обслуговування, яка забезпечує потреби господарства і населення в усіх видах перевезень.

Важливість теми дослідження полягає в тому, що на регіональному рівні транспортна система враховує потреби населення та господарства, передбачає створення транспортно-економічних зв'язків та визначає рівень розвитку обласної системи. Існує потреба у необхідності вдосконалення системи функціонування транспорту, тому що сучасний розвиток транспортної системи району має проблеми, які перешкоджають її розвитку: відсутність ресурсного та фінансового забезпечення окремих видів транспорту, низька інвестиційна активність держави та комерційних структур, невідповідність вимогам системи управління транспортом, відсутність вимог дорожньо-транспортної мережі. Отже, транспорт – це одна з найважливіших інфраструктурних галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби народного господарства і населення в усіх видах перевезень. Під транспортною інфраструктурою розуміють економічно збалансовану сукупність шляхів сполучення, вантажно-розвантажувальних господарств транспортних та інших підприємств і організацій, засобів управління і зв'язку, що забезпечують роботу в перевезеннях вантажів та пасажирів [1].

Транспортна система Валківського району являє собою потужну систему шляхів сполучення, яка представлена залізничним, автомобільним та трубопровідним транспортом [2].

Залізничний транспорт важливий для внутрішніх перевезень, в районі він виконує функції вантажо- та пасажироперевезення у різні пори року. Довжина залізничних шляхів Валківського району складає 43 км, що становить близько 3 % протяжності залізничних доріг Харківської області. По території району проходить два напрямки Південної залізниці: Харків-Полтава та Харків-Суми. Отже, найбільш забезпечені залізницями такі села як Високопілля, Баранове, Шарівка та селище Ков'яги. На долю залізничного транспорту Валківського району припадає 25,3 т. км. вантажообороту та 450 тис. пас. км. пасажирообороту. В структурі перевезень залізничним транспортом району переважають грузові сільськогосподарські перевезення – зернових культур, соняшника, цукрового буряка, кормових культур та м'ясо-молочної продукції. Важливими залізничними вузлами по грузу перевезенню є села Високопілля, Баранове, Шарівка та селище Ков'яги, а розвиваючими пасажирськими станціями Валківського району є Ков'яги [2].

В Валківському районі автомобільний транспорт по перевезенню пасажирів займає перше місце, а друге – по перевезенню вантажів. Головною функцією автомобільного транспорту є перевезення вантажів та пасажирів на невеликі відстані. Валки пов'язані автодорогами з усіма селищними та сільськими радами, але існує проблема сільського будівництва автодоріг з твердим покриттям. Валківський район має вигідне транспортне сполучення. Загальна протяжність автомобільних доріг району становить 351 км, що складає 4 % протяжності автомобільних доріг Харківської області. Але стан автомобільних доріг в районі незадовільний. Через те, що район розташований уздовж автомобільної магістралі державного значення Київ-Харків, він має великий відсоток по перевезенню пасажирів автомобільним транспортом, пасажирооборот складає 519 тис. пас. км., а вантажооборот – 28,5 тис. т. км. [2]. Перевезення здійснюються по автомагістралях, які мають загальнодержавне

та місцеве значення. Найбільшими автомобільними маршрутами загальнодержавного значення, які проходять через Валківський район є «Київ - Харків», «Полтава - Харків», «Котельва - Харків», «Черкаси - Харків», «Канів - Харків», «Сміла - Харків», міжрайонного значення – «Коломак - Валки», «Комишувата - Валки», «Нова Водолага - Валки», «Харків - Валки» та місцевого значення – «Валки - Старий Мерчик», «Валки - Ков'яги », «Валки - Майдан», «Валки - Мельниково», «Валки- Перекіп», «Валки - Сніжків» та інші.

Розвиток газовидобувної промисловості Харківської області дав поштовх для створення та розвитку трубопровідного транспорту Валківського району, який представлений розгалуженою сіткою газопроводу. Від Юліївського родовища газу в районі прокладений газопровід до Шебелинського центрального родовища газу. Завдяки трубопровідному транспорту, газом забезпечені місто Валки, селище Ков'яги та багато сіл Валківщини: Шарівка, Огульці, Баранове, Перекіп, Сніжків, Литвинівка, Черемушка, Минківка, Мельниково, Високопілля, Старі Валки, Гонтів Яр, та інші [1].

Отже, охарактеризувавши транспортну систему Валківського району, можна зробити наступні висновки. Валківщина завдяки розвинутій транспортній системі та широкій сільськогосподарській спеціалізації по важливим видам продукції, має різноманітні економічні зв'язки з сусідніми районами Харківської області, а саме: Нововодолазьким, Красноградським, Коломацьким, Харківським, Богодухівським, Краснокутським та з Чутівським районом Полтавської області.

Аналізуючи сучасний стан і перспективи подальшого розвитку транспортного комплексу Валківського району, необхідно зазначити, що в останні роки відбулося незначне покращення по всім показникам роботи транспорту. Найбільш стабільна ситуація збереглася на автомобільному транспорті, незважаючи на якість дорожнього покриття, швидкий ріст собівартості перевезень зі збільшенням дальності. Такий факт пояснюється тим, що Валківський район розташовується відносно недалеко (55 км) від обласного наукового, культурного, економічно розвинутого центра Харківської області – м. Харкова. Завдяки автомобільному транспорту в бюджет району йде великий відсоток коштів. Враховуючи ці особливості, можна прогнозувати подальшу стабілізацію на автомобільній дорозі, не дивлячись на існуючі проблеми.

Дещо складніша ситуація склалася на залізничному транспорті, хоча цей вид транспорту є найбільш доступним та відносно дешевим видом. Причиною цього є те, що по території району досить низька сітка залізничної транспортної системи. Покращення роботи з цього виду транспорту в найближчі роки не спостерігатиметься, оскільки в цьому немає зацікавленості з боку місцевого уряду.

Література: 1. Голіков А.П., Сидоренко О.А. Харківська область: Природа, населення, господарство. — Харків: Бізнес-Інформ, 1997. — 288 с. 2. <http://www.kharkivoda.gov.ua> 3 <http://www.valky.com.ua>

ПРОМЫШЛЕННОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ ОАО ЗАВОД «ФИОЛЕНТ» КАК ТОЧЕЧНЫЙ ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ

Промышленность как отрасль хозяйства возникает в результате общественного разделения труда в период зарождения капитализма. Она является ведущей отраслью материального производства, от которой зависит как уровень экономического развития страны, так и уровень благосостояния населения. Это определяется тем, что промышленность, во-первых, производит средства производства, особенно конструкционные материалы, машины и механизмы, во-вторых, производит предметы потребления, в-третьих, способствует повышению технической грамотности и культуры населения, в-четвёртых, способствует определению места страны в международном географическом разделении труда. Поэтому изучение промышленности всегда было и будет актуальным [3].

Территориальная организация промышленности до сих пор остаётся, пожалуй, наименее изученной проблемой экономической географии. Это объясняется двумя причинами: с одной стороны, сравнительно малым количеством специальных работ, обобщающих в теоретическом плане результаты конкретных исследований в географии промышленности; с другой стороны, тем обстоятельством, что весьма большая сложность и динамичность территориальной организации промышленности крайне затрудняют выбор необходимых критериев для обособления того или иного ареала (района, узла и др.) [4].

Каждое предприятие можно рассматривать как компактный территориально целостный экономико-географический объект, как первичное звено общественного разделения труда, производящее и реализующее определенную продукцию. К функциональным характеристикам предприятия относится, прежде всего, его производственная специализация, определяющая входящие и выходящие связи и др., а также принадлежность предприятия определенному ведомству, компании и т.д. [1].

Одним из видов ТПК является симплекс - система, обладающая минимальной территорией, но с теми же особенностями внутренней территориальной организации. Э.Б.Алаев выделял 5 видов симплексов: производственный (предприятие), транспортный (перегон), расселенческий или экистический (поселение или населенный пункт), социум, управленческий (коммуна или муниципия).

ОАО «Завод «Фиолент» - одно из известнейших предприятий города Симферополя, которое в настоящее время производит электроинструменты, соответствующие по качеству мировым стандартам и имеющие современный дизайн. Внутреннюю организацию этого предприятия можно представить

следующим образом: функциональный блок, блок управления, территориальный блок, которые тесно связаны между собой производственными отношениями. С другими экономическими системами эта система сообщается при помощи связей по получению комплектующих деталей и по сбыту готовой продукции. Таким образом, на минимальной территории у предприятия имеются те же особенности внутренней территориальной организации, что и у ТПК, то есть ОАО Завод «Фиолент» является принципиальной моделью территориально - хозяйственной системы - симплексом электротехнического машиностроения.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ БЛОК. В состав предприятия входят свыше двух десятков различных цехов. Среди них механосборочные (в них осуществляются частичное изготовление и последующая сборка деталей); механический (изготовление деталей); гальванический (анодирование и хромирование деталей при помощи электрического тока и растворов химических веществ); цех прессформ (изготовление резиновых и пластмассовых деталей с помощью прессы); штамповочный (штампование деталей из металла). Также имеются инструментальные цеха (производство режущих инструментов); сборочные электромонтажные и электромеханические (осуществляется монтаж и сборка деталей электроинструмента); вспомогательные цеха отдела главного механика, занимающиеся ремонтом станков, наладкой и установкой нового оборудования. На заводе имеется санитарно-промышленная лаборатория, где инженеры-химики и лаборанты разрабатывают новые технологические процессы, которые повышают уровень экологической защиты. В СКБ проводят работы по созданию универсальных систем корабельной автоматики, разрабатываются новые проекты электроинструмента.

В настоящее время предприятием выпускается широкая гамма электроинструмента, который находит применение при проведении строительных и монтажных работ. Большой популярностью пользуется электролобзик ПМ-2-Т20Э, углошлифовальные машины МШУ 2-8-125, МШУ 2-10-125э, шуруповерт ШВ 1-6-РЭ, пила дисковая ПД 2-75(ПД 1-75Э) и другие виды продукции. Кроме изготовления электроинструментов завод «Фиолент» является ещё и одним из ведущих в Украине изготовителей элементов и систем корабельной автоматики и навигационной техники. На базе разработок заводского СКБ по созданию универсальных систем управления корабельной автоматики и навигационной техники без существенных затрат на проектирование могут создаваться системы управления судов различного класса и назначения. Также завод «Фиолент» изготавливает микромашины высокой точности, среди которых вращаются трансформаторы: контактные ВТ-5 и 2,5ВТ, бесконтактные индукционные фазовращатели, детали угла ВТ-71, ВТ-100 и др. В производство внедрена аргоно-дуговая сварка, которая позволяет изготавливать металлоконструкции из цветных металлов. В определенных цехах завода изготавливаются некоторые виды лакокрасочных изделий, например, водостойкие эмульсии [2].

БЛОК УПРАВЛЕНИЯ. В настоящее время одним из совладельцев ОАО «Завод «Фиолент» является венгерская компания «Elmos Electronical», ей принадлежит пакет акций 31,81% уставного фонда завода. Управление

открытым акционерным обществом «Завод «Фиолент» осуществляется через собрание акционеров, наблюдательный совет и правление, председателем которой является А.С.Баталин. Ему подчинены главный инженер, директор службы качества - начальник ОТК, первый заместитель председателя правления - начальник ПДО, заместитель председателя правления по коммерческим вопросам и заместитель председателя правления по экономике и реформам - начальник ФЭУ. В свою очередь, главный инженер контролирует деятельность первого заместителя главного инженера, бюро перевооружения (БТП), лаборатории охраны окружающей среды, специального конструкторского бюро (СКБ), заместителя главного инженера по подготовке производства - главного технолога, отдел главного технолога (ОГТ), отдел инструментального хозяйства (ОИХ) и бюро охраны труда (БОТ). Директор службы качества осуществляет контроль над отделом технического контроля (ОТК), бюро управления качеством (БУК), испытательной лабораторией (ИЛ), центральной заводской лабораторией (ЦЗЛ), бюро метрологии, конструкторско-техническим бюро стандартизации.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ БЛОК. В настоящее время ОАО «Завод «Фиолент» имеет две строительные площадки. Главная располагается по адресу: 95017, «Фиолент ИНТЕК», Автономная Республика Крым, г. Симферополь, ул. Киевская, 34/2, а вторая тоже в Симферополе, по адресу: 95022, ДП «Фиолент МЕХПЛАСТ», ул. Глинки, 67. Основной специализацией завода «Фиолент» является производство электроинструментов, продукции промышленно-технического назначения (датчики и микромашины) и товаров народного потребления. Главной специализацией дочернего предприятия «Фиолент МЕХПЛАСТ» является механообработка, прессование деталей из пластмассы, литьё под давлением алюминиевых сплавов, изготовление плат печатного монтажа.

СВЯЗИ ЗАВОДА ПО ПОЛУЧЕНИЮ КОМПЛЕКТУЮЩИХ ДЕТАЛЕЙ. ОАО «Фиолент» имеет промышленные связи с рядом российских и украинских предприятий. Липецкий металлургический и Запорожский металлургический комбинаты поставляют «Фиоленту» металлы и металлические сплавы для механического и механосборочных цехов, где из них производят различные виды деталей для электроинструментов и систем корабельной автоматики. Кроме того, из Мелитополя «Фиолент» получает алюминиевое литьё, из которого в штамповочном цехе производят детали для сборки.

Из различных регионов России «Фиолент» получает комплектующие детали. Так, например, из Курска поставляются подшипники для электролобзиков и других инструментов. Смоленск поставляет заводу кнопки включения для этих инструментов, из Чебоксар с завода металлоизделий поставляются пилочки для электролобзиков.

СВЯЗИ ЗАВОДА «ФИОЛЕНТ» ПО СБЫТУ ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ. Благодаря четкой рекламно-сбытовой технике, маркетинговым исследованиям «Фиолент» с каждым годом расширяет круг своих клиентов. Только в России продаётся до 30 % продукции фирмы. В России действуют более сорока партнеров, которые не только продают продукцию завода, но и обеспечивают сервисное обслуживание электроинструмента. «Фиолент» активно продает

свою продукцию и в страны дальнего зарубежья: Китай, Индию и другие (оборонные заказы, электроинструмент). Очень быстро стал расти портфель оборонных заказов и от России, Украины, других стран СНГ. С «Фиолентом» сотрудничает австрийская фирма «Элвис». Продукция продаётся в Италию, Францию, Польшу, Германию и другие европейские страны [2].

Благодаря своей безукоризненной репутации производителя оборонной промышленности завод продолжает оставаться единственным зарубежным предприятием вне замкнутого цикла российского ВПК.

Литература: 1. Зиновьев В.Ф. Рынок: виды, инфраструктура, механизмы / Экономика и управление. - № 2. - 1997. - с. 4-6. 2. Журнал «Фиолент». Статьи: «Фиолент ИНТЕК» и «Фиолент МЕХПЛАСТ». «Фиолент» на рынке электроинструмента. «Фиолент» укрепляет свои позиции. Здесь выпускают уникальную продукцию. - № 10. - 2002. - с. 1-21. 3. Кудрявцев В.Б., Супрычев А.В., Шумский В.М. Экономическая и социальная география Украины и Крыма: Учебное пособие. 9 класс. - Таврия, 2001. 4. Хрущев А.Т. География промышленности СССР. - М., 1986. - 351 с.

УДК 911.3

Юр'єва А.В., Чепенко Р.Г.

Керівник - ст. викл. Козловець А.В.

Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна

ДО ПИТАННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ПОСЛУГ ЗВ'ЯЗКУ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Ми живемо в інформаційному суспільстві, де головним продуктом і товаром є інформація. Саме засоби зв'язку виконують інформативну функцію. Протягом досить тривалого часу змінилися пріоритети населення; збільшується попит на мобільний зв'язок, інтернет зв'язок та інші інноваційні засоби зв'язку.

В Харківській області досить добре розвинута мережа засобів зв'язку. Серед засобів зв'язку виділяють такі види, як телефонний зв'язок; мобільний зв'язок; поштовий зв'язок; інтернет зв'язок. Зв'язок є актуальним в будь-який час. На даний період деякі засоби зв'язку втрачають свою актуальність, на їх зміну приходять більш досконалі та прогресивні.

Слід звернути увагу на динаміку кількості відісланих телеграм. За увесь досліджений період цей показник знижується. Слід порівняти цей графік з динамікою кількості таксофонів та міжміських переговорів здійснених за їх допомогою. Їх кількість зростала і населення поступово переходило на користування таксофонами і телеграми втрачали свою актуальність. Це пов'язано зі зручністю використання таксофонів у порівнянні з надсиланням телеграм. Таксофони значно поширені по території області, особливо в міській місцевості. Не потрібно йти до відділень зв'язку для передачі телеграм, можна зателефонувати з будь-якого зручного місця де розташований таксофон.

Пік кількості таксофонних апаратів припадає на 2006 рік, а далі у 2007 році йде тенденція до зменшення їх кількості. Це викликано розвитком мобільного

зв'язку, який прийшов на зміну таксофонам, через свою більшу зручність та досконалість. Таким чином можна сказати, що телеграми і таксофони поступово втрачають свою актуальність, їх замінюють нові технології. Це свідчить про те, що в Україні та зокрема у Харківській області йде удосконалення сфери зв'язку стрімкими темпами.

Що до посилок то пік їх кількості припадає на 2001 рік, потім йде зменшення їх кількості до 2004 року. Це пов'язано з розвитком господарства Харківської області, більш широкими можливостями грошових переказів, використанням при цьому послуг пошти та поштових відділень, банківських послуг, та доступністю товарів повсякденного вжитку, які можна придбати безпосередньо за місцем проживання, а не пересилати їх за допомогою посилок, як це було раніше. Далі знову спостерігається незначне збільшення з 2004 по 2007 роки кількості посилок, що, на нашу думку, пов'язано з економічним зростанням і збільшенням обсягів пересилання товарів поштою.

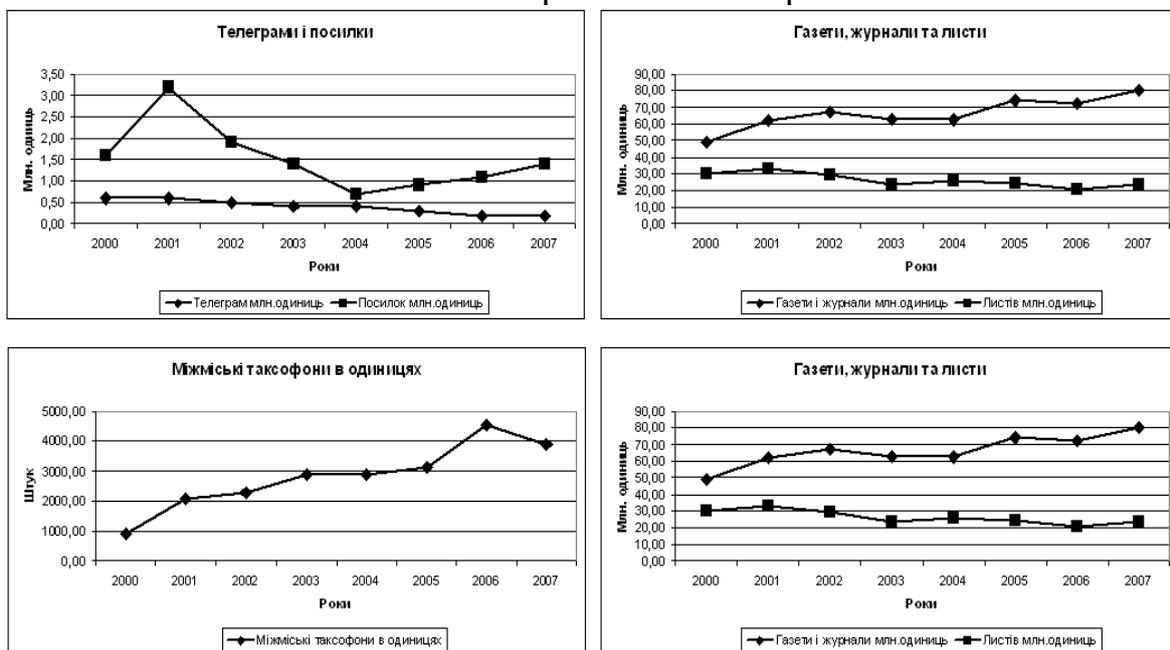

Рис 1. Динаміка основних показників розвитку зв'язку (побудовано за даними [1])

На незначне коливання кількості листів та поступове їх зменшення впливають ті ж чинники, що й на телеграми. Але цей спосіб зв'язку залишається актуальним для людей старшого покоління та різноманітних громадських установ. Спостерігається збільшення користування Інтернет послугами, зокрема надсилання електронних листів, але розвиток даного виду зв'язку уповільнюється необхідністю наявності відповідного технічного забезпечення та навиків володіння ним. Стрімке збільшення кількості газет та журналів за досліджуваний період часу пов'язаний зі зростанням свободи слова в країні, зокрема після «Помаранчевої революції», покращенням економічного становища населення. Крім того, разом з економічним зростанням господарства покращувався й матеріальний стан населення, зростали пенсії, стипендії, зарплати, й люди могли придбати більше найменувань преси не тільки інформаційного, але й розважального характеру.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити наступні висновки. Сфера зв'язку України в цілому, та Харківської області зокрема швидкими темпами долає відсталість від сфери зв'язку розвинених країн, про що свідчить швидка заміна видів зв'язку з більш відсталих на більш прогресивні та нові, широке впровадження спочатку таксофонного, а потім мобільного зв'язку. Заміна видів зв'язку відбувається швидше, ніж за десятиліття. Позитивний вплив на зростання кількості журналів та газет мають, по перше, позитивний ріст господарства та покращення матеріального становища населення, і по друге – покращення ситуації зі свободою слова. Але нинішня економічна криза може значно вплинути на досягнуті позитивні тенденції в розвитку сфери зв'язку.

Література: 1. Статистичний щорічник – Держкомстат України. Головне управління статистики в Харківській області у 2003 році. - Х., 2003. 2. Статистичний щорічник – Держкомстат України. Головне управління статистики в Харківській області у 2005 році. - Х., 2005. 3. Статистичний щорічник – Держкомстат України. Головне управління статистики в Харківській області у 2007 році. - Х., 2007.

УДК 911.3

Заєць Т.М.

Керівник - к.геогр.н., доц. Заволока Ю.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

СУСПІЛЬНО – ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

На сьогоднішній день регіональна політика в Україні не рідко формується за старим принципом «підтягування» відсталих регіонів до певного середньодержавного рівня розвитку, хоча в основу її повинні бути покладені конкретні регіональні концепції відтворення і покращення життя людей з орієнтацією на ті сфери зростання, які відповідають регіональній специфіці розвитку. Важливим складовими таких регіональних концепцій є особливості оптимального використання інтегрального потенціалу території та ціннісні орієнтації збалансованого і конкурентноспроможного розвитку економіки з акцентом на вирішення, насамперед, соціальних проблем.

Суспільна географія в останні десятиліття зазнає суттєвих змін. Передусім ці зміни стосуються стійкої гуманізації та соціологізації науки. Оскільки, предметом дослідження суспільної географії виступає геопросторова організація суспільства, продуктами діяльності якого є усі матеріальні блага. Тонму необхідно розглядати суспільство в якісному аспекті, а саме якість життя населення, яке є інтегральною характеристикою суспільно-економічного життя загалом і найліпше відображає ефективність державної політики.

Проте досі в українській науці якість життя населення була об'єктом дослідження переважно економіки та, в меншій мірі, соціології. Власне ж суспільна географія обмежувалася, здебільшого, вивченням окремих аспектів якості життя – соціальних, медичних, екологічних. Дослідження інших її

аспектів є фактично новим напрямком для української суспільної географії.

На сучасному етапі розвитку науки особливо актуальними стають суспільно-географічні дослідження на державному, регіональному та локальному рівні. Відомо, що державні дослідження формуються на особливостях регіонального розвитку і мають реальний вплив на політичну й економічну ситуацію. Оскільки, зараз Україна різні соціально-економічні перетворення, то дослідження якості життя населення на регіональному та локальному рівні у нашій державі є актуальними. Об'єкт нашого дослідження – якість життя населення. Предметом дослідження є чинники якості життя населення та особливості її їх впливу. Метою даного дослідження є обґрунтування суспільно-географічних чинників якості життя населення та визначити критерії оцінювання якості життя населення.

Дана проблема піднімається у працях провідних українських вчених таких, як: О. Заставецької, Ф. Заставного, І. Гукалової, Л. Немець, Я. Олійника, М. Пістуна, Р. Теслюка, О. Топчієва, У. Садової, О. Шаблія, Л. Шевчук та ін. Слід відмітити вчених, що зробили свій внесок у вивчення цієї теми: С. Айвазяна, А. Васильєва, М. Гранберга, В. Остасевича та інші. [1,2,4]

Якість життя населення є надзвичайно широким і багатогранним поняттям. Це перш за все соціологічна категорія, що охоплює всі сфери суспільства, оскільки всі вони впливають на життя людей та його якість. З об'єктивної точки зору “якість життя” слід розрізняти у вузькому і широкому розуміннях. У вузькому – ця категорія характеризує стан задоволення матеріальних, соціальних та інших потреб населення в умовах збереження довкілля. Якість життя населення в широкому розумінні виражається сукупністю відносин та умов, що визначають життя, працю, побут, інтелектуально-культурний розвиток людей, характеризує досягнутий на певний проміжок часу ступінь задоволення різноманітних потреб та інтересів населення: соціальних, економічних, екологічних, політичних, духовних.

Обґрунтовуючи “якість життя” як об'єкт дослідження суспільної географії, необхідно визначити зміст суміжних з цією категорією понять, необхідно розмежувати існуючу сукупність відносин і показників на ті, що внутрішньо визначають категорію “якість життя” і ті, що її тільки зумовлюють і об'єктивно визначаються такими соціально-економічними категоріями, які мають у соціально-економічній системі більш широке змістовне наповнення. До останніх належать “спосіб життя”, “рівень життя”, “умови життя”, “добробут” та “бідність”.

За територіальним охопленням чинники можна поділити на глобальні, загальнодержавні і регіональні. До глобальних чинників відносимо ті чинники якості життя населення, джерела впливу яких знаходяться поза межами певної держави. Сюди, без сумніву, входять як власне глобальні чинники, так і макро-, і мезорегіональні. До загальнодержавних слід відносити ті чинники, які однаково виявляються на всій території держави. Сюди зачислено умови та чинники, які пов'язані з державним регулюванням суспільно-географічних умов, явищ та процесів та однаково стосуються всіх регіонів країни. Це правові, загальнополітичні та інформаційні чинники, соціальна, економічна та соціоекологічна політика держави.

Критерії оцінювання якості життя населення на рівні адміністративно-територіальних одиниць обласного регіону.

Складова ЯЖН	Критерій оцінювання	Статистичний показник
Стан здоров'я населення	Народжуваність	Кількість народжених (на 1000 населення)
	Смертність	Кількість померлих (на 1000 населення)
	Дитяча смертність	Кількість померлих дітей віком до 1 року (на 1000 народжених живими)
	Інвалідність населення	Кількість інвалідів (на 1000 осіб населення)
Освітній рівень населення	Освіченість	Частка неписьменних та осіб, що не мають початкової загальної освіти (в розрахунку на 1000 осіб у віці 10 років і старших)
		Частка осіб, що мають повну загальну середню освіту (в розрахунку на 1000 осіб у віці 10 років і старших)
		Частка осіб, що мають повну вищу освіту (в розрахунку на 1000 осіб у віці 10 років і старших)
Економічне становище населення	Грошові доходи	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (грн. на 1 штатного працівника)
		Середній розмір місячної пенсії (грн.)
		Середній розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям (грн.)
	Житло	Забезпеченість населення житлом (м ² загальної площі у середньому на 1 мешканця)
Безробіття	Рівень зареєстрованого безробіття (%)	
Якість навколишнього природного середовища	Якість повітря	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (т на 1 км ²)
		Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту (кг на 1 особу)
	якість землі	Частка порушених земель (у % до земельного фонду)
Лісистість території	Частка земель лісового фонду (у % до земельного фонду)	

Правові чинники ЯЖН складають закони України, укази, постанови, розпорядження та інші нормативні акти, що ухвалюються державними органами влади – Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів, міністерствами та відомствами, іншими органами влади. Регіональні чинники якості життя населення є найбільш різноманітними. Серед них варто виділити дві групи: природно-географічні і суспільно-географічні. До регіональних природно-географічних чинників можна віднести природно-географічне положення і природні умови та ресурси. Деякі природно-географічні чинники, як-от кліматичні умови, гідрографічна мережа, мають прямий вплив. Інші ж є лише передумовою для формування соціально-економічних, екологічних, екістичних та ін. чинників, які безпосередньо визначають якість життя населення.

Щорічне оцінювання якості життя населення України на регіональному рівні здійснює Державний комітет статистики України. Регіональний індекс людського розвитку розраховується на рівні областей та міст державного значення і базується виключно на інформаційній базі Держкомстату України. Розрахунок регіонального індекса людського розвитку складається з 9 індексів окремих аспектів людського розвитку: демографічний розвиток; розвиток ринку праці; матеріальний добробут; умови проживання населення; стан та охорона здоров'я; рівень освіти; соціальне середовище; фінансування людського розвитку; екологічна ситуація. Отже, якість життя населення є надзвичайно широким і багатограним поняттям, що стосується усіх сфер людського існування і характеризується якісними й кількісними показниками. У суспільній географії доцільно розглядати якість життя населення як можливість людей під дією окремих геопросторово організованих чинників задовольняти власні потреби та інтереси (фізичні, економічні, соціальні, екологічні, духовні) в умовах сталого розвитку. На основі даних досліджень визначено перелік проблемних аспектів і сторін в соціально-економічному функціонуванні міста за конкретними компонентами якості життя населення, для яких програму поліпшення якості життя необхідно реалізовувати першочергово.

Література: 1. Айвазян С.А. Интегральные индикаторы качества жизни населения: их построение и использование в социально-экономическом управлении и межрегиональных сопоставлениях. – М.: ЦЭМИ РАН, 2000. – 118 с. 2. Гукалова И.В. Качество жизни населения: новое видение задач общественной географии // Новые географические знания и направления исследований. – К.: ИД “Академперіодика”, 2006. – с. 44-50. 3. Пономаренко В.С., Кизим М.О., Узунов Ф.В. Рівень і якість життя населення України. – Харків, 2003. – 226 с. 4. Теслюк Р.Т. Суспільно-географічні аспекти якості життя населення регіону(на матеріалах Львівської області): Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2008. – 23 с.

УДК 911.9(477.75)

Меметова Р.Ш.

Руководитель – д.геогр.н., проф. Позаченюк Е.А.

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРРИТОРИИ ПРЕДГОРЬЯ ГЛАВНОЙ ГРЯДЫ КРЫМСКИХ ГОР

Территория предгорья Главной гряды Крымских гор (предгорной лесостепи), являющаяся связующим звеном между равнинным и горным Крымом, характеризуется разнообразными ландшафтами, наличием здесь так называемых куэстовых гряд и разделяющих их межгрядовых понижений, что и отличает предгорье от других районов Крымского полуострова. Предгорье выделяется ландшафтным и биологическим разнообразием вследствие благоприятности климата (мягкая зима и теплое лето), хорошо развитой

гидрографической сети, большим распространением почв черноземного типа, что в целом способствовало широкой освоенности территории предгорья.

Контрастность ландшафтов, вследствие сочетания ландшафтов степи и горных лесных, с одной стороны, с другой – суши и моря, выступила в качестве одного из факторов формирования комплексного многоотраслевого хозяйства района предгорья. Рассматриваемая территория издавна характеризовалась наиболее активным социально-экономическим процессом. Именно в этом районе исторически формировались города – административные, хозяйственные и торговые центры полуострова: Херсонес, Карасубазар (Белогорск), Акмесджит (Симферополь), Бахчисарай. На сегодняшний день предгорье является одним из наиболее освоенных районов Крыма. Здесь расположены крупные города Крыма (Симферополь, Севастополь, Бахчисарай и др., на 1 января 2001 г. (по данным переписи населения) средняя плотность населения АР Крым - 78 чел/км² (без Севастополя), это приблизительно соответствует средней плотности населения по Украине – 80 чел/км²; средняя плотность населения г.Симферополь – 363.6 чел/км², Бахчисарайский район – 54.47 чел/км², Белогорский район – 34.94 чел/км², Симферопольский – 82.2 чел/км²) [2].

Это зона древнего оседлого земледелия (наиболее плодородные участки пойм и террас речных долин) и отгонно-пастбищного скотоводства [1]. Земледелие речных долин являлось основой хозяйства горцев, оно носило интенсивный характер, который определялся орошением. В засушливое время года речной сток перехватывался системой небольших прудов, расположенных вдоль русла. Созданные запруды питали каналы, по которым вода подавалась к плантациям. Для перераспределения годового стока, реки перегораживались зимой плотинами. В результате затопления долин в аллювиальных отложениях аккумуляровалась влага. Летом она выходила в виде многочисленных ключей, которые возникали на склонах долин и тем самым увеличивался речной сток [1]. Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что исследование традиционных принципов хозяйствования, является не менее важным при рационализации природопользования данной территории, в частности, при оптимизации контуров сельскохозяйственных угодий и в процессе разукрупнения современных аграрных предприятий.

В настоящее время естественные ландшафты предгорья сильно изменены хозяйственной деятельностью человека и представлены в большей степени различными стадиями дегрессии и ренатурализации естественных геосистем.

Высокая степень антропогенной преобразованности порождает серьезные экологические проблемы, связанные с рядом факторов:

1. Промышленным развитием городов (Севастополь, Симферополь, Бахчисарай) и загрязнением природных сред: наибольший вред окружающей среде на территории предгорья наносят предприятия жилищно-коммунальной отрасли (далее ЖКХ) промышленности (АП «Крымтеплокомунэнерго» г. Симферополь), причиной может быть увеличение выработки тепла; и предприятия, производящие стройматериалы (ЗАО Бахчисарайский комбинат «Стройиндустрия» - г.Бахчисарай, по данным источника [3], в последнее время на комбинате наблюдается уменьшение выпуска продукции; ОАО

«Юждорстрой» ДСУ-5, ООО «Юждор»-8, г. Симферополь). В вышеназванных предприятиях сосредоточено наибольшее количество источников выброса и источников образования (ЖКХ - 57, производство стройматериалов - 15). По данным Рескомприроды [5], предприятия, производящие стройматериалы превышают нормативы в 3 раза, а предприятия ЖКХ – в 2 раза. Помимо промышленных предприятий, атмосферный воздух сильно загрязняет автотранспорт, в выхлопных газах которого содержится много окиси углерода, а также двуокись азота, соединения свинца (всего около 200 компонентов). В городах кратковременные пики относительно высоких концентраций окиси углерода бывают при тихой, особенно туманной погоде, прежде всего в холодный период года. Случаются они, главным образом, в местах транспортных заторов, у светофоров, переходных дорожек, а также на улицах с крутым подъемом. Так как на территории предгорья расположены крупные города Крыма (Симферополь, Бахчисарай, Белогорск), следовательно, здесь сосредоточено большое количество автотранспорта. Если же не принимать мер по сокращению вредных выбросов в воздух, то по мере роста городов, а главное - числа автомашин, количество их будет возрастать.

2. Интенсивным сельскохозяйственным использованием территории и в связи с этим – развитием различного рода деструктивных процессов, а также загрязнением почв и вод химикатами. Почвы могут иметь повышенный уровень содержания вредных веществ, источником которых являются выбросы в атмосферу выпускных труб и отвалы твердых отходов добывающей и перерабатывающей промышленности района. Экологические проблемы предгорья в значительной степени обусловлены нерациональной территориальной структурой сельского хозяйства.

3. Уменьшением естественных ландшафтов и снижением средообразующего потенциала территории; проблемами в формировании экологической сети.

4. Загрязнением и истощением водных ресурсов региона. Основными загрязнителями водного бассейна Крыма являются объекты коммунального хозяйства, на долю которых приходится 95% сброса загрязненных сточных вод. Основные предприятия, загрязняющие водные объекты: ВПВКГ г. Симферополь, г. Бахчисарай - винзавод и консервный завод, ЧП «Лора» Симферопольского района. По данным источника [3], сильно загрязняют водные объекты (р. Салгир, Азовское море) предприятия, сосредоточенные в г. Симферополе; в 2004 г., по сравнению с 2001 г. увеличился объем сброса (2001 г. – 60,09 млн. м³, 2004 г. – 60,392 млн. м³). Состояние водоотвода по населенным пунктам в последнее время выглядит следующим образом: в г. Бахчисарай канализационные очистительные сооружения функционируют эффективно. В связи с возвращением депортированных народов ведется строительство новых очистительных систем мощностью 15 тыс. м³/сут. На состояние на 01.01.05г. степень готовности составлял 83,4%. В г. Симферополе наблюдается перегруженность существующей канализационной сети, приблизительно на 40-45% от проектной мощности. В результате чего ежегодно в р. Салгир сбрасывается 60-70 млн. м³/год недостаточно очищенных сточных

вод. По информации на 01.01.05г. – 37,0% канализационных сетей эксплуатируются по коэффициенту сноса 0,87 – 0,92 [3].

Существующие же канализационные сети г.Севастополь требуют капитального ремонта, потому что отдельные его участки практически произвели свой ресурс, в результате аварийных ситуаций, осуществляется несанкционированный сброс сточных вод в объеме 75 – 88 млн.м³/год .

На территории предгорья отчетливо проявляются социальные проблемы, связанные с:

а) самозахватами территории, вследствие чего нарушается экологическая устойчивость региона за счет поселений в пойменно-террасовых комплексах и зонах проветривания городов, за счет формирования дополнительных источников загрязнения вокруг населенных пунктов;

б) переходом на новые формы собственности, в связи, с чем идет активный процесс распаивания земель, приводящий ко многим отрицательным последствиям (образование значительных площадей бросовых территорий);

в) резким взлетом цен на оросительные воды и техническое обслуживание инфраструктуры Северо-Крымского канала, влекущим преобразование рек восточной части предгорья в своеобразные коллекторы стока и др.[4].

Современные масштабы хозяйственного освоения территории предгорья, слабое развитие социальной инфраструктуры и другие социально-экономические и экологические проблемы становятся дестабилизирующими факторами.

Сложившаяся ситуация не может длиться неопределенно долго и рано или поздно, без принятия соответствующих решений, может перерасти в социально-экологический кризис.

Для разработки и реализации системы регулирования и управления природопользования необходимо проведение различных исследований, касающихся оценки природных ресурсов, состояния ландшафтов, правовых и экономических условий развития экологически обусловленной экономики. Важная роль в решении вопросов территориального планирования отводится общественному мнению и привлечению местного населения к рассмотрению указанных проблем.

Литература. 1. Абкадыров Р.Р. Геотопонимия и хозяйственно-культурное освоение Крыма – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2004. - 124 с. 2. Атлас. Автономная Республика Крым. – Киев - Симферополь, 2003. – 80 с. 3. Пашенцев О.І. Сучасний стан і методи управління екологічною безпекою Криму: Монографія. – Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2006. – 256 с. 4. Перспективы создания Единой природоохранной сети Крыма. – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2002. – 192 с. Фондовый материал: 5. Результаты контроля стационарных источников организованных выбросов загрязняющих веществ за 2004 г.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Помітні позитивні зрушення відбуваються останнім часом у будівельному комплексі України. Незважаючи на загальні економічні труднощі, усе ж спостерігається збільшення обсягів освоєних капіталовкладень, зростають темпи житлового будівництва, вводяться в експлуатацію об'єкти соціальної сфери. Важливим чинником, що впливає на обсяги житлового будівництва, є капіталовкладення в цю галузь. Зменшення ролі держави у фінансуванні житлового будівництва не компенсувалося своєчасним створенням нових механізмів залучення коштів у житлове будівництво. Насамперед йдеться про іпотечне кредитування будівництва житла та створення інституційних передумов в економіці країни, що забезпечують фінансування будівництва житла. Збільшення обсягів інвестування у найбільш привабливі сфери економіки, бюджетна підтримка заходів з поліпшення інфраструктури країни, а також зростання капіталовкладень населення у житлове будівництво були головними чинниками розвитку будівельного сектору. [3].

Іншим поясненням високих темпів будівництва будівель є необхідність створення сучасних умов ведення бізнесу, що в свою чергу стимулює зростання попиту на професійні офісні, торговельні та складські приміщення, виробничі площі. Стимулюючий вплив на розширення закладів торгівлі та інших підприємств сфери послуг, що зумовило зростання обсягів будівництва нових торговельних та торгово-розважальних центрів, інших закладів сфери відпочинку мало також тривале зростання платоспроможного попиту населення. [2].

Проаналізуємо обсяги виконаних будівельних робіт за регіонами України за 2008 рік (рис. 1) та їх зміну у порівнянні з 2007 р. (рис. 2).

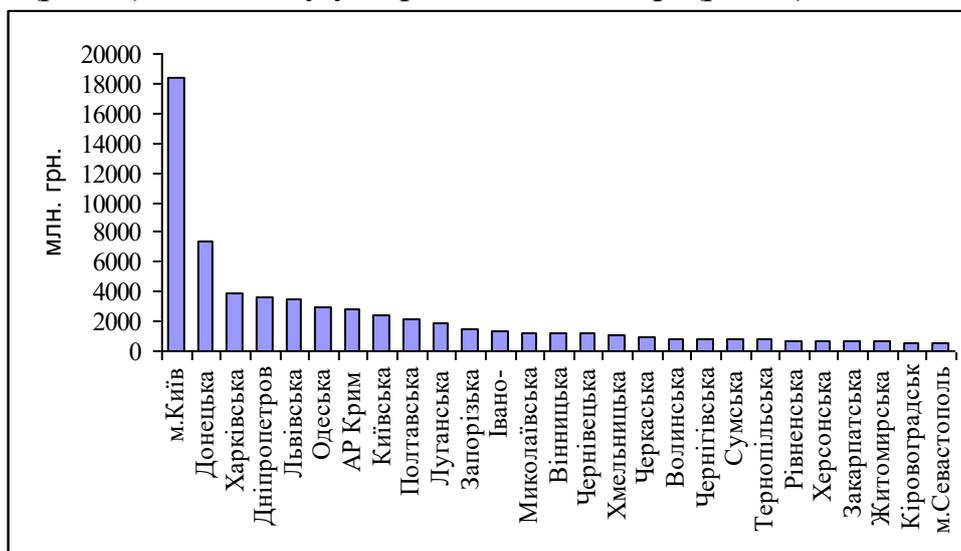

Рис.1. Обсяги виконаних будівельних робіт за регіонами України 2008 р.

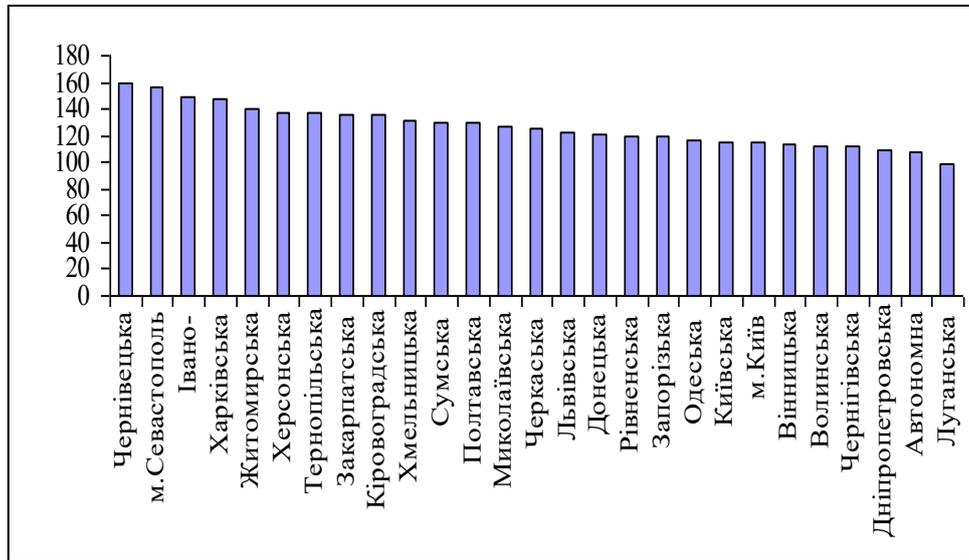

Рис. 2. Обсяги виконаних будівельних робіт за регіонами України у 2008 р. по відношенню до 2007 р. (%)

За підсумками 2008 року обсяги будівництва зросли майже в усіх регіонах України. Спад просліджується тільки в Луганській області.

Зокрема, у Чернігівській області обсяги будівельних робіт збільшилися на 15 % , у Сумській на 30 %, а у Донецькій на 25 %. Це пов'язано з активним будівництвом житла, роботами розвідувального буріння нафтових і газових свердловин, будівництвом і реконструкціями будівель, а також капітальним ремонтом та реконструкцією доріг. Проте Чернігівська та Сумська області займають одні з останніх місць за обсягами виконаних робіт: у Сумській області обсяги складають лише 767,6 млн. грн., у Чернігівській – 786,1 млн. грн. Донецька область за обсягами виконаних будівельних робіт займає друге місце серед регіонів України (7321,2 млн.грн.).

Активне будівництво культурно-розважальних, торговельних і готельних комплексів, ліній метрополітену, залізнично-автомобільного переходу через р. Дніпро обумовили високий темп будівельних робіт в м. Київ. Обсяги порівняно з 2007 роком зросли лише на 20 %, але становлять 18443,1 млн. грн., за цим показником Київ займає перше місце в Україні.

За рахунок будівництва автодоріг, реконструкції Приморського бульвару, будівництва та ремонту житлових і нежитлових будівель, зокрема об'єктів торгівлі, обсяги будівельних робіт у м. Севастополь зросли на 58 %, але обсяги робіт невеликі (527,4 млн. грн.) і є найменшими в Україні.

Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Львівська області збільшили темпи будівельних робіт на 30-60 % за рахунок відбудови після повені, який сталась у 2008 році. Але обсяги виконаних робіт не є дуже великими. У Закарпатській області обсяги виконаних робіт становлять 667,78 млн. грн., у Тернопільській – 740,4 млн. грн., у Хмельницькій – 1014,7 млн. грн. Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області мають вищий показник обсягів виконаних робіт. Чернівецька область займає перше місце за темпами будівництва, які зросли на 60 % порівняно з 2007 роком. [1].

У Харківській області темпи будівництва збільшилися на 50 % і становлять 3903,6 млн. грн., у Київській та Одеській областях – на 18 %: 2459,6 млн. грн. у Київській області та 2962, 3 млн. грн. у Одеській. Це зумовлено тим, що в цих областях є центри з високим економічним розвитком. Вони потребують будівництва нових торговельних та торгово-розважальних центрів, інших закладів сфери відпочинку, житлових будинків.

Найменші обсяги виробництва у Кіровоградській, Херсонській областях – аграрно-індустріальних областях. У Рівненській, Волинській областях обсяги будівельних робіт не великі, складають 735,7 млн. грн. та 823,4 млн. грн. відповідно, але темпи зросли приблизно на 20 % порівняно з 2007 роком. [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що 2008 рік був сприятливим для розвитку будівельної індустрії України. Але вже у 2009 р. в будівельній галузі України відбувається зниження будівельних робіт, що насамперед пов'язано з економічною кризою в Україні. Однією з головних причин цього стало зменшення капіталовкладень у будівництво за рахунок коштів держави та фізичних осіб і підприємців. Відставання країни зі створення інвестиційних передумов для забезпечення фінансування будівництва стало перешкодою для розвитку галузі. Це зумовило малі їх обсяги, високі ризики і, відповідно, високі процентні ставки та недоступність кредитів для основної частини населення країни. Придбання житла сьогодні є недоступним для основної частини населення України. Рівень доходів переважної більшості громадян не дозволяє купувати житло не тільки за ринковими цінами, а й за собівартістю. В той же час ціни на житло стрімко зростають.

Література: 1. Матеріали Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua). 2. Економіка будівельного комплексу: Навчальний посібник / За ред. П.Ф. Жердецького та ін. - К.: Вища школа, 1992. – 271 с. 3. Тимофеев Ю.Е. Досвід залучення приватних інвестицій у житлове будівництво // Фінанси України. – 2001. - № 8. – с. 117-123.

УДК. 911.3

Яновська О.О.

керівник - к.географ.н., доц. Заволока Ю.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ НА МОЛОДІЖНОМУ РИНКУ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

До соціальних послуг на молодіжному ринку праці належать працевлаштування молоді, соціальний захист молоді, що не здатна на рівні конкурувати на молодіжному ринку праці, професійна орієнтація молоді, професійне навчання, підприємницька діяльність тощо. Вони відіграють дуже важливу роль особливо для соціально не захищеної молоді, яка не здатна на рівних конкурувати на молодіжному ринку праці. Значною проблемою зайнятості є також те, що дуже часто професія за дипломом вищого навчального закладу не відповідає запитам сучасного молодіжного ринку праці.

При цьому молоді люди з вищою освітою часто не можуть знайти роботу за спеціальністю. З огляду на це актуальність нашого дослідження зростає.

Розглянемо стан соціальних послуг на молодіжному ринку праці Харківської області. Протягом 2007 року послугами обласної служби зайнятості скористалося близько 53,6 тис. молодих громадян, тобто майже кожний другий клієнт служби зайнятості є молодою людиною. Питома вага молоді на молодіжному ринку праці майже не змінилася: у 2006 році вона складала 43,0%, у 2007 році – 42,5% [1].

Із загальної чисельності молоді, яка перебувала на обліку в обласній службі зайнятості, працевлаштовано майже 28,3 тис. осіб. Рівень працевлаштування порівняно з 2006 роком зріс на 5,1% і становив 50,2%. Випускників навчальних закладів працевлаштовано 1,2 тис. осіб, рівень їх працевлаштування підвищився порівняно з 2006 роком на 4,0% і склав 45,9%.

Для працевлаштування молоді, яка потребує соціального захисту, у 2007 році на підприємствах, в організаціях та установах області було заброньовано 1,6 тис. робочих місць. Станом на 01.01.2008 року на заброньовані робочі місця працевлаштовано майже 1,0 тис. молодих людей [1].

Протягом 2007 року профорієнтаційними послугами охоплено 53,9 тис. осіб у віці до 35 років. Питома вага молоді, яка отримала профорієнтаційні послуги, склала 95,8%. Профорієнтаційну допомогу отримало 243 неповнолітні особи. З метою посилення мотивації до праці та підвищення конкурентоспроможності молодих людей на ринку праці проведено 3,9 тис. семінарів з техніки пошуку роботи, в яких взяли участь 17,0 тис. осіб з числа незайнятої молоді.

З метою відновлення престижу робітничих професій, орієнтації молоді на набуття професій, які користуються попитом на ринку праці, залучення майстрів-наставників до підготовки фахівців високої кваліфікації, формування молодіжної робітничої еліти Харківським обласним центром зайнятості проводиться системна робота. До участі у масових заходах залучаються залучаються: роботодавці, управління у справах сім'ї та молоді, міськрайцентри соціальних служб для молоді, комісії у справах неповнолітніх. У 2007 році 697 осіб з числа незайнятої молоді стали підприємцями за сприяння служби зайнятості через попереднє професійне навчання та отримання одноразової допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності, що складає 46,4% від загальної чисельності безробітних, які отримали таку допомогу [1].

Одним з напрямків організації тимчасової зайнятості молоді є оплачувані громадські роботи. Протягом 2007 року на цих роботах у закладах соціальної сфери, у сільському господарстві, на благоустрої території міст, селищ, місць відпочинку працювало понад 5,1 тис. молодих безробітних. Ними відпрацьовано 81,3 тис. людино-днів.

Якщо розглядати працевлаштування незайнятої молоді віком до 35 років службою зайнятості по сільських районах Харківської області, то тут спостерігається наступна картина. Найбільше молодих людей було працевлаштовано у Харківському, Чугуївському, Валківському, Золочівському,

Дергачівському, Печенізькому, Близнюківському та Барвінківському районах (рис. 1).

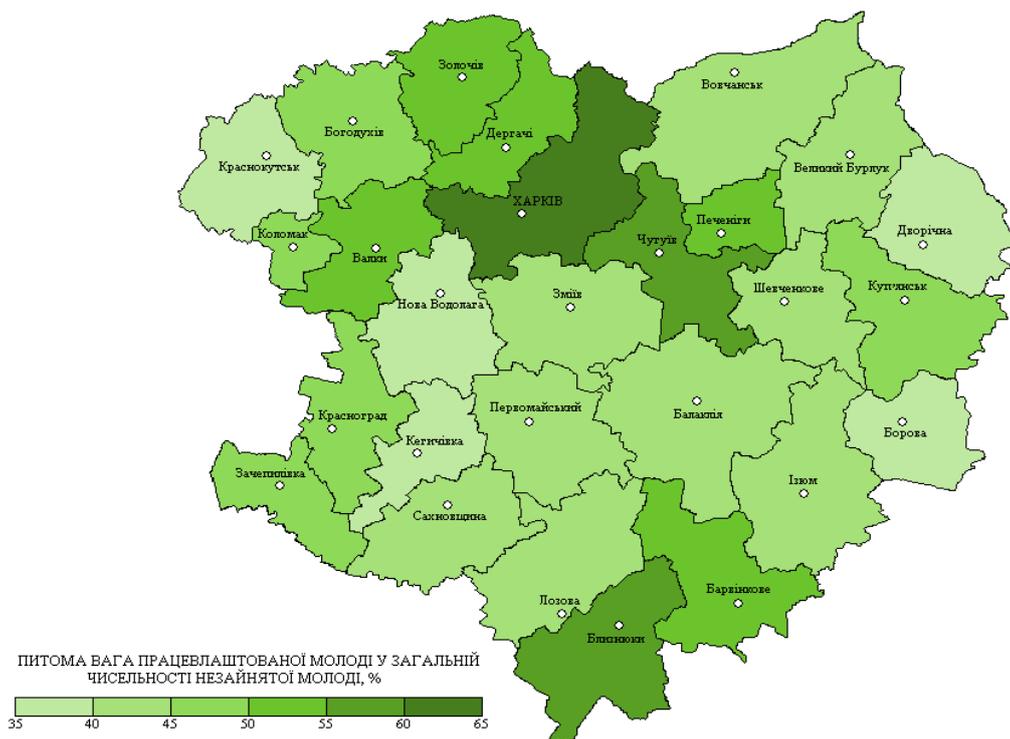

Рис. 1. Рівень працевлаштування незайнятої молоді віком до 35 років службою зайнятості по сільських районах Харківської області за 2007 рік (побудовано автором за даними [2])

На наш погляд таку тенденцію можна пояснити близькістю обласного центру та міста обласного підпорядкування Чугуєва у перших шести випадках та прикордонним з Донецькою областю положенням у двох останніх. До того ж на питому вагу працевлаштування молоді у загальній чисельності незайнятої молоді опосередковано впливає також загальна кількість молоді по районах області, кількість вільних робочих місць тощо.

У наш час найбільшим попитом серед молоді користуються наступні професії: «Секретар керівника», «Швачка», «Перукар», «Оператор комп'ютерного набору», «Електрогазозварник», «Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва» та курси підвищення кваліфікації спеціалістів: «Організація малого бізнесу», «Бухгалтерський облік та аудит», «Менеджмент організацій», «Засоби комп'ютерної графіки» та інші.

Таким чином, можна зробити висновок, що у Харківській області досить добре розвинуті соціальні послуги на молодіжному ринку праці. Особливо важлива роль у цьому відношенні належить працевлаштуванню. У Харківській області можна виділити як райони з високою питомою вагою працевлаштованої молоді у загальній чисельності незайнятої молоді – Харківський, Чугуївський та Близнюківський, так і райони з низькою питомою вагою останньої – Нововодолазький, Кегичівський, Дворічанський, Борівський.

Література: 1. Молодіжний ринок праці Харківської області у 2007 році // Аналітично-статистичний збірник. – Х., 2008. 2. Праця Харківської області 2007 // Статистичний збірник. – Х., 2008.

УДК 67.01.11

Юркова Е.В.

*Руководитель - к.б.н., доц. Биньковская О.В.
Белгородский государственный университет*

ИЗУЧЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЗОНИРОВАНИЯ МУНИЦИПАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ГОРОДА БЕЛГОРОД НА ЭТАПЕ РОСТА

Городская земля — это не просто территория, пространство, служащее местом размещения промышленных объектов, развития производительных сил общества; это природная среда, предназначенная создать для существования и развития общества благоприятные условия.

Функциональное зонирование – деление территории на зоны при градостроительном планировании развития территории с определением видов градостроительного использования.

Территория города г. Белгорода используется для различных видов градостроительной деятельности. Районы с однотипным использованием территории являются территориальными (функциональными) зонами. На существующей территории города можно выделить следующие территориальные зоны: жилые, общественно-деловые, инженерной и транспортной инфраструктур, рекреационные, сельскохозяйственного использования, санитарно-защитные, естественного ландшафта, специального назначения, режимных территорий.

Жилые зоны занимают около 36% в балансе территории города (рис. 1) и располагаются в различных районах города, в них входят: малоэтажная застройка усадебного и коттеджного типа, малоэтажная застройка (1 - 2 этажа), среднеэтажная застройка (3 - 4 этажа), многоэтажная застройка (5 - 9 этажей и выше).

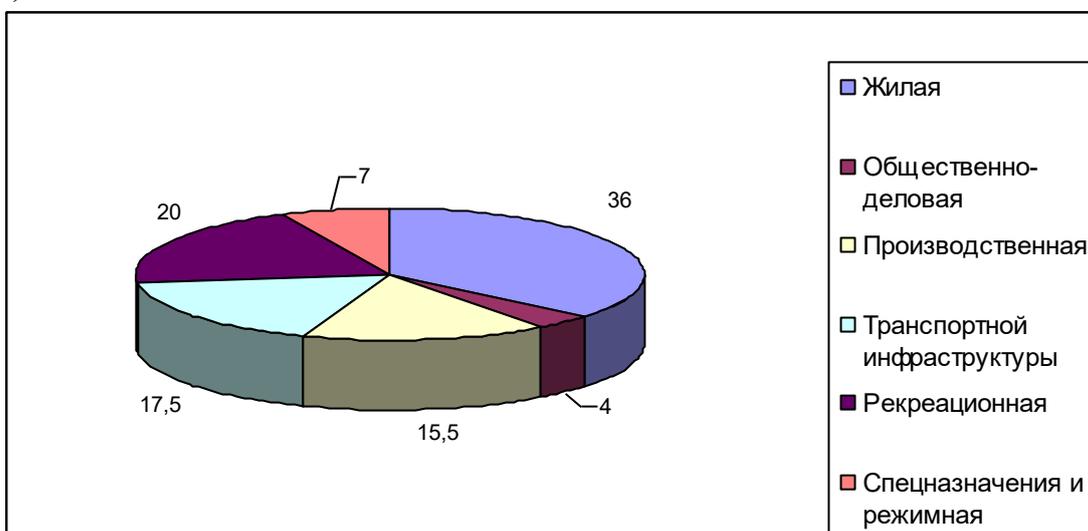

Рис. 1. Баланс территории г. Белгорода

Кроме того, в жилые зоны входят территории садоводческих кооперативов, расположенных в различных районах города. В жилых зонах размещаются отдельно стоящие, встроенные или пристроенные объекты социального и культурно-бытового обслуживания населения (школы, детские дошкольные учреждения, магазины, кафе, ателье, приемные пункты прачечных, химчистки, парикмахерские и т.д.), стоянки автотранспорта. Жилые зоны нередко попадают в санитарно-защитные зоны промышленных и коммунально-складских предприятий, что отрицательно сказывается на условиях проживания населения. Жилая застройка в таких случаях рассматривается в качестве зоны запрещения нового строительства.

Общественно-деловые зоны располагаются на 20% (рис. 1) территории в основном в Центральном, Южном и Восточном районах города - это городской общественный центр в Центральном районе и общественный центр Южного района. В этих зонах размещаются административные здания, банки, научно-исследовательские институты, высшие и средние специальные учебные заведения, Дворцы культуры, библиотеки, кинотеатры, универмаги, магазины, рестораны, больницы, поликлиники, профилактории, культовые здания, стоянки автомобильного транспорта.

В производственных зонах (15,5%) размещаются промышленные предприятия и коммунально-складские организации с соответствующими санитарно-защитными зонами.

В городе сложились две производственные зоны: Западная и Восточная. В них расположены, в основном, промышленные, коммунально-складские и транспортные организации города, за исключением случаев, отмеченных выше, когда промпредприятия соседствуют непосредственно с жилой застройкой.

В производственных зонах размещаются также объекты инженерной и транспортной инфраструктур, обеспечивающие функционирование промышленных и коммунально-складских объектов (очистные сооружения канализации, подстанции, подъезды к промышленным и коммунальным предприятиям и стоянки автомобильного транспорта).

В зонах инженерной и транспортной инфраструктур (17,5%) размещены сооружения и коммуникации железнодорожного, автомобильного, воздушного транспорта, связи и инженерного оборудования. В санитарно-защитную зону от магистральной железной дороги нередко попадают территории усадебной застройки; жилые здания находятся рядом с проезжей частью без учета перспективного увеличения ширины магистралей; жилая застройка расположена в зоне влияния электромагнитных колебаний линий электропередач, в шумовых зонах подстанций, в санитарно-защитных зонах сооружений инженерного оборудования и в шумовой зоне аэропорта.

Рекреационные зоны (20%) предназначены для организации мест отдыха населения и включают: парки, сады, бульвары; городские леса; лесопарк "Сосновка"; водоемы; пляжи (на реках Везелка и Северский Донец); спортивные сооружения (стадионы, спортзалы, бассейны и спортивные площадки); учреждения отдыха (район Дальних Песков); детский зоопарк. Существующие территории учреждений отдыха частично попадают в санитарно-защитную зону завода.

В пределах городской черты имеются зоны сельскохозяйственного использования, занятые пашнями (в основном в Западном районе), огородами (во всех районах города), сельскохозяйственными сооружениями - теплицами (в Восточном районе города).

Санитарно-защитные зоны служат для восстановления и сохранения территорий и объектов особо ценной природной и историко-культурной среды. На территории города имеются охраняемые природные территории: лесопарк "Сосновка" - в Восточном районе города, "Архиерейская роща" - в Южном районе города и т.д. В центральном районе города выделена зона историко-архитектурного ансамбля - с красными линиями 18-19 веков. Кроме того, проектом выделена зона регулирования застройки.

На территории города выделяются зоны *специального назначения* (7%) для размещения объектов, использование которых несовместимо с использованием других видов территориальных зон. К ним относятся: питомники (в Восточном районе города); кладбища (в Центральном и Западном районах города); мусороперерабатывающий завод (в Западном районе города у городской черты); полигон твердых отходов (в Западном районе города у городской черты).

Существующее в Западном районе городское кладбище перегружено и в связи с этим в Западном районе возникло несанкционированное кладбище, закрытое в настоящее время.

В зону режимных территорий входят объекты, в соотношении которых устанавливается особый режим - это территория т.н. "Автодрома" в северо-западной части города и две площадки в центральной части города, а также СИЗО на Белгородском проспекте и ГУП "Учреждение ЮС-321/5" УИН Минюста России на ул. Волчанской (в лесопарковой зоне).

При исследовании расширенного подробного баланса территории города Белгорода (Таблица 1), были выявлены некоторые недостатки и разработаны предложения, направленные на улучшение функционального зонирования города.

Таблица 1. Баланс территории города Белгород

№ п/п	Территориальная зона	тыс. га	%%
1.	Жилая зона	4,08	26,6
2.	Общественно-деловая зона	0,44	2,9
3.	Производственная зона	1,76	11,5
4.	Зона транспортной инфраструктуры	2	13,1
5.	Рекреационная зона	2,24	14,7
6.	Зона сельскохозяйственного использования	0,67	4,4
7.	Зона естественного ландшафта	3,33	21,8
8.	Зона специального назначения	0,36	2,3
9.	Режимные территории	0,42	2,7
	ВСЕГО	15,31	100

Градостроительные предложения могут быть следующие: уменьшение класса вредности промышленных предприятий – установка очистительных

сооружений и фильтров, снижение шумового загрязнения; постепенный вывод жилой застройки из санитарно-защитных зон, озеленение порядка 40% территорий санитарно-защитных зон.

В архитектурно-планировочном решении функционального зонирования территории города необходимо предложить новые площадки:

- питомников,
- кладбища и (при необходимости) крематория.

Для улучшения экологического состояния города необходимо дополнительно построить объездные дороги, увеличить долю озелененной территории, вынести крупные промышленные предприятия из центра города в промышленные зоны.

УДК 911.3

Ницца О.С.

Керівник – к.геогр.н., доц. Заволока Ю.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ТОПОНІМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЛОЗІВСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Для вивчення історії народу, умов його життя, географічного середовища, розвитку і специфіки його мови велике значення мають дослідження географічних назв, тобто топонімів. Походження географічних назв, цікавлять людей з давнини. Правильно пояснити ту чи іншу назву, розкрити її смислове значення і походження – означає отримати важливу інформацію про минуле свого краю: його природні умови, економіку, етнічний склад населення, історичні події тощо [2].

Топоніміка — розділ ономастики, який вивчає топоніми, закономірності їх виникнення, розвитку, функціонування [1]. Топоніміка має тісні взаємозв'язки з гуманітарними науками (історією, археологією, народознавством), природничими науками (географією, геологією, біологією, екологією) тощо. Досить тісний зв'язок топоніміки з мовознавчими науками зокрема ономастикою – наукою про виникнення та поширення власних назв; історичною лінгвістикою; етимологією – наукою, що займається вивченням походження слів; семантикою; морфологією; фонетикою та діалектологією [1].

Відповідно до видів об'єктів, від яких походять назви тих чи інших географічних об'єктів можна розділити на гідроніми, фітотопоніми, зоотопоніми, антропонімні ойконіми, ойконіми, що відбивають історичні події, ойконіми виробничого змісту (характеризують переважно традиційні види господарської діяльності населення), соціальні назви (характеризують соціокультурні явища, свята, традиції, обряди, релігійні вірування), ойконіми з ідеологічним змістом тощо [3]. Об'єктом нашого дослідження є Лозівський район Харківської області, а предметом — власні назви його населених пунктів. На

території району розташовано 2 селища міського типу, 6 селищ сільського типу та 76 сіл.

В результаті аналізу їх топонімів можна зробити висновок, що всі вони мають різне походження, за яким об'єднуються в декілька груп.

I. Антропонімні назви, що походять від назв власних імен. До цієї групи відносяться такі поселення як с.Миронівка (Краснопавлівська селищна рада); с. Захарівське, с.Петрівське (Орільська селищна рада); с. Надеждине (Артільна сільська рада); с. Єлизаветівка (Єлизаветівська сільська рада); с. Мар'ївка, с. Миколаївка, с. Олексіївка (Миколаївська сільська рада); с. Яковлівка, с. Сергіївка, с. Степанівка (Яковлівська сільська рада) та ін.

II. Фітотопонімні назви населених пунктів, які обумовлені флористичним розмаїттям території: с. Яблучне (Орільська сільська рада), с. Горохівка (Бунаківська сільська рада); с. Бакшарівка, с. Зелений Гай (Павлівська Друга сільська рада); с. Садове (Садівська сільська рада).

III. Відгідромні ойконіми, що походять від назв водних об'єктів: с. Лиман (Тихопільська сільська рада); с. Бритаї (Садівська сільська рада).

IV. Ойконіми, що відображають історичні події: с. Дивізійне (Артільна сільська рада); с. Перемога (Перемогівська сільська рада); с-ще Радянське Комсомольське (Комсомольська сільська рада); с-ще Жовтневе (Кінненська сільська рада); с. Царедарівка (Царедарівська сільська рада).

V. Ойконіми, що відображають якісні характеристики: с.Веселе (Смирнівська сільська рада); с. Червоний Кут (Перемогівська сільська рада); с. Мирне (Комсомольська сільська рада); с. Благодатне (Тихопільська сільська рада).

VI. Топоніми, що відображають міграційні процеси та пов'язані з національним складом: с-ще Чернігівське (Чернігівська сільська рада), с. Литовщина (Миколаївська сільська рада); с. Запорізьке, с. Полтавське (Царедарівська сільська рада).

VII. Назви, що пов'язані з культурою і побутом народу та релігійними святами: с. Богомолівка, с. Різдвянка (Садівська сільська рада); с. Святушине (Бунаківська сільська рада).

Існують різні гіпотези щодо походження назви міста Лозова. Так, наприклад, Ярещенко А.П. найбільш вірогідними вважає дві версії. За першою версією, назва міста походить від річки Лозова, біля якої селилися скіфські племена і засновували свої поселення. Вздовж річки росли верболози, які й дали назву. Таким чином згідно з першою гіпотезою, назва міста має фітотопонімне походження (від слова «лоза», яке зі слов'янської означає «гілка, хмиз, гілляка» [3]. За другою версією назва міста походить від так званого «Залозного або залізного шляху». Походження назви пов'язане з прокладанням через територію поселення залізниці.

Отже можна зробити висновок, що топоніміка є дуже важливою наукою. Тому, що вона, є невичерпним джерелом відомостей, про суспільно-політичне життя, матеріальну і духовну культуру народу, про особливості його географічного середовища.

Література: 1. Жужкевич В.А. Общая топонимика: Учеб. пособие. — 3-е изд., перераб. — Мн.: Высш. школа, 1980. — 288 с. 2. Яреценко А.П. Під чаром рідної землі: Посіб. з українознавства. — Х.: Прапор, 2007. — 344 с. 3. Яреценко А.П. Харків'яни: хто вони? — Х.: Прапор, 2004 — 240 с.

УДК 911.3

Тесленко А.О.

Керівник – ст. викладач Кулешова Г.О.

Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Рівень розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України має визначальний вплив на стан її економіки, на розв'язання проблем соціальної сфери і рівень життя людей. Енергетичну незалежність завжди пов'язують з національною безпекою держави.

Стимулювання ефективного використання енергії є важливим чинником зниження дефіциту національного платіжного балансу, підвищення конкурентоспроможності промисловості на міжнародному ринку, а також зниження шкідливих викидів у довкілля та зменшення антропогенного впливу на зміну клімату на планеті. Отже, дослідження електроенергетичної галузі України являється особливо актуальним у наш час.

Метою даної роботи є аналіз головних проблем електроенергетики України, визначення пріоритетних напрямків розвитку даної галузі промисловості.

Електроенергетика України являє собою складну організаційно-технічну систему, численні об'єкти якої розосереджені по території, функціонують у безперервно змінних умовах природного середовища. Серед забруднювачів природного середовища найбільш масштабними і шкідливими є газопилові викиди, скиди хімічно забруднених стоків, шлакозоловідвали теплових електростанцій. [2, с. 150-176]

Викиди електростанцій інтенсивно забруднюють атмосферну вологу і опади, ґрунти, рослинність тощо. Наслідком такого забруднення земної поверхні є закислення сільськогосподарських земель та накопичення у ґрунтах важких металів з вугільного попелу, що уповільнює розвиток лісових біоценозів, знижує урожайність сільськогосподарських культур і забруднює небезпечними для людини сполуками продукти харчування та ін. [6, с. 4-7]

Крім хімічного забруднення, електроенергетика здійснює ряд фізичних впливів, до яких належать:

- теплове забруднення атмосфери паровими викидами великих градирень охолоджуючих водоймищ ТЕС і АЕС, що викликає негативні зміни місцевого клімату;
- утворення постійно діючих потужних електромагнітних полів вздовж трас високовольтних ЛЕП, а також формування під факелами аерозольних викидів потужних ТЕС небезпечного для здоров'я людини електричного поля;

- радіаційний вплив на населення і біосферу радіоактивних викидів атомних, деяких вугільних теплових електростанцій, попіл яких може мати радіоактивні речовини. [6, с. 4-7]

Шкідливий вплив на природне середовище здійснюють і хімічно чисті гідравлічні та гідроакумулюючі електростанції. Їх водойми призводять до затоплення і виведення з господарського використання значних площ високопродуктивних земель та ріллі, формування екологічно шкідливих мілін, а також суттєвих змін гідрологічного і погіршення гідрохімічного режимів регульованих ними водойм.

У відповідності до розробленої Національної енергетичної програми України до 2010 р. електроенергетика має кілька напрямів розвитку. [5, с. 81]

У сфері споживання електроенергії для визначення оптимальних рівнів враховувались майбутні структурні зрушення в економіці України, зокрема:

- розвиток промислового потенціалу для виробництва продукції, яка забезпечить першочергові потреби в продовольчих та промислових товарах;
- збільшення обсягів експортної продукції та імпортозамінної продукції;
- зниження обсягів виробництва неконкурентоспроможної продукції та ін.

У відповідності з цими напрямками розвитку економічного потенціалу та з урахуванням прогнозу чисельності населення, житлового фонду, розвитку комунальної і соціально-економічної сфер обсяги споживання електроенергії зростатимуть (рис.1) [4, с. 335].

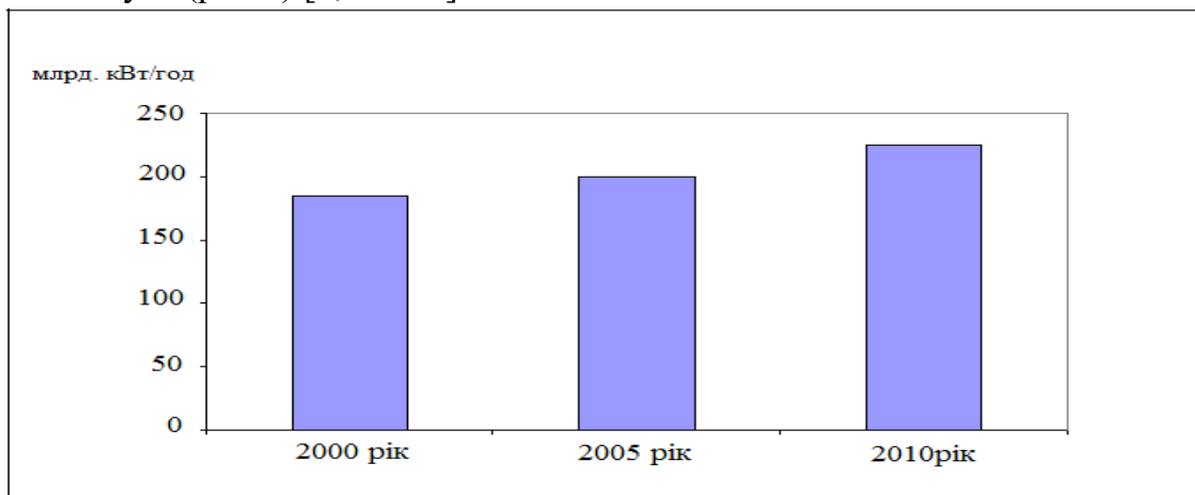

Рис. 1 Динаміка споживання електроенергії з урахуванням прогнозних показників до 2010р. (побудовано автором за даними [4, с. 335])

Основним напрямом розвитку ТЕС на органічному паливі є їх реконструкція і модернізація, впровадження нових технологій, орієнтація на використання низькосортного вугілля.

За період (2001—2010 рр.) передбачається:

- продовження реконструкції і модернізації існуючих електростанцій із заміною котлоагрегатів;
- впровадження високоефективних газоочисних установок на ТЕС;
- будівництво енергогенеруючих установок на базі нових технологій спалювання вугілля;

- будівництво на ГЕС комплексів по переробці відходів в іншу корисну для народного господарства продукцію (будівельні матеріали, продукцію переробки сірки, ванадію та інших рідкоземельних матеріалів);

Зростання концентрації теплових навантажень і високі ціни на паливо створюють умови для розвитку ТЕЦ та джерел тепlopостачання (реконструкція і технічне переоснащення більшості ТЕЦ; спорудження котельних великої потужності, а також широке впровадження установок утилізації відведених газів). [3, с. 152-156]

Розвиток ГЕС в майбутніх проектах передбачається у таких напрямках:

- збільшення потужностей на ГЕС + ГАЕС до 9 млн. кВт, доведення середньорічного виробництва електроенергії до 17 млрд. кВт/год; [6, с. 4-7]

- до 2010 р. ввести нові потужності на Канівській ГАЕС, на нових ГЕС в басейні р. Тиса та Верхнього Дністра. [5, с. 85]

Подальший розвиток АЕС залежить від виконання таких програм:

- підвищення рівня безпеки АЕС, які вимагають докорінної реконструкції автоматизованої системи управління технологічними процесами, системи діагностики, введення додаткових систем безпеки, проведення комплексу робіт щодо надійності і безпеки експлуатації, модернізації протипожежних систем;

- створення ядерно-паливного циклу в Україні на базі передових технологій, який забезпечить гарантовану незалежність АЕС від імпорту ядерного палива і знизить потреби України в його закупівлі;

- до складу ядерно-паливного циклу повинні входити підприємства по видобутку і переробці уранової руди, виробництву цирконієвого сплаву та його прокату, тепловиділяючих елементів та підприємства по переробці відпрацьованого ядерного палива і по його утилізації. [3, с. 152-156]

Одним з перспективних шляхів вирішення проблеми виходу з енергетичної кризи є залучення до паливно-енергетичного балансу України нетрадиційних поновлюваних джерел енергії (енергія сонця, вітру та ін.).

Використання нетрадиційних джерел енергії дає змогу: покращити екологічну обстановку в регіонах; замінити і зекономити дефіцитне паливо; вирішити певні соціально-економічні проблеми сільської місцевості, які не мають централізованого енергопостачання, тощо [1, с. 17].

Отже ми бачимо, що проблеми в електроенергетиці мають істотно важливе значення, впливають на природне середовище, що в свою чергу відображається на здоров'ї людей. Також, якщо електроенергетичний комплекс знаходиться в занедбаному стані, це відображається на економічному розвитку країни, оскільки це одна з найважливіших галузей для будь-якого господарського комплексу. Таким чином, виконання зазначеної програми дуже важливе для покращення стану електроенергетики країни. Реалізація всіх цих заходів призведе до збільшення обсягів виробленої електроенергії, зменшення рівня забруднення природного середовища, підвищення рівня безпеки на електростанціях тощо.

Література: 1. Борщевский М.З. Исследование стратегий оптимального использования ресурсов в энергетике. – Иркутск, 1986. – 17 с. 2. Глобальная энергетическая проблема / Под ред. Й. Д. Иванова. — М: Мысль, 1985. — 240 с. 3. Гуменюк О.Б., Семенюк Н.В. Энергетика XXI столетия. Шляхи розвитку та перспективи // Вісник технологічного ун-ту Поділля.

Технічні науки. – 2003. - № 4. – с. 152 –156. 4. Народне господарство України у 1990 р.: Статистичний щорічник. — К: Техніка, 1991. — 496 с. 5. Формирование и реализация энергетической политики Украины. сб. науч. тр. / Под ред. Б.З. Пириашвили — К.: СОПС Украины ПАН Украины, 1992. — 140 с. 6. Чиркин Б. Энергообеспечение Украины: состояние, основные проблемы и пути повышения результативности // Энергетическая политика Украины. – 2004. - № 6. - с. 4-7.

УДК 504.03:711

Попова Ю.Д.

*Руководитель – к.геогр.н., доц. Чугунова Н.В.
Белгородский государственный университет*

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОЦЕССОВ УРБАНИЗАЦИИ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

На всем протяжении XX века, а затем и в XIX веке во многих странах урбанизация стала мощным процессом, оказывающим глубокое и разностороннее влияние на жизнь человечества. Многочисленность работ, посвященных урбанизации, и широта охватываемых проблем с ней связанных, не снимает с повестки дня актуальности исследования этого феномена, что обусловлено, прежде всего, той особой и огромной ролью, которую играли, играют и будут играть процессы урбанизации в историческом развитии, в организации жизнедеятельности общества (социально-экономической, культурной, политической сферах). Урбанизация — это процесс, который охватывает изменения в размещении производства и, прежде всего, в расселении населения, его социально-профессиональной, демографической структуре, образе жизни.

Следует отметить, что одной из наиболее важных особенностей урбанизации является усиление концентрации населения в крупных городах, рост и развитие городских агломераций и агломерированных форм расселения. Повсеместный и неудержимый рост больших городов и агломераций заставляет задуматься над внутренними закономерностями и причинами этого явления, выявить недостатки такой формы расселения и оценить ее подлинные достоинства [3]. Безусловно, процесс урбанизации охватил и Белгородскую область. Начиная с середины прошлого века численность городского населения области, сами города, а также их значимость во всех сферах жизни человека растут очень высокими темпами. Поэтому необходимо исследовать основные направления и проявления процесса урбанизации в Белгородской области.

О развитии процесса урбанизации (по соотношению городского и сельского населения, или уровня урбанизированности) в Белгородской области можно судить по данным таблицы 1.

Анализ изменения численности населения Белгородской области за 1959-2008 гг. показал, что в целом численность населения области увеличилась на 292,8 тыс. чел. При этом нужно отметить разную динамику в численности городского и сельского населения. Городское население, начиная с 1959 и по 2008 год, в отличие от сельского, растет, причем его прирост составил 421,8%. Прирост всего населения области составляет 123,9%. Это связано с все

возрастающей ролью городов и активно развивающимся процессом урбанизации. Самый высокий прирост городского населения наблюдался с 1970 по 1979 годы, 241,7 тыс. чел. [2]. Это объясняется освоением в 80 гг. Курской магнитной аномалии, когда происходил активный приток населения в г. Стрый Оскол. В дальнейшем, на наш взгляд, численность городского населения будет расти низкими темпами, так как в ближайшие 20-30 лет область будет охвачена процессом депопуляции [1]. Численность пригородных зон возрастет за счет развивающегося процесса субурбанизации.

Таблица 1. Изменение численности населения Белгородской области

Годы	Всё население области, тыс. чел.	Прирост за истёкший период, тыс. чел.	Городское население, тыс. чел.	Прирост за истёкший период, тыс. чел.	Сельское население, тыс. чел.	Прирост, убыль за истёкший период, тыс. чел.
1959	1226,3	–	239,9	–	986,4	–
1970	1265,8	39,5	440	200,1	825,8	-160,4
1979	1308,2	42,4	681,7	241,7	626,5	-199,3
1989	1378,3	70,1	865,3	183,6	513	-113,5
1996	1469,1	90,8	951,8	86	517,3	9,3
2002	1512,4	43,3	986,3	34,5	526,1	8,8
2004	1513,1	0,7	991	4,7	522,1	-4
2008	1519,1	6,0	1011,8	20,8	507,3	-14,8
2008 к 1959(%)		129,9		421,8		51,42

Таблица составлена и рассчитана нами на основе источников: 1. Основные итоги Всероссийской переписи населения 2002 года по Белгородской области: Сводное издание / Белгородстат. – 2005 – С. 9. 2. Статистический ежегодник. Белгородская область. 2007: Стат. сб./ Белгородстат. - 2008. - С. 46.

В урбанистической структуре какой-либо территории может быть различное соотношение городов разного ранга, значения, величины, территорий пригородных зон и агломераций. Урбанистическая структура в той или иной мере отображается в степени урбанизированности определенной территории. При анализе степени урбанизированности районов Белгородской области следует заметить, что в целом в Белгородской области уровень урбанизированности ниже среднероссийского и составляет 66,4%. При этом по районам он существенно различается: от очень высокого до очень низкого.

Самая высокая степень урбанизированности в Белгородском и Старооскольском районах, так как в них располагаются крупнейшие города области с населением более 200 тыс. чел. Это экономические, административные и культурные центры области. Важнейшим показателем процесса урбанизации является не только демографическая, но и экономическая составляющая городов. В Белгородской области круиными экономическими центрами являются города Старый Оскол, Белгород, Губкин. Это крупнейшие города области, имеющие многообразные градообразующие и градообслуживающие функции, в которых осуществляется наибольший объем видов экономической деятельности (табл. 2). Следует отметить, что в добыче полезных ископаемых лидирует город Губкин (61,6%) и Старый Оскол

(37,95%), так как здесь расположены самые значительные предприятия по разработке и добыче руды не только Белгородской области, но и страны. Обработывающие производства составляют значительную долю в экономической деятельности крупных городов областного значения – г. Старый Оскол и г. Белгород. Первое место в производстве и распределении электроэнергии, газа и воды принадлежит городу Белгороду (80,7%), как центру формирования Белгородской агломерации. Менее значительный удельный вес у г. Шебекино (11,92%).

Таблица 2. Виды экономической деятельности по крупным и средним организациям в 2007 году (в действующих ценах, миллионов рублей)*

Города	Добыча полезных ископаемых		Обработывающие производства		Производство и распределение электроэнергии, газа и воды		Виды экономической деятельности в целом	
	млн. руб.	удельный вес, %	млн.руб.	удельный вес, %	млн. руб.	удельный вес, %	млн.руб	удельный вес, %
Всего по области	55980,8	100	153472,3	100	15561	100	225014,1	100
г.Белгород	95,2	0,17	40377,9	26,31	12558,3	80,7	53031,4	23,57
г.Алексеевка	12,3	0,022	18084,3	11,78	86,6	0,56	18183,2	8,08
г.Старый Оскол	21245,5	37,95	74879,9	48,79	831,3	5,34	96956,7	43,09
г.Валуйки	3,0	0,005	5216,7	3,4	78,2	0,5	5297,9	2,35
г.Губкин	34486,3	61,6	11753,7	7,66	152,5	0,98	46392,5	20,62
г.Шебекино	138,5	0,25	3159,8	2,06	1854,1	11,92	5152,4	2,29

Таблица составлена и рассчитана нами на основе следующего источника: Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области. Стат.сб. / Белгородстат, 2008 – 172 с.

*в таблице представлены города областного значения

Города Белгород и Старый Оскол формируют на своей базе крупные агломерации и обширные урбанизированные районы, которые являются главными фокусами территориального развития и основными носителями свойств и особенностей современной урбанизации.

Литература: 1. Демографический ежегодник Белгородской области за 2007 год: Стат. сб. / Белгородстат. – 2008 – 210с.; 2. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области. Стат.сб. / Белгородстат. - 2008 – с. 172; 3. Полякова Т.А., Чугунова Н.В. Качество городской среды как полюс роста города-центра региона. Белгород // Проблемы региональной экологии. - М., 2007. - № 4. – с. 148-154. 4. Статистический ежегодник. Белгородская область, 2007: Стат. сб. / Белгородстат. - 2008. – 320 с.

УДК 911.3

Малик І.А.
Керівник – ст. викл. Кулешова Г.О.
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

В останній час дуже часто почали говорити про український менталітет, який не дає державі зайняти головне місце на світовій арені. Менталітет народу опосередкованим чином впливає на соціально-економічне становище в державі, тому в сучасних умовах розвитку економіки України дослідження даної теми набуває все більшого значення. Мета даної роботи – охарактеризувати підходи до визначення менталітету нації та розкрити особливості його впливу на соціально-економічний розвиток держави.

Менталітет (від лат. *mens* - розум, мислення) – це характерні риси світогляду та характеру людини, пов'язані із належністю до певного соціуму та соціальної групи з тим чи іншим поєднанням етнічних, природно-географічних, геополітичних, станово-суспільних, культурно-цивілізаційних, освітніх, професійних, вікових та інших ознак [5]. Велику роль у формуванні менталітету відіграє релігія. Відомий німецький дослідник Вебер доводить, що витoki капіталізму знаходяться саме в етиці протестантизму. Основний етичний принцип протестантизму визначав людині реалізувати своє покликання. Реалізація покликання у повсякденному житті будувалось на раціоналізмі, на такому способі дій підприємливої людини, який наполегливо спрямований на реалізацію поставленої перед ним мети [2]. На початку ХХ ст. Фредерік Тейлор і Генрі Форд, геніально відчувши даний принцип, розробили основу системи мотивації праці у західному суспільстві, побудувавши його на індивідуальній стимуляції. Це дає ключ до розуміння західного прагматизму. Це пояснює, чому американець сподівається лише на себе і на найближче сімейне оточення, чому він не заздрить сусіду, який досяг певного успіху в справах, а намагається своєю працею досягти і обійти його. В уявленні американців бажання бути бідним все одно, що бажання бути хворим [3].

Сьогодні в Україні ці риси сприймаються як жадова і щось негідне. Дуже важко зрозуміти такі слова, як чесність, пунктуальність, обов'язковість. Добре, тому що вигідно. І це пов'язано з особливостями українського менталітету. Особливо хотілось би звернути увагу на важливий момент, про який говорить Микола Бердяєв у статті «О святости и честности» [1]. Чесність – західноєвропейський католицький ідеал, що базується на лицарських традиціях і життєвому устрої західноєвропейської знаті. Православний ідеал – святість. Але святість – занадто висока вимога до простого смертного. Звичайна людина повинна жити спокійно і розмірено в органічному колективі. Православний звик думати, що безчесність хоч і зло, але не таке вже й велике, якщо при цьому смиренна в душі. Не гордиться і не зазнається [1]. Можливо, таке відношення до чесності генетично передалось і нам, людям переважно не віруючим, і можливо тому у нашій країні така нестача чесності, самодисципліни, самобереження – як наслідок, корупція, крадіжки, особливо у владних структурах.

У справі успішного просування суспільно-економічних реформ менталітет народу відіграє далеко не останню роль. Порівняємо менталітет поляка та

українця. Польський характер аристократичний, з добре розвинутим почуттям гідності та гордості; українець мало здатен до презирства, він не дозволяє собі дати відчути про іншу людину, що та нижча його. Йому притаманні простота, покірність до певної межі, прямолінійність не без деякої лінії хитрості. Але найістотніша відмінність, яка відіграє важливу роль у даній проблемі – це те, що поляки краще за нас працюють. Макс Вебер у своїй праці відмічав, що продуктивність праці падає з просуванням від західних кордонів Німеччини на схід. Так що померанець і макленбуржець працюють краще, ніж сілезець, німець краще працює, ніж поляк, поляк краще, ніж українець, а українець краще, ніж росіянин [2]. Можливо реформи в Польщі пішли б більш успішно, якби поляків не ріднила з нами одна спільна риса – анархізм. Ще Грушевський відмічав, що у характері слов'ян проявляється відсутність солідарності і суспільної дисципліни [4].

Іншими обмежувальними факторами для самореалізації українців у всіх сферах життя є нестача раціональності, чутливість, патетика і заглибленість у себе. Нездатність об'єднатися навколо спільних ідей та лідера. А ще – візантійська традиція віроломства інтриг та зрадництва. Для українців характерні парадоксальні крайності: працелюбність і схильність до нагромадження з однієї сторони, економічна непорядність і прагнення жити одним днем за рахунок іншого. Природні й історичні чинники зумовили певні особливості суспільної поведінки українців, риси українського характеру, які слід враховувати при виборі шляхів реформування економіки й розвитку суспільства. Україна завжди була країною хліборобів, для них притаманний індивідуалізм (т.з. «хуторянство») у поєднанні колективними (гуртовими) формами співпраці; такі риси характеру, як розважливості і працелюбність, доброзичливість, терпеливість та вміння задовольнятися мінімумом благ, але й інерційність (консерватизм, тяжіння до усталеності, старих звичок і звичаїв), схильність до «зрівнялівки» і заздрисність. Наслідками перебування під владою інших держав-загарбників є такі вироблені риси характеру і соціальної поведінки частини українців як комплекс меншовартості (краще «приєднатись до...», «жити під владою...», ніж будувати власну державу); принцип надмірного прагматизму; синдром компромісу (притосувальництво, ухорництво і рабська психологія, навіть зрадництво). В останні десятиліття активно прищеплюється споживацька, пасивна психологія [4].

Отже, з одного боку ми маємо спільні із західноєвропейською цивілізацією корені і аж до XVII ст. розвивалися в загальноєвропейському контексті, що знайшло відображення в менталітеті народу. З іншого боку, за останні 350 років і в ментальності українців і в ментальності європейця відбулися корінні зміни, пов'язані з різними шляхами історичного розвитку. Замість цього у багатьох українців поки що дуже високий рівень ідентифікації із подіями недавнього радянського минулого. Кілька поколінь людей народились і прожили в умовах розслабленого стану, психологія в них і їх дітей сформувалась споживацька, не вимоглива ані до себе, ані до людей, ані до якості життя. Тому зміниться кілька поколінь, поки виникне по-справжньому підприємницький висококультурний клас, розвинуте громадянське суспільство і стійка держава.

Література: 1. Бердяєв Н.О. Святости и честности // Хрещатик. 2. Вебер М. Дух капитализма. – 1996. – 342 с. 3. Генри Форд. Эффективный работник. – 1998. – 278 с. 4. Грушевский М. История Украины-Руси. - Т. I, III, IV. – 1920. 5. Кочетков В.В. Психология межкультурных различий. - 1998. – 268 с.

УДК 911.3

Пересічанський М.К.

Керівник – д.геогр. н., проф. Немець Л.М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Інвестиційна діяльність - це сукупна діяльність по вкладенню грошових коштів і інших цінностей в проекти, а також забезпечення віддачі вкладень - з одного боку і важливий елемент економіки регіону – з іншого. Вдала інвестиційна політика сприяє ефективному розвитку господарства, збільшенню бюджету регіону, підвищенню прибутку підприємств, а також підвищення добробуту населення тощо. Для крупного багатофункціонального високорозвиненого центру яким є Харківщина, досить важливим аспектом виступає політика вдалої інвестиційної діяльності. За обсягами прямих іноземних інвестицій область посідає серед регіонів України п'яте місце (після м. Києва, Донецька, Дніпропетровська та Київської області) [4]. Отже, враховуючи територіальні особливості, дослідження інвестиційної діяльності регіону залишається актуальним завданням суспільної географії.

Починаючи з початку нового століття відмічається помітне поживлення інвестиційної діяльності в регіоні. Темпи зростання інвестицій в економіку регіону, починаючи з 2001 р. постійно підвищувалися (рис. 1).

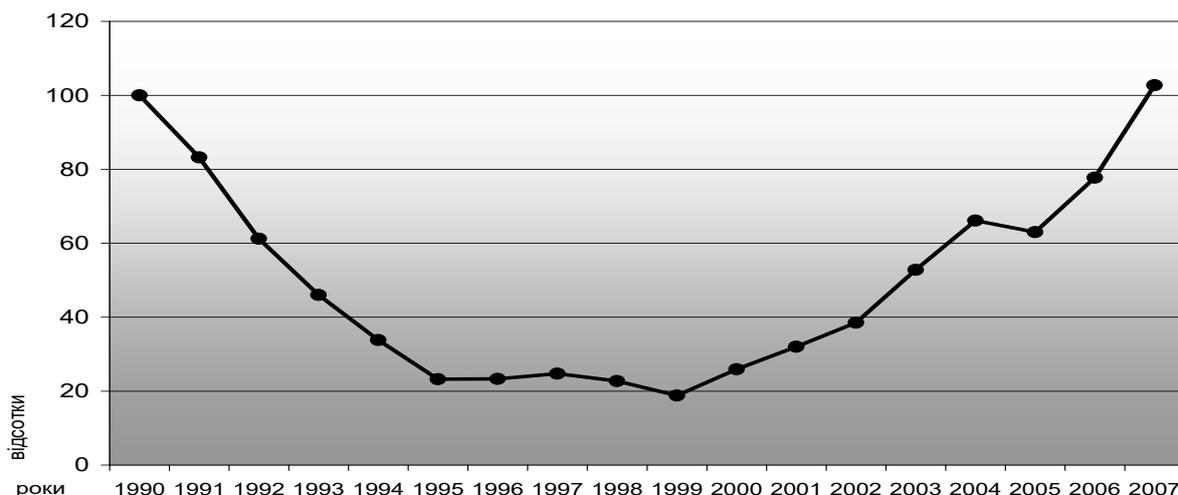

Рис. 1. Динаміка індексів інвестицій в основний капітал (побудовано автором за даними [5])

Наведена динаміка відображає позитивні риси розвитку господарства регіону зокрема, підвищення рівня економічного розвитку починаючи з 2001

року. В абсолютних показниках інвестиції в основний капітал в період з 2000 до 2007 року збільшились майже на порядок (1 372 млн. грн. і 12 051 млн. грн. відповідно) [5]. Основним джерелом інвестицій є власні кошти підприємств і організацій, які протягом останніх років становлять 70-75 % від загального обсягу інвестицій. Решта – це кошти державного та місцевих бюджетів, зовнішні інвестиції, банківські інвестиції та ін.

Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення) підприємств та організацій усіх форм власності за рахунок усіх джерел фінансування за 2007 р. склали 12 051,3 млн. грн., що становить 132,2% до відповідних обсягів попереднього року [5]. Питома вага інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності в загальному обсязі інвестицій відповідає структурі господарського комплексу регіону (рис. 2).

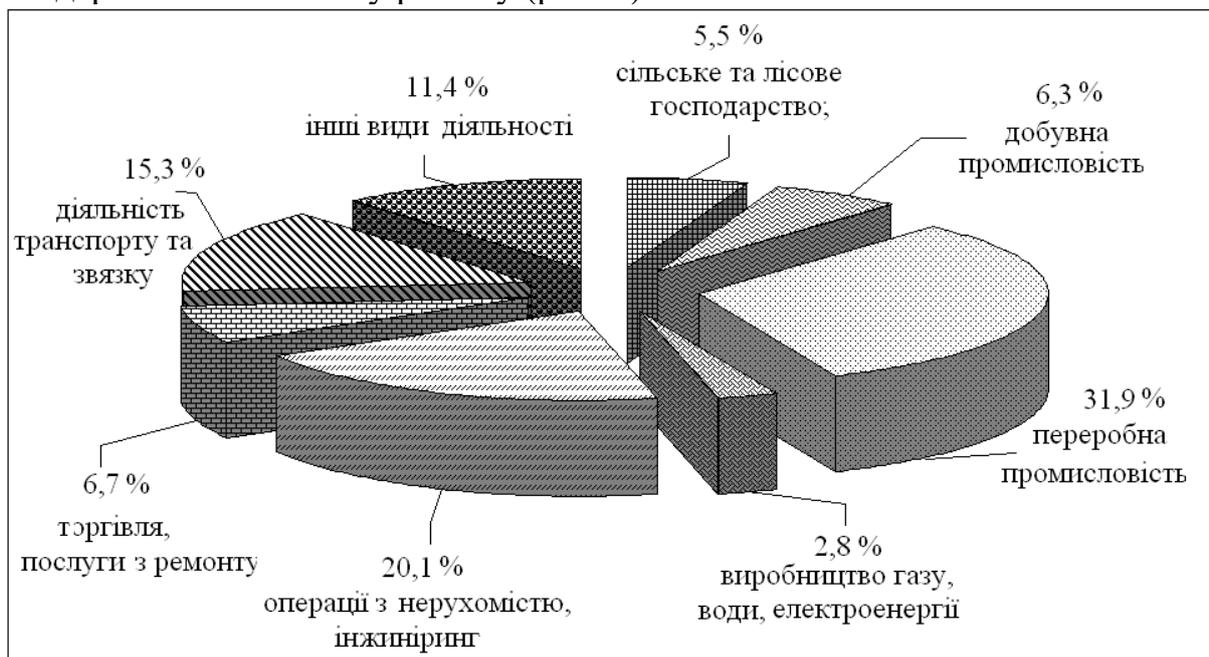

Рис.2. Структура інвестицій в основний капітал Харківської області у 2007 р. (побудовано автором за даними [5])

Позитивну роль у збільшенні обсягів інвестування економіки регіону відіграли, зокрема, створення в області ефективної системи стимулювання розвитку малого підприємництва, цілеспрямована діяльність обласних органів управління щодо реалізації можливостей, які надані Законом України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова", скорочення немонетарних розрахунків і платежів у межах регіонального господарства [3].

Досить привабливими для інвесторів, включаючи іноземних, стали такі галузі, як видавнича справа, операції з нерухомістю зокрема, здавання під найм і послуги юридичним особам, переробна промисловість, діяльність транспорту, оптова і роздрібна торгівля та інші. Значну роль в активізації регіональної інвестиційної діяльності відіграє спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова. За роки дії спеціального режиму інвестиційної діяльності Харківською інвестиційною Радою затверджено 72 інвестиційні проекти, загальною кошторисною вартістю 325,2 млн. дол. США, в яких іноземні інвестиції складають 17,5% (57 млн. дол. США) [3].

З метою поліпшення інвестиційної діяльності активізувалася робота щодо створення сприятливих умов для розширення контактів харківських підприємств з підприємствами країн близького та дальнього зарубіжжя [1]. У регіоні проводяться презентації, зустрічі, форуми, видаються інвестиційні бюлетені, на офіційному сайті Харківської облдержадміністрації висвітлюється інформація щодо економічної діяльності в регіоні. Активізовано роботу по залученню підприємств області до міжнародних виставкових заходів за межами України [1, 2]. В той же час, всебічно та об'єктивно оцінюючи наявну ситуацію, обласні органи влади в офіційних документах констатують, що існуюча інвестиційна політика не в повній мірі сприяє створенню привабливого інвестиційного клімату як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. Нерозвиненість фондового ринку, системи небанківських фінансових установ гальмують рух грошового потоку до так званого реального сектора. Потребують удосконалення механізми стимулювання укладання угод про розподіл продукції, концесії, лізинг [3].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що Харківська область має досить потужний соціально-економічний та інтелектуальний потенціал, що може забезпечити підвищення інвестиційної активності. Нажаль, ці можливості сьогодні не реалізуються в повній мірі через низку проблем, які мають бути вирішені на місцевому і загальнодержавному рівні.

Питання поживлення інвестиційної діяльності в регіоні потребує проведення подальших суспільно-географічних досліджень, зокрема, потребує аналізу територіальний і галузевий аспекти інвестиційної діяльності регіону.

Література: 1. Вісник Харківського національного університету ім.В.Н. Каразіна / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна рус. и укр.. - Х.: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – N 608: Економічна серія: 2003. – 235 с. 2. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. - Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с. 3. www.kharkivoda.gov.ua. 4. <http://www.ukrstat.gov.ua> 5. <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua>

УДК 911.3

Кобилін П.О.

Керівник - ст. викл. Козловець А.В.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

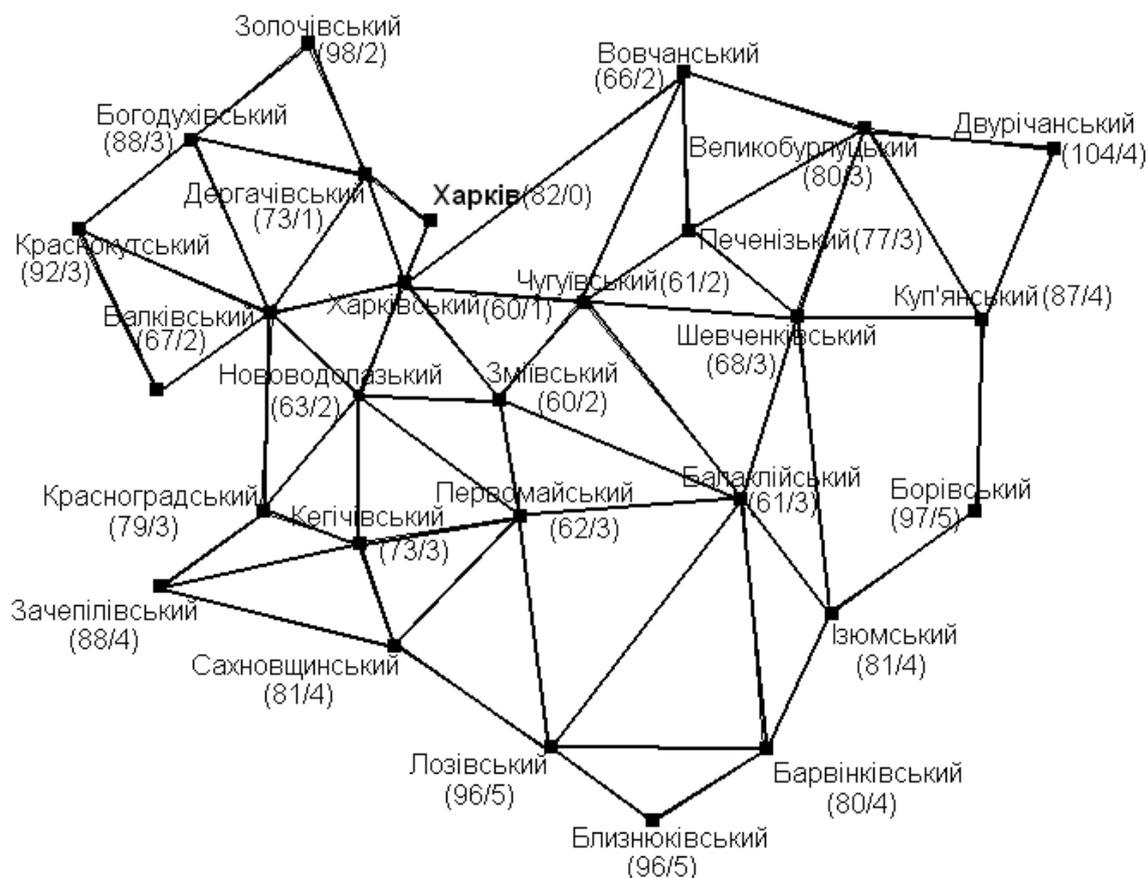
ДО ПИТАННЯ ТРАНСПОРТНОГО ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Суспільно-географічна характеристика будь-якого об'єкту дослідження починається із загальних відомостей про нього. Найважливішою ознакою є його географічне положення. О.Г. Топчієв [3] характеризує суспільно-географічне положення як відношення даного географічного об'єкту до всіх інших – природних, соціальних, економічних, політичних, культурних, які впливають чи можуть впливати на його розвиток.

Для кількісної оцінки суспільно-географічного положення широко використовуються математичні методи, серед яких виділяється теорія графів. Теорія графів – розділ якісної геометрії, яка оперує безрозмірними величинами та елементами (точками, лініями, поверхнями, обсягами та відношеннями (зв'язками) між ними. Одним з видів суспільно-географічного положення є транспортно-географічне. А однією з характеристик його є транспортна доступність.

Метою нашого дослідження є в визначення транспортного положення адміністративних районів Харківської області та м. Харкова.

За основу дослідження транспортної доступності районів Харківської області та м. Харкова нами взято теорію графів [1]. Множину географічних об'єктів, тобто райони області та м. Харків ми позначили точками, які є вершинами графа (рис. 1). Ці точки з'єднуються прямими, якщо дані райони мають спільну межу. Одиницею обчислень виступає ребро графа, тобто лінія між двома його вершинами. Після побудови графу було обчислено суму мінімальних топологічних відстаней між певними районами та загальна сума для кожного з них.

Умовні позначення: (96/5) - загальна транспортна доступність / транспортна доступність до Харкова

Рис.1. Граф для обчислення транспортної доступності районів Харківської області

Виділяються 3 групи адміністративно-територіальних одиниць з наступними значеннями суми зв'язків: 60-70; 71-80; 81 і більше.

До першої групи відносяться такі райони: Зміївський, Харківський, Балаклійський, Чугуївський, Первомайський, Нововодолазький, Вовчанський, Валківський, Шевченківський. Ці райони мають найбільш вигідне географічне положення, оскільки вони знаходяться переважно в центральній частині області. В даних районах, при проведенні адміністративно-територіальної реформи найкраще розміщувати адміністративні та інші обласні установи та заклади. Розташування тут регіональних лікарень, бібліотек та закладів культури, навчальних закладів, таких як коледжі та ліцеї, дозволить зробити їх доступнішими для всіх мешканців регіону.

До другої групи відносяться наступні райони: Дергачівський, Кегічівський, Лозівський, Печенізький, Красноградський. Райони характеризуються середнім рівнем транспортної доступності. Вони утворюють так зване друге коло, тобто знаходяться більш далеко від центру області.

До третьої групи належать: Барвінківський, Великобурлуцький, Ізюмський, Сахновщинський, м. Харків, Куп'янський, Богодухівський, Зачепилівський, Коломакський, Краснокутський, Близнюківський, Борівський, Золочівський, Дворічанський райони. Ці райони знаходяться в периферійній частині області. На більшості з них негативно позначається їх транспортне положення.

Ще одним завданням нашого дослідження є визначення транспортної доступності м. Харкова. На основі обчислень топологічних віддалей Харків отримав 82, що дозволяє його віднести до третьої групи загальної транспортної доступності. Також можна виділити три групи районів: з високим, середнім та низьким рівнями транспортної доступності до обласного центру. До першої групи належать райони, в яких топологічна віддаль дорівнює 1-2. Сюди відносяться Харківський, Дергачівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Золочівський, Чугуївський райони. Для цих районів закономірними є щоденні маятникові міграції населення до обласного центру, тобто люди працюють або отримують послуги в місті, а ввечері повертаються додому. Мешканцям цих районів набагато простіше отримати кваліфіковані медичні та освітні послуги. Так, для лікування в обласному центрі потрібна виписка з районної лікарні. Мешканці найближчих до Харкова районів можуть отримати таку довідку і одразу їхати в обласну лікарню. Мешканці віддалених районів можуть здійснити це лише на наступний день [2]. Через відносну близькість у хворого залишається більше шансів отримати якісну медичну допомогу. Близькість обласного центру позначається на спеціалізації сільського господарства – вирощуванні фруктів та овочів, виготовлення молочних продуктів для задоволення потреб міських мешканців.

До другої групи відносяться райони, що мають топологічну віддаль 3. Це Балаклійський, Богодухівський, Великобурлуцький, Кегічівський, Коломацький, Красноградський, Краснокутський, Печенізький, Первомайський, Шевченківський. Мешканці цих районів змушені мігрувати на постійне місце проживання до обласного центру у пошуках роботи або для отримання вищої освіти, маятникові міграції характерні для них вже меншою мірою. Транспортна доступність в цих районах гірша.

До третьої групи відносяться райони з топологічною віддаллю 4-5. Це: Барвінківський, Дворічанський, Зачепилівський, Ізюмський, Куп'янський, Лозівський, Сахновщинський, Близнюківський, Борівський. Для більшості районів характерними є ознаки депресивності господарства, поглиблення демографічної кризи, відтік населення.

З зазначеного вище можна зробити наступні висновки: найкраща транспортна доступність в тих районах, що мають найменшу суму топологічних віддалей, найкращу транспортну доступність мають Зміївський, Харківський, Чугуївський, Балаклійський райони, що позитивно відображається на розвитку господарства цих районів. Харків має віддалене географічне положення відносно районів області. Він розташований не в самому центрі області, що створює труднощі для використання мешканцями найбільш віддалених південних та східних районів установ і закладів, а також торгівельного потенціалу міста-мільонера. Транспортний вплив обласного центру на життя мешканців та господарство Харківщини потребує подальших суспільно-географічних досліджень.

Література. 1. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с. 2. Козловець А.В., Щеголева Н.А. До питання доступності медичних медичних послуг населенню // Молоді науковці – географічній науці: Зб. наук. праць – К: Обрії, 2008. – Вип. IV. – 380 с. 3. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

УДК 911.3

Сеньчук Х.В.

Керівник – к.геогр.н., доц. Грицевич В.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

АВТОТРАНСПОРТНИЙ ПРОСТІР ЛЬВІВЩИНИ: МАКРОТОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Поняття автотранспортного простору пов'язане з поняттями “простір”, “геопростір”, “соціально-географічний простір” і, нарешті, “транспортний простір”. Геопростір розглядають як дослідницьку парадигму [2]. Головні його математико- та суспільно-географічні властивості наведені в [1] і [3]. “Соціально-географічний простір – це простір суспільства в сукупності з усіма сферами географічного середовища. Або іншими словами: це простір антропосфери.” [2, С.8] Одним із найважливіших підпросторів соціально-географічного простору є транспортний, у якому виділяють, відповідно, автотранспортний. Ми розуміємо автотранспортний простір як частину геопростору, в якій здійснюється функція автотранспортних перевезень.

Дане дослідження автотранспортного простору спирається на аналіз графів, що побудовані на основі чотирьох вищих категорій автомобільних доріг Львівської області. Згідно нової класифікації, затвердженої Державною

службою автомобільних доріг України у 2006 році виділяють дороги державного значення – міжнародні (м), національні (н), регіональні (р) та місцевого–територіальні (т), обласні, районні.

Ми вивчали автомобільні дороги Львівщини в чотирьох варіантах: міжнародні (м), міжнародні з національними (мн), міжнародні з національними та регіональними (мнр), та разом всі чотири категорії (мнрт).

В таблиці 1 наведені абсолютні та відносні характеристики досліджуваних графів, вершинами яких є міста, селища міського типу, перетини доріг та граничні пункти області.

Граф міжнародних доріг, закономірно, включає найменшу кількість вузлів, ребер і незалежних циклів. Тому, загалом, його зв'язаність і компактність є нижчими. Щоправда, для цього графа α -індекс є найвищим – 0,20, що пов'язано з відносно малою кількістю вершин та незалежних циклів, і, як наслідок, саме таким співвідношенням між цикломатичним числом та максимально можливою кількістю незалежних циклів при заданій кількості вершин.

Таблиця 1. Характеристика графів автомобільних доріг Львівщини

Враховані категорії доріг	Абсолютні показники			Відносні показники			
	Кількість вузлів	Кількість ребер	Цикломатичне число	α - індекс	β - індекс	φ - індекс	π - індекс
міжнародні	32	34	3	0.20	1.06	0.38	2.62
міжнародні і національні	53	57	5	0.05	1.08	0.37	3.17
міжнародні, національні і регіональні	60	66	7	0.06	1.10	0.38	3.47
міжнародні, національні, регіональні і територіальні	109	145	38	0.18	1.33	0.45	6.55

Для всіх графів можна провести зонування топологічної відстані від обласного центру, і побудувати регресійну модель залежності між індексом доступності $I(k)$ в межах перших семи зон та рангом вузла k . Під індексом доступності (I) для досліджуваного вузла традиційно розуміємо суму топологічних відстаней від нього до всіх інших вузлів. Вважаємо, що всі вузли кожного графа проранговані за зростанням цього індекса. Для міжнародних доріг ми отримали лінійну залежність між k і I :

$$I(k) = 4.5 \cdot k + 102.4.$$

Показник α для графів (мн) та (мнр) у 4 рази нижчий, ніж для самих міжнародних. Така відмінність пояснюється зростанням розгалуженості цих графів, порівняно з графом міжнародних доріг, та неістотним збільшенням цикломатичного числа – лише на дві одиниці в кожному наступному варіанті графа. З'являються нові незалежні цикли, що замикаються на кільцевій дорозі навколо Львова з врахуванням національних доріг Львів – Івано-Франківськ та Львів – Тернопіль, а також – регіональної Рава-Руська – Яворів – Судова Вишня. Індекс доступності в межах перших семи зон топологічної відстані від

обласного центру для графа (мн) також лінійно залежить від рангу вузла:

$$I(k) = 5 \cdot k + 213.$$

Така ж залежність характерна для графа міжнародних з національними та регіональними дорогами:

$$I(k) = 5 \cdot k + 257.$$

Графи автотранспортного простору Львівщини, що включають міжнародні, міжнародні та національні дороги і граф всіх категорій автодоріг державного значення – міжнародних і національних разом з регіональними, характеризуються нижчими показниками зв'язаності, ніж граф чотирьох досліджуваних типів доріг. Така закономірність прослідковується при врахуванні значень β -індексу, що мають чітку тенденцію до зростання у кожній наступній категорії доріг (рис. 1).

При врахуванні додатково ще територіальних доріг зв'язаність графа значно зростає, бо майже у 6 разів збільшується кількість незалежних циклів, які формують три чітко виражені транспортні кільця навколо обласного центру.

Міра компактності змінюється відповідно до врахованих категорій доріг. Для самих міжнародних цей індекс є найнижчим – 2,62. Для мережі автошляхів включно з територіальними він зростає більш, ніж удвічі, і становить 6,55.

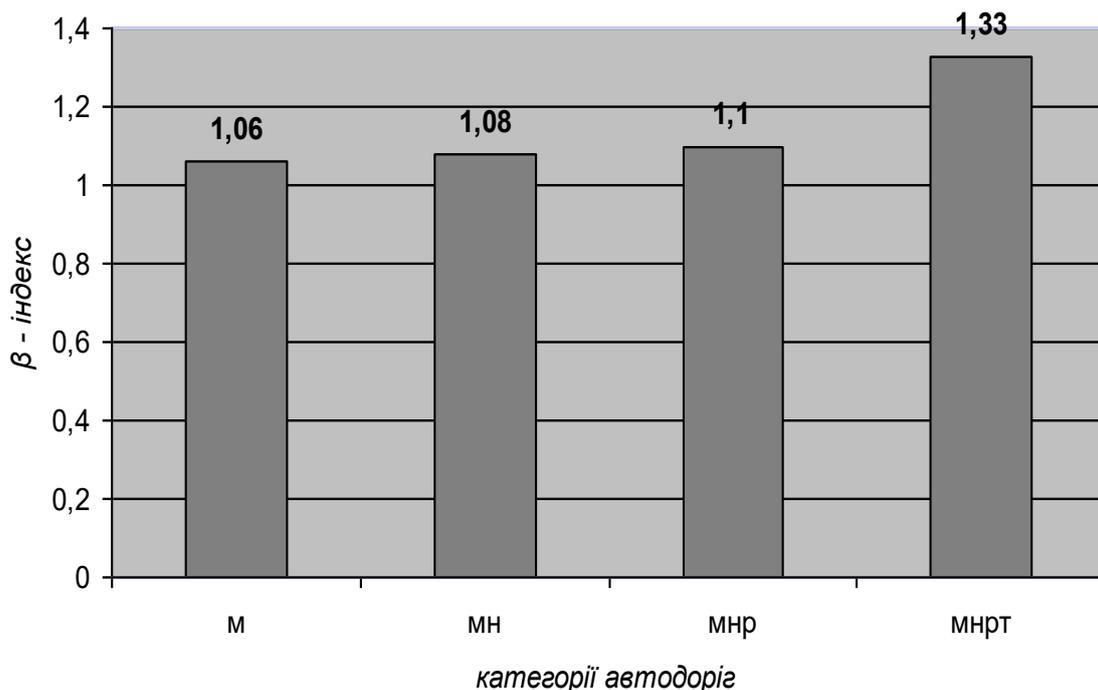

Рис. 1. Динаміка індексу зв'язаності графа для різних категорій автомобільних доріг

Загалом, автотранспортну мережу Львівщини можна визначити як радіально-кільцеву. Обласний центр – це вузол зі степенем 8, при цьому 5 ребер графа – міжнародні дороги. В межах першого транспортного кільця замикається 6 незалежних циклів, другого – 10, третього – 22.

Література: 1. Грицевич В.С., Сеньчук Х.В. Топологічний аналіз автотранспортного простору навколо міських поселень Львівської області // Матеріали міжнар. наук.-практ.

конф. "Регіон–2008: Стратегія оптимального розвитку". – Харків: РВВ Харківського національного ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – с. 110– 113. 2. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Географічний простір як дослідницька парадигма в економічній і соціальній географії // *Часопис соціально-економічної географії*. - Вип. 2(1). – Харків, 2007. – с. 5–27. 3. Шаблій О.І. *Основи загальної суспільної географії. Підручник*. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.

УДК 911.3

Гусєва А.Ю.

Керівник – ст. викл. Кандиба Ю.І.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СТРУКТУРА ВИНОРОБНОГО КОМПЛЕКСУ ЯК СКЛАДОВОЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

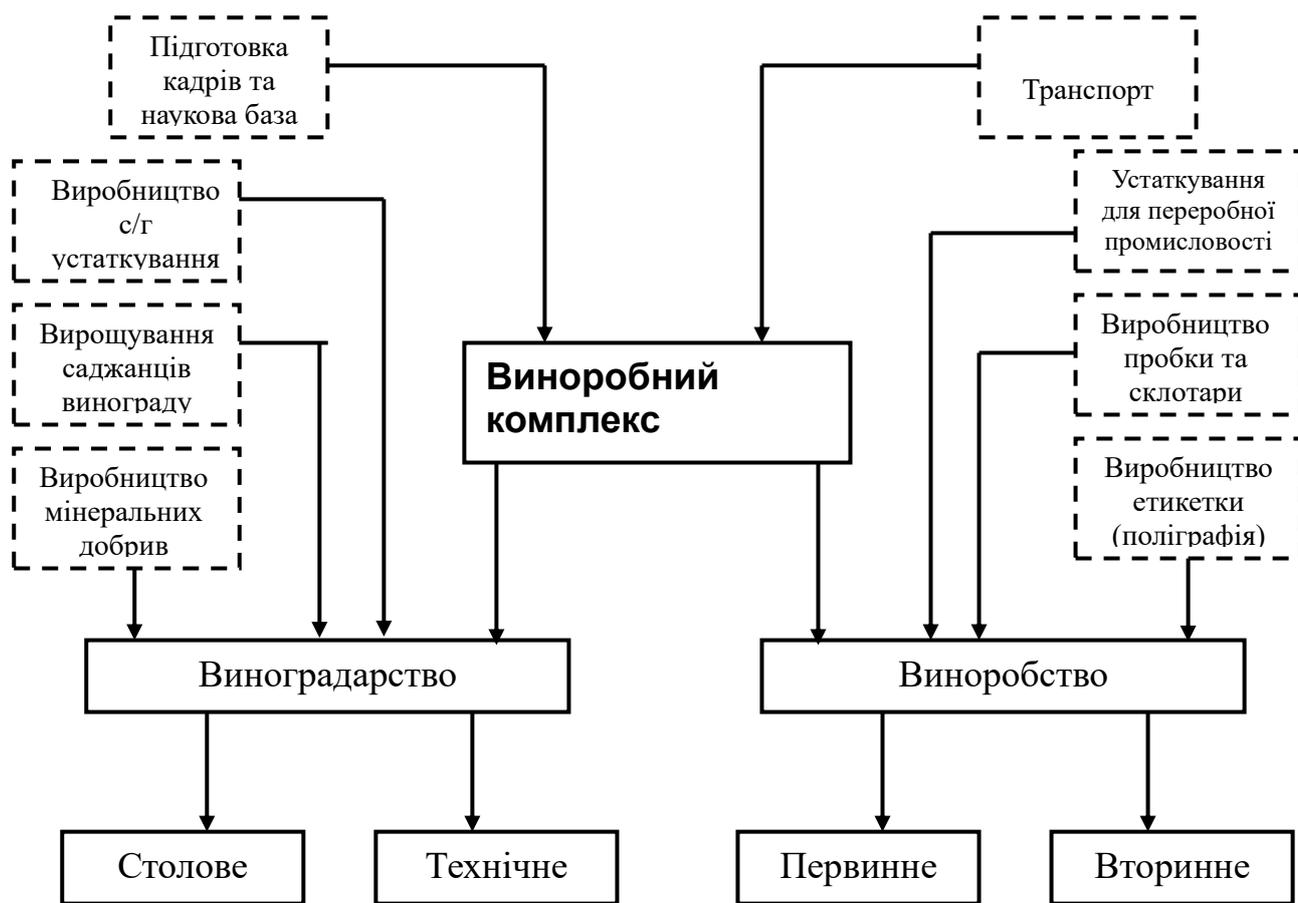
Виноробний комплекс (ВК) – це міжгалузеве утворення, в основі якого лежить виробничий цикл, що включає на визначеній території усі виробництва і види діяльності, пов'язані з вирощуванням винограду, його транспортуванням, збереженням, переробкою, одержанням і реалізацією готової до споживання продукції. Вітчизняною економічною географією ВК визначався як спеціалізований АПК у рамках концепції теорії агропромислового комплексоутворення, що розроблена українською географічною школою на чолі з М.М. Паламарчуком. ВК розглядалася як абстрактна модель для обґрунтування процесу територіальної організації виноградарсько-виноробного виробництва. Зараз виноградарсько-виноробна галузь визначається Законом України, як сукупність підприємств, організацій, науково-дослідницьких закладів, зайнятих у сфері виробництва винограду, виробництва і реалізації виноробної продукції [6]. Дана модель складається з взаємозалежних функціональних ланок:

- 1) виноградарство (столове і технічне) – сукупність організаційних технологічних прийомів розмноження, культивування і збору винограду;
- 2) виноробства (первинне і вторинне) - сукупність організаційних і технологічних прийомів виготовлення вина;
- 3) науково-кадрова база;
- 4) транспортні засоби;
- 5) ланки, що обслуговують виноградарство (виробництво с/г устаткування, саджанців та мінеральних добрив);
- 6) ланки, що обслуговують виноробну промисловість (виробництво устаткування для переробної промисловості, коркової пробки та поліграфічна промисловість, що виробляє етикетки) (рис. 1).

Виноградарство – галузь сільського господарства, вирощування винограду. Виноградарство забезпечує населення свіжим і сушеним виноградом, а виноробство та консервну промисловість сировиною [1]. Таким чином виноградарство має два промислових напрямки:

- столове виноградарство – виробництво свіжого винограду для місцевих потреб, вивозу і зберігання;
- технічне виноградарство – виноградарство, як сировинна база виноробної промисловості – вирощування винних сортів винограду для забезпечення сировиною заводів, що спеціалізуються на виробництві різних типів вина [2].

Виноградарство відрізняється інтенсивністю господарства, потребує великих капіталовкладень і значних затрат труда. Виноградарство – прибуткова галузь. Виноград можна вирощувати на землях, неприродних для інших культур, наприклад на кам'янистих ґрунтах та вапняках, на пісках та слабо засолених ґрунтах, на крутих схилах (на пісках він виконує роль меліоративної культури).

Умовні позначення:

Основні галузі

Допоміжні та обслуговуючі

Рис. 1. Структура виноробного комплексу (складено автором)

Виноградарство зародилося у давнині. В неоліті та бронзовому віці в культуру був введений дикий європейський виноград. На території Закавказзя, Середньої Азії та оточуючих районів Передньої Азії виноградарство було відоме за декілька тисячоріч до нашої ери. А в 2007 р. світова площа під виноградниками склала біля 10 млн. га.

Виноробство – виготовлення вина з винограду шляхом спиртового шумування. Виноробство поділяється на: первинне – переробка винограду,

виготовлення виноматеріалів; вторинне – переробка та витримка виноматеріалів з метою придання їм характерного смаку, букету, аромату і стабільності [5]. Вино – алкогольний напій, вироблений з винограду, міцність якого набувається внаслідок спиртового шумування сусла, а в разі виготовлення вин кріплених – підвищується шляхом додавання спирту етилового ректифікованого або спирту етилового ректифікованого виноградного [4]. Вино ігристе – продукт, отриманий у результаті первинного чи вторинного спиртового бродіння свіжого винограду, виноградного сусла чи вина, який вміщує діоксид вуглецю, утворений виключно в результаті шумування [4]. Шампанське – типажне біле ігристе шампанізоване вино трирічної витримки в пляшках, виготовлене з використанням сахарози [4].

Вихідною сировиною для виноробства є виноград (білий, рожевий, червоний та чорний) в стадії технічної зрілості, тобто у такому стані, коли в ньому утворилася достатня кількість екстрактивних речовин, цукру та кислот для виробництва того чи іншого вина. З винограду готуються виноматеріали на заводах первинного виноробства, що в основному розміщуються в районах вирощування винограду. Потім виноматеріали, як правило, оброблюються на заводах вторинного виноробства. Існують також підприємства змішаного типу.

Первинне виноробство. Основним процесом первинного виноробства є спиртове шумування, для здійснення якого в сусло вводиться чиста культура дріжджів, сусло бродить до повного зашумлення цукру у випадку приготування сухих вин, або до часткового - для напівсолодких, міцних і десертних вин. Білі столові вина виготовляють головним чином з білих, а також з тих червоних і чорних сортів винограду, сік яких не зафарбований (по так званому білому способу). Червоні столові вина готуються із червоних або чорних сортів винограду, сік яких, як правило, не зафарбований, а всі речовини, що зафарбовують утримуються лише в шкірочці. Основне завдання виноробства по так званому червоному способу - витягти барвники [3].

Вторинне виноробство. Для витримки та зберігання вина найбільш ефективні підвальні сховища або надземні приміщення з кондиціонуванням повітря. Зберігають вина в дубових бочках і бутах, а також в емальованих резервуарах. Витримка — обробка з метою одержання вин певного типу й досягнення стабільності. При цьому виконують долівку, переливання, освітлення, фільтрацію, обклеювання, купаж, охолодження, пастерізацію та ін. Важливим засобом поліпшення якості є також купаж вина — змішування вин з різних сортів винограду різних районів, різних років і різних типів (сухих із солодкими, червоних з білими тощо). Вина розливають у пляшки на автоматичних лініях [3]. Науково-кадрова база. Спеціалістів з виноградарства випускають аграрні та сільськогосподарські освітні заклади, а спеціалістів з виноробної промисловості технічні та політехнічні заклади. В Україні діє науково-дослідний інститут виноградарства і виноробства, що забезпечує наукову базу цій галузі. Обслуговуючі ланки. Ці складові ВК України майже повністю представлені імпортною продукцією: виробництво устаткування – Італія, Германія, Франція; коркова пробка – Португалія, і лише вітчизняним виробником представлено виробництво мінеральних добрив, саджанців та поліграфічні вироби.

Література: 1. Бондаренко А.О. *Виноградарство: иллюстрированный терминологический словарь*. – К.: Урожай, 1994. – 112 с. 2. *Виноградарство / Под ред. Литвинова П.И.* - К.: Урожай, 1980. - 360 с. 3. Герасимов М.А. *Технология вина*. – 3-е изд. – М.: 2004. 4. Закон України № 2662-IV "Про виноград та виноградне вино" (зі змінами та доповненнями). 5. Масляк П.О., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. *Словник-довідник з економічної і соціальної географії світу* – К: Лібра, 1996. 6. Пергат Г.П. *Трансформація виноградарсько-виноробного комплексу Криму в умовах переходу до ринкового господарства 2005 року: Автореф. дис. канд. геогр. наук.* – Сімф., 2005. — 20 с.
УДК 911.3

Павленко К.М.

Керівник – к.геогр.н., доц. Белоусова Н.В.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Справжнім географом може назватись той, хто перш за все знає свій рідний край, по-справжньому володіє краєзнавчою інформацією, займається науковими дослідженнями особливостей природного різноманіття рідного краю та вшановує красу свого рідного краю. Для нас, молодих науковців Луганщини, таким місцем досліджень і вшанування природної краси є Луганська область, яка є частиною унікальної геологічної споруди під назвою Донецький басейн або Донбас. Розташований на вододілі між Дніпром та Доном, Донецький басейн завжди був важливим промислово-економічним районом, першою вугільною базою колишньої Росії, згодом Радянського Союзу та незалежної України. Площа Донбасу дорівнює 23000 км². Басейн розчленований долиною Сіверського Дінця на дві частини: північно-східну та південно-західну.

У часи царської Росії, наприкінці XVIII ст., територія Донецького басейну простягалася на південь до Новоросійської губернії, північно-західна частина - до Слободсько-Української губернії з центром у м. Харків. При сучасному адміністративному поділі Донецький басейн займає територію Донецької і Луганської областей України та частину Ростовської області Росії.

Перші імпровізовані дослідження надр регіону належать ще скіфами, печенегами та половцями (до XV ст.) і продовжилось першими поселенцями краю – козаками в XVI-XVII ст., які займали територію від Дону до Дніпра і Південного Бугу. Їм належать перші кроки у видобуванні корисних копалин для своїх життєвих потреб, таких як залізо, свинцеві та цинкові руди, фарфорові глини, декоративний і точильний камені, цегляно-черепичний матеріал та ін. Багатство надр краю обумовило його подальше вивчення, наукове дослідження та промислове освоєння, початком яких вважається середина 18 сторіччя. У XVII-XVIII ст. на півдні Росії існувало два райони промислової діяльності – район залізних руд на р. Білий Колодязь та район соляних джерел у м.Тор. Першим поштовхом до розвитку цих промислових районів був наказ Петра I («Приказ Рудных», 1700 р), за яким необхідно було створити експедиційну групу з науковців різних наукових галузей для ретельного вивчення надр в межах сучасної території Луганської області.

Експедиція, яка складалась з 43 чоловік, проводила роботи з дослідження вже відомих та нових родовищ корисних копалин на території усієї Росії. Було знайдено зразки мідних, залізних, срібняних та інших руд з Олонецького краю, Уралу, Сибіру та Азовської губернії. Вже у 1719 р. створюється Берг-колегія, яка займається централізованим управлінням рудними справами. На сторінках журналу Берг-колегії ми можемо знайти запис, який свідчить, що «20 січня 1722 р. президент Камор-колегії Галицин передав Берг-колегії зразки кам'яного вугілля, який був знайдений поблизу Бахмуту». Відкриття першого родовища кам'яного вугілля на Донбасі у балці Скелеватій, а потім на р. Біленька (зараз р. Біла), припадає на 1721 рік. Бахмутські солевари Микита Вопрейкий та Семен Чирков створили реальні умови для розробки кам'яного вугілля, який використовували в кузнях. Якщо у грудні 1722р. Берг-колегія відрядила за вугіллям на р.Дон, у Кундрючі містечка Г.Капустіна, щоб провести першу розвідку на предмет наявності кам'яного вугілля, (разом із солдатом Столбовим й привіз до Петербургу 3 пуда вугілля), то у 1724 р. до Донбасу направляється ціла експедиція під керівництвом Г.Капустіна, у складі 11 чоловік, з завдання дослідити та розширити район вже відомих вугільних родовищ на Дону, у Воронізькій губернії та Бахмутському уїзді [1].

Кількість розвіданих на той час родовищ кам'яного вугілля в районі Бахмутської провінції була вражаючою. Мабуть тому, у 1744 р. під керівництвом Г.У.Разена та за наказом сенату Берг-колегії, була відряджена експедиція з метою дослідження рудних й кам'яновугільних родовищ, складання опису й креслень території, опис запасів руд та умов їх залягання. Затверджену інструкцію Г.У.Райзер отримав 7 липня 1744р., а вже у січні 1745р. він подав звіт про результати експедиції. Звіт Густава Ульріха Райзера являє собою першу спробу опису залізних руд та кам'яного вугілля Бахмутської провінції.

В останній чверті XVIII ст. починається інтенсивне освоєння півдня Росії, на той час визволеного від турецького навалу. Внаслідок розвитку виробничих сил з'являється реальна потреба в промисловому освоєнні Донецького басейну (вигідність географічного положення даної території, вихід до двох морів, наявність транскордонних шляхів, розвиток сучасних на той час технологічних винаходів тощо). Саме з цієї миті починається історичний відлік початку промислової розробки донецького кам'яного вугілля, ретельне й науково обґрунтоване вивчення кількісних показників вугілля та організація геологічних досліджень Донецького басейну. Про це свідчать наукові експедиції І.Г. Гюльденштедта у 1768-1774рр., які мали за свою мету дослідження та опис природно-географічних особливостей території Росії, а саме Новоросії, а значить і територію Донбасу (1773 р.). Хоча експедиція по півдню Росії не розкрила повну картину наявності багатств Донецького басейну, але вона проклала шлях для майбутнього вивчення басейну (1779-1781рр. - у Берг-колегію надходять заяви козаків про знайдені ними родовища кам'яного вугілля, залізних та свинцевих руд). Відомості про мінеральні багатства Донецького краю сприяли тому, що видобуток вугілля почали місцеві міщани. Дану ситуацію потрібно було приводити в рамки державності і повного контролю. Сприятливе геополітичне положення, наявність мінерально-сировинної бази та

транскордонних шляхів дали можливість утворенню і подальшому розквітненню промислових міст Донбасу.

У 1790-1791рр. проводяться пошукові роботи експедиції військово-морського відомства. Під керівництвом П.А.Касливеца, І.М.Скорнякова, М.Л.Фалеева розпочата робота з огляду Лисичанського кам'яновугільного родовища, з метою організації його видобутку для Чорноморського флоту. Організовується вивчення геологічної будови Донецького й Криворізького басейнів (Н.Ф.Аврамов, М.І. Афонін, М.Г.Ліванов, І Бригонцев). Отримані цими дослідниками наукові й практичні результати, узагальнені І.Бригонцевим в першій праці з опису кам'яновугільних покладів Донецького краю, послужили основою для подальшого вивчення Донбасу і будівництва Луганського чавунно-літейного заводу, будівництва якого мало велике значення для розвитку господарства й в якості оборонно захисних меж Новоросійського краю.

Для вирішення питання про будівлю металургійного підприємства, у 1794р. у Донецький край був направлений директор Олонецького заводу К.К.Гаскойн, з метою дослідження родовища кам'яного вугілля та залізних руд у Донецькому краї, та якщо вони будуть «благонадежними» обрати місце для будівлі заводу. А вже у 1795р. вийшов урядовий наказ «Об устройении литейного завода в Донецком уезде при речке Лугани и об учреждении ломки найденного в той стране каменного угля», який відіграв вирішальну роль у справі розвитку гірничовидобувної промисловості. 1798р. замість «гірничої експедиції», яка була створена при Катеринославській палаті, було створено Гірниче управління Луганського заводу, яке керувало усіма розвідувальними роботами та яке, на довгі роки стало центром постійних геологічних досліджень Донецького краю.

Саме гірничими інженерами Луганського заводу у 1800-1806 рр. виявлені родовища кам'яного вугілля на р. Сіверський Донець та Міус, біля селищ Успенське, Андрієвське, Зайцеве та Гундоровське, а у 1827р. створено три експедиції для подальшого вивчення геології і корисних копалин Донецького басейну. Дані дослідження мала своє логічне втілення в складанні першої геологічної карти Донбасу, створеної гірничим інженером А.І.Олів'єрі; геологічних дослідженнях та розвідці Бахмутської котловини (А.Б.Іваницький, 1838 р.), на основі якого він склав геологічну карту цієї території, а результатом його дослідження стала робота «Геологическое описание Мариупольского округа»; гірничий інженер Луганського заводу Б.К.Бледе (1839 р.) приступив до вивчення західного продовження Донецького басейну (була досліджена південна частина Харківської губернії між Дінцем, Осколом, Айдаром) [2].

Великий вклад у дослідження надр Донбасу внесли такі вчені як І.Ф. Ліваківський та А.В.Гуров, професор Н.Д.Борисяк, який проводив геологічні дослідження, починаючи з 1848р. по 1857р. за результатами яких була опублікована праця «Сборник материалов, относящихся до геологии Южной России», в якій мали підтвердження факти продовження вугільних пластів до північного заходу. У 1892р. геологами Луганського округу Ф.Н.Чернишевим, Н.І.Лебедевим та Л.І.Лутугіним, яких направив в округ Геологічний комітет, проводиться картування Донецького басейну. Результатом такої повномасштабної роботи стало створення повної три верстової геологічної

карти Донбасу, за яку у 1911р., на міжнародній виставці у Турині Л.І.Лутугін отримав «Большую Золотую медаль».

Згодом на території Росії, в районах залягання покладів руд і кам'яного вугілля, відкриваються представництва й відділення Геологічного бюро (управління), такі як: відділення Сибірське (м. Томськ), Українське(м. Київ), а також Геологічне бюро: Північнокавказьке, Туркестанське й Уральське, створені при Геологічному комітеті (1918р.); Центральне Управління Кам'яновугільної Промисловості Донбасу, створене у 1920 році в м. Харкові; у 1931р. на базі геологічного управління «Донугля», який був створений у 1923р., у м. Харкові створюється трест «Донбасуглеразведка», а вже у 1932р. його ліквідували; у 1938р. ліквідація «Донугля». На його базі створюються три комбінати по добичі вугілля: «Сталинуголь» (Донецьк), «Луганскуголь» (Луганськ), «Ростовуголь» (Шахти). Повертається «Донбасуглеразведка» з самостійними трестами [3].

Сучасний розвиток промисловості в Луганській області вирізняється різноманітністю галузевої структури народного господарства та щільністю розташування промислових підприємств на одиницю площі в південній частині області. Потужність видобутку корисних копалин та інтенсивність випуску промислової і сільськогосподарської продукції має значні показники. Нам, науковій молоді, залишається у спадок не тільки історія промислового розвитку нашого краю, а й проблеми, пов'язані з процесами освоєння території Луганської області, які нам потрібно буде вирішувати, використовуючи оптимізаційні науково-обґрунтовані методи та підходи.

Література: 1. Тезисы докладов конференции 210 лет начала систематизации геологических исследований Донбасса. - Л., 2008.- 163 с. 2. Подов В.И. История Донбасса. Добасс в XIXв. – 2004. – 384 с. 3. Подов В.И., Курило В.С. Истории Донбаса. Донбасс в XVII-XVIII в. - Л., 2004. – 335 с.

УДК 911.3:008

Моштаківа Н.В.

Керівник – д.геогр.н., професор Немець Л.М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ КОМПЛЕКСУ КУЛЬТУРИ РЕГІОНУ

На розвиток, функціонування та територіальну організацію мережі закладів культури регіону впливає ціла низка різноманітних за походженням факторів.

Фактор (або чинник) – це рушійна сила, істотна обставина, причина чи умова, необхідна для здійснення господарського процесу, яка в кінцевому випадку впливає на форму територіальної організації продуктивних сил (в нашому випадку на формування комплексу культури) [5].

У вітчизняній суспільно-географічній літературі не існує єдиної загальноприйнятої класифікації факторів. Так, Яцків М. класифікує фактори за наступними ознаками:

1) за економічним змістом (виробничо-економічні та соціально-економічні);

- 2) за ступенем впливу (основні та другорядні);
- 3) за ступенем залучення резервів (інтенсивні та екстенсивні);
- 4) за внутрішнім змістом (кількісні та якісні);
- 5) за часом дії (постійні та тимчасові);
- 6) за ступенем охоплення (загальні і специфічні);
- 7) за характером дії (об'єктивні та суб'єктивні);
- 8) за ступенем кількісного виміру впливу (фактори, що піддаються кількісній оцінці, і ті, що не піддаються кількісній оцінці);
- 9) за способом визначення впливу (прямі і розрахункові);
- 10) за об'єктами маркетингового середовища (демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні, культурного порядку) [6, с. 89].

У найбільш загальному вигляді сукупність факторів, що впливають на розвиток комплексу культури регіону, поділяють на дві групи: 1) ті, що безпосередньо визначають створення мережі об'єктів культурного й інформаційного призначення (зокрема, досягнутий рівень розвитку та структура матеріального виробництва регіону, особливості системи розселення, чисельність та статеві-вікова структура, рівень урбанізації, виконання територією рекреаційних функцій, стан транспортних шляхів тощо); 2) ті, що визначають потребу в культурних послугах, тобто впливають опосередковано, зокрема, через життєві потреби людей та систему розподільчих відносин (розмір грошових доходів населення, особливості побуту, що визначаються міським або сільським способом життя, освітній рівень, національні традиції, фонд вільного часу тощо) [5].

Залежно від генезису та суспільного змісту, фактори розвитку комплексу культури певної території можна поділити на такі групи:

I. Економіко-географічні фактори:

- 1) рівень доходів населення, який визначає:
 - спроможність споживання населенням платних культурних послуг;
 - розмір вільного часу населення (адже низькі доходи примушують шукати додаткові заробітки, займатися підсобним господарством тощо);
 - ступінь забезпечення населення особистими інформаційними й технічними засобами (від власної бібліотеки та телевізорів до відеомагнітофонів, відеоплеєрів, DVD-установок, домашніх кінотеатрів, комп'ютерів, Інтернету тощо).
- 2) фінансування державними органами влади та органами місцевого самоврядування системи закладів культури, що впливає на відповідність їх обслуговування сучасним вимогам та світовим стандартам в області культури;
- 3) впровадження інновацій в сферу культурного обслуговування населення, тобто нових послуг, технологій або окремих її елементів, нової організації праці тощо, які здатні більш ефективно задовольняти культурні потреби населення. Всі інновації в сфері культурних послуг можна поділити на:
 - технічні, що пов'язані з впровадженням нових видів техніки, приладів, інструментів, а також техніко-технологічних прийомів праці в обслуговуванні населення. Найбільш помітна тенденція в сучасній сфері послуг пов'язана з впровадженням комп'ютерної техніки, розповсюдженням інформаційно-

технологічних новинок, що модернізують та полегшують роботу з клієнтами і в цілому весь процес культурного обслуговування;

- організаційно-технологічні, пов'язані з новими видами послуг, більш ефективними формами обслуговування й організаційними нормами праці. Так, в бібліотечному обслуговуванні впроваджуються принципи роботи в умовах інформаційної культури, тобто освоєння технологій інформаційного обслуговування, що невід'ємні від мереж зв'язку, комп'ютерної техніки та мають значення в процесі створення, збірки, обробки, збереження, розповсюдження та пошуку інформації. Інший приклад – пошук музейними закладами нових форм обслуговування, здатних привабити багаточисленних відвідувачів. Мова йде не тільки про оновлення експозицій чи розробку нових екскурсійно-тематичних напрямків роботи музеїв. В цьому аспекті привабливими є тісніші зв'язки з освітніми центрами, туристичним бізнесом, а також надання відвідувачам ширшого діапазону додаткових послуг (продаж друкованої, сувенірної продукції і т.п.) сучасного типу.

- управлінські, які орієнтовані на удосконалення внутрішніх та зовнішніх зв'язків організації, використання методів і форм менеджменту;

- комплексні, що охоплюють різні аспекти і сторони культурного обслуговування [1, с. 162-163].

4) урахування закладами культури ринкових механізмів в процесі своєї діяльності (підтримання конкурентноздатності закладу, вивчення ринку культурних потреб населення, рекламна діяльність тощо);

5) рівень розвитку транспортної інфраструктури, від якої залежить просторово-часова доступність різних закладів культури для населення регіону;

6) досягнутий рівень обслуговування населення, який значною мірою впливає на розвиток потреб у послугах (в т.ч. й культурних). Адже, як говорять соціологи, «театрали живуть тільки в театральних центрах», тобто потреба в регулярному відвідуванні театрів виробляється лише в тих випадках, коли людина має таку можливість. Це стосується й інших послуг культурного призначення [2, с. 26-27].

II. Демографічні фактори:

1) чисельність населення та його динаміка, від яких залежать кількісні та якісні характеристики мережі закладів культури регіону. В практиці вітчизняного містобудування існують норми забезпечення населення соціальною інфраструктурою, зокрема закладами культури та кількістю місць у них. Так, на 1000 жителів рекомендується 10 місць в позашкільних закладах естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, 20 місць у кінотеатрах, 5 місць у театрах тощо [4, с. 541]. Зміна кількості населення регіону обов'язково призводить до змін його комплексу культури.

2) віковий склад населення – визначає потребу в закладах культури, що обслуговують певні вікові групи: дитячі та юнацькі бібліотеки, лялькові театри та театри юного глядача, цирку, позашкільні заклади естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва тощо.

3) сімейний склад населення (в першу чергу кількість родин з дітьми, що впливає на відвідування дитячих закладів культури).

- 4) соціально-професійний склад населення та склад за рівнем освіти: чим більша частка осіб з вищою освітою, які займаються кваліфікованою роботою, тим вищий загальний рівень потреб, особливо духовних.
- 5) етнічний склад населення: культурні потреби населення значною мірою визначаються національними традиціями, звичаями і т.п.
- 6) розселення населення – один з найважливіших факторів територіальної організації комплексу культури регіону. Практично кожний населений пункт є центром культурного обслуговування населення, ранг якого залежить від його людності та адміністративного статусу.
- 7) рівень урбанізації регіону, бо забезпеченість закладами культури сільської та міської місцевостей різний.
- 8) механічний рух населення, який впливає на кількість населення та його склад. Крім того, з міграційною мобільністю пов'язано підвищення загального рівня культурних потреб, адже населення має можливість порівнювати стан обслуговування в різних регіонах. В той же час не можна ігнорувати факт, що міграція, особливо нелегальна, сприяє розповсюдженню асоціальних потреб, шкідливих звичок, загостренню кримінальної ситуації, пожвавленню міжетнічних конфліктів.

III. Історико-географічні фактори (національні традиції населення, особливості заселення та господарського освоєння території тощо).

IV. Природно-географічні фактори:

- 1) географічне положення території (периферійне чи центральне): віддаленість населеного пункту від найбільших культурних центрів регіону вимагає максимальної його «автономності» в плані культурного обслуговування, тобто наявності по можливості повного переліку закладів культури.
- 2) природні умови і ресурси, які впливають на транспортну освоєність регіону, його спеціалізацію в територіальному поділі праці, характер мережі поселень тощо, тобто створюють середовище для здійснення культурного обслуговування населення (краєзнавче, природне, традиційне, виховне тощо).

V. Психологічні фактори, що формують потребу населення в культурних послугах, створюють мотиваційний вплив на необхідність досягнення відповідного рівня культури населенням для життя і праці в умовах сучасного постіндустріального суспільства.

VI. Інші фактори (екологічні, концептуальні, тобто особливості державної культурної політики тощо).

Виділяють два підходи до аналізу факторів – локаційний та регіональний. Під першим розуміють економіко-географічний аналіз факторів територіальної організації різноманітних суспільно-географічних об'єктів з метою пізнання їх закономірностей і особливостей, для визначення оптимальної локації конкретного об'єкту. Регіональний аналіз факторів закладається в економіко-географічному аналізі факторів регіонального розвитку для пізнання закономірностей і особливостей розвитку конкретних регіонів, для визначення раціональних шляхів їх суспільного розвитку [5]. Без всебічного аналізу окремих груп факторів неможливо скласти оптимальну схему територіальної організації комплексу культури та визначити найбільш обґрунтовані напрямки внутрішньорегіонального покращення його функціонування.

Література: 1. Аванесова Г.А. Сервисная деятельность: Историческая и современная практика, предпринимательство, менеджмент [Учебное пособие для студентов вузов] / Галина Алексеевна Аванесова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 319 с. 2. Алексеев А.И. География сферы обслуживания: основные понятия и методы [Учебное пособие] / А.И. Алексеев, Ковалев С.А., А.А. Ткаченко. – Тверь: Твер.гос.ун-т, 1991. – 117 с. 3. Данилишин Б.М. та ін. Гуманітарна сфера: питання теорії та практики. – К.: Наукова думка, 2002. – 485 с. 4. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: [Навчальний посібник]. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с. 5. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області) / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Наталія Іванівна Флінта. – Київ, 2005. 6. Яцків М.І. Теорія економічного аналізу. - Львів: Світ, 1993. – 216 с.

Секція 2. ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА СУМІЖНИХ ТЕРИТОРІЙ

УДК: 911.3:314 (477)

Зуб Л.В.

*керівник – д.геогр.н., проф. Заставецька О.В.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Дослідження окремих аспектів географії населення в Україні, зокрема в області демографії, проводилися ще у 20-30-ті роки ХХ ст. Значну роль у розвитку української демографії початку ХХ ст. відігравала діяльність наукових установ, насамперед Демографічний Інститут при Всеукраїнській Академії Наук під керівництвом академіка М. Птухи. До того ж, Інститут Демографії АН УРСР був першим у СРСР і одним із перших у світі державним науково-дослідним закладом, який пріоритетно займався проблемами демографії [4, с. 98].

Отже, у працях вчених Інституту демографії АН УРСР М. Птухи, Ю. Корчак-Чепурківського, С. Томіліна, А. Хоменка знаходимо детальний опис демографічних процесів на території України початку ХХ ст. Так, М.В. Птуха [2] обґрунтував ряд нових наукових положень у демографії, запропонував спосіб всебічного статистичного вивчення демографічних явищ та процесів, на основі яких можна простежити за всім життям певного покоління, розробив схему вивчення демографічних процесів і запропонував методика її реалізації. Висновки М.В. Птухи у вивченні шлюбності та смертності населення здобули світове визнання. Він разом з іншими вченими Інституту демографії здійснили аналіз процесів смертності у різних регіонах і серед різних вікових груп населення, впливу вікової структури на продуктивність праці у виробництві, обчислення таблиць смертності, шлюбності, народжуваності, захворюваності, а також демографічне прогнозування.

Українські демографи зробили істотний внесок в обґрунтування гіпотез динаміки населення, методика перспективних обчислень, що здійснюються методом пересування вікових груп. Ряд перспективних обчислень населення був виконаний для України на базі даних перепису 17 грудня 1926 року Ю.О. Корчак-Чепурківським (1928 р.), М.В. Птухою (1930 і 1932 рр.), А.П. Хоменком (1931 р.). Для прогнозу зниження смертності М.В. Птуха вперше використав експертні оцінки фахівців-медиків. Крім того, Ю. Корчак-Чепурківський досліджував тривалість життя для населення Української РСР. Вченими Інституту демографії було розроблено програму і організовано перепис населення 1937 року, результати якого радянський уряд визнав недійсними, вчених було знищено, а їх наукові праці тривалий час були забороненими.

У ті ж 20-30 рр. ХХ ст. вагомий внесок у розвиток вітчизняної демографії та геодемографії зробили й інші відомі українські вчені – С. Рудницький, В. Садовський, М. Кордуба, В. Кубійович. Їх наукові праці були присвячені актуальним проблемам демографії, економіки, соціології, економічної географії світу й України. Так, С. Рудницький вперше при дослідженні географічних процесів в центрі уваги поставив людину, населення, під впливом яких і відбуваються ті чи інші зміни території в просторі і часі.

У складі запропонованої ним науки антропогеографії вчений виділяв географію людини, яка за об'єктом і предметом дослідження найбільше відповідає сучасній географії населення. У його працях “Коротка географія України”, “Ukraina. Land und Volk” (“Україна. Край і народ”), “Чому ми хочемо самостійної України”, “Україна – наш рідний край”, “Україна і українці”, “Територія й населення України” значну частку присвячено народонаселенню України, опису й аналізу демографічних явищ і процесів, таких як чисельність та розміщення населення України, кількість українців за межами її території, міграційні процеси та етнічні землі України [3].

Інший український вчений В. Садовський у праці “Людність західноукраїнських земель по польському перепису 30 вересня 1921 року” аналізує дані перепису у Східній Галичині та північно-західних землях. Необхідність вивчення та оцінки даних цього перепису вчений обґрунтовує потребою встановлення демографічної ситуації, яка склалась на західноукраїнських землях внаслідок Першої світової війни та національно-демократичної революції [4, с. 95]. Також В. Садовський значну увагу у своїх працях приділяв міграційним процесам на території України, зокрема, вивчав розміщення українців поза Україною (точніше в СРСР поза межами тодішньої УРСР). Цій проблемі він присвятив статтю “Українці поза межами УРСР на основі перепису 1926 р.”.

Але чи не найважливішою для демогеографії є робота В. Садовського “Огляд літератури про українську демографію” (Варшава, 1931), де він детально аналізує найважливіші демографічні джерела, підкреслюючи тим самим значну наукову роботу, яка була проведена в українській демографії до перепису 1926 року. І хоч цей перепис містив багато недоліків, В. Садовський зазначав, що його дані багато разів передруковували в різного роду статистичних щорічниках і довідниках [4, с. 97]. Даних перепису 1897 року у своїх працях торкаються С. Рудницький, М. Кордуба, К. Воблий та інші вчені.

Ще один відомий український вчений В. Кубійович, якого вважають засновником власне географії населення в Україні, назвав демо- і етнографічні проблеми центральними в географічному українознавстві. Тому велику увагу вчений приділяв дослідженню розміщення населення, етнічного складу, міграцій, української діаспори, урбанізації та міських осередків. Ряд його публікацій стосуються аналізу демографічної ситуації у різних частинах українських земель і України загалом.

Саме у 30-х роках В. Кубійович багато уваги звертає на дослідження демографічних відносин в Україні загалом і в окремих її частинах. Зокрема, за його участю Варшавським економічним бюро було видано чотири томи “Українського статистичного річника”. Найповніше питання географії

населення представлені у книзі “Географія українських і сумежних земель” (1938 р.), серії карт “Населення” в “Атласі України і сумежних країв” (1937 р.), статтях “Енциклопедії Українознавства” (13 т.) та інших наукових виданнях. Значну увагу вчений приділяв дослідженню статеві-вікової структури України, починаючи з кінця ХІХ ст. Вже тоді В. Кубійович розумів, що невелика частка дітей є небезпекою для нації, яка може перетворитись “в народ старих”. Велику роль в своїх працях вчений відводив дослідженню міграційних процесів, особливо зовнішніх – еміграції та імміграції – та їх основних причин.

Отже, як бачимо, вагомий внесок у розвиток геодемографічних досліджень першої половини ХХ ст. зробили українські вчені-географи, історики, етнографи, економісти, демографи, зокрема, К. Воблий, М. Кордуба, Ю. Корчак-Чепурківський, В. Кубійович, М. Птуха, С. Рудницький, В. Садовський, А. Хоменко та ін. Саме вони заклали головні підходи до вивчення питань населення України та її регіонів.

Теоретико-методичні аспекти демографії та геодемографії другої половини ХХ ст. суттєво доповнили відомі зарубіжні демографи та економігеографи: Н. Басалаєва, М. Бедний, А. Боярський, Д. Валентей, А. Вишневський, А. Волков, А. Кваша, О. Лармін, Л. Макарова, А. Романюк, Е. Россет, Г. Смолинський, Б. Урланіс, А. Ягельський та ряд інших.

За останні 60 років в нашій країні відбулося становлення нового типу відтворення населення, в результаті якого суттєво змінився напрям геодемографічних процесів. І лише зі здобуттям Україною незалежності проблеми демографії почали відкрито обговорюватися й досліджуватися.

Головна проблема, ймовірно, криється у недостатньому аналізі та узагальненні реального стану й соціальної детермінації геодемографічних процесів в минулому. Для цього ще донедавна не вистачало фактичного матеріалу. Навіть опис демографічної ситуації здійснювався на основі загальних коефіцієнтів, які, як відомо, в значній мірі залежать від статево-вікової структури населення. Ще недостатньо вивчений взаємозв'язок геодемографічних процесів, а також їх співвідношення із соціальною і просторовою мобільністю, залежність від умов і побуту людей [1, с. 4].

Сучасні геодемографічні дослідження території України та її регіонів почали активно розвиватись лише у другій половині ХХ ст. завдяки працям І. Горленко, В. Джамана, А. Доценка, І. Дудника, Б. Заставецького, О. Заставецької, Ф. Заставного, Є. Качана, М. Ковтонюка, О. Коржа, Е. Лібанової, В. Нагірної, М. Петриги, С. Пирожкова, М. Прибиткової, Г. Старостенко, С. Стеценко, Д. Стеченка, В. Стешенко, Д. Ткача, О. Топчієва, М. Фащевського, О. Шаблія та ін., які свого часу досліджували й продовжують вивчати ті чи інші демографічні особливості населення.

Література: 1. Демографические процессы в СССР: Сб. науч. тр. / Отв. ред. А.Г. Волков. – М.: Наука, 1990. – 216 с. 2. Птуха М.В. Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 1971. – 411 с. 3. Шаблій О. Академік Степан Рудницький. – Львів-Мюнхен, 1993. – 224 с. 4. Шевчишин М. Демографічні дослідження у науковій спадщині професора Валентина Садовського // Історія української географії. – Вип. 15. – 2007. – с. 95-98.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Етнічні чинники у багатьох країнах та регіонах сьогодні мають значний вплив на перебіг процесів суспільного розвитку, оскільки в сучасному світі практично не існує етнічно однорідних держав. Розмаїття етнічного складу населення є результатом дії різноспрямованих чинників, зокрема, переміщення великих мас людей, які мали місце в усі періоди історії людства. Сучасна політична, економічна, соціальна ситуація в світі зумовлює активізацію процесів етнічного відродження та самовизначення, що поглиблює нестабільність, призводить до збільшення міграційних потоків, а це, в свою чергу, веде до зміни співвідношення етнічних груп населення в країнах відтоку та притоку мігрантів. [5]

Дослідження “етнічності” населення дозволяє виявити взаємозв’язок етнічних і соціально-економічних процесів, а також механізм зворотного впливу різних чинників на трансформацію етнічного складу населення.

Метою даної роботи є виявлення особливостей національного та етнолінгвістичного складу населення України.

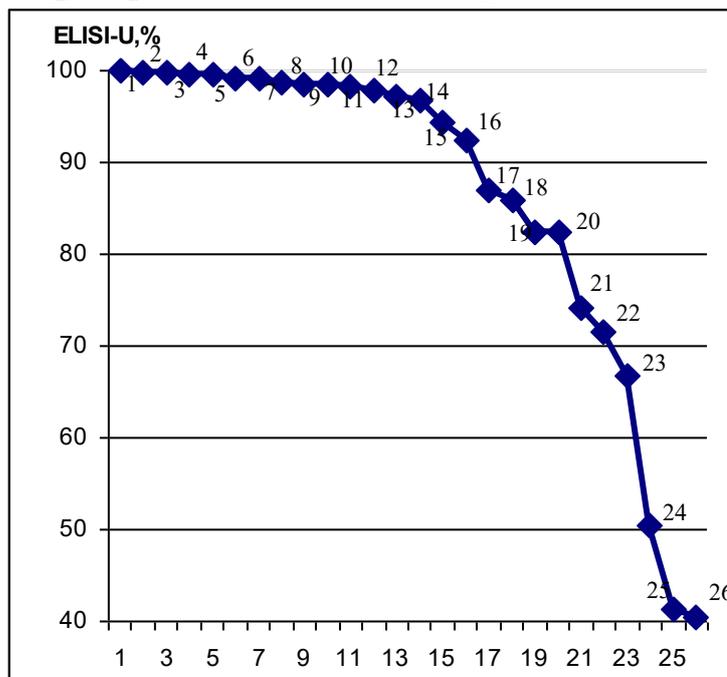
Склад населення України – поліетнічний: на її теренах живуть представники понад 130 національностей. Щодо найбільш численних національностей, які мешкають в Україні, то за переписом 2001 року бачимо таку картину: українці складають 78 % населення, росіяни - 17 %, білоруси – 0,6%, молдавани – 0,5%, кримські татари – 0,5%, болгары – 0,4%, угорці – 0,3%, румуни - 0,3%, поляки - 0,3%, євреї - 0,2%, вірмени - 0,2%, греки - 0,2%, татари – 0,2%, цигани - 0,1%, азербайджанці - 0,1%, грузини - 0,1%, німці - 0,1%, гагаузи - 0,1%, інші національності - 0,4%. [3, 4]

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року встановлено відсоток українців за регіонами України, які вважали рідною мовою українську. Це характеризує етнолінгвістичний індекс самоідентифікації українців, ELISI-U. Даний індекс являє собою кількісну характеристику національної самосвідомості головної нації держави. Аналогічний показник із індексом R (ELISI-R) був введений для російського населення України. Індекс ELISI-R розглядався у дослідженні як чуттєвий індикатор національного самопочуття росіян в Україні. [1]

Для відображення й аналізу етнолінгвістичних відмінностей регіонів України був використаний широко відомий в економіці графік Парето-розподілення. Графіком Парето називається впорядкування об’єктів у порядку зменшення будь-якого показника. Якщо графік демонструє чітко виражені розриви або зломи, є підстави говорити про групування території за відповідною ознакою. Якщо Парето-близкість (статистичний показник

території) відповідає їх географічній близькості, то ці підстави посилюються. [1]

Парето-графік для мовного індексу українців (рис. 1) має дві чітко виражені точки злому, що показує наявність трьох груп територій. У першій групі ELISI-U дуже високий – більше 95% українців вважають рідною мовою українську. У першій групі територій 14 областей. Вони близькі територіально, заповнюють майже суцільним масивом (винятком є м. Київ) Захід і Центр України. Населення у першій групі територій складає приблизно 19 млн. осіб. В середині цієї групи територій відмінності індексу незначні.

1. Тернопільська	6. Закарпатська	11. Черкаська	16. Сумська	21. Харківська
2. Івано-Франківська	7. Хмельницька	12. Житомирська	17. Херсонська	22. Одеська
3. Волинська	8. Вінницька	13. Полтавська	18. м. Київ	23. Запорізька
4. Львівська	9. Чернівецька	14. Кіровоградська	19. Дніпропетровська	24. Луганська
5. Рівненська	10. Київська	15. Чернігівська	20. Миколаївська	25. Донецька
				26. АРКрим

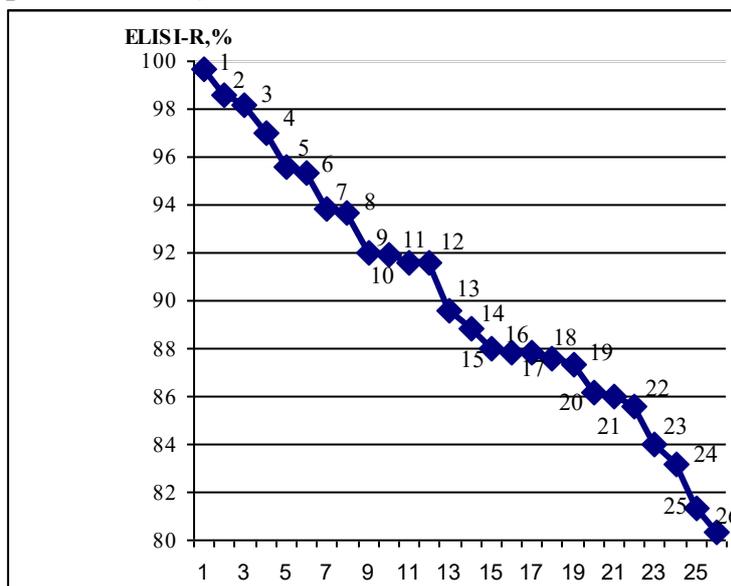
Рис. 1. Парето-графік для мовного індексу українців ELISI-U (побудовано автором за даними [4])

Після виходу із цієї зони нахил графіка Парето різко змінюється. Починається друга Парето-зона із значним нахилом графіку (індекс змінюється від 95 до 80 %). Це говорить про те, що території, які входять до цієї групи, неоднорідні. До даної групи входять 6 областей, які простягнулися із півночі на південь через центральну географічну зону України, в яких проживає приблизно 11 млн. осіб. Крім цих областей до другої групи входить м. Київ, хоча воно географічно занурене в оточуючу його з усіх боків територію першої групи.

Далі - група територій, де індекс ELISI-U є невисоким (40-75 %). Цій Парето-зоні відповідають 6 областей. Населення цієї групи становить біля 18 млн. осіб.

Графік Парето для ELISI-R, тобто етнолінгвістичного індексу самоідентифікації росіян в Україні (рис. 2) відрізняється від попереднього,

мовний індекс росіян змінюється у значно менших межах, чим відповідний індекс українців. Спостерігається різкий злом графіка між 12-ю та 13-ю по черзі областями, а також помітний злом із 22-ї області (Волинська), що відділяє 4 області з найгіршим мовним самопочуттям росіян (Хмельницька, Рівненська, Житомирська, Тернопільська).

1. АР Крим	6. Закарпатська	11. Закарпатська	16. Львівська	21. Івано-Франківська
2. Донецька	7. Дніпропетровська	12. Херсонська	17. Полтавська	22. Волинська
3. Луганська	8. Миколаївська	13. Сумська	18. Київська	23. Хмельницька
4. Одеська	9. м. Київ	14. Чернігівська	19. Кіровоградська	24. Рівненська
5. Харківська	10. Чернівецька	15. Черкаська	20. Вінницька	25. Житомирська
				26. Тернопільська

Рис. 2. Парето-графік для мовного індексу росіян ELISI-R (побудовано автором за даними [4])

Культурно-мовний аспект дуже важливий у низці складових національної тотожності. Державною, природно, має бути лише одна мова – українська. Але слід належно врахувати історичні особливості: в Україні існують дві впливові етнічні культури – українська і російська. В процесі політизації етнічного відродження проявляються етнокультурні відмінності, особливо мовні, росіян та українців, і різні групи політичної еліти активно використовують їх у своїй боротьбі. Ситуація ускладнюється тим, що „мовна карта” активно розігрується і як засіб „прив’язки” України до Росії та регіонального розколу українського суспільства (зокрема так зване порушення прав російськомовних громадян). Ігнорувати таку ситуацію небезпечно.

Слід зауважити, що в Україні створено всі умови для розвитку національної освіти та культури російськомовного населення. Загалом в Україні спілкуються українською мовою 44 – 47 % громадян, а решта – переважно російською. Найвищий рівень мовної асиміляції спостерігається, особливо в міському середовищі, на Луганщині, в Криму, на Півдні, в середньому Подніпров’ї. Мовна ситуація з часом має змінитися. Однак процес повернення українській етнічності гідного місця в суспільному житті не має бути механічною заміною російської ментальності українською. Так само, неефективна проста заміна уроків російської мови уроками української, ліквідація кафедр російської мови у вищих навчальних

зкладах тощо. Такі заходи не сприяють стабілізації стосунків двох найчисельніших етносів України.

Література: 1. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития. – К.: Лыбидь, 2002. – 256 с. 2. Дані соціологічного опитування з мовних проблем. – Київський центр політичних досліджень. – 2006. 3. Населення України: Демографічний щорічник. - К., 1999. – 372 с. 4. Офіційний сайт Держкомстату України <http://www.ukrcensus.gov.ua/>. 5. Украинцы: Этническая история. Антропология. Язык. Расселение. - М., 1998. - Кн. 1. – 325 с.

УДК 314: 911. 373 (477.53)

Федій О.А.

*Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В силу об'єктивних чинників, найголовнішими з яких є соціально-економічні, Полтавська область є проблемним регіоном у демографічному відношенні. Негативні демографічні процеси останніх десятиліть на Полтавщині ставлять під загрозу розвиток трудового, інтелектуального, споживчого потенціалів області, особливо критичною є ситуація в сільській місцевості. Вивчення сільського населення Полтавської області є важливим з погляду визначення перспективних напрямків розвитку сільських поселень, забезпечення високої цивілізаційної життєдіяльності мешканців сільської місцевості, раціональної організації управління в системі розселення.

За чисельністю населення Полтавська область, в якій проживає 1 540 500 осіб, займає 11 місце серед областей України. Незважаючи на тенденцію щодо зменшення частки сільського населення, його роль у виробничій та соціальній сферах суспільства залишається значною. В 1 826 сільських поселеннях Полтавщини проживає 614 300 осіб (39,9%), а в аграрному секторі економіки області, на який припадає 20,5% продукції, зайнято близько 18,0% економічно активного населення. Особливості природного відтворення населення в Полтавській області аналогічні загальнодержавним, але ситуація на рівні окремих сільських адміністративних районів та сільських поселень набула критичної ситуації. Визначальним для чисельності та складу населення є його природний рух, — результат спільної дії двох компонентів, — народжуваності та смертності. В області немає жодного району, в якому б відбувалися позитивні зрушення у відтворенні населення (Рис. 1). Демографічні показники Полтавської області гірші, ніж в середньому по Україні: темпи природного скорочення населення (– 9,3‰) та (– 6,4‰) відповідно, народжуваність 8,8‰ та 9,8‰, смертність 18,1‰ та 16,2‰. Природному скороченню сільського населення сприяла ще і міграція сільської молоді до міст, яка поступово призвела до постаріння населення, а значить — зменшення кількості

народжених. У 2006 році 65,2% домогосподарств у сільській місцевості не мали дітей, хоча у порівнянні з 2000 роком їх кількість зменшилася (71,1%) [2; 3]. З 1990 року Полтавська область втратила 146,6 тис осіб, а з 2000 року — 74,9 тис сільського населення.

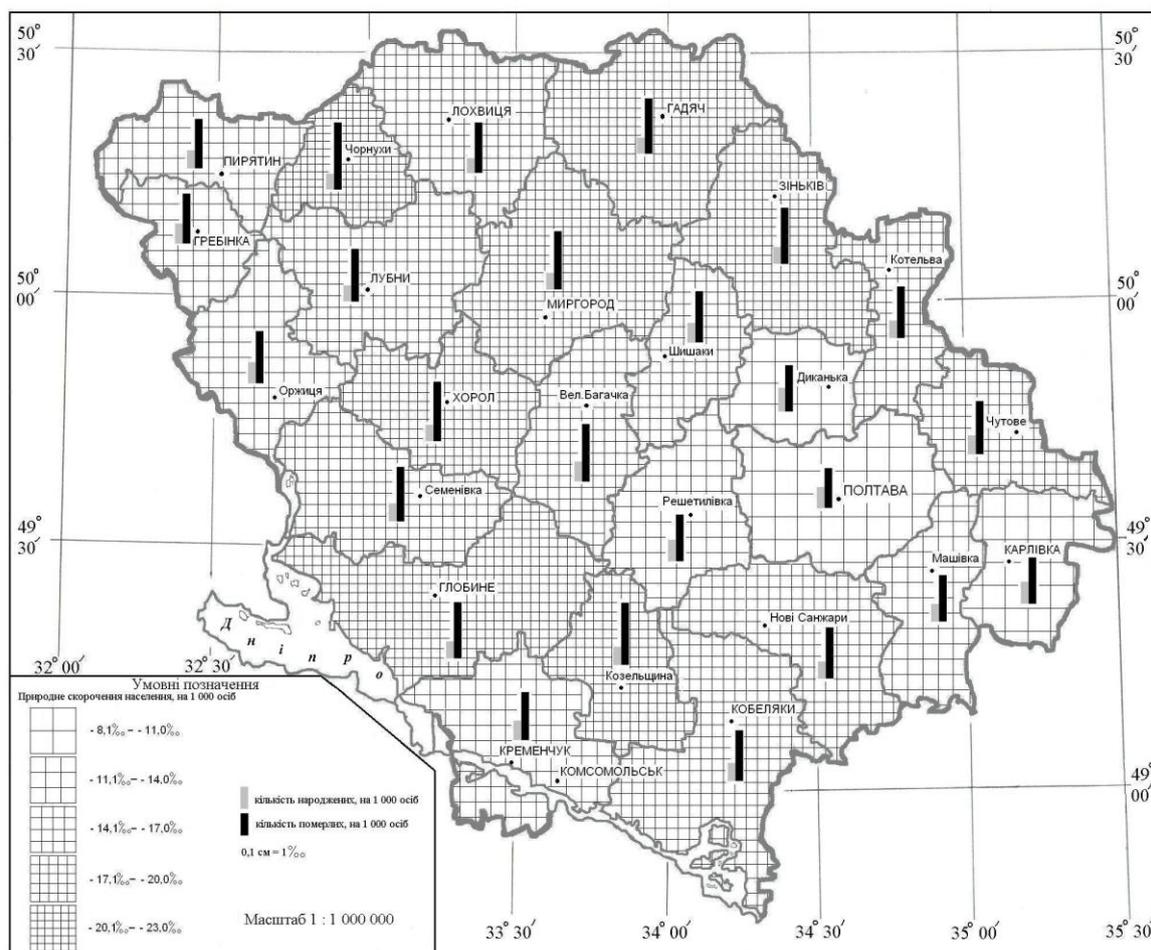

Рис. 1. Природне скорочення сільського населення Полтавщини

На загальний стан демографічної ситуації суттєвий вплив має смертність дітей віком до одного року. Цей показник є одним з головних показників соціально-економічного розвитку держави. У сільських поселеннях Полтавщини зберігаються досить низький рівень смертності немовлят із тенденціями до його зменшення. В період з 1990 по 2007 роки цей показник знизився з 12,3‰ до 8,1‰, але в декількох районах він вищий за середні по області: Великобагачанському (12,9‰), Зінківському (11,1‰), Карлівському (14,0‰), Кобеляцькому (15,0‰), Миргородському (14,2‰), Оржицькому (17,2), Полтавському (14,5‰), Решетилівському (19,4‰), Шишацькому (20,7‰).

Статеві-вікова структура сільського населення області сформувалася під впливом багатьох історичних і соціально-економічних змін у суспільстві протягом останніх десятиліть. Депопуляційний процес призводить до негативних змін у віковому складі населення — його старіння. Негативні тенденції вікової структури сільського населення спрямовані на зростання частки осіб старших вікових груп. За період 1990-2007 роки частка осіб пенсійного віку у селах майже не змінилася (з 30,9% до 31,0%) (Табл. 1), але залишається високою і перевищує середньоукраїнський показник, який

становить 28,3% [2; 3]. Якщо враховувати, що критична межа процесу “старіння” населення становить 8%, то на Полтавщині сільського населення перебуває у глибокій демографічній старості.

Таблиця 1. Статеві-вікова структура населення Полтавської області

	Всього населення, %	У сільській місцевості, %	Всього населення, %	У сільській місцевості, %	Всього населення, %	У сільській місцевості, %
	1989		2001		2007	
0-15 років	21,0	18,8	17,3	17,8	14,6	16,5
16-59 років	56,3	50,3	58,5	51,7	59,0	53,5
старше 60 років	22,7	30,9	24,2	30,5	26,4	31,0

Скорочення частки дітей у сільській місцевості (з 18,8% до 16,5%) менші за показники по області в цілому (з 21,0% до 14,6%). Лише в 34,8% домогосподарств були діти віком до 18 років, з них: до 3 років — 5,7%, до 7 років — 12,6%, до 14 років — 25,5%. Із зменшенням осіб працездатного віку зростає його демографічне навантаження. У 2001 році, в розрахунку на 1 000 осіб працездатного віку, демографічне навантаження становило 788 осіб, в тому числі в сільській місцевості — 1037, хоча цей показник змінився у позитивну сторону. На початок 1990 року він становив 874‰ та 1 144‰. Кризова демографічна ситуація, зумовлена несприятливою віковою структурою населення, особливо сформувалася у дрібних та малих селах Полтавщини. Область входить у трійку областей (разом з Сумською та Чернігівською), в яких є найбільша кількість поселень де не було народжених. Продовж 10 років у 433 сільських поселеннях (23,7%) вікова структура не забезпечувала простого відтворення населення [1; 2]. У 637 сільських поселеннях області частка осіб пенсійного віку становить 50-100%. Найбільше таких поселень у Гадяцькому (39 поселень), Зіньківському (58), Кобеляцькому (39), Козельщенському (58), Полтавському (45), Хорольському (40), Шишацькому (36) районах.

Протягом останніх 17 років статеві структура населення майже не зазнала змін: на початок 2007 року в області проживало 54,3% жінок та 45,7% чоловіків. Але кількість чоловіків на 1 000 жінок зросла з 710 до 831, при чому у віці до 50 років чоловіки становлять більшість населення. Перевищення частки жінок над часткою чоловіків відбувається за рахунок старших вікових груп, що пов’язано із фізіологічними особливостями організму, історичними та економічними факторами. Для аналізу демографічної ситуації в області важлива характеристика статевої структури, насамперед частка жінок у працездатному та дітородному віці. У молодшій та активній дітородних вікових групах (15-29 років) не набагато, але переважають особи чоловічої статі [3].

Різко погіршилася ситуація щодо сімейної структури сільського населення в області. Протягом останніх років кількість зареєстрованих шлюбів зменшилася з 7,3‰ до 4,7‰, а розлучень — зросла з 2,0‰ до 2,7‰. Хоча в сільській місцевості кількість розлучень у 2002 році майже у 2,5 рази менше, ніж у містах: 1 819 та 4 541 відповідно. 29,4% дітей у сільській місцевості народжується жінками, які не перебували у шлюбі, наслідком чого виникає

надзвичайно серйозна проблема — втрата багатодітності української родини. Число багатодітних сімей зменшилося майже у чотири рази. На початок 2007 року в селах області одну та дві дитини мали 48,7% та 48,0% сімей відповідно, і лише 3,3% — більше трьох дітей (у 2000 році таких сімей було 13,0%) [3].

Важливим показником якості життя населення є тривалість життя. За 17 років на Полтавщині вона знизилася з 71 до 69 років, при чому зміни відбулися за рахунок чоловіків. Тривалість життя чоловіків знизилася з 66 до 63 років, а жінок — залишилася на рівні 75 років.

Отже, аналіз демографічної ситуації дозволяє констатувати, що депопуляція матиме досить тяжкі наслідки у довгостроковому періоді. Скорочення населення Полтавщини охоплює всі сільські поселення, особливо тривожним є факт переходу середніх та великих сіл до категорії занепадаючих. Економічне становище держави, невизначена політика в аграрній сфері загострюють та ускладнюють демографічну ситуацію у сільській місцевості. Визнання селянства як важливої складової продуктивних сил суспільства, сприяння збереженню та модернізації існуючої мережі сільських населених пунктів є невід'ємним елементом суспільно-географічних досліджень на Полтавщині, комплексних програм регіону.

Література: 1. Адміністративно-територіальний поділ та чисельність населення Полтавської обл. станом на 1 січня 2005 року. Статистичний збірник.— Полтава, 2005. — 51 с. 2. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Стат. зб. / Держ. комітет статистики України. — К.: Держкомстат України, 2006. — 208 с. 3. Статистичний щорічник Полтавської області за 2006 рік. — Полтава, 2007. — 415 с.

УДК 911.3

Сегіда К.Ю.

Керівник – д.геогр.н., проф. Немець Л.М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНОГО ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Демографічна ситуація будь-якого регіону є результатом і відображенням його соціально-економічної ситуації з одного боку, впливовим чинником суспільного розвитку – з іншого. Зрозуміло, що внутрішня соціально-демографічна ситуація, режим відтворення населення, кількісний та якісний його склад можуть стимулювати або гальмувати соціально-економічний розвиток, відповідно впливаючи на реалізацію економічних та соціальних перетворень. Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується поступовим постійним зменшенням чисельності населення, що є проявом демографічної кризи. Динаміка цього показника акумулює у собі наслідки багатьох соціальних потрясінь минулого, що неодноразово порушували еволюційний перебіг демографічних процесів та зумовлювали значні втрати людності в Україні. Відтворення населення є запорукою його існування та обумовлюється показниками механічного та

природного рухів, визначається показниками народжуваності, смертності та природного приросту.

Демографічна криза, яка торкнулася усіх регіонів України в цілому та Харківського регіону зокрема, викликана насамперед соціально-економічними, екологічними, суспільно-політичними чинниками. Проте простежується територіальна диференціація показників природного приросту населення серед регіонів України: виділяються три регіони з природним приростом, проте в інших регіонах спостерігається природне скорочення різної інтенсивності (рис. 1). Показник природного скорочення Харківської області є більшим за середньо український (- 6,4 та - 5,3 відповідно), проте місце Харківщини серед регіонів України можна віднести до групи, показники якої є близькими до середньо українського, дещо перевищуючи його (рис. 1). Розподіл показника природного приросту населення серед регіонів України підкреслює проблеми відтворення населення природним шляхом у розвинених урбанізованих регіонах, зокрема підвищує необхідність дослідження ситуації в регіонах, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і особливостей демографічної ситуації в цілому і природному відтворенню населення зокрема.

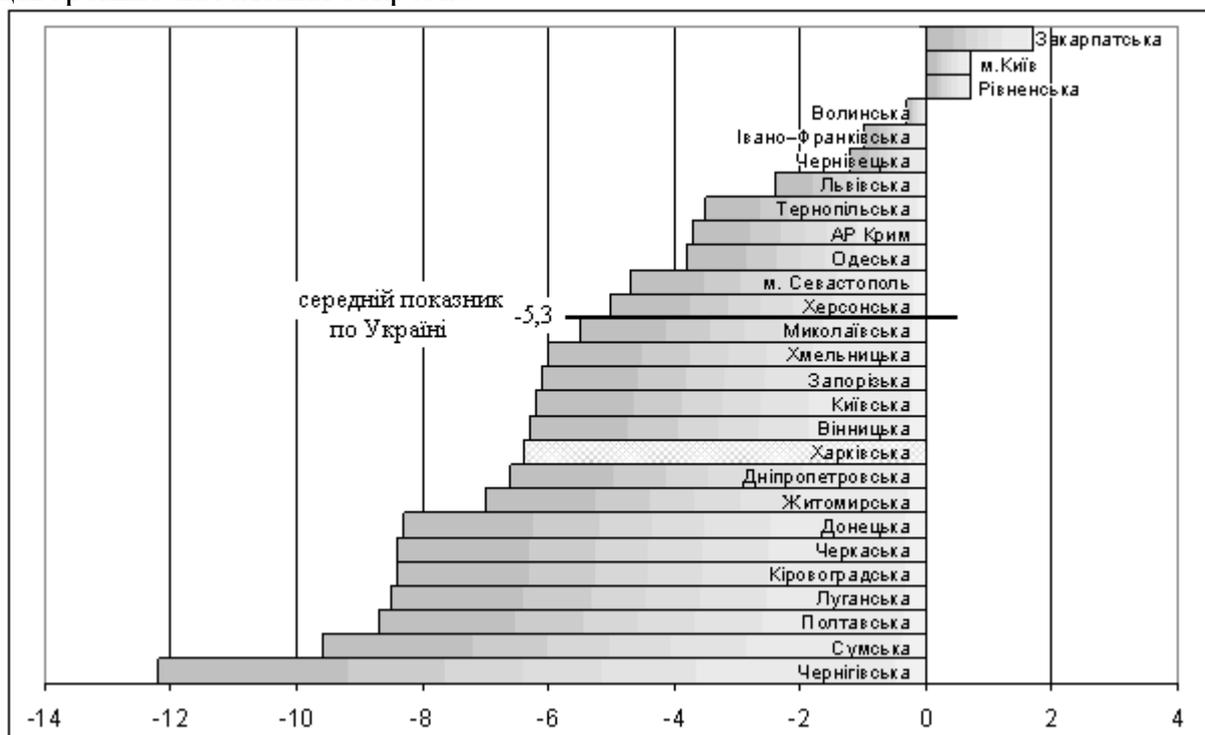

Рис. 1. Місце Харківської області за показником природного приросту населення серед регіонів України на початок 2008 року (побудовано автором за даними [2])

Харківський регіон, як і Україна загалом, знаходиться в стані зменшення показника природного приросту, на що впливають показники народжуваності і смертності. Динаміка цих показників (рис. 2) відображає перебіг історико-політичних подій та соціально-економічні перетворення в державі. Починаючи із 2001 року відбувається поступове збільшення показника народжуваності: у 2007 році він перевищує аналогічний показник 2000 року (7,1 та 9,8 відповідно), це в першу чергу пояснюється особливостями статево-вікової структури населення (перехід до

репродуктивної групи чисельної когорти населення, які народилися у 1980-1985 рр.), а також поступової стабілізацією економіки регіону і держави в цілому, диференційованим наданням матеріальної допомоги при народженні дітей тощо. Яскравим відображенням дії економічного чинника на показники народжуваності є зменшення останнього у 2008 році в період розвитку світової економічної кризи.

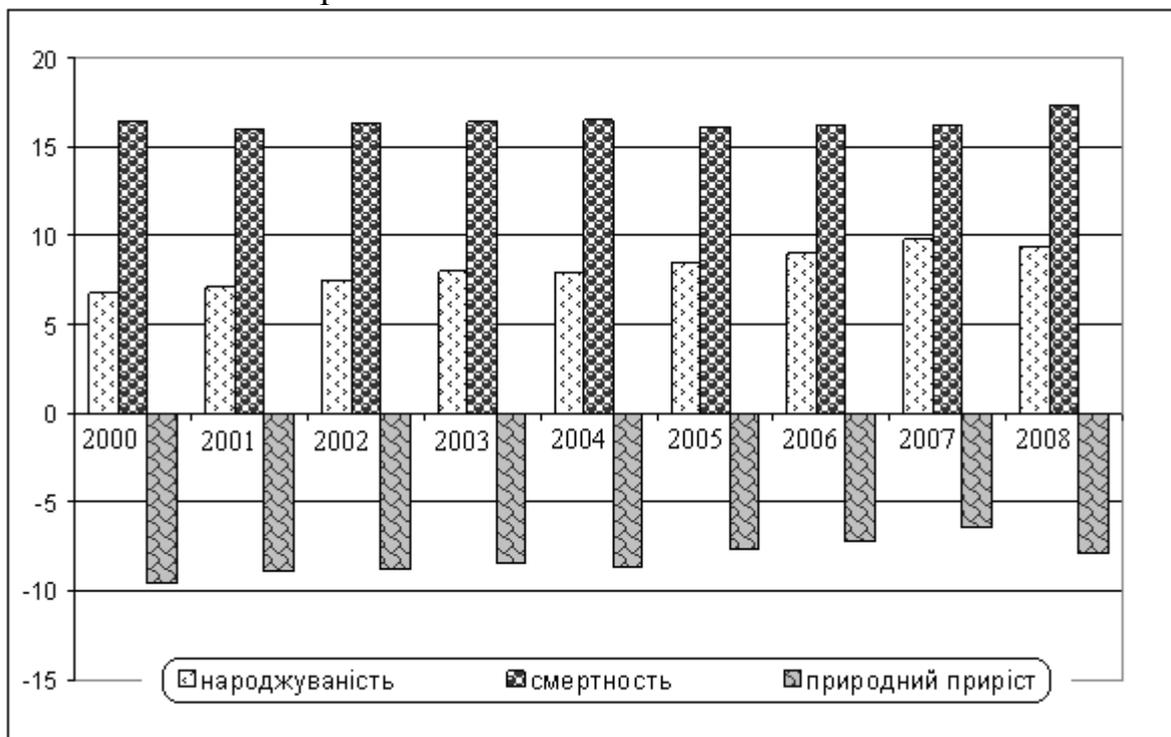

Рис. 2. Динаміка показників природного руху населення Харківської області за 2000-2008 рр. (побудовано автором за даними [3])

Показники смертності населення в Харківській області характеризуються стабільністю, коливаються в межах 16 – 16,5, у 2008 р. вони збільшились до 17,3. Це пояснюється рядом причин, але основною є особливості статево-вікової структури зокрема, переважання осіб похилого віку. В цілому, в наведений період за умови стабільності показника смертності, природне скорочення коливається в залежності від зміни показника народжуваності, тобто відбувається зменшення скорочення в 2000-2007 рр., і збільшення у 2008 році.

На рівень народжуваності несприятливо впливають ряд соціально-економічних факторів, серед яких нестабільний стан соціально-економічного розвитку країни в цілому, нестабільні заробітки громадян, низький рівень життя, зростаючий рівень емансипації тощо. Від'ємний природний приріст населення підкріплюється високими показниками смертності в області, які є результатом зниження якості та рівня життя населення, несприятливих умов навколишнього середовища, низького рівня охорони здоров'я і через це зростанням рівня захворюваності населення, а також наявністю значного числа людей пенсійного віку. Існують певні територіальні відмінності в показниках природного приросту населення Харківської області (рис. 3), що з одного боку є відображенням соціально-економічних проблем, особливо в сільській місцевості, з іншого боку – формують їх. За показниками природного

скорочення населення можна виділити п'ять груп районів (рис. 3): від найбільш сприятливих до районів з кризовою ситуацією.

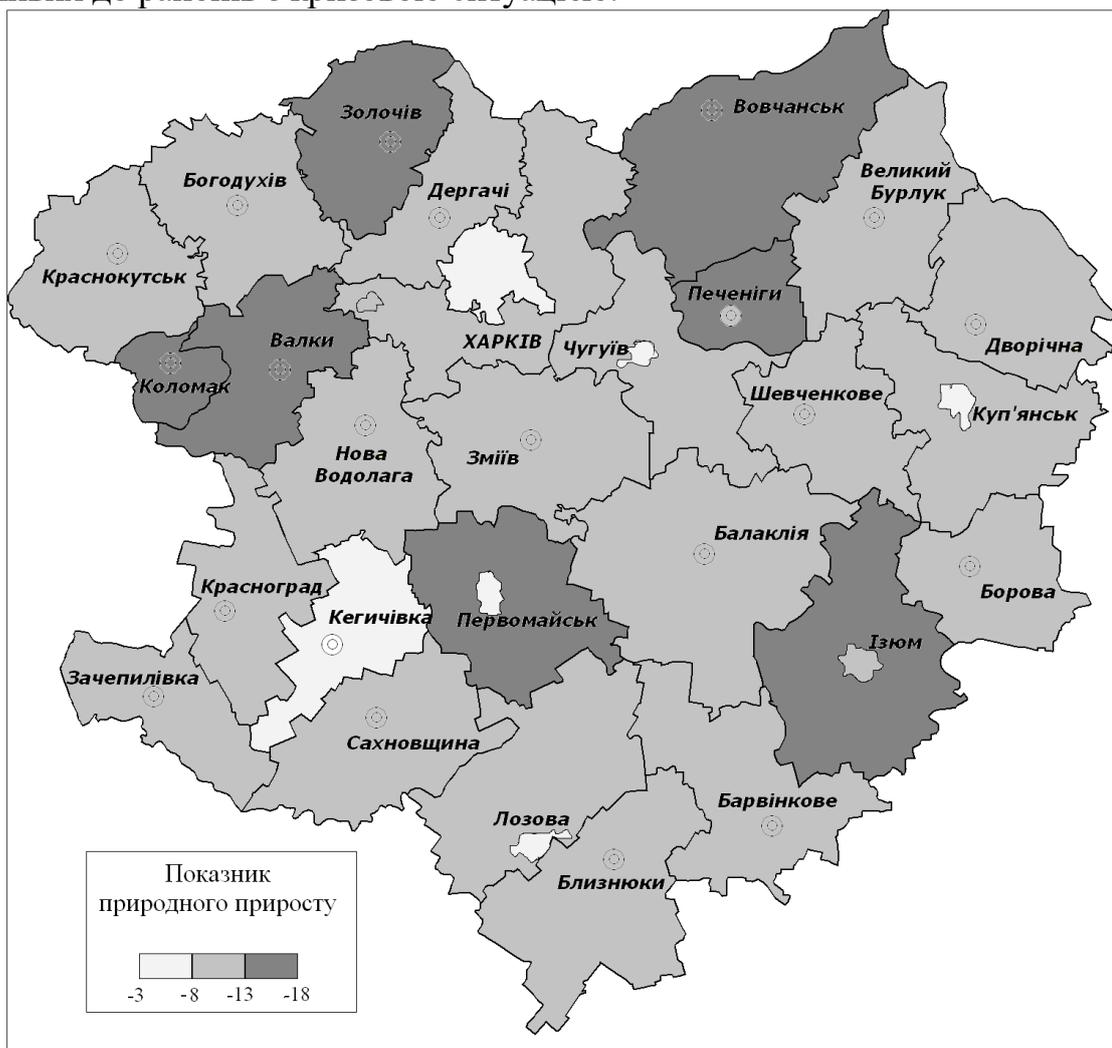

Рис. 3. Природного скорочення населення у районах Харківської області на початок 2008 року (побудовано автором за даними [1])

До першої групи, в якій показники природного скорочення населення є найменшими увійшли: м. Харків, міські ради Чугуївська, Первомайська, Лозівська – це найбільш розвинені у регіоні. Група районів із середніми показниками знаходить «у серці» області, що свідчить про досить високий рівень розвитку господарства, пропорційність статево-вікової структури тощо. Периферійна група районів з найскладнішою ситуацією у відношенні до природного приросту населення: Коломацький, Краснокутський, Валківський, Богодухівський, Вовчанський, а також райони з досить розвиненими міськрадами: Первомайський, Куп'янський, Ізюмський, які мають значні диспропорції статевої структури (переважання осіб похилого віку, еміграція населення репродуктивного віку у міськради, розвинені міста чи за кордон), разом з тим, мають менш розвинене господарство, соціальне обслуговування та економічне становище в цілому.

Таким чином, природним шляхом на Харківщині відбувається неухильний процес скорочення населення, тому, існує потреба в проведенні більш досконалої регіональної політики щодо стабілізації соціально-

економічного розвитку регіону, покращенню добробуту населення, забезпечення оптимального медичного обслуговування, працевлаштування тощо. Позитивним зрушенням може сприяти системний підхід до управління адміністративними територіями регіону. Проблема природного відтворення населення гостро стоїть перед українським суспільством в цілому, а Харківщина не є виключенням, що й потребує подальших досліджень.

Література: 1. Харківська область у 2007 році /статистичний щорічник/ Головне управління статистики у Харківській області/ за ред. М.Л. Чмихала. - Харків. - 2008. – 588 с. 2. <http://www.ukrstat.gov.ua>- офіційний сайт Державного комітету статистики України 3 <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua> - офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області.

УДК 314.9 (476 = 161.2)

Предыбайло С.Д.

Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ В СОСТАВЕ НАСЕЛЕНИЯ ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

Гомельская область, как и другие регионы Беларуси, является многонациональной. Большинство ее жителей представлены коренным населением республики – белорусами, которые составляют 82,4 % от общей численности населения области. Также в регионе проживают русские, украинцы, поляки, евреи, татары и литовцы. Жители украинской национальности по своей доле численности находятся на третьем месте после белорусов и русских. Это неудивительно, поскольку Гомельская область граничит с Украиной. Зная удельный вес той или иной национальности в составе населения области и ее общереспубликанский показатель, можно рассчитать так называемый коэффициент превышения. Его определяли как отношение показателя для данной национальности в регионе к соответствующему показателю в республике. Если коэффициент превышения больше 1, то удельный вес национальности в области выше, чем в целом по Беларуси, если ниже 1 – наоборот.

В Гомельской области коэффициент превышения для украинцев по данным переписи 1999 г. (в дальнейшем будут использоваться результаты только этой переписи) составил 1,364, то есть долевая численность жителей украинской национальности в области выше среднего уровня по республике на 36 %. Бóльшее значение коэффициента отмечается только в Брестской области (1,583). В остальных регионах Беларуси удельный вес украинцев ниже, чем в республике в целом.

Необходимо определить, существуют ли различия между национальностями в распределении населения по возрастам (возрастная структура). Для этого население отдельных национальностей группировали по десятилетним возрастным интервалам: 0–9, 10–19 и так до возраста 69 лет. Население старше

70 лет рассматривали как отдельную возрастную группу (группа старше 70 лет). Исходя из численностей населения в каждой возрастной группе, находили относительный или долевого показатель численности – число лиц, приходящихся на 1000 человек данной национальности. Фактически определялась доля населения данной национальности, входящего в выбранный возрастной интервал. Переход к долевого показателю численности позволяет корректно сопоставлять между собой население разных национальностей, входящее в одну возрастную группу. Следует, однако, учитывать, что если общая численность населения данной национальности невелика (например, в составе жителей Гомельской области евреи, татары, литовцы), то, группируя его в отдельные возрастные группы, мы приходим к ненадежной статистике, то есть к большим погрешностям.

На рисунке 1 представлены возрастные зависимости вышеназванного долевого показателя численности для трех национальностей, имеющих наибольший удельный вес в составе населения Гомельщины – белорусы, русские, украинцы. Как видно, характер зависимости для белорусов (рисунок 1, кривая 1) полностью повторяет возрастную структуру для всего населения. На зависимости наблюдаются такие же демографические волны с минимумами, приходящимися на возрастные интервалы 50–59, 20–29 и 0–9 лет. Такое положение понятно, так как белорусы, являясь основной национальностью, представляют собой и большинство населения области. Для русских и украинцев характер аналогичной зависимости отличается (рисунок 1, кривые 2, 3). На ней фактически отсутствует максимум, разделяющий два минимума в возрастных интервалах 0–9 и 20–29 лет, а также слабоинтенсивный максимум, следующий после минимума в области 50–59 лет.

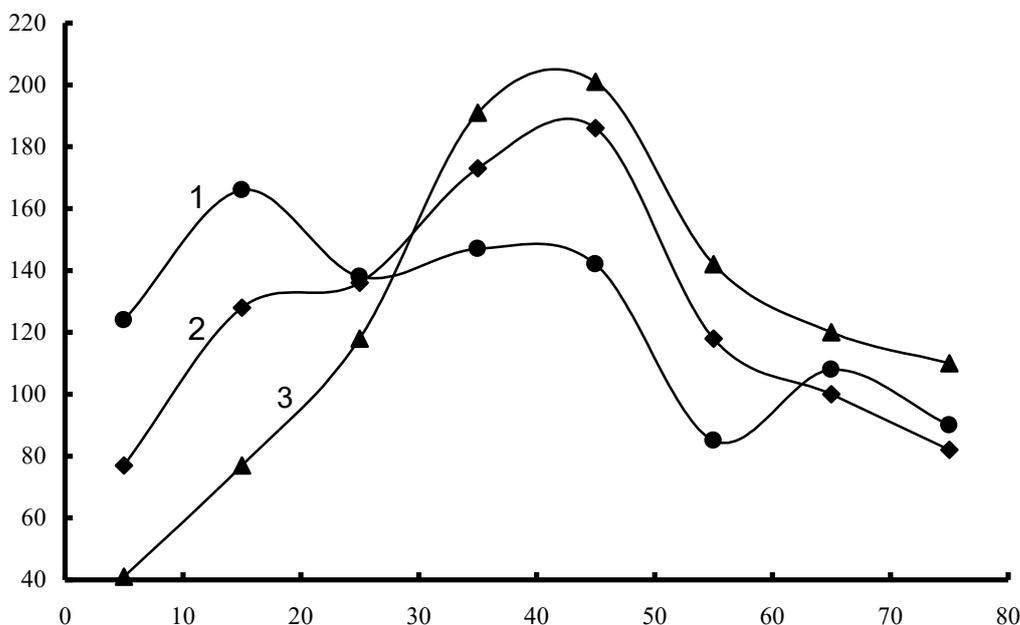

Рисунок 1 – Возрастная зависимость долевого численности (%) белорусов (1), русских (2) и украинцев (3), проживающих на территории Гомельской области (перепись 1999 года)

С уменьшением возраста поколений долевая численность этих национальностей, начиная с возрастного интервала 30–39 лет, только снижается. По этой причине в младшем возрастном интервале 0–9 лет доля украинцев и русских значительно ниже, чем у белорусов. Поскольку общая численность отдельной национальности нормирована на 1000 ‰, то снижение доли населения в младших возрастах автоматически приводит к ее увеличению для поколений старшего возраста. Это и наблюдается для украинцев и русских (рисунок 1, кривые 2, 3). Таким образом, изменения структуры в области младших возрастов позволяют прогнозировать снижение во времени доли неосновных национальностей в общем составе населения региона.

Аномально низкая долевая численность населения в младшей возрастной группе (0–9 лет) характерна для всех национальностей области, кроме белорусов. Объясняется это в основном тем, что рождающиеся дети чаще становятся белорусами, то есть представляют основную национальность республики. Дело в том, что национальные меньшинства в Беларуси, как правило, не проживают компактно и в браке довольно часто сочетаются представители разных национальностей. В смешанных браках с участием представителя основной – белорусской – национальности дети, как правило, и унаследуют эту национальность.

В результате происходит постепенная «перекачка» отдельных некоренных национальностей в единую национальность – белорус. Последние две переписи убедительно подтверждают то, что идет последовательное увеличение доли белорусов в составе населения республики за счет соответствующего снижения доли других национальностей.

Так, с 1989 по 1999 годы процент белорусов в общей численности населения Гомельской области увеличился с 80,2 до 84,2. Одновременно произошло снижение доли других национальностей: русских с 12,6 до 11,0%, украинцев с 4,1 до 3,3%, поляков с 0,3 до 0,2% и евреев с 1,9 до 0,4%. Также подтверждением такого «вымывания» неосновных национальностей являются данные по экономическим группам (население, находящееся в трудоспособном возрасте, население младше и отдельно старше трудоспособного возраста). Так, удельный вес украинцев младше трудоспособного возраста в Гомельской области составил 8,9 ‰, в то время как у белорусов соответствующая долевая численность была в 2,5 раза выше – 23 ‰.

Таким образом, некоторые демографические характеристики в среде украинцев, проживающих в Гомельской области, отличаются от характеристик основной национальности республики. Возрастная структура украинцев по сравнению с белорусами представляет более старое население. Постепенно происходит снижение доли украинской национальности в общей численности населения области за счет приобретения рожденными в смешанных браках детьми белорусского гражданства.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Харківська область – одна з найщільніше заселених областей України. Її густота населення становить 90 осіб на км². На 1 січня 2008 року в області нараховувалось 27 районів, 17 міст, у т.ч. 7 міст обласного значення, 61 селище міського типу та 1682 сільські населені пункти [2].

Територіальна організація розселення знаходиться під впливом значної кількості чинників, серед яких провідну роль можуть грати, як політичні, адміністративні і природні, так і економічні і соціальні. Основними чинниками розселення, в тому числі його інтенсивності і напрямів, є соціально-економічні (розвиток та розміщення продуктивних сил тощо), природні та демографічні. Природні фактори позначаються на процесі розселення внаслідок територіальних відмінностей природного середовища (поверхні, клімату, гідрографічної мережі, корисних копалин, якості земельних ресурсів та ін.). Територіальні особливості розселення, крім того, залежать від інтенсивності та напрямів постійних та маятникових переміщень населення.

Розселення, як відомо, оцінюється регіональними відмінностями в густоті населення, співвідношенням чисельності міських і сільських жителів, інтенсивності зміни кількості жителів сільських і міських населених пунктів тощо. В свою чергу, просторові зрушення в порайонній організації виробництва та інших видах трудової діяльності мають прямий вплив на форми й територіальні особливості розселення людей, в значній мірі зумовлюють інтенсивність і напрям постійних і маятникових міграцій, призводять до зміни в питомій вазі міських і сільських жителів. Форми розселення – поняття історичне, протягом історичного розвитку людства вони змінюються, що теж пояснюється соціальними умовами життєдіяльності. Умови життєдіяльності виступають основою соціалізації людини, вони розрізняються в різних населених пунктах (місто, село), людина самостійно вибирає відповідні для себе, більш сприятливі, на її погляд і потреби, умови. Проаналізуємо розміщення населення Харківської області (рис. 1).

З картограми видно, що густо заселені райони, центрами яких є міста обласного підпорядкування (Чугуївський, Куп'янський Лозівський райони). Міста «перетягують» на себе сільське населення. Райони навколо м. Харкова також мають досить високу густоту населення (Харківський, Дергачівський). Найменш заселені північний схід, південь та південний захід. Це Великобурлуцький, Дворічанський, Борівський, Барвінківський, Близнюківський, Сахновщинський та Зачепилівський райони. Це пов'язано багатьма факторами: по-перше, це склалося історично. Ці райони мають рідку річкову мережу, що не сприяло їх заселенню. По-друге, ці райони мають не

дуже вигідне транспортно-географічне положення, через них не проходять головні автомагістралі та залізничні шляхи.

Заселення території Харківського регіону відбувалося уздовж водних артерій таких як Сіверський Донець, Уди, Лопань, Харків, Мжа. Райони по території яких протікають ці річки густіше заселені. Харківська область – одна з найбільш «міських» в Україні. Частка міського населення в загальній чисельності населення складає 79 %. Проте сучасна економічна ситуація позначилася на темпах зростання міського населення, його чисельність знизилася на 2 % за період з 1995 по 2006 р.

В основі формування міжрайонних аспектів урбанізації області лежать особливості промислового виробництва, що є важливим чинником динаміки господарської ємкості території.

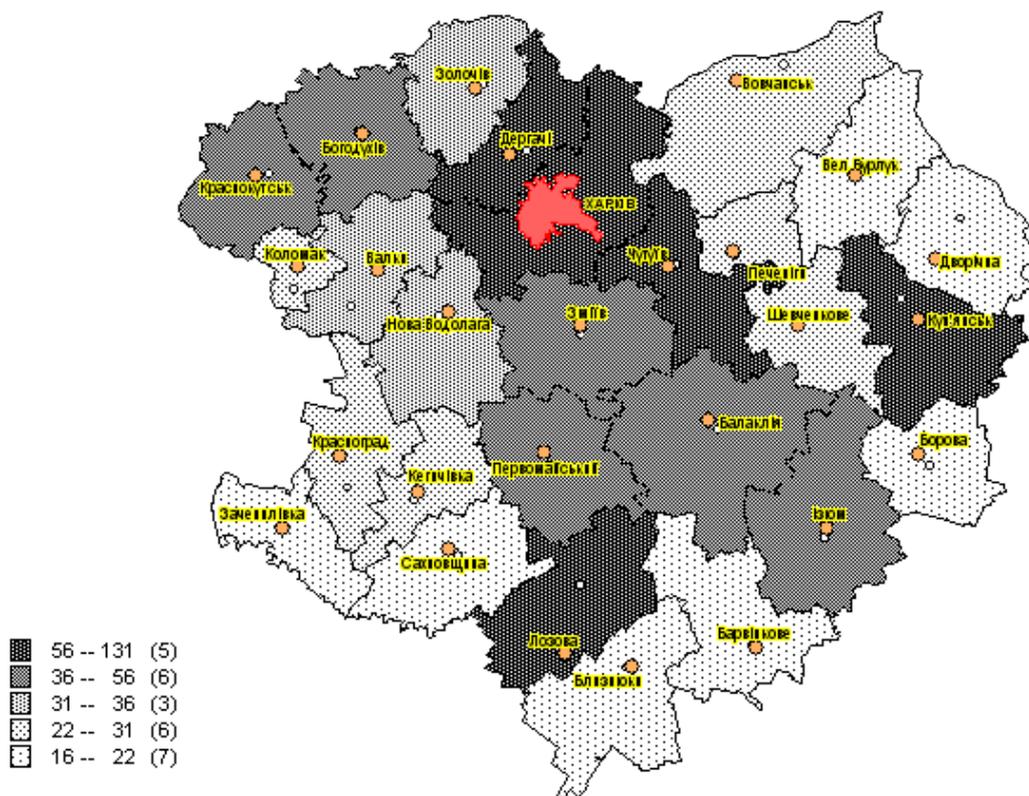

Рис. 1. Густина населення по районах Харківської області у 2007 р., осіб на км² (складено автором за [2])

Опорним каркасом розселення в області є 14 малих міст, 2 середніх і 62 селища міського типу. Середня відстань між селищами міського типу 20,2 км. Середня відстань між містами 43 км. Вона значно менша в межах Харківської агломерації. У 11 районах області міст немає. Кількість міських поселень по районах коливається від 1 до 14. Причому основна їх частина доводиться на прилеглі до Харкова райони. У периферійних районах області як правило, знаходяться 1-2 міські поселення. Картину розселення, що склалася, визначає вплив обласного центру, який утворює свого роду «зону тяжіння» до нього населення (щодня на роботу до Харкова приїжджають близько 100 тис. жителів населених пунктів, що входять у Харківську агломерацію) [1].

Отже, формування сучасної поселенської мережі на території Харківської області відбувалося під впливом природних факторів (на початкових етапах заселення), а також соціально-економічних чинників, зокрема розміщення виробництва та зростання Харкова як регіонального адміністративного, промислового, транспортного, наукового центру.

Література: 1. Голіков А.П., Сидоренко О.Л. Харківська область: Навчальний посібник. – Харків: «Бізнес Інформ», 1997. – 288 с. 2. Харківська область у 2007 році (статистичний щорічник).

УДК 314.18

Козин В.

*Руководитель – к.геогр.н., доц. Чугунова Н.В.
Белгородский государственный университет*

ТРУДОВЫЕ МИГРАЦИИ В ТРУДОВОМ ПОТЕНЦИАЛЕ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Одним из важнейших условий развития стран являются трудовой потенциал и как неотъемлемая его часть - трудовые миграции населения. Рост численности населения, разница в социально-экономическом развитии между развитыми и развивающимися странами, приводят к миграции населения. Современный мир немыслим без разделения труда и мировыми глобализационными процессами, и трудно представить его без нарастающей значимости трудовых миграций в формировании трудовых ресурсов большинства развитых стран мира. Трудовые миграции, становятся неотъемлемой частью естественных движений людей, вызывая различные положительные и негативные последствия

Для Белгородской области, как и в страны характерен отрицательный естественный прирост, но сокращения численности населения не происходит из-за притока вынужденных переселенцев и мигрантов из северных и восточных районов России на постоянное место жительства. Изменение возрастной структуры населения приводит к росту естественной убыли трудоспособного населения. В области сложилась ситуация, когда наряду с безработицей есть вакантные рабочие места. Но работодатели в погоне за максимальной прибылью предпочитают нанимать трудовых иммигрантов, занижая им заработную плату.

Целью нашего исследования являлось изучение и прогнозирование развития трудовых миграций в Белгородской области.

Трудовой потенциал области. Белгородская область обладает значительным количеством экономически активного населения – 735,3 тыс. человек. Количество экономически активного населения выросло с 1995 г. по 2007 годы на 70,9 тыс. человек и это связано как с положительным сальдо миграций, так и вступлением в трудоспособный возраст многочисленных когорт родившихся в 80-х гг. XX столетия [1].

Бесспорным плюсом для развития экономики области мы считаем наличие в составе ЭАН высокого удельного веса инновационно-активного населения – населения в возрасте 16-39 лет, являющегося наиболее мобильным, образованным и предприимчивым. В настоящее время в Белгородской области оно составляет 561,6 тыс. человек или 37% от всего населения. Наш прогноз численности инновационно-активного населения на 2024 год даже без учета смертности населения, без миграционного притока показал, что она уменьшится и составит 68% от современного уровня. А это означает, что в будущем область ждут значительные социально-экономические проблемы, поскольку инновационно-активное население является двигателем прогресса и развития экономики, науки.

Анализ возрастной структуры населения на 2008 года отразил малочисленность групп дотрудоспособного возраста [1]. Это говорит о том, что на смену поколению, находящемуся сейчас в трудоспособном возрасте придет поколение, более чем в два раза меньшее. В такой ситуации остро встанет задача обеспеченности предприятий трудовыми ресурсами и единственной возможностью станет привлечение рабочей силы извне, поэтому надо уже сегодня налаживать механизмы привлечения трудовых мигрантов [4].

Трудовая миграция, безусловно, влияет на многие аспекты жизни населения Российской Федерации. Использование иностранной рабочей силы одна из характерных черт занятости в современной российской экономике.

Трудовые иммигранты оказываются в России двумя путями. Первый - это оформление иностранной рабочей силы российскими предприятиями. Второй - нелегальная трудовая миграция. Трудовая иммиграция в Белгородскую область не имела пока масштабного характера и в отдельные годы достигала 12 тыс. человек, что составляло лишь около 2% от численности экономически активного населения. В 2007 году по сравнению с 2003 годом увеличились размеры привлечения иностранной рабочей силы для работы на предприятиях области. В течение 2007 года на работу в Белгородской области при посредничестве миграционных служб было привлечено 7,1 тыс. иностранных граждан. Из 73% привлеченных работников 66,4% трудились на основе трудового договора с работодателями и 6,4% на основе гражданско-правового договора на выполнение работ или оказание услуг.

Иностранная рабочая сила привлекалась на территории области более чем из 27 стран мира, в том числе из 9 стран Содружества Независимых Государств. Из стран - участниц СНГ трудились 6,9 тыс. человек, или 97,5% иностранной рабочей силы, из Украины - 61,5%, Узбекистана 16,1%. Большинство мигрантов - гастарбайтеры: для работы на предприятиях строительства (60,8), сельского хозяйства (19%), обрабатывающих производств (10,1%), на транспорте и связи (4,0 %) [2].

Трудовые мигранты - преимущественно мужчины (80,9%), в основном молодого и среднего возраста: доля лиц в возрасте до 30 лет составляет 24,2 % от общей численности иностранных работников, 40-49 лет – 36,5% [2].

Таким образом, внешняя трудовая миграция до 2009 года была хотя и небольшой по величине, но неотъемлемой составляющей белгородского рынка труда.

Но уже с осени 2008 года ситуация на рынке труда Белгородской области кардинально изменилась: по данным Белгородстата, растет число работающих в режиме неполной рабочей недели, в вынужденных административных отпусках без сохранения заработной платы находятся только в г. Белгороде 12,3 тыс. работников списочного состава [5].

Нужны ли будут трудовые иммигранты Белгородской области в ближайшие годы? Трудно ответить однозначно, но нам представляется необоснованным их привлечение. Нужно использовать собственные ресурсы, гарантируя им достойную оплату на «грязной», непрестижной работе. Пока еще с уверенностью нельзя сказать, как долго продлится кризис, сколько собственных трудовых ресурсов останутся еще без источников средств к существованию. Заметим лишь, что стержень экономики области составляет черная металлургия, находящаяся сейчас в глубоком кризисе. Известно, что российская металлургия является трудоемкой отраслью в сравнении с аналогичными предприятиями других стран и на производство 1 млн. т. стали используется в 7-16 раз больше рабочей силы. Это значит, что когда на предприятиях черной металлургии произведут модернизацию оборудования, 9 из 10 работников могут остаться не у дел [3].

В перспективе – 2024 году, возможно, необходимость в трудовых иммигрантах возникнет, но окончательный вывод о масштабной трудовой иммиграции можно будет делать после завершения кризиса.

Литература: 1. Белгородская область в цифрах в 2007 году. Краткий статистический сборник. Белгородский областной комитет государственной статистики. – Белгород, 2008. – 320 с. 2. Миграционные процессы в Белгородской области за 2007 год. Территориальный орган федеральной службы государственной статистики по Белгородской области (Белгородстат). – Белгород, 2008. – 32 с. 3. Павлов А. Лифт на вершину общества // Аргументы недели. - № 11. – 2009. 4. Соболева И. Недоиспользование трудового потенциала страны: путь в направлении обратном // Человек и Труд. – № 6. – 2003. 5. ЭКСПРЕСС-ИНФОРМАЦИЯ Движение численности работников в 2008 году (по крупным и средним организациям города Белгорода) // БЕЛГОРОДСТАТ. - 12 февраля 2009 года. - № 04-21.

УДК 911:337.7(477)

Альтгайм Л.Б.

Керівник - д.геогр.н., проф. Заставецька О.В.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПРИРОДНИЙ РУХ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЕМОГРАФІЧНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ

Фінансова нестабільність, загальний спад виробництва, несприятлива екологічна ситуація впродовж останніх років призводять до зменшення народжуваності, підвищення смертності, відтоку робочої сили в інші країни, а в

кінцевому результату і до значного зменшення кількості населення в сільській місцевості Хмельницької області. Зрештою така ситуація спостерігається і у всіх областях України. А тому аналіз даної проблеми і визначення шляхів розв'язання є дуже актуальними на сьогоднішній день.

Питаннями демографічної ситуації у сільській місцевості, розселенням, особливостями природного та механічного руху населення, його статевовіковою структурою, основними чинниками і факторами, що визначають регіональні особливості сільського населення займалися ряд вчених-географів. Серед них слід відзначити таких, як: Доценко А.І., Джаман В.О., Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Заставний Ф.Д., Ковтонюк М.О., Корж, О.В., Петрига М.О., Пістун М.Д., Пітюренко Ю.І., Шаблій О.І. та багато інших.

Економічна криза призвела до процесів старіння і депопуляції населення, в результаті чого склалася тенденція до зменшення людності сільських поселень, виникнення загрози зникнення найменших за людністю сіл. Тому актуальними є на сьогоднішній день виявлення причин такого становища і знаходження шляхів вирішення даної проблеми. А для цього потрібно знати реальну картину стану, яку можна з'ясувати за результатами першого Всеукраїнського перепису населення, що відбувся у грудні 2001 року, порівнявши його з переписом 1989 року.

В області триває процес скорочення населення, який розпочався в середині 70-х років минулого століття (таблиця 1.). А, що стосується показників сільського населення, то процес скорочення його кількості почався ще у довоєнні часи і продовжується до тепер.

Таблиця 1. Кількість наявного населення в сільській місцевості Хмельницької області (на початок року)

Населення	1959 ¹	1970 ¹	1979 ¹	1989 ¹	2001 ¹	2002	2003	2004	2005
Кількість населення, тис. осіб									
Всього	1605,6	1615,4	1558,4	1527,1	1430,8	1429,1	1414,9	1401,2	1388
сільське	1300,7	1183,7	998,5	804,1	701,2	699,8	688,5	676,6	663,8
у відсотках до всього населення									
сільське	81	73	64	53	49	49	49	48	48

¹ Дані про населення 1959-2001 рр. наведені за переписами населення.

За п'ять років (з 2001 по 2005 рр.) намітилась позитивна тенденція у скороченні чисельності сільського населення Хмельниччини – вона стала менш стрімкою, населення скоротилось на 37,4 тис. осіб, тоді як за період між двома останніми переписами (1989 і 2001 рр.) цей показник становив 102,9 тис. осіб. Головним фактором зменшення чисельності населення є його природне скорочення, яке в 2000 році становило 10,2 тис. осіб. В останні роки дещо стабілізувався рівень смертності, проте в сільській місцевості він значно вищий, ніж в міських поселеннях (22,1 проти 9,8 в розрахунку на 1000 осіб). Чинники, які впливають на природний рух населення, діють не безпосередньо, а через умови життя окремих людей та окремих сімей, значною мірою – через їх свідому волю. Внаслідок цього розмежування впливу економіки та інших

чинників часто буває умовним.

Велике значення має розмір доходу, а в широкому аспекті – рівень добробуту в цілому. Чинником, що впливає на рух населення, є і житлові умови. З рівнем добробуту тісно пов'язана зайнятість населення. На демографічні явища впливає не лише зайнятість конкретної особи, але і загальний її рівень, особливо – зайнятість жінок.

Природний рух характеризується коефіцієнтами народжуваності і смертності – відношенням відповідно кількості народжених (живих) і кількості померлих протягом календарного року до середньорічної кількості наявного населення та природного приросту – різницею між кількістю народжених живих і кількістю померлих. Показники народжуваності, смертності і природного приросту населення у сільській місцевості Хмельницької області подано у таблиці 2.

Таблиця 2. Народжуваність, смертність і природний приріст населення в сільській місцевості Хмельницької області (осіб)

Населення	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість народжених, всього	22224	19610	16382	12359	12005	12072	12251	12647
у сільській місцевості	9850	8206	7790	6143	5807	5795	5485	5422
Кількість померлих, всього	20745	20553	23592	22591	23095	23068	23441	23060
у сільській місцевості	15371	14545	15973	15027	14999	15282	15443	15189
Природний приріст (скорочення) населення, всього	1479	-943	-7203	-10232	-11090	-10996	-11190	-10413
у сільській місцевості	-5521	-6339	-8183	-8884	-9192	-9487	-9958	-9767

Збільшення смертності в області є наслідком погіршення стану здоров'я людей, що зумовлено нераціональним харчуванням, низьким рівнем охорони здоров'я у сільській місцевості. Показники смертності збільшились серед всіх вікових груп населення і від усіляких хвороб, передусім захворювань серцево-судинної системи і новоутворень, від нещасних випадків і травм. Відповідно коефіцієнти народжуваності, смертності і природного приросту сільського населення Хмельницької області будуть такими, як показані в таблиці 3.

Таблиця 3. Коефіцієнти народжуваності, смертності і природного приросту населення в сільській місцевості Хмельницької області
(на 1000 наявного населення)

Населення	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість народжених, всього	14,5	12,9	10,8	8,5	8,4	8,5	8,7	9,1
у сільській місцевості	11,3	10,5	10,6	8,7	8,3	8,3	8,0	8,1
Кількість померлих, всього	13,5	13,5	15,6	15,6	16,1	16,2	16,6	16,5
у сільській місцевості	17,7	18,6	21,7	21,2	21,3	22,0	22,6	22,7
Природний приріст населення, всього	1,0	-0,6	-4,8	-7,1	-7,7	-7,7	-7,9	-7,4
у сільській місцевості	-6,4	-8,1	-11,1	-12,5	-13,0	-13,7	-14,6	-14,6

Показники природного руху населення мають в межах Хмельницької області значні територіальні відмінності. Вони зумовлені певними особливостями в обсягах міграційних відтоків населення, різними темпами його “старіння” у різних частинах області, умовами життя, рівнем охорони здоров’я та ін.

На фоні несприятливої загалом демографічної ситуації дещо вищими показниками народжуваності і природного приросту виділяються північні райони (рисунк 1). Гірші демографічні показники у центральній частині області зумовлені значними обсягами відтоку сільських жителів у міста, передусім у м. Хмельницький, що спостерігалися у останні десятиліття минулого століття.

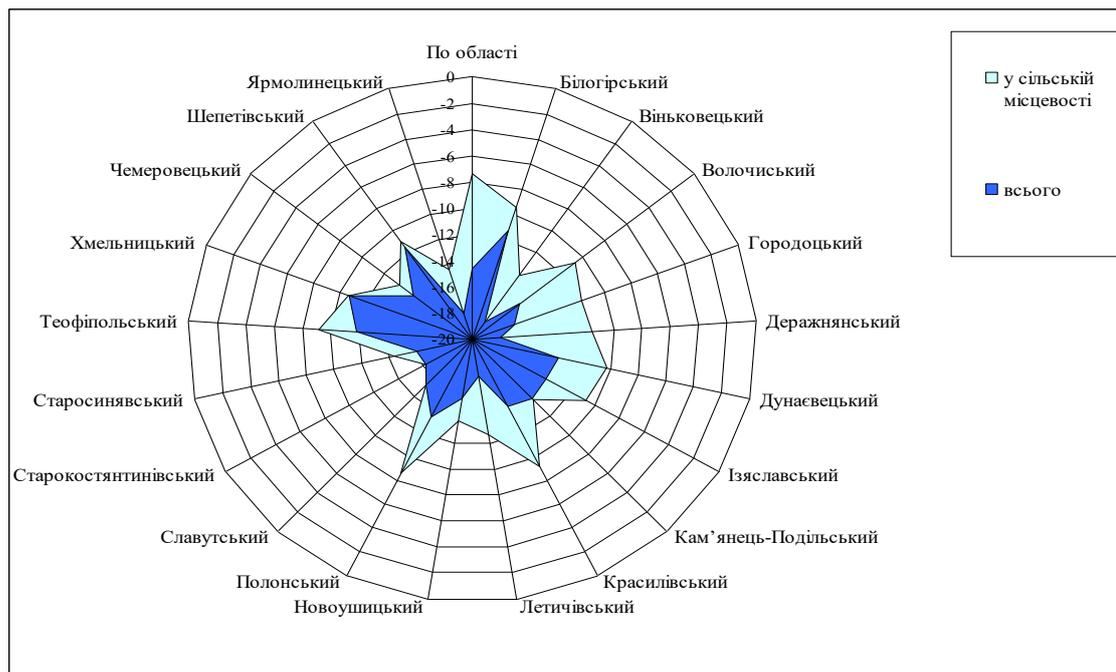

Рис. 1. Коефіцієнти природного приросту населення у районах Хмельницької області в 2004 році

Хмельницька область, як і Україна, належить до територій із I типом відтворення населення, який характеризується низькими показниками народжуваності та смертності і незначним природним приростом населення.

Важливою проблемою демогеографії є суттєве зниження рівня життя населення. Це сталося внаслідок дії таких чинників: збільшення захворюваності, збільшення дитячої смертності, зниження зайнятості та зростання безробіття, зменшення коштів на соціальне забезпечення населення, низьку забезпеченість житлом, складну екологічну ситуацію, зростання злочинності.

Література: 1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с. 2. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи. - К.: Наукова думка, 1994. – 195 с. 3. Заставецька О.В. Демографічна ситуація в районах області. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження. – Тернопіль, 1997. – с. 131-135. 4. Заставний Ф.Д. Населення України. – Львів: МП «Край», Товариство української мови ім. Тараса Шевченка «Просвіта», 1993. – 224 с.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідження вікової структури населення є однією з найважливіших ланок при вивченні питань виходу з демографічної кризи та подолання її наслідків. Вікова структура населення - це розподіл людей, що утворюють населення, за віком, характеризує співвідношення вікових груп. Дані про вікову структуру населення широко використовуються в плануванні та управлінні економікою і соціальною сферою, а також для складання балансів трудових ресурсів та визначення демографічного навантаження, для прогнозування виробництва й споживання різноманітних товарів та послуг, розміщення дитячих садків, шкіл та інших закладів середньої освіти, закладів охорони здоров'я, закладів культури. Виходячи із особливостей вікової структури населення регіону, можна робити достатньо обґрунтовані припущення про майбутні тенденції народжуваності і смертності, інших демографічних процесів, відтворювання населення в цілому [2].

Мета нашої роботи полягає в виявленні територіальних особливостей вікової структури населення Херсонської області за показниками вікової структури окремих адміністративно-територіальних одиниць.

В процесі дослідження вирішувалися наступні завдання:

- 1) проведення типології адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області методом вроцлавської таксономії;
- 2) проведення суспільно-географічного районування;
- 3) аналіз результатів проведеного дослідження та виявлення територіальних особливостей в структурі населення регіону.

Виконуючи дослідження статево-вікової структури Херсонщини ми користувалися математичним (методом вроцлавської таксономії) і статистичним, порівняльним та картографічним методами.

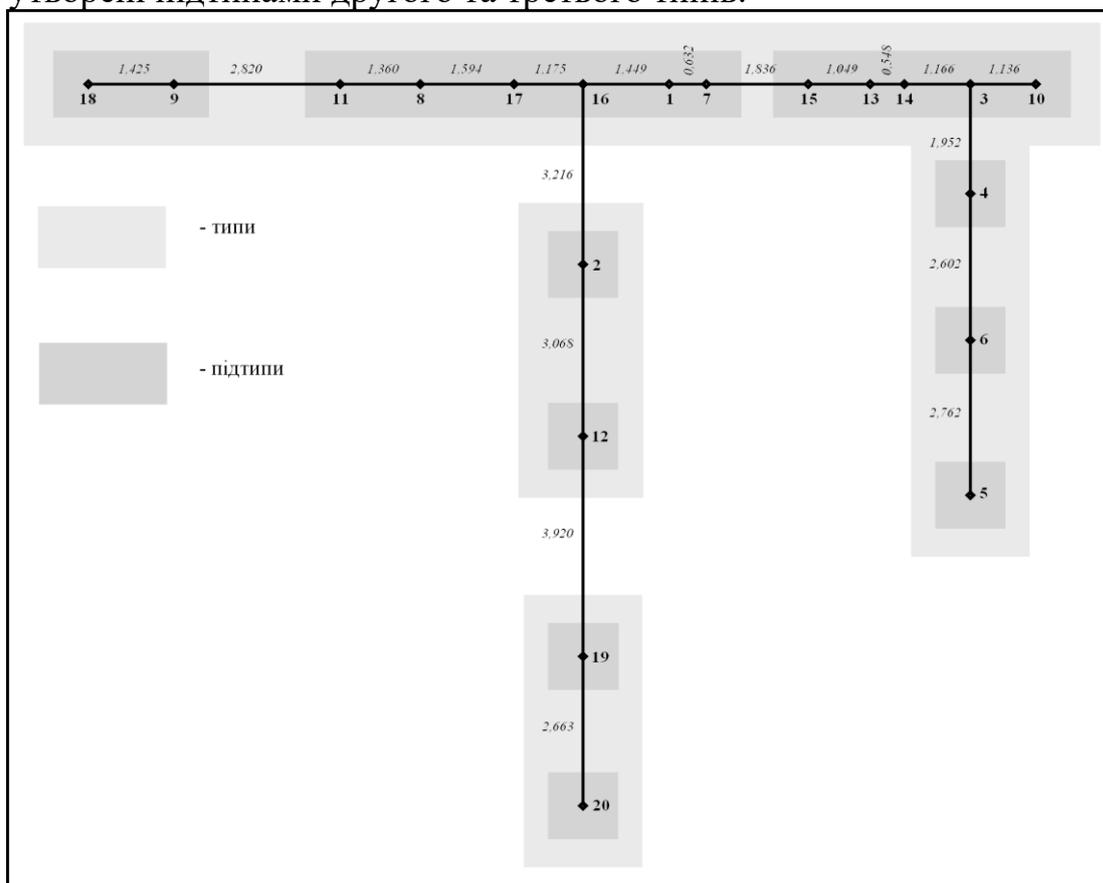
Вроцлавська таксономія полягає у тому, що за матрицею таксономічних відстаней будується граф-дерево, вершинами якого є об'єкти групування. Довжина ребер пропорційна найкоротшим відстаням між об'єктами. Сукупність вершин графа, відстані між якими менші від певної заданої величини, утворюють класифікаційну групу відповідних об'єктів [3]. Такими об'єктами в нашому дослідженні були адміністративно-територіальні одиниці Херсонщини.

Використання методу вроцлавської таксономії дозволило провести типологію адміністративно-територіальних одиниць Херсонщини за показниками їх статевої і вікової структур та виділити окремі їх типи і підтипи. Дослідження проводилося на основі даних Головного управління статистики в Херсонській області [1] за такими індикаторами, як співвідношення часток населення молодше працездатного (до 16 років), працездатного (від 16 до 59 років для чоловіків та від 16 до 54 років для жінок) та старше працездатного

(від 59 років для чоловіків та від 54 років для жінок) віку у 2004-2008 роках включно.

Провівши розрахунки за вихідними даними, ми отримали матрицю таксономічних відстаней між адміністративно-територіальними одиницями за всіма обраними показниками, на основі якої було побудовано граф Вроцлавський дендрит, представлений на рисунку 1. На ребра вроцлавського дендриту було нанесено таксономічні відстані між адміністративно-територіальними одиницями, що дозволило здійснити поділ останніх на типи і підтипи. За результатами типізації проведено районування, результати якого нанесено на картосхему, представлену на рисунку 2.

Аналізуючи отриману картосхему, можна виділити два центральних ядра, утворені містами обласного підпорядкування та концентричні кільця навколо них, утворені підтипами другого та третього типів.

Райони: 1. Бериславський, 2. Білозерський, 3. В. Лепетиський, 4. В. Олександрійський, 5. Верхньорогачицький, 6. Високопільський, 7. Генічеський, 8. Голопристанський, 9. Горностаївський, 10. Іванівський, 11. Каланчацький, 12. Каховський, 13. Нижньосірогозький, 14. Нововоронцовський, 15. Новотроїцький, 16. Скадовський, 17. Цюрупинський, 18. Чаплинський; міста обласного підпорядкування: 19. Нова Каховка, 20. Херсон.

Рис. 1. Вроцлавський дендрит адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області за ознаками вікової структури населення

Перший тип формують міста Херсон та Нова Каховка. Вони мають найнижчі в області частки населення молодше працездатного віку та найбільші – працездатного віку, чим значно відрізняються від усіх районів. Але обласний

центр за даними показниками відрізняється сильніше, тому тип розділений на два підтипи. Даний тип має найменше демографічне навантаження.

Білозерський та Каховський райони прилягають до центральних ядер та утворюють перше кільце навколо нього. Ці райони відрізняються досить високими частками населення працездатного віку та найнижчими в області частками найстаршої когорти населення. Близьке розташування районів та їх центрів до центрального ядра і визначає таку вікову структуру.

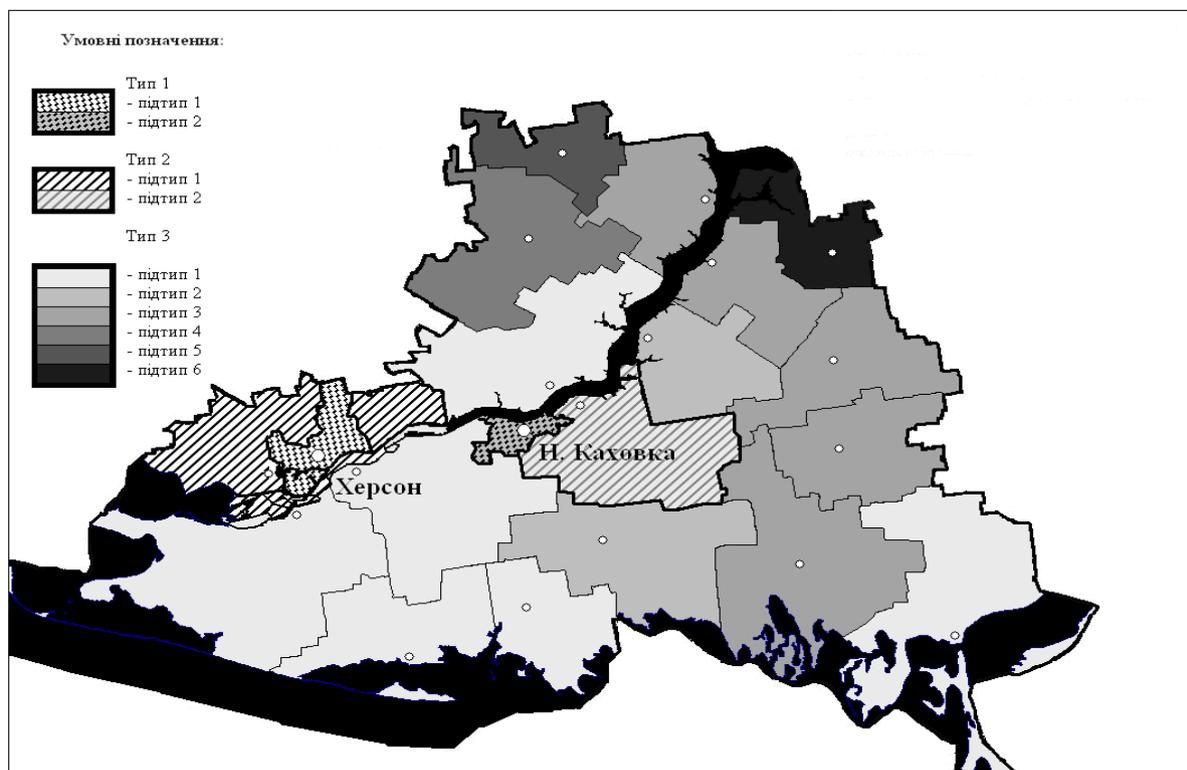

Рис. 2. Районування Херсонської області за віковою структурою населення у 2004-2008 роках

Перший підтип третього типу утворює наступне кільце. Він має найнижчі, після першого типу, частки молодшої, найвищі у типі частки середньої та середні у типі частки старшої вікової когорти. За виключенням Каланчацького району, у всіх інших районів підтипу центрами є міста, що безумовно позначилося на віковій структурі населення даної території. Наступне кільце представлене Чаплинський та Горностаївським районами. Даний підтип характеризується найбільшою молодшою віковою групою, причому кожного року вона в обох районах зменшується на кілька десятків відсотка, але в усі роки райони за цим показником відрізняються всього на 0,1-0,3%. Також тут порівняно мала частка середньої та старшої вікової когорти. Наступне кільце представлене Чаплинським, Іванівським, Нижньосірогозьким, Великолепетиським та Нововоронцовським районами, які дугою оточують попередні кільця. Райони характеризуються середньою для типу величиною частки молодшої вікової групи, низькою – середньої та високою – старшої. Наступні підтипи розташовані на периферії, характеризуються найбільшим демографічним навантаженням внаслідок найнижчої чисельності середньої

вікової групи та найвищої – старшої. Ці райони характеризуються тривалим значним механічним відтоком населення.

Загалом проведена типізація дає уявлення про те, як змінюється демографічне навантаження в Херсонській області від центру до периферії, що говорить про значний вплив міст на протікання демографічних процесів та формування вікової структури населення.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити наступні висновки. Існують значні територіальні відмінності у віковій структурі населення Херсонщини, що проявляються у збільшенні демографічного навантаження у напрямку від центру, що чітко виділяється за даним показником, до периферії. Поруч з загальнообласними територіальними відмінностями існують окремі території, вікова структура яких є дуже схожою, що дозволяє групувати їх в типи та підтипи за даним показником. Значну роль у формуванні вікової структури населення відіграють міста, зокрема чим більше місто, тим більший відбиток воно накладає, впливаючи і на сусідні території, а також транспортна доступність до міст. Виявлення та вивчення всіх факторів, що впливають на територіальні особливості вікової структури населення, потребує подальших суспільно-географічних досліджень.

Література: 1. Статистичний щорічник головного управління статистики в Херсонській області, 2004-2008 роки. 2. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с. 3. Шаблій О.І. Математичні методи в економічній географії. - Львів: Вища школа, 1984. – 135 с.

УДК 911.373 (470325)

Деловая Е.В.

*Руководитель – к.геогр.н., доц. Чугунова Н.В.
Белгородский государственный университет*

ОЦЕНКА ТРАНСФОРМАЦИИ СЕЛЬСКОГО РАССЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Проблемы сельского расселения – предмет острых дискуссий и беспокойства, занимаются ими актуально и перспективно. С одинаковым интересом, неослабевающим и тревожным, они обсуждаются наукой и публицистикой, проектировщиками и работниками управления, самим населением, «большой литературой».

Наибольшую озабоченность вызывают такие проблемы сельской местности, как старение населения, сокращение продолжительности жизни сельского населения, рост заболеваемости (в том числе и профессиональной), преждевременной смертности (в результате алкоголизма и т.д.) Сокращение численности населения до критического уровня ведет к снижению занятости, что обуславливает, в конечном счете, снижение ВВП, и далее – падение уровня и качества жизни, ухудшение внутреннего кадрового потенциала. Трудовой

потенциал жителей остается нереализованным в полной мере, что связано с недостаточным вниманием к развитию сети предоставления социальных услуг на сельских территориях [3].

Правительство России предпринимает определенные шаги по преодолению возникших проблем, в числе которых национальный проект в области сельского хозяйства. Но ликвидация коллективных хозяйств, ориентация национального проекта «Развитие АПК» на малые формы хозяйствования не способна решить проблемы села, сокращения уровня безработицы и, соответственно, роста занятости населения. Это ставит совершенно новую проблему – выживания сельского населения и сохранения населенных пунктов [5. С. 113]

Мировой финансово-экономический кризис приводит к дальнейшему росту числа «мертвых» деревень даже в хорошо освоенных экономических зонах, разорению села, ведущему к измельчению сети поселений в аграрных районах, концентрации населения в пригородных зонах. Результаты длительной трансформации сельского расселения Белгородской области мы попытаемся рассмотреть в данной работе. С 1959 по 2008 годы численность сельского населения сократилась с 986,4 тыс. человек до 507,3 тыс. человек, т.е. до 51,4%. [1] Самая высокая убыль сельского населения отмечалась с 1970 по 1979 гг. - на 199,3 тыс. человек: жители сел уезжали учиться, искать интересную работу не только в города своей области, но и за ее пределы. Отток молодежи вызывал деформацию возрастной структуры населения, что отражалось на естественном воспроизводстве населения.

Интенсивная миграция сельского населения приводила к измельчению сети населенных пунктов, а часто – к полному их исчезновению. С 1979 г. по 2008 годы число сельских населенных пунктов упало с 1703 до 1573, т.е. практически на одну четверть, а средняя людность с 369 до 323 человек (на 12%). Сокращение числа сельских населенных пунктов произошло в основном за счет ликвидации, объединения и присоединения мелких населенных пунктов к крупным, и частично за счет преобразования сельских пунктов в городские. Наибольшее сокращение сельских населенных пунктов характерно для территорий Белгородского, Валуйского, Новооскольского, Ракитянского районов. Но увеличилось реальное количество «мертвых» деревень, особенно на востоке области: в Красненском, Алексеевском, Валуйском, Волоконовском районах. После Всероссийской переписи населения 2002 года численность сельских населенных пунктов без населения выросло с 34 до 44.

Почти половина сельских домохозяйств в небольших по численности населения селах состоит из одного, двух человек, чаще всего стариков. С таким кадровым потенциалом выполнение социально-экономических задач по подъему села выглядит не реалистичным. Почти 4/5 всех поселений приходится на населенные пункты до 500 человек, каждый третий сельский житель живет в этой категории людности см. табл.

Это повышает удельные затраты на обустройство сельских территорий современной социальной инфраструктурой. Очень высокая доля населенных пунктов с числом жителей от 1 до 10 человек – 8,2%. В связи с этим возникает угроза запустения населенных пунктов и увеличения доли населенных пунктов без жителей уже в ближайшие годы.

Таблица 1. Группировка сельских населенных пунктов (СНП) по численности населения и доля сельского населения, проживающего в селах разной величины

Годы	500 человек и менее		501 - 2000 человек		Свыше 2000 человек	
	доля СНП, %	доля сельских жителей, %	доля СНП, %	доля сельских жителей, %	доля СНП, %	доля сельских жителей, %
2002 г.*	79,3	32,2	18,6	48,0	2,1	19,8
2007 г.**	79,5	31,1	18,5	48,5	2,0	20,4
абсолютный прирост	0,2	-1,2	-0,1	0,5	-0,1	0,6

* [4, с/25], **[2, с.83].

И лишь каждый пятый житель села живет в селах людностью свыше 2000 тысяч человек. Большинство подобных населенных пунктов находятся в Белгородском районе, где на их долю приходится 58%. Затем следуют Шебекинский и Корочанский районы. На востоке области сел с такой людностью нет за исключением Красногвардейского района.

Выявлена определенная закономерность: в районах, прилегающих к областному центру меньше «мертвых» и умирающих деревень, растет концентрация населения вокруг Белгородской и Старооскольско-Губкинской агломераций, увеличиваются людность сельских населенных пунктов, плотность населения. На востоке и юго-востоке области (периферии) формируются пространства с демографической и экистической стагнацией или деградацией, т.е. на фоне общего уменьшения численности сельского населения области происходит его территориальное перераспределение.

Литература: 1. Белгородская область в 2007 году. Статистический сборник. Белгород: Белгородстат. - 2008. - 497 с. 2. Муниципальные образования и численность населения Белгородской области на 1 января 2007 года. - Белгород: Белгородстат, 2007. - 83 с. 3. Нефедова Т.Г. Увидеть Россию // Отечественные записки. - 2006. - № 5 (32). 4. Основные итоги Всероссийской переписи населения 2002 года. - Белгород: Белгородстат, 2005. - 212 с. 5. Чугунова Н.В. Результаты и прогнозы территориальной дифференциации демографического и социально-экономического развития изменяющейся России (на примере Белгородской области). - Белгород: БелГУ, 2008. - 190 с.

УДК 314.18 (477.46)

Масюк А.І.

*Керівник – к.геогр.н., доц. Чемерис І.А.
Черкаський державний технологічний університет*

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

З часом в кожній країні відбуваються певні зміни в області розселення, що пов'язано зі зміною типу відтворення населення і зміною типу господарства, що веде до підвищення ролі міст у суспільстві, тобто розвитку процесів урбанізації, які виявляються у зростанні міських поселень, концентрації населення в них, особливо у великих містах, у поширенні міського способу життя на всю мережу

поселень. Рушійними силами урбанізації є розвиток продуктивних сил, технічний і соціальний прогрес, розширення рамок суспільного поділу праці, зростання продуктивності праці в сільському господарстві, збільшення територіальної та соціальної рухливості населення.

Порвняння загальної чисельності населення по адміністрвтивно-територіальним одиницям в Україні дало можливість розділити основні регіони на три групи за кількістю міст в них. Першу групу з найбільшою кількістю міст (52 – 20) складають: Донецький (52), Львівський (44), Луганський (37), Київський (26) та Дніпропетровський (20). Друга група (19 – 11) включає в себе наступні регіони: Одеський (19), Тернопільський та Вінницький (по 18), Харківський (17), Черкаський і АРК (по 16), Чернігівська, Сумська, Полтавська, Івано-Франківська (15), Запорізька (14), Хмельницька (13), Кіровоградська (12), Чернівецька, Рівненська, Закарпатська, Житомирська та Волинська (по 11). До третьої групи (10 – 1) можна віднести регіони: Херсонський, Миколаївський (9), Севастополь (міськрада) (2).

Факторами, що впливають на зміну чисельності населення, є природний приріст (скорочення) населення, міграційний приріст та адміністративно-територіальні перетворення (АТП).

Упродовж 2007 р. чисельність наявного населення Черкаської області зменшилась на 12,5 тис. осіб, кількість жителів області па 1 січня 2008 р. склала 1315,5 тис. осіб. Інтенсивність скорочення населення у 2007 р. становила 9,5 особи на 1000 жителів. Характерно, що інтенсивність скорочення жителів у 2007 р. була найменшою за останні 12 років [1].

Як видно з таблиці 1, складовими формування приросту (скорочення) чисельності населення Черкаської області у 2007 році були природній приріст та сальдо міграції.

Таблиця 1. Складові формування приросту (скорочення) чисельності населення Черкаської області у 2007 р., (осіб) [1]

Показники	Наявне населення на 1 січня 2007 року	Загальний приріст	у тому числі			Наявне населення на 1 січня 2008 року
			природний приріст	сальдо міграції	зміни внаслідок АТП	
Всього	1328036	-12546	-12259	-287	-	1315490
Міські поселення	733280	-3410	-3431	121	-	729970
Сільська місцевість	594756	-9236	-8828	-408	-	585520

Головним фактором зменшення чисельності населення Черкаської області є його природне скорочення, яке у 2007 р. було зафіксовано у всіх містах та районах області. Порівняно з 2006 р. природне скорочення зменшилось на 882 особи (6,6 %).

Міграційний приріст населення упродовж 2007 р. зафіксовано у 12 районах та містах області. Його рівень був найбільшим у Черкаському районі (5,5 %) та на території Смілянської міськради (5,8 %). Поряд з цим у 14 районах та містах області спостерігалось міграційне скорочення населення і найбільше у

Жашківському (10,4 %), Тальнівському (10,1 %), Кам'янському (8,5 %), Уманському (8,4 %) районах.

Аналіз чисельності наявного населення Черкаської області у 1991 – 2008 рр. показує, що з 1994 року спостерігається стійка тенденція до зменшення населення: якщо у 1993 році чисельність населення складала 1538 тис. осіб, то у 2008 році – 1318 тис. осіб (рис.1).

населення, тис. осіб

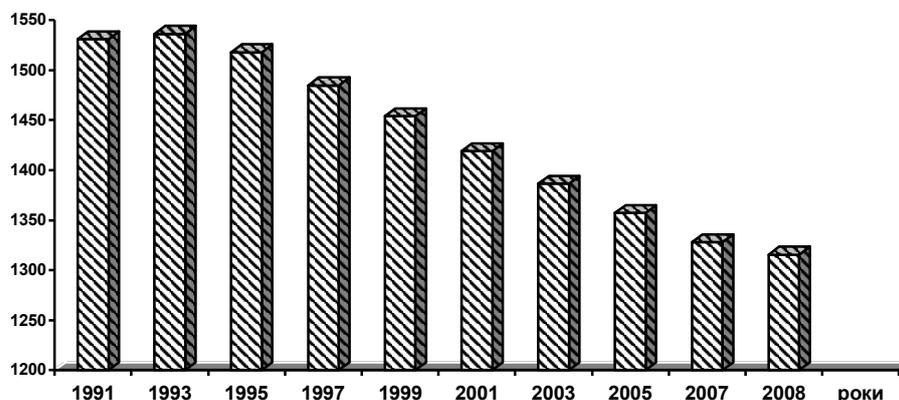

Рис. 1. Чисельність наявного населення Черкаської області в 1991 – 2008 рр.

Максимальне зменшення чисельності населення (на 20 тис. осіб) у порівнянні з попереднім роком було у 1996 р., 2001 р., 2003 та 2006 рр.

Аналіз частки міського населення Черкаської області у 1991 – 2008 роках показує, що вона змінювалась хвилеподібно, але ці зміни відбувалися у невеликому діапазоні (рис. 2). Так, найменша частка була у 1991 році (53,4 %) і 2002 рік (53,7 %). В період з 1992 – 1996 рр. та 2003 – 2008 рр. частка міського населення зростала (до 54,7 % та 55,9 % відповідно).

Отже, кількість наявного населення знижувалась, особливо з 2002 р. Якщо частка міського населення зростала у період з 2003 по 2008 рік, то чисельність наявного населення стрімко знижувалась.

міське населення, %

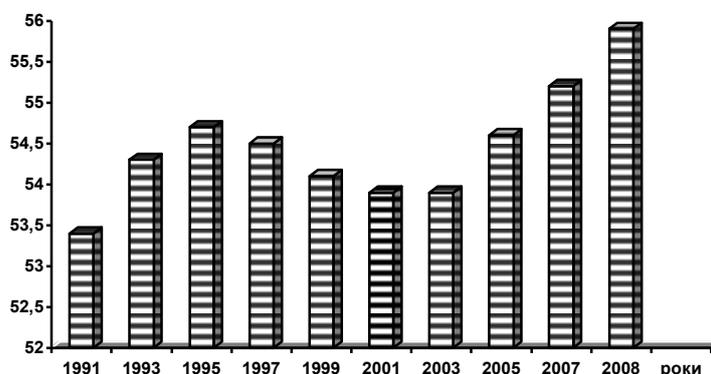

Рис. 2. Частка міського населення Черкаської області за 1991 – 2008 рр.

З 1993 року спостерігається негативний приріст чисельності міського та сільського населення Черкаської області у 1991 – 2007 рр. (рис.3).

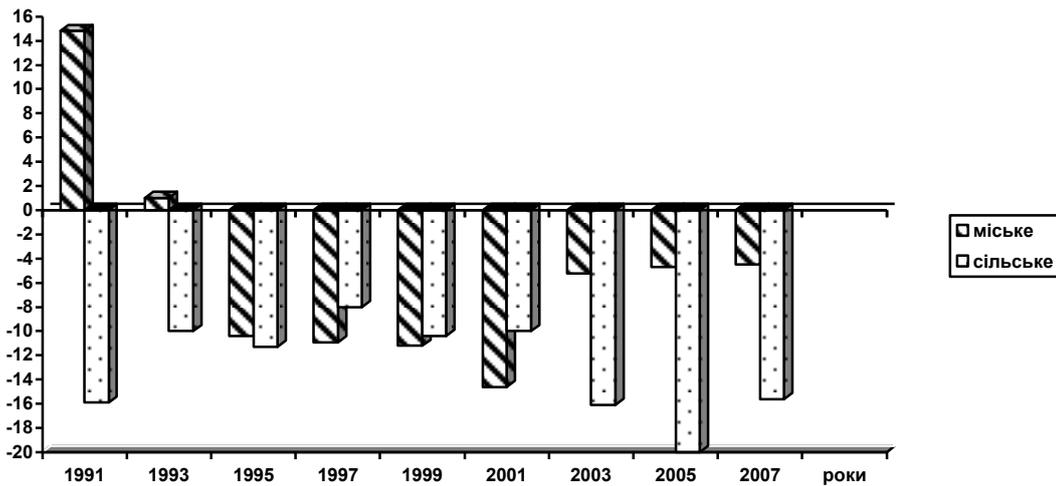

Рис. 3. Приріст чисельності міського та сільського населення Черкаської області у 1991 – 2007 рр.

Стрімке скорочення міського населення спостерігалось з 1994 по 2001 рік (-5,6 та -14,6 відповідно), а починаючи з 2002 року приріст населення зменшувався (до -4,5). Щодо сільського населення, то його кількість постійно зменшується, особливо починаючи з 2002 року (1992 р. -0,1, 2002 р. -14,8 осіб на тисячу населення). Отже, максимальне негативне зниження показників кількості осіб на тисячу міського населення спостерігалось у 1998 році (-17,9), а сільського – у 2005 році (-20,0).

Таким чином, чисельність наявного населення (тисяч осіб) зменшувалась у період з 1991 по 2008 роки, частка міського населення у ці роки коливалась в межах 54,3 % — 55,9 %, а щодо скорочення чисельності міського та сільського населення в Черкаській області у 1991 – 2007 рр., у містах показники найбільшого зниження було зафіксовано в період з 1994 по 2001 рік, а у сільській місцевості спостерігається стрімке зниження протягом останніх п'яти років.

Для оцінки приросту чисельності міського населення всі регіони України можна розділити на три окремі групи. До першої (з приростом осіб на тисячу населення 3,2 – -1,6) відносяться такі регіони: Чернівецький, Волинський, Одеський, Івано-Франківський, Рівненський, Закарпатський, Севастопольський, Вінницький, Львівський, Хмельницький та Київський. До другої групи (з приростом осіб на тисячу населення -2,5 – -5,6) належать: Тернопільський, АРК, Харківський, Миколаївський, Житомирський, Запорізький, Черкаський і Чернігівський. До останньої (третьої) групи (-6,2 – -10,4) відносять такі регіони: Полтавський, Дніпропетровський, Сумський, Херсонський, Донецький, Кіровоградський, Луганський. Найбільше скорочення чисельності міського населення у 2007 році спостерігалось у Кіровоградській (-10,3) та Луганській (-10,4) областях. Щодо Черкаської області, вона належить до другої групи приросту чисельності населення, отже має середні показники його скорочення.

Аналізуючи сільське населення, розділяємо показники приросту також на три групи. Пеша група (11,3 – -7,9): АРК, Волинський, Дніпропетровський,

Закарпатський, Івано-Франківський, Львівський, Одеський, Рівненський, Тернопільський, Херсонський і Чернівецький регіони. Друга група (-8,8 – -15,6): Донецький, Житомирський, Запорізький, Миколаївський, Тернопільський, Харківський, Херсонський, Черкаський регіони. Третя група (-16 – -28) включає в себе Вінницький, Київський, Кіровоградський, Луганський, Полтавський, Сумський, Хмельницький та Чернігівський регіони. Найбільше зниження чисельності населення спостерігається у Чернігівському (-28,0), Сумському (-20,5) та Київському (-17,6). Таким чином, сільське населення Черкаської області у 2007 р. зменшувалося стрімкіше, ніж міське і таку тенденцію можна спостерігати майже в усіх регіонах України.

Таким чином, Черкаська область має середні показники за кількістю міст на Україні та приростом сільського та міського населення; головним фактором зменшення чисельності населення в області є його природне скорочення; спостерігається стійка тенденція до зменшення чисельності наявного населення з 1994 р., а частка міського населення з 2003 р. зростає.

Отже, можна зазначити, що комплексні економіко-географічні дослідження актуальних проблем урбанізації і регіонального розселення, їх місця у вдосконаленні територіальної структури господарства області допоможуть процесу урбанізації набути збалансованого характеру.

Література: 1. Статистичний збірник: Чисельність наявного населення Черкаської області 2008 року. – Черкаси, 2008. 2. Екологія города: Учебник. – К.: Либра, 2000. – 464 с. 3. Кучерявий В.П. Урбоекологія. – Львів: Світ, 1999. – 346 с.

УДК 911. 3

Рещенко Н.М.

Керівник – ст. викл. Кулешова Г.О.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКОРДОННИХ РАЙОНІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглядаючи прикордонні райони Харківської області з геодемографічної точки зору, можна відмітити, що вони відрізняються за складом населення, етнічним черезсмузжям, взаємопроникненням двох слов'янських православних народів тощо.

Показники демографічної ситуації у прикордонні мають суттєві відмінності від аналогічних показників центральної та віддалених від кордону територій, оскільки саме ЕГП відрізняє дані регіону від решти інших. Особливої актуальності набуває дослідження територіальних відмінностей у демографічній ситуації Харківщини як прикордонного регіону України, а також її прикордонних районів. Мета дослідження – провести аналіз демографічних показників Харківської області, визначити геодемографічні особливості прикордонних районів Харківщини.

Виникнення державного кордону на місці колишнього адміністративного та посилення його бар'єрної функції серйозно трансформувало і в істотній мірі визначило розрив у геодемографічних показниках між районами Харківської області. Сучасна геодемографічна ситуація прикордонних районів Харківської області має свої територіальні відмінності. При цьому, показники, які відображають демографічну ситуацію адміністративних районів у межах прикордоння, значно відрізняються між собою.

До прикордонних районів Харківської області належать: Золочівський, Дергачівський, Харківський, Вовчанський, Великобурлуцький та Дворічанський райони, які межують з Белгородською областю Російської Федерації. Дані райони займають 24% площі Харківської області і в них проживає 43% населення регіону (включаючи м. Харків). Найвищі показники густоти населення серед прикордонних районів спостерігаються в Харківському – 133 осіб / км² та Дергачівському – 103, найнижчі у Вовчанському (27,5), Великобурлуцькому (21,7) та Золочівському (33). Дворічанський район має середній показник густоти населення – 33 осіб / км² (рис. 1.).

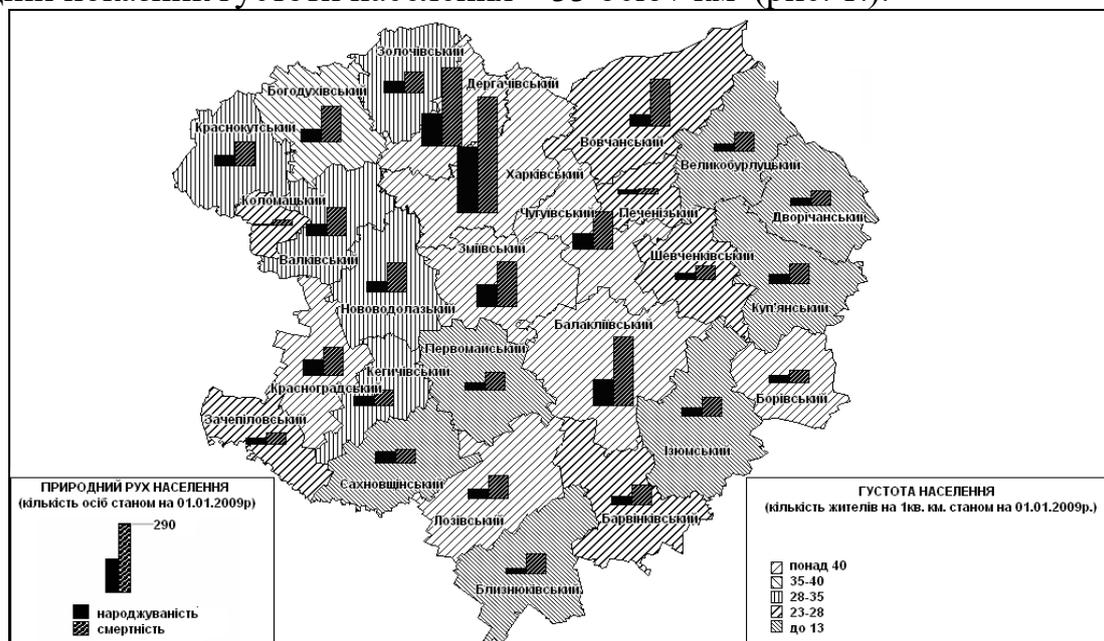

Рис. 1. Геодемографічні особливості Харківської області (побудовано за даними [4])

Демографічна ситуація у прикордонних районах Харківщини характеризувалася процесом природного зменшення населення, що характерно і в цілому для області (рис. 2.).

Міграційний приріст населення залишатися єдиним джерелом збільшення кількості населення в найбільш розвинутих прикордонних областях, а саме у Харківському, Дергачівському, де сальдо складає 0,3 ‰, у всіх інших прикордонних регіонах сальдо від'ємне – -0,2 ‰.

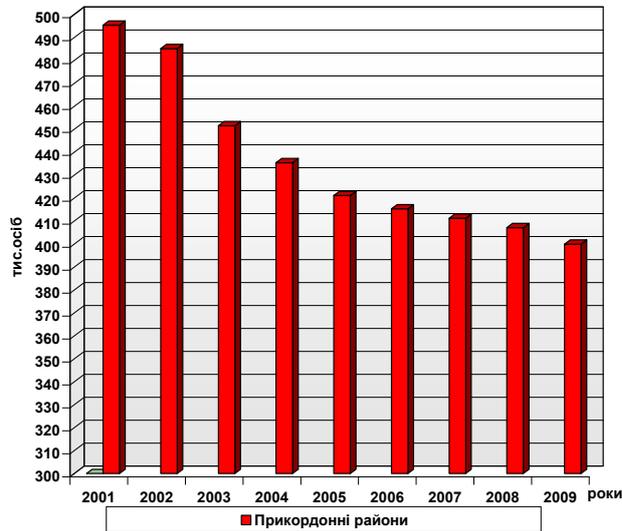

Рис.2. Динаміка чисельності населення прикордонних районів Харківської області за період 2001-2009 рр. (станом на початок року)
(побудовано за даними [4])

Демографічна ситуація відмінна у різних категоріях поселень. Звичайно, найсприятливіша вона у великих містах, які виділяються значно більшим прибуттям мігрантів. Обласні центри прикордонних районів Харківської області характеризуються незначною концентрацією населення. Крім міста-мільйонера Харкова, всі інші міста області середні й малі. Так, чисельність населення прикордонних районних центрів менша 10 тис. осіб, лише в Дергачах проживає 12 тис. мешканців. Прикордоння Харківщини характеризується наявністю моноцентричної агломерації – м. Харків (рис. 3), що має значний вплив на соціально-економічне становище в прикордонних районах області в цілому.

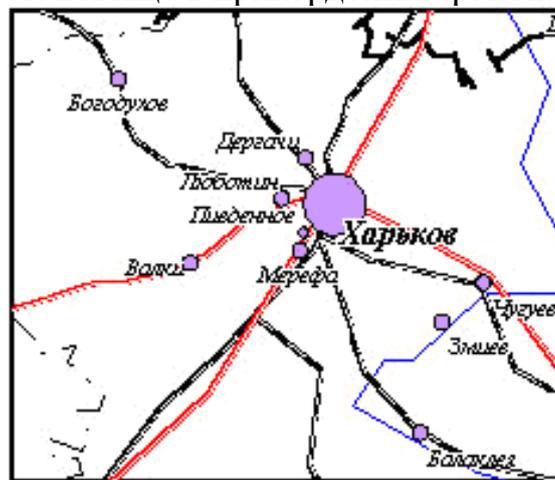

Рис.3. Найбільша агломерація прикордонних районів Харківської області
(побудовано за даними [4])

На даний час змінилося співвідношення функцій між близько розташованими містами – Белгородом і Харковом. Раніше економічно більш розвинений Харків був центром освіти, науки, культури не тільки для українського оточення, але й для Белгородської області. Після перетворення адміністративного кордону у державний в області спостерігається зворотний

процес. Харків'яни все частіше переїжджають у Белгород як більш економічно стабільний і благополучний центр [4].

Особливо складна демографічна ситуація у дрібних селах, які найбільш уражені процесами старіння населення, депопуляції тощо [1].

Аналіз динаміки геодемографічних показників засвідчує про погіршення демографічної ситуації в прикордонних районах Харківщини, як і в Харківській області загалом.

У перспективі, в межах прикордоння можна очікувати погіршення геодемографічної ситуації, що зумовлено:

1) процесом „старіння” населення (зниження народжуваності веде до зменшення частки молодших вікових груп у віковій структурі населення, тому майбутніх потенційних батьків меншає; „старіння” населення приведе до збільшення показників смертності);

2) стабільність сімей слабшає, а нестабільність шлюбів призводить до зменшення кількості дітей у сім'ях;

3) збільшується кількість молодих людей, які не створюють сім'ї (зростає кількість дітей, народжених у матерів, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі.

4) міграційний вплив населення, а серед мігрантів переважає молодь;

5) „прихована” трудова еміграція.

Усі ці демогеографічні процеси відбуваються на тлі загальносвітової тенденції до зниження показників народжуваності [2, 3].

Можна відмітити, що геодемографічні особливості прикордоння Харківської області безпосередньо пов'язані із соціально-економічним становищем, а також розвитком і розміщенням продуктивних сил, природними умовами та ресурсами території. Саме на основі цього в Харківській області і в її прикордонних районах сформувався системоутворюючий каркас розселення з від'ємним природнім приростом, високим рівнем міграцій, що в свою чергу виділяється на регіональному тлі високим рівнем урбанізованості.

Також слід відмітити, що ряд геодемографічних особливостей прикордонних регіонів безпосередньо пов'язаний з новими кризовими явищами, що склалася в цілому в Україні.

Література: 1. Попов М.А. Досвід дослідження прикордонного простору // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: Геологія - Географія - Екологія. – Вип. 753. - Харків, 2007. - с. 125-132. 2. Вардомський Л.Б. Експедиційні дослідження змін у географії населення прикордонних районів Росії й України // Вісник РГНФ. - № 3. - М., 2002. – с. 150-162. 3. Журженко Т.М. Територіальна організація населення російсько-українського прикордоння / Регіонологія, 2004. - с. 90-98. 4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації www.kharkivoda.gov.ua.

Секція 3. РЕГІОНАЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО І ТУРИЗМ

УДК 330.15

Баньковська О.А.

Керівник – к.геогр.н., доц. Флінта Н.І.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ЯК СКЛАДОВА СФЕРИ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

До початку 80-х років світова готельна індустрія переживала дійсний бум, що обумовили такі причини:

- розширення бази клієнтів, що відбулося за рахунок демографічного вибуху й підвищення рівня життя окремих країн Європи й Азії;
- зростання ролі бізнес-туризму;
- зростання зацікавленості інвесторів у перспективній області;
- інфляційні процеси в ряді країн, завдяки яким відбувалося вкладання засобів у нерухомість.

Але згодом більша конкуренція на туристичному ринку й загальний економічний спад завдали значного удару по індустрії гостинності в цілому. Бажання скоротити витрати, насамперед на рекламу нового готелю, привело до того, що в Європі й Америці виникли готелі, подібні як за назвою, так і по стилю роботи - готельні мережі. Готельна мережа є об'єднанням декількох підприємств готельного бізнесу в загальний бізнес із централізованим, єдиним керівництвом й єдиною торговельною маркою [1, с.14].

Перевагами такої організаційної форми є те, що клієнти, які користуються послугами готелів однієї мережі, уже чітко уявляють собі якість розміщення й обслуговування, незалежно від того, у якому місті й у якій країні знаходиться даний готель. Це дає можливість істотно заощаджувати на рекламі й просуванні нових послуг, оскільки підприємство ланцюга автоматично входить у єдину систему бронювання й продажів. "Ранні магнати" готельного бізнесу розробили теоретичні підходи до здійснення підприємницької діяльності на основі постійної "систематизації управління ефективністю". Цей підхід надалі розвили Конрад Хілтон і Коммонс Вілсон (засновник Holiday Inns), імена яких, зв'язують із "феноменом готельних мереж".

Основою розвитку Holiday Inns стало поняття "стандартизації готельних послуг". У результаті були введені схеми, які гарантують контроль за операціями обслуговування й погодженість дій із клієнтами. Ця концепція була розроблена Вілсоном і принесла успіх. На початку 1950-х Вілсон почав продавати франшизи, які забезпечували розширення власного готельного бізнесу більше високими темпами. Діюча франшиза Holiday Inns гарантувала застосування чітких стандартів, які поширювалися на все майно, за винятком землі, на якій був побудований готель. Це було початком функціонування готельних мереж, які ототожнювалися з репутацією універсальності і якості.

Кількість номерів, які належать готелям - членам готельного ланцюга - збільшилося протягом чотирьох десятиліть майже в 5 разів, а доходи цих готелів збільшилися за той же період майже в 4 рази.

Статистика доводить, що на сьогоднішній день кількість продажів послуг підприємств, які є членами готельних мереж, істотно перевищує аналогічний показник для незалежних готелів. В окремих країнах світу процес інтеграції готелів у ланцюзі здійснюється досить інтенсивними темпами. Наприклад, у США в 1986р. у власності готельних ланцюгів перебувало 60% номерного фонду, а в 2006 р. цей показник досяг 90%. Причиною швидкого розвитку мереж є їхня ефективність по багатьом напрямкам (фінанси, маркетинг, менеджмент, обмін інформацією). Проте, у підприємницькій діяльності й групи підприємств, які входять до складу готельного ланцюга, і незалежні підприємства мають певні переваги й недоліки. З огляду на безперечні переваги готельних мереж як форми організації бізнесу, можна говорити про швидкий процес глобалізації готельного господарства.

Термін "глобальна корпорація" як нова організаційна форма об'єднань підприємств у готельному господарстві з'явився наприкінці 1980-х років, коли на світовому ринку готельних послуг виникла тривога із приводу його монополізації такими ланцюгами як Holiday Inns, Accor, Hilton International.

Наймогутніші 20 готельних груп світу, які є сьогодні власниками відомих готельних мереж. Таким чином, по кількості готелів, які об'єднані в готельні групи, що лідирують положення займають США (60%), на другому місці Великобританія, де розташовані 15% готельних груп, 10% у Франції, 5% - в Іспанії, Японії й Швейцарії [3, с.16].

Таблиця 1. Найбільші готельні ланцюги світу*

Назви	Кількість готельних підприємств	Номерний фонд
Холідей Іннз	1755	303578
Бест Вестерн	2761	207299
Шератон	418	107966
Рамада Іннз	635	94000
Аккор	800	82000
Френдшип Іннз	1080	78500
Хілтон Корпорейшн	271	97000
Транс-Хауз-Форте	810	72299
Федерасьон Насіональ	4345	71711
Клаб Медітерране	243	61200
Новотель	283	35214
Супернейшнл	370	70000
Голден Тюліп	350	55000
Флег Іннз	652	50000
ЕС Ерн Ес Хотелз	159	43900

У структурі світового готельного бізнесу можна виділити два сегменти – незалежні підприємства й операційні ланцюги (мережі). Незалежне підприємство перебуває в незалежному володінні, розпорядженні й користуванні власника, що дістає прибуток від цієї власності.

Готельна мережа як форма організації бізнесу виникла в США наприкінці Другої світової війни піонерами в цьому минулому компанії Statler group, Hilton й Sheraton. Особливо інтенсивно це впроваджувалося в економіку гостинності в 60-х роках. До початку 90-х років вплив американських готельних ланцюгів став домінуючим у світі (додаток 3). Вони витиснули з десятиох головних світових готельних ланцюгів європейські ланцюги Travelodge International і Masters Hosts International, залишивши тільки два — Accor (Франція) і Forte PLC (Велика Британія).

Об'єднання готелів має дві основних мети:

➤ забезпечення конкурентоздатності на ринку гостинності за рахунок високої якості обслуговування, що підтримується станом основних фондів (якість споруд, оформлення інтер'єрів, оснащення), кваліфікацією персоналу, безпекою клієнта і його майна;

➤ забезпечення економічної ефективності діяльності шляхом стабільного завантаження готелів. Мережа дозволяє зменшити витрати на резервування, маркетингові дослідження, рекламу, підготовку кадрів.

Існує багато точок зору стосовно того, що послужило причиною успіху ланцюгів. Проте явними причинами є сталість якості продукту, ідентичність послуг на різних підприємствах, а також доступність цін [3, с.13].

Кожний тип готелю, що входить у готельний ланцюг, має свою марку. Перевагою компаній, що суворо дотримуються своїх фірмових найменувань, є те, що користувачі послуг одного готельного ланцюга досить чітко уявляють якість обслуговування і розміщення на підприємстві, що належать до цього ланцюга, незалежно від його місця розташування. Це дає можливість задовго до відкриття нового готелю проводити його рекламу і бронювання, будучи впевненим, що постійні клієнти нададуть перевагу новому готелю відомої марки випадковому вибору, зробленому під час його поїздки практика свідчить, що готельний ланцюг ще задовго до відкриття готелю починає проводити бронювання місць. З цього часу назва готелю й усі реквізити включаються у національний перелік готелів, а також у всілякі спеціальні довідники.

Визначальною тенденцією розвитку світового готельного господарства в 90-х рр. залишалася централізація управління. Практично всі готельні ланцюги світу, незалежно від їхнього рейтингу, зазнаючи жорсткої конкуренції, шукали будь – які можливості для збільшення свого потенціалу.

Наприкінці століття явно набирає темпи процес централізації управління Cendant Corp., що очолив рейтинг готельних ланцюгів.

Одним з найпоширеніших у всьому світі видів об'єднань є франчайзинг, який дає можливість підприємству об'єднатись з іншим підприємством або цілою мережею підприємств, які впевнено почувають себе на ринку, чії послуги користуються стабільним попитом.

Налагоджені певні системи фінансового контролю й виробництва даної послуги. «Франчайзинг» – тривалі в часі взаємини, згідно яким франчайзер

надає захищеним законним шляхом право займатись певною підприємницькою діяльністю, а також допомога в організації цієї діяльності, навчанні, реалізації й керування за винагороду (визначення Міжнародної асоціації франчайзингових організацій).

Звичайно, найбільш відомі ті готельні ланцюги, що оперують у багатьох державах, а не обмежується контролем готелів однієї країни. На початку ХХІ ст. лідерами з міжнародної діяльності були Ассор, представлені в 66 країнах.

Перевагами готельних ланцюгів є :

- можливість придбання великих партій товарів і послуг за оптовими цінами;
- економія витрат на підготовку персоналу. Як правило, готельний ланцюг здійснює централізовану підготовку кадрів, що значно скорочує витрати (проводять автотренінги для працівників);
- ефективне просування готельних послуг на ринок і економія на рекламних засадах. Тому що проведення організованої реклами компанії є значними витратами для окремих готелів. А готельний ланцюг дозволяє розподіляти між собою витрати;
- використання централізованих систем бронювання;
- використання централізованих систем бухгалтерського обліку, проведення загальних маркетингових досліджень;
- інвестування в групі готелів, що здійснює колективний бізнес завжди легше отримувати інвестиції, мобілізувати капітал, розширення і підвищення активності своєї діяльності.

У нашій країні основними гравцями на ринку поступово стають великі західні управлінські компанії в сфері гостинності. Особлива риса українського ринку гостинності в даний момент – початок формування національних готельних мереж і прихід іноземних ланцюгів. Перший крок до цього – відкриття в 2005 році першого готелю міжнародного готельного ланцюга Radisson SAS – чотиризіркового готелю "Radisson SAS" у Києві.

Отже, поглиблення спеціалізації підприємств гостинності взаємопов'язане з такою найважливішою тенденцією, як створення готельних ланцюгів, що мають велике значення у розробці і впровадженні високих стандартів обслуговування.

Література: 1. Менеджмент туристичної індустрії: навчальний посібник для вузів / І. Школа, Т.М. Ореховська, І.Д. Козьменко та ін. За редакцією І.М. Школа. – Чернівці: Книги, 2003. – 596 с. 2. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 372 с. 3. Уніфіковані технології готельних послуг: Навчальний посібник / За ред. проф. В.К. Федорченка; Л.Г. Лук'янова, Т.Т. Дорошенка, І.М. Мунін. – К.: Вища школа, 2001. – 237 с. 4. <http://www.management.com.ua/> – Спілка менеджерів України 5. <http://www.uatravel.com/> – Туристичний портал 6. <http://www.cupol.lviv.ua/> – «Купол»: культура, політика

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Об'єднання у кластери слугувало первинною силою, що рухає економічний розвиток у багатьох регіонах. Підприємства у даному випадку часто знаходяться у безпосередній близькості одне від одного і в багатьох випадках дають більший прибуток від індустрії протягом багатьох десятиліть. Сучасна економічна карта світу складена з кластерних утворень: сконцентрованих в одному місці надзвичайно конкурентноспроможних галузей. Кластери не є унікальними, навпаки вони дуже типові, і в цьому є їх найголовніший парадокс. Стійкі конкурентоспроможні переваги у сучасній світовій економіці базуються на місцевих перевагах таких як знання відносини, мотивація, які зовнішні конкуренти невзможі компенсувати. У кластері, що поєднує компанії, постачальників послуг та суміжні галузі виробництва та інституції (університети, галузі стандартизації та торгові асоціації) підприємства конкурують але також і співпрацюють у різних областях діяльності. Функції кластера полягають у тому, щоб створити поле для конструктивного діалогу між регіональними лідерами виробництва. Границі кластеру визначаються зв'язками та доповненням галузей промисловості та установ та можуть існувати за кордонами одного регіону або навіть держави.

Кластери зазвичай не розвиваються як група окремих підприємств, що об'єдналися для досягнення спільної мети. Кластери існують, вони мають свій розвиток та динаміку, що може піддаватися впливу приватної чи публічної активності, але дуже складно спроектувати кластери таким чином щоб вони слугували своїй єдиній цілі.

Згідно робіт Портера, існує декілька основних причин та наслідків створення кластерів

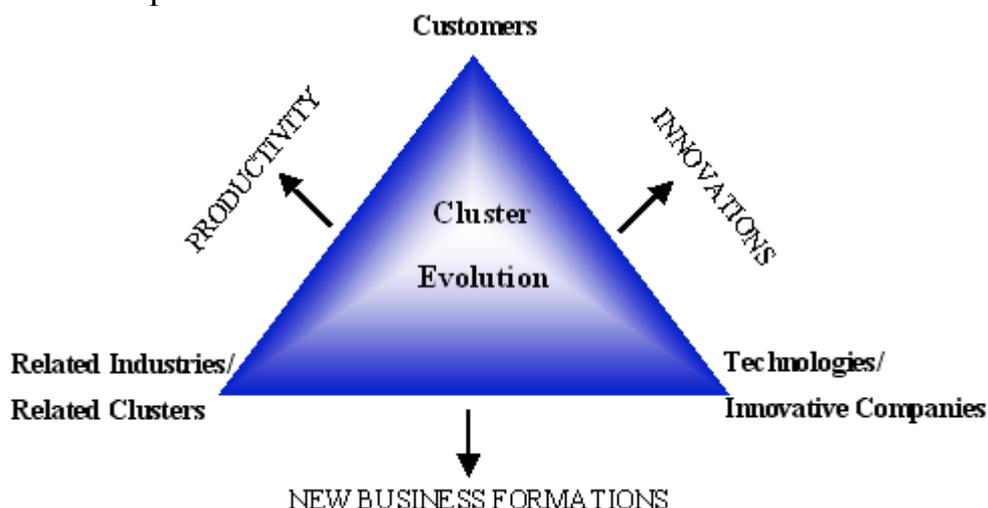

Рис.1 Причини та наслідки створення кластерів

Далі ми розглянемо детальніше можливі причини для створення туристичного кластеру у Харківській області.

1. Місцевий попит. Попит на деякі види послуг з боку місцевого населення може бути джерелом для створення нового кластера. Місцеві клієнти знайомі з регіоном, його ресурсами та його головними галузями промисловості. Так, туристи з України чи туристи з міст, що їдуть на вихідні можуть бути вагомим чинником для творення туристичного кластеру у регіоні.

2. Суміжні галузі або кластери. Розвиток машинобудівної галузі у Харкові сприяє збільшенню потоків іноземних інвестицій а також іноземців, таким чином сприяючи розвитку готельного господарства та сфери послуг, що також є причиною для створення кластера.

3. Інноваційні фірми. Наявність інноваційних напрямків у туристичній галузі, таких, як наприклад зелений чи сільський туризм, сприяє збільшенню потоків туристів і як наслідок збільшенню доходів від галузі.

Створення туристичного кластеру «Слобожанщина» сприятиме розвитку регіону, основними з них являються:

1. Зріст продуктивності. Компанії у складі кластерів мають доступ до більш кваліфікованих кадрів та поставників, що більш обізнані у сфері туризму. Коли компанії одної галузі об'єднуються, набагато легше досягнути більших прибутків. Маркетингова інформація у кластері акумулюється, що призводить до більш ефективного обміну інформацією та оперуванню більшими потоками. Створення кластера допомагає збільшити фінансування регіонального маркетингу та оптимізувати систему освіти, адже інфраструктура чи програми навчання можуть використовуватися взаємно. У маленьких постачальників також створюється стратегія ефективного співробітництва.

2. Інновації. Розвиток туризму ґрунтується на інноваціях, створення кластерів збільшує, як було сказано вище об'єми туристичної маркетингової інформації, а слідом даних щодо необхідності інновацій. Таким чином, підприємству, що знаходиться у рамках кластеру легше впроваджувати нововведення, адже для цього існують всі необхідні передумови, такі як наявність установ освіти виробництво та суміжних галузей.

Таким чином, створення туристичного кластеру сприятиме розвитку не тільки туризму а й промисловості регіону в цілому, змінюються не тільки економічні а й геопросторові засади розвитку регіону.

Література: 1. Тишевська О.В. Проблеми і перспективи розвитку туристичної галузі в Харківському регіоні // *Коммунальное хозяйство городов*. – 2007. – № 75. – с. 442–448. 2. Porter M. (1998a). “Clusters and Competition: New Agenda for Companies, Governments and Institutions. In Porter, M. *On Competition*. Harvard Business School Press. Boston, 197-285. 3. <http://www.tourserver.com.ua/> - Туристичний сервер України. 4 <http://tourist.kharkov.ua/> – туристичний портал Харкова 5. <http://www.oblrada.kharkov.ua/> - офіційний сайт обласної ради Харкова 6. <http://www.tourlib.columb.net.ua/> - туристична бібліотека України. 7. <http://www.kharkivoda.gov.ua/> Управління культури та туризму в Харківській області. 8. <http://www.citynet.kharkov.ua/> Офіційний сайт Харківського міського інформаційного центру.

ГЕОГРАФІЯ МОНАСТИРІВ ЯК ВАЖЛИВИХ ОБ'ЄКТІВ ПАЛОМНИЦТВА В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Чернівецька область – це край, який має значний релігійно-туристичний потенціал. В області діють 18 монастирів, в т.ч. 12 належать Українській православної церкві (УПЦ), 4 – Римо-католицькій церкві (РКЦ) та 2 – Російській православної старообрядницькій церкві (РПСЦ). Зводиться монастир на садибі першого митрополита Буковини, що належить Українській православної церкві Київського патріархату (УПЦ КП), монастир-скит у с. Стальнівці (УПЦ), та започатковано будівництво монастиря у с. Молодія (УПЦ). Окрім монастирів помітне значення для проведення паломництва в Чернівецькій області мають Свято-Духівський кафедральний собор м. Чернівці (УПЦ), Храм Святої Параскеви м. Чернівці (УПЦ КП), Римо-католицький костіол Воздвиження чесного хреста м. Чернівці, колишня резиденція Буковинських митрополитів із Трьохсвятительським храмом (УПЦ КП), Свято-Миколаївський дерев'яний храм м. Чернівці (УПЦ КП) та інші пам'ятки архітектури як м. Чернівці так і інших населених пунктів.

За територіальним розподілом монастирі Чернівецької області розміщені наступним чином: Вижицький район – 1 УПЦ та споруджується 1 Української греко-католицької церкви (УГКЦ), Герцаївський – 1 УПЦ, Глибоцький – 2 РПСЦ, Заставнівський – 2 УПЦ та будується 1 УПЦ КП, Новоселицький – 2 УПЦ, Сокирянський – 1 УПЦ, Сторожинецький – 2 УПЦ та 3 РКЦ, м. Чернівці – 2 УПЦ і 1 РКЦ. Тому можна стверджувати, що основна маса паломницьких походів спрямована у вище названі адміністративно-територіальні райони та обласний центр.

Найбільш привабливішими для паломників та релігійних туристів є такі монастирі:

1. Скельний Свято-Миколаївський чоловічий монастир. Монастир розташований неподалік від села Непоротове Сокирянського району, в урочищі Галиця, на великій скелі над Дністром. Тут збереглися залишки скельного монастиря, заснованого на межі XI та XII ст. У його давніх печерах археологи знайшли пам'ятки кам'яної доби.

2. Вознесіння Господнє чоловічий монастир «Банчень». Монастир розташований в 22 км на південний схід від міста Чернівці і 8 км на північний захід від міста Герца. Монастир було засновано 28 жовтня 1994 року, а 28 травня 1996 року Блажейнішим Митрополитом Київським і всієї України Володимиром було здійснено освячення монастиря. Монастир дивує своєю красою та притягує паломників значними святинями, що містяться в ньому.

3. Різдва Пресвятої Богородиці чоловічий монастир «Гореча». Монастир розташований в 3,2 км на південний схід від Центральної площі міста Чернівці. Колись Гореча було селом, яке з часом увійшло до складу Чернівців. На окраїні

міста Чернівці, яка зветься «Гореча» знаходиться Гергіївська церква, збудована в 1766 році, яка є найдавнішою кам'яною церквою в м. Чернівці. Важливо відмітити, що трилиста форма плану церкви характерна для молдавського храмового типу. На відміну від інших буковинських храмів, без купольних або з одним верхом, церква на Горечі має 7 різновисотних куполів, серед яких і більш крупні з світовими барабанами та невеликі декоративні. У будівництві верхівок та їх формах проявляються риси українського бароко.

4. Свято-Івано-Богословський Хрещатинський чоловічий монастир. Історія монастиря починається в XVII столітті. Унія, про яку на галицьких землях так довго сперечалися, стала реальністю, ревні поборники православ'я часом вдавалися до кардинальних заходів – як-от втеча через Покуття на Буковину, де їх віруванням нічого не загрожувало. В той час біля джерела на схилі Дністра, з'явився скит-печера – традиційне явище для Придністров'я. З часом поблизу печери виросла капличка з дзвіницею. Люди йшли сюди як на прощу – вода ж бо цілюща.

У 1765 році над каплицею з'являється церква Івана Богослова, якій пануюча в той час мода на бароко абсолютно незрозуміла. Все просто й лаконічно – заокруглена апсида, контрфорси, масивна баня.

Монастир діяв до 1960 року, а потім на його місці з'явилася турбаза. В 1990-х монастир повернувся в свої старі пенати. На дністровській кручі звели велику нову церкву, розчистили джерело, до старих монастирських споруд обладнали сходи.

5. Свято-Аннинський жіночий монастир у м. Вашківці Винницького району, який знаходиться на Анниній горі. Монастир вражає своїм архітектурним багатством, надзвичайно мальовничим географічним розташуванням і звичайно притягує до монастиря потік паломників чудотворна ікона Христа-Спасителя.

6. Боянської ікони жіночий монастир у с. Бояни Новоселицького району. Заснований наприкінці минулого століття (в 1998 р.) на місці приходського храму, в якому в той час заплакала ікона Божої Матері. Саме ця святиня і притягує паломників з різних куточків України та інших держав.

7. Свято-Успенський Кулівецький чоловічий монастир у с. Кулівці Заставнівського району притягує до себе паломників значною кількістю частиць мощей різних святих та двома чудотворними образами.

В Чернівецькій області до всіх монастирів відбуваються «Хресні ходи», які збирають велику кількість паломників. Так, для прикладу до Свято-Івано-Богословського монастиря в с. Хрещатик хресним ходом вирушає щороку 5-7 тисяч паломників.

Аналіз територіальної організації монастирів області дає підстави зробити висновок, що Чернівецька область має значних сакральних-туристичний потенціал і саме цей вид туризму може стати одним із пріоритетних в краї.

Література: 1. Матеріали Головного управління внутрішньої та правової політики Чернівецької обласної державної адміністрації, відділу у справах релігій.

МАРКЕТИНГ СТРАХУВАННЯ В ТУРИЗМІ

Статистика і практика останніх років переконливо підтверджують, що виїзди громадян в країни світу з метою туризму і мандрівок щорік збільшуються. Потенційний турист перш за все думає про приємний і природний відпочинок; мало хто замислюється про негативні несподіванки, які можуть зустрітися на шляху кожного. Тут і раптове захворювання, гострий зубний біль, удари, переломи; втрата документів, затоплення, крадіжка майна, пропажа багажу і багато що інше. В екстремальній ситуації потрібне медичне страхування, юридичне і інші. Страхування для туриста – нагальна справа.

Страхові послуги це товар, в якому страховик продає своє зобов'язання відшкодувати можливий збиток туристові (страхувальнику) при настанні несподіваного випадку. Страхувальник платить страховикові за це зобов'язання визначену суму у вигляді страхового внеску, який відтворюється у величині страхового тарифу. Отже, в туризм проникає маркетинг, як метод управління комерційною діяльністю страхових компаній.

Маркетинг, як інтегральний метод дослідження і дії на страховий ринок використовується, в основному, в ринковій економіці з метою отримання максимального прибутку. В даний час найбільш поширені два змістові значення маркетингу: перше визначає основну функцію страхової компанії – збутову; друге розглядає маркетинг як комплексний підхід до питань організації і управління всією діяльністю страхової компанії. При такій трактовці термін «маркетинг» означає низку функцій страхової компанії, що включає планування, рекламування, реалізацію страхових полісів і т. п. В умовах ринкової економіки ця низка напрямів і функцій маркетингу в туризмі має бути спільною в діяльності різних страховиків. В цю низку входить: орієнтація страхової компанії на кон'юнктуру ринку, максимальне пристосування до окремих видів туризму і до потенційних страхових інтересів (екологічного, інфляційного і ін.). Процес маркетингу може бути зведений до двох основних функцій: формуванню попиту на страхові і туристичні послуги; задоволенню страхових і туристичних інтересів. Формування попиту - цілеспрямована дія (реклама, виставки і т. ін.) на потенційних покупців з метою підвищення попиту до бажаного рівня. Стосовно страхового ринку ця функція включає низку заходів щодо залучення клієнтури потенційних страхувальників до послуг даного страхового товариства або страхової компанії. Страховою компанією використовуються всі дозволені методи і засоби (цілеспрямована реклама; диференціація тарифів на страхові послуги; організація виставок, презентацій; пропозиції страхових послуг з різними формами торгівельного, технічного, юридичного обслуговування і ін.). Стратегія і тактика маркетингу полягають в даному випадку не лише у оволодінні страховим ринком, але і в здійсненні постійного контролю за формуванням попиту, щоб в потрібний момент

перебудувати стратегічні програми і тактику конкурентної боротьби. Задоволення страхових інтересів реалізується за допомогою високої культури страхового обслуговування, чіткої організації роботи страхової компанії, підтримки іміджу страховика. В службі маркетингу, де страхове обслуговування на високому рівні – воно є одним з основних складників успіху, підставою задоволення інтересів потенційних страховиків. Завдання служби маркетингу страховика є визначення закономірностей співвідношення економічних чинників обслуговування (величина страхового тарифу, бонусу). Одним з основних компонентів маркетингу є продаж страхових полісів (укладання договорів страхування) і так званий «промоушн» (сприяння у продажу). Структура маркетингу – конкретне поєднання його елементів для досягнення цілі. Система організації маркетингу в страховій справі може формуватися по видах страхування, тобто по виділенню секторів особистого майнового страхування і страхування відповідальності. Система організації маркетингу – це взаємозв'язок менеджерів, страхових агентів, і ін.; безперервний потік інформації, що забезпечує аналіз, оцінку і оптимальний вибір рішень для здійснення маркетингових заходів. В даний час створюються системи маркетингу на основі комп'ютерних технологій з використанням інформаційних баз даних різних економіко-математичних і економіко-статистичних методів, вживаних для обробки маркетингової інформації. На базі обробленої інформації створюється науково обґрунтована концепція аналізу і обліку вимог страхувальників. Відповідно до розробленої концепції формується збутова система «страховий продукт – реклама – страховий ринок». Система маркетингової інформації страховика не замкнута. Необхідні види і умови страхування постійно удосконалюються, оновлюються відповідно до ситуації, що змінюється на страховому ринку.

Маркетинг страховика спирається на наступні принципи: глибоке вивчення кон'юнктури ринку; сегментація страхового ринку (виділення секторів по видах страхування: життя, здоров'я, майна, відповідальності); гнучке реагування на запити страхувальників (аналіз і облік соціально-демографічних, регіональних і інших чинників); інновація (вдосконалення, модифікація, пристосування страхових продуктів (послуг) до вимог цього ринку). Пропонується вдосконалити служби страхових організацій оперативною системою, орієнтованою на продаж страхових полісів де координатором має бути служба маркетингу. Її основні завдання: дослідження ринку страхових послуг; реклама страхових послуг; організаційно-масова робота з продажу страхових полісів. Служба маркетингу створюється перш за все для гнучкого реагування діяльності страхової компанії до економічної ситуації, що змінюється у країні і на страховому ринку з метою отримання максимального прибутку від страхових операцій. В завдання маркетингу входить здійснення дій з тим, щоб зацікавити страхувальника в укладенні угоди саме з даним страховиком, а не з його конкурентом. До таких дій відносяться: збір, обробка і аналіз інформації про страховий ринок, про наявний попит на страхові послуги, який не повинен перевищувати пропозицію: прогнозування кон'юнктури на страхові послуги; вивчення потенційних можливостей страхової компанії; планування власної ділової стратегії у відповідності із станом кон'юнктури страхового ринку і так

далі. Служба маркетингу в страховій компанії є центром рекомендацій по життєво важливих питаннях поточної і перспективної комерційної діяльності страховика. Вивчення ринку страхових послуг є найбільш важливим напрямом маркетингу. Його аналіз повинен починатися з вивчення попиту на страхові послуги, мотивації страхових інтересів. Необхідно також знати, наскільки ці потреби вже задоволені страховими компаніями-конкурентами. Виявлення потенційного попиту на страхові послуги повинно починатися з вивчення місцевого (місто район і т. п.), а потім зовнішнього страхового ринку (регіони, області країни ближнього зарубіжжя). У результаті повинні піддаватися аналізу ситуації і тенденції розвитку світового туристичного ринку. Другим по значущості напрямом діяльності маркетингу є аналіз і прогнозування кон'юнктури страхового ринку. Під цим розуміють сукупність чинників і умов, які дають уявлення про стан страхового ринку в даний момент. Розглядається це в розрізі окремих регіональних ринків, в географічних регіонах з позицій соціально- демографічного складу потенційних страхувальників і їх платоспроможності. Результати аналізу використовуються для розробки прогнозів. Третій важливий напрям діяльності страхового маркетингу - вивчення можливостей компаній-конкурентів. Для цього на кожному з них заводиться спеціальне «досьє», збираються дані офіційної статистики (публікації балансів страхових компаній, дані інтерв'ю керівників і т. і.)- Це виконується орієнтовано на продаж страхових полісів. Координатором є служба по відбору і аналізу інформації, отриманої з різних джерел. Це дозволяє робити експертні прогнози поведінки конкурентів на страховому ринку, судити про ємкість і ступінь його освоєння страховиками по видах страхування. План ділової стратегії по освоєнню страхового ринку включає наступні напрями: визначення стратегії на даний період; відбір найбільш перспективних видів страхування; вибір оптимальних каналів надання страхових послуг; встановлення стимуляторів попиту на послуги (зниження тарифів, надання бонусів); вибір інструментів конкуренції (реклама, комісійні винагороди і т. і.).

*Література: 1. Гвозденко А.А. Страхование в туризме, М.: Аспект-Пресс, 2002.
2. <http://tourinform.org>.*

Неверова Т.А.

Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина

ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ КРАЕВЕДЕНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ РЕГИОНА: АСПЕКТ УПРАВЛЕНИЯ

Информационные ресурсы краеведения занимают особое место в создании единой информационной инфраструктуры региона. Рассматривая регион как сложный территориально-экономический комплекс, имеющий определённые внутренние ресурсы, структуру производства и потребности, следует особо подчеркнуть присущий ему динамизм, обусловленный множеством факторов

внешней и внутренней среды. Одним из важнейших факторов регионального развития выступают информационные ресурсы.

Оживление культурно-экономической жизни в регионах обусловило повышение интереса к информационным ресурсам краеведения. В каждом регионе культурное воспроизводство осуществляется, в первую очередь, благодаря наличию, сохранению и использованию информационных ресурсов краеведения. Информационные ресурсы краеведения - это динамичная система, которая включает краеведческую информацию, кадры и материальные и технико-технологические средства, занятые и используемые в сфере краеведческой информационной деятельности [3].

Роль информационных ресурсов краеведения в развитии региона трудно переоценить: это не только удовлетворение краеведческих информационных потребностей, сохранение краеведческих знаний и предоставление их пользователям, но, что не менее важно, - формирование ценностных ориентации населения данного региона, стимулирование творческой активности, объединение людей, формирование человеческих взаимоотношений на основе общих культурно-исторических ценностей.

Эффективность использования информационных ресурсов краеведения обусловлена наличием интеграционных процессов между различными социальными институтами региона: библиотеками, архивами, музеями, издательствами, средствами массовой информации и т.п. Важнейшим элементом территориальной инфраструктуры являются библиотеки, которые играют определяющую роль в системе краеведения, выступая центром культурной интеграции региона. Библиотеки удовлетворяют информационные краеведческие потребности общества на основе общедоступного универсального фонда краеведческих документов, многоаспектно отраженного в краеведческом справочно-библиографическом аппарате. Библиотеки работают в тесной координации со всеми учреждениями и организациями, заинтересованными в развитии краеведения, и краеведами-общественниками.

Интегрирующая роль в системе информационных ресурсов краеведения предопределяет необходимость упорядочения краеведческой деятельности в самих библиотеках. Управление краеведческой деятельностью библиотек является необходимым условием повышения эффективности использования местных информационных ресурсов, интеграции краеведческого потенциала в интересах оптимального удовлетворения информационных потребностей населения. Напомним, что под краеведческой деятельностью библиотек понимается область научно-практической деятельности библиотек по сбору, хранению и предоставлению в общественное пользование краеведческих документов, а также информации о них [1]. Одна из особенностей краеведческой деятельности библиотек - включённость краеведческого аспекта во все направления деятельности региональных, городских, сельских общедоступных библиотек, которые на протяжении многих лет являются основными культурными центрами своего региона. К особенностям КДБ как объекта управления относится также наличие значительных информационных ресурсов, многокомпонентной структуры, внутренних и внешних связей. Чрезвычайно важно чётко определить, обосновать, законодательно закрепить субъект-

объектные связи управления КДБ, так как от этого зависит эффективность краеведческой деятельности не только внутри библиотеки, но и за ее пределами. Определение субъекта управления КДБ на внутрибиблиотечном уровне во многом зависит от организационного оформления краеведческой деятельности), то есть наличия специального структурного подразделения или группы лиц, занимающихся краеведческой деятельностью конкретной библиотеки. На внутрибиблиотечном уровне субъектами управления краеведческой деятельностью выступают специальные краеведческие подразделения библиотеки, реализующие отдельные функции управления краеведческой работой внутри библиотеки в зависимости от варианта организации краеведческой деятельности в данной библиотеке, а также осуществляющие отдельные функции управления по отношению к муниципальным библиотекам, и, соответственно, являющиеся субъектами управления на внешнебиблиотечном (внутриобластном) уровне.

Специфика краеведческой деятельности и ее многоуровневый характер предполагают реализацию следующих функции управления: планирование, прогнозирование, организацию, координацию, учет, контроль, анализ, подготовку и расстановку кадров, ни одна из которых не может рассматриваться изолированно. Появление и эволюция любой из рассматриваемых функций, а также их взаимопереплетение и взаимодополнение (то есть набор определенных функций на том или ином этапе) характеризуют процесс управления в целом [2].

Суть управленческого воздействия на КДБ состоит в достижении оптимального информационного обеспечения краеведческих потребностей, что требует от органов управления на федеральном, областном, внутрибиблиотечном уровнях организационного и юридического оформления, единой стратегии развития краеведческой деятельности в библиотеках страны, общих направлений и задач для каждого уровня, который, в свою очередь, реализует набор функций управления, необходимый и достаточный для создания оптимальной системы управления КДБ.

Таким образом, эффективность использования информационных ресурсов краеведения обусловлена в первую очередь, наличием интеграционных процессов между различными социальными институтами региона, среди которых важную роль играют библиотеки, а во-вторых, от управления краеведческой деятельностью в самих библиотеках, которые играют интегрирующую роль в системе информационных ресурсов краеведения.

Литература: 1. Кушнарченко Н.Н. Оптимизация краеведческой деятельности библиотек / Н.Н. Кушнарченко // Библиотека – информатизация – наука: тез. докл. и сообщ. респ. науч. конф. (Киев, 8-10 окт. 1991 г.). – Киев, 1991. – Ч.1. – с. 39-41. 2. Неверова Т.А. Управление краеведческой деятельностью библиотек как фактор интеграции информационных ресурсов / Т.А. Неверова // Библиотечное дело XX век: науч.-практ. сб. – Вып 1 (11). – 2006. – М., 2006. – с. 147-151. 3. Шаталова Н.В. Краеведческая информация – развитию духовной культуры / Н.В. Шаталова // VII Державинские чтения: Культурология. Искусствоведение. Социально-культурная деятельность: Материалы науч. конф. преподавателей и аспирантов, февр. 2002 г. / Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2002. – с. 62-63. 4. Миськевич Г.И., Хаустова Ю.Ф. От термина - к слову (регион) / Г.И. Миськевич // Терминология и культура речи. – М., 1981. – с. 242-249.

Макеева А.В.
руководитель – к.геогр.н., доц. Зуева О.В.
Филиал ГОУВПО Российский Государственный
Университет Туризма и Сервиса в г. Самара

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЕСТЕСТВЕННЫХ ПЕЩЕР САМАРСКОЙ ОБЛАСТИ

В настоящее время экологический туризм является одним из наиболее перспективных видов туризма. Темпы его роста с каждым годом увеличиваются. Популярность экотуризма растет практически во всех социальных группах, среди которых он наиболее востребован у школьников, студентов и молодежи. Так как экологический туризм приобрел характер массового вида туризма, возник целый ряд проблем, связанных с многочисленным посещением природных объектов, особенно если учесть, что культура поведения экскурсантов оставляет желать лучшего.

Среди природных объектов, пользующихся наибольшей популярностью в Самарской области, можно выделить пещеры. В Самарской области зарегистрировано 86 пещер естественного происхождения [1, с.5]. По количеству известных пещер Самарская область занимает лидирующее положение в Среднем Поволжье. Длиннейшая пещера региона и пещера с наибольшей амплитудой – пещера Братьев Грече. Длиннейшая пещера в гипсах – Серноводская. Самая глубокая пещера – карстовый колодец «Мечта» . [3]

Жизнь в пещерах довольно своеобразна, что обусловлено необычной средой обитания: полная темнота, высокая влажность, относительное постоянство температур. Разнообразен животный мир, населяющий пещеры. В целом спелеофауна Самарской области представлена позвоночными животными (млекопитающими, земноводными, пресмыкающимися) и беспозвоночными (в основном насекомыми). Растительный мир тоже разнообразен. Из-за отсутствия света в пещерах не представлены фотосинтезирующие растения, но нередко можно встретить грибы и низшие бесхлорофилльные растения. [2, с.80]

Современные изменения, происходящие в пещерах Самарской области, можно поделить на две категории – естественные и антропогенные преобразования. Естественные преобразования в пещерах Самарской области представлены, в основном, обвальными процессами и воздействием временных, сезонных водотоков. В некоторых пещерах можно выделить ещё такой фактор, как периодическое промерзание и оттаивание пещер. [4, с.63]

Антропогенные преобразования являются следствием массового посещения как организованных, так и неорганизованных групп туристов наиболее известных пещер, находящихся в городском округе Самара (пещера Братьев Грече), либо в непосредственной близости от населенных пунктов (пещера Серноводская). Горы бытового мусора, оставленные после себя туристами, обезобразили как сами пещеры, так и близлежащие к ним территории. Многочисленные надписи, а также следы от костров на стенах и потолках, давно стали обязательными атрибутами Самарских пещер. Оставленный мусор провоцирует изменение и до того хрупкой экосистемы

подземного царства. От массового посещения подземных объектов природы страдают многочисленные обитатели пещер. Происходят изменения микрофлоры, изменяется животный мир пещер. Частые посещения сделали непригодными условия проживания в пещерах различным видам редких летучих мышей.

Процесс формирования пещер с их необычными обитателями охватывает довольно продолжительные промежутки времени, которые могут захватывать сотни, или даже тысячи лет. Небрежность и невежество, иногда намеренный вандализм со стороны экскурсантов туристических групп, а также самодельных туристов, могут в предельно короткий срок навредить пещерам, их образованиям, живым организмам, которые являются частью подземной экосистемы. Отсутствие контроля над сохранностью природных туристических ресурсов, усиленная антропогенная нагрузка, отсутствие систем мониторинга состояния экосистем и отсутствие конкретных природоохранных действий, как от органов местного самоуправления, так и от непосредственных участников экологических туров ведет к потере ценнейших природных объектов – пещер, а также живых организмов, населяющих подземные полости.

Литература: 1. Бортников М.П. Карстово-спелеологическое районирование и общие сведения о пещерах Самарской области / Спелеология. Сборник статей Самарской областной спелеокомиссии - Самара, 1998. – 83 с. 2. Метелкин А.В. Биоспелеологические исследования Самарской области / Спелеология. Сборник статей Самарской областной спелеокомиссии - Самара, 1998. – 83 с. 3. Самарская Спелеологическая Комиссия. Сводка по пещерам Самарской области (по состоянию на 01.01.2006). 4. Червяцова О.Я. Современные изменения в пещерах Самарской области / Спелеология Самарской области. - Выпуск № 2 / Сборник статей Самарской спелеологической комиссии. - Самара, 2002. – 94 с.

Отряжа М.А.

керівник - д.пед.н., проф. Зеленська Л.І.

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ВІРТУАЛЬНИЙ ТУР ЯК ЗАСІБ РЕКЛАМИ В ІНДУСТРІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Туризм важко собі уявити без реклами. Перш за все вона несе в собі інформацію у скороченій художній формі, емоційно офарбовану і доводить до уваги потенційних покупців найбільш важливі відомості про туристичні продукти і туристичне підприємство [2].

Важливим у наш час є проблема популяризації регіональних туристично-рекреаційних можливостей та заохочення споживачів до відвідування таких місць.

Головною перевагою комп'ютерної реклами в тому, що вона може охоплювати велику кількість цільової аудиторії, є інтерактивною, доступною в будь-який час доби і будь-якому потенційному покупцю, високо інформативною, вартість її розміщення відносно невисока [1].

Інтернет представляє туристському підприємству широкі можливості орієнтувати свої рекламні звернення на різні цільові аудиторії. Однією з основних переваг Інтернету є зворотній зв'язок зі споживачами рекламної інформації, яка дозволяє змінювати стратегію рекламної кампанії під час її проведення. Проведення відповідних рекламних акцій в Інтернеті має свої особливості, оскільки одночасно є: засобом масової інформації, засобом комунікації, інтерактивним середовищем [1].

Інтернет представляє безліч інструментів впливу на цільову аудиторію рекламодавця, серед яких перш за все необхідно відмітити Web-сторінки і розміщення на них так званих віртуальних турів.

Віртуальні екскурсії та подорожі – це презентації, які дозволяють глядачам дивитися основні об'єкти, які їх цікавлять (музеї, вулиці, природні об'єкти, тощо) ще до реального їх відвідування. Це можуть бути панорами, які вільно рухаються, об'єкти будь-якого розміру (експонати музеїв і картинних галерей, приміщення готелів, вулиці і будівлі міст, алеї парків та. ін.) Панорами з'єднані між собою імітованими повздовжніми пересуваннями у самому об'єкті таким чином, що створюється ілюзія реального пересування вздовж та усередині об'єкта. Глядач може довільно змінювати напрямлення руху. Також є можливість надавати презентації різноманітних звуків, додавати пояснювальні надписи, інтегрувати в віртуальну подорож географічні карти і плани приміщень з можливістю орієнтуватися за сторонами горизонту [3].

Окрім розміщення віртуальних турів на Web-сторінках існують також віртуальні тури та мультимедійні презентації на CD-довідниках. Вони користуються популярністю по ряду причин: вони є найбільш зручним для отримання інформації, якщо користувач не має доступу до Інтернету; CD-диски дозволяють отримати довідкову інформацію набагато швидше, чим забезпечується пошук аналогічних даних в Інтернеті; одним CD-диском в локальній мережі можуть одночасно користуватися декілька користувачів-менеджерів турфірм; CD-диски легко переносяться з одного комп'ютера на інший, ними зручно користуватися як на презентаціях, так і на інших рекламних подіях; CD-диски представляють собою ідеальний рекламно-інформаційний матеріал, який може бути розісланий партнерам та клієнтам [2].

Віртуальні тури слугують для популяризації регіональних рекреаційних ресурсів. Оскільки доступ до Інтернету майже необмежений у багатьох країнах світу, то користувачі зможуть переглядати такі віртуальні тури і обирати таким чином нові куточки земної кулі для відвідування. В мережі існує безліч сайтів, які вже зараз пропонують віртуальні подорожі.

Нижче приведений порівняльний аналіз деяких вітчизняних та закордонних сайтів.

Як бачимо з таблиці популяризація регіональних напрямків в туризмі за допомогою віртуальних турів є цікавим та дієвим засобом, адже до Інтернет-мережі підключено багато людей з різних куточків світу.

Таблиця 1. Приклади сайтів, які представляють можливість віртуальних подорожей

Назва сайту	Географічний обсяг	Вигляд віртуального туру	
1	2	3	4
Глобальне охоплення території	www.virtourist.com	Америка, Європа (Західна та Південна), Азія (окремі країни Східно, Південної, Південно-Східної, Південно-Західної Азії), Африка (Єгипет, Марокко, Танзанія), Антарктида	Обираючи ту чи іншу країну в окремому вікні відкриваються фотографії та опис тієї місцевості, яка зображена. До окремих країн додаються карти з розташуванням курортів. За допомогою гіперпосилання можна обрати і побачити фотографії курортів. Також присутні посилання на сайти, де можливо забронювати тур чи готель.
	www.eurovr.com	Країни Західної Європи, Південно-Східної, Східної, Північної.	На сайті розміщений перелік деяких країн, на які зроблені гіперпосилання, через які ви виходите на карту з панорамними знімками. Сайт знаходиться в стадії розробки. Відсутня інформація про країни.
Національне	www.virtualdenmark.dk	Данія	На сайті представлені панорамні знімки різноманітних краєвидів Данії. Недоліком є мала присутність саме панорамних знімків, та звичайних знімків, що дають саме враження віртуальності
Регіональне охоплення території	www.britanniavista.co.uk	Велика Британія (Лондон)	На сайті представлена карта Лондона на якій гіперпосиланнями відмічені об'єкти які можна відвідати віртуально за допомогою панорамного знімку. Додаткова інформація відсутня
	www.vrbrasov.ro	м. Брашов в Румунії	Сайт запрошує до віртуальної подорожі по м. Брашов. Присутні наступні складові: віртуальна карта з гіперпосиланнями на панорамні знімки; ресторани, клуби, магазини, готелі, історія міста та ін.
	virtual.crimea.ua	Кримський півострів	Представлені панорамні знімки багатьох куточків Криму, за допомогою яких здійснюється віртуальний тур. Також карта Криму, цікаві місця, інформація про природу, готелі, де вказана їх вартість та умови проживання.

1	2	3	4
Локальне охоплення території	pass.rzd.ru	Охоплює шлях потягу Москва-Владивосток	Сайт присвячений Російській залізничній дорозі. Розміщена інформація про розклад руху потягів та ін. вичерпну інформацію, яка буде цікавою тим, хто подорожує потягом. Цікавим є наявність віртуального туру потягом Москва-Владивосток. Тут присутні панорамні знімки самого потягу в різних вагонах, станцій, якими рухається потяг, пейзажі з вікна (вид на оз. Байкал, Барабинські степи). Цікавим є супровід звуковими ефектами, які збільшують відчуття присутності у самій подорожі.
	www.mp360.com	Мачу_Пікчу	Панорами Мачу-Пикчу, що супроводжується розповіддю та музикою

Важливим у популяризації регіонального туризму є саме розробка якісних віртуальних турів, які б забезпечували потенційних клієнтів достовірною та повною інформацією, а також заохочували до відвідування регіональних напрямків.

Звичайно будь-який віртуальний тур не може замінити відчуття, які присутні під час реальної подорожі. Але використання віртуальних турів у рекламній сфері дає можливість підприємцям заохочувати до подорожей нових потенційних клієнтів. А споживачам туристичних послуг можливість ознайомитися з туристичним продуктом, та врешті-решт залишитися задоволеним своїм відпочинком.

Література: 1. Дурович А.П. Реклама в туризме: учеб. Пособие – 4-е изд. – Минск: «Новое знание», 2008 – 254 с. 2. Морозов М.А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе и туризме. Оргтехника / М.А. Морозов, Н.С. Морозова. — М.: Изд. центр «Академия», 2002. — 240 с. 3. <http://design-af.ru/content/view/68/76/>

УДК 911.3:502.7

Васильева Л. Д.

*Руководитель — к.геогр.н., доц. Молодецкий А.Э.
Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова*

РЕКРЕАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ КУОРТА ЗАТОКА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Курорт Затока — это поселок городского типа в составе города Белгород–Днестровский на Одессине. Он расположен на песчаной косе протяженностью 22 км, омывается водами Черного моря, между соленым Будакским лиманом и Цареградским гирлом пресноводного Днестровского лимана, в 60 км от Одессы и в 20 км от Белгорода–Днестровского. Ширина косы составляет около 900 м,

однако она постоянно размывается водами прилегающих водоемов, в связи с чем ее ширина постоянно сокращается и за последние 30–40 лет уменьшилась на 100–150 м. Пляж представлен чистым мелким песком, а его ширина на протяжении всей косы составляет более 100 метров.

Благоприятное географическое положение, удаленность от индустриальных центров и полное отсутствие промышленных предприятий позволили этой территории стать одним из самых экологически чистых мест отдыха на Черноморском побережье Украины. Курорт по профилю является климато–бальнеологическим. Он доступен для транспорта, так как через пгт Затока проложена международная автотрасса Р–85, соединяющая между собой крупные города. Пологое дно моря создает здесь прекрасные условия для купания. Большинство баз отдыха располагается прямо на берегу моря, в нескольких метрах от береговой линии. Курортный сезон продолжается с середины мая до середины сентября. Средняя дневная температура воздуха летом 24–28 °С, а температура воды 19–23 °С. На курорте лечат заболевания костно–мышечной и нервной системы, органов дыхания [3].

Площадь курорта представлена 800 га рекреационных земель, а количество домов, баз отдыха, детских лагерей и пансионатов составляет 249, основная часть которых функционирует сезонно.

Многочисленные красивые новостройки, сооружаемые по всему побережью в соответствии с евростандартами, обеспечены средствами противопожарной защиты, согласно современным требованиям. В 70–х гг. XX ст. было сооружено 4 спасательные станции, которые в 2000 году были переданы Затокскому поселковому совету в связи с отсутствием финансирования, а позже были переданы ОО «Авантазия». В связи с большим количеством ЧС на побережье, в 2006 году было создано 32 спасательных поста, с расчетом на каждые 300 м пляжа. Трудностями для развития территории является недостаточное финансирование, сохранилось много старых строений, которые расположены хаотически.

Большая часть территории курорта находится в частной собственности: только в 2004 году 60 га курорта было отдано гражданам для приватизации, что было нарушением Законодательства Украины. 60 % данной площади было засажено деревьями и кустарниками, выполнявшие функции берегозащиты, оставшаяся площадь территории была представлена пляжами. Но эта вся растительность была уничтожена, разрушены дюны и вывезен песок, что привело к неблагоприятным последствиям — территория баз отдыха, домов затапливается во время штормов, а рощи лоха серебристого были совершенно уничтожены [1]. Ежегодно курорт посещают до 60 тысяч отдыхающих из Украины, Молдовы и России. Основной проблемой для рекреантов является доставка воды, хотя на территории курорта имеется артезианские источники, подача горячей воды осуществляется по графику. Зимой же проблема доставки воды выражена острее: поставщики отказываются доставлять воду в связи с отрицательными температурами. Отдыхающие имеют возможность осуществить экскурсии в близрасположенные населенные пункты с познавательной целью. Такими являются Одесса, Измаил, Болград, Рени, Кишинев, Белгород–Днестровский, «украинская Венеция» — г. Вилково. В 1969

году в Затоке воздвигнут памятник павшим в честь 25-летия освобождения поселка Затока от немецко-фашистских захватчиков. Также развит спортивный туризм — предусмотрены морские катания на катерах, теплоходах, парашютах, водные горки, теннисные корты, водные мотоциклы, велосипеды [2]. Есть возможности для развития рыболовства на Черном море и лиманах, а на рынке можно приобрести рыбу на любой вкус.

На курорте имеется большое количество мест для отдыха, развлечений, предлагается дегустация продукции местной многонациональной кухни, особо известными среди которых являются Шабские вина, с виноградников, основанных в XIX веке швейцарскими переселенцами. Курорт обладает значительным рекреационным потенциалом, характеризуется наличием современной инфраструктуры, однако существует множество проблем, связанных с привлечением туристов, отсутствием финансирования, качеством предлагаемых услуг, ухудшением экологического состояния лиманов.

Литература: 1. Затока / официальный портал рекреационного региона [Электронный ресурс]. — <http://panotax.com.ua/virt/Zatoka/about.php.htm> 2. Ильина Л. Разграбленная затока // Правое дело http://www.nego.com.ua/pravoedelo/article05/guberny/127_1.shtml 3. Природа Одесской области. Ресурсы, их рациональное использование и охрана / Под ред. проф. Г. И. Швевса, доц. Ю.А. Амброз. — Киев — Одесса: Вища школа, 1979. — 144 с.

УДК 911.3:796.5 (477)

Пацюк В.С.

Криворізький державний педагогічний університет

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЗАРУБЕЖОМ

До кінця XX сторіччя у світі вже майже не залишилось ні історичних, ні культурних місць, якими можна було б вразити рядового відвідувача. Ось тоді і виник новий різновид туризму, названий «індустріальним туризмом». І хоча цей вид туризму поки не є домінуючим сегментом на світовому туристичному ринку, проте включає доволі значний контингент відвідувачів, і що дуже важливо, з кожним роком все чіткіше вимальовується тенденція до значного розширення даного контингенту. Ми ж вирішили проаналізувати особливості становлення даного виду туризму, виділивши основні етапи його розвитку.

I. Зародження індустріального туризму (30-70-ті рр. XX ст.). Прототипом індустріального туризму були виробничі екскурсії, які мали місце ще в 30-х рр. XX ст., однак всі вони носили епізодичний характер. Відомо, що першим підприємством, що допустило до себе перших туристів в 1930 р. була компанія «Пежо» в м. Сошо (Франція). Подібну практику підтримала компанія Kronenbourg, яка відкрила для відвідувачів свої страсбургські пивоварні вже наприкінці 1940-х, однак значного інтересу в екскурсантів дані об'єкти не викликали [3].

II. Становлення індустріального туризму (1980-2000 рр.). На початку 80-х рр. XX ст. в західноєвропейському туроперейтингу з'являються перші організовані тури на промислові об'єкти [3].

Тоді, під впливом італійського історика мистецтв Еудженно Батістеса європейці почали досліджувати старі, закинуті ще в 1950-х роках заводи, фабрики та шахти, називаючи їх першими пам'ятками індустріальної епохи. Наприкінці минулого століття відбувається перелом в туристичній та підприємницькій свідомості. Саме тому більшість західних підприємств, незалежно від розміру, солідності та приналежності, відкрили свої прохідні для простих громадян, а ті звернули свою увагу на заводські та фабричні корпуси. Маркетологи обумовлюють це не лише допитливістю (зі сторони туристів) та бажанням отримати додатковий прибуток (з протилежного боку), скільки цілком природним ходом розвитку цивілізації.

Пояснюючи цей несподіваний поворот теоретики нового ступеню розвитку світової економіки Джозеф Пейн та Джеймс Гілмор в 1999 році випустили працю, в якій проаналізували три основні стадії розвитку економіки: сировинну, товарну та економіку послуг, після чого прийшли до висновку, що новою стадією повинна стати «економіка вражень». Свою книгу вони так і назвали - «Економіка вражень» (Experience economy) [3]. Загалом аналіз розвитку індустріального туризму в світі можна зробити, виходячи з того до якої галузі виробництва спрямовано туристичні потоки. Інтерес туристів в промислових регіонах зазвичай спрямований на промислові об'єкти гірничо-промислового (кар'єри, відвали, шахти) та фабрично-заводського типу (фабрики, заводи, комбінати) типу.

Екскурсії на підприємства видобувної промисловості, зокрема, в шахти, рудники, кар'єри відмічені на 4 континентах. Піонером у розвитку шахтного туризму прийнято вважати соляну шахту Величку у Польщі. Також даний вид туризму дістав поширення у Швеції (залізорудні шахти м. Кірина), Естонії (сланцеві шахти Кохтла-Нимме), Норвегії (мідний рудник Ророс), Чехії (срібний рудник Кутна-Гора), Словаччині (золоторудна шахта Банска Штявница), Росії (в Хібінах, Солікамську, Воркуті), Чилі (мідний рудник Чукікамата), ПАР (алмазні шахти Кімберлі), Австралії (золоті шахти м. Теннант Крік), Фінляндії [1].

В цей час туристи починають цікавитися і підприємствами обробної промисловості. Зокрема у Франції туризм на АЕС існує вже більше 20 років.

Одним з піонерів промислового туризму на території колишнього СРСР називають металургійний гігант «Северсталь». Вивчивши досвід промислових міст північної Англії, де складувні, кораблебудівні і хімічні підприємства були одним з об'єктів залучення туристів в промислові міста, компанія «Северсталь» сама запропонувала туристичним агентствам, щоб популярні за кордоном круїзи теплоходів по Верхній Волзі включали відвідини металургійного гіганта в Череповці.

III. Активізації розвитку індустріального туризму (2000-2010 рр.).

Індустріальний туризм набирає обертів не лише стосовно свого територіального поширення, а й відносно включення нових галузей до туристичної діяльності. Зокрема, розвиток індустріального туризму спостерігається в наступних секторах господарства:

- **Авіапромисловість.** Свої двері для відвідувачів відчиняють літакобудівні корпорації Boeing, Airbus та ракетно-космічна Northrop Grumman, де демонструють всьому світу свою відкритість, безпечність та мирну спрямованість. Вартість екскурсій по їх об'єктам не перевищує 100 доларів, що

окупаються безліччю атракціонів, що включені до програми. Відвідувачі «літають» на справжніх авіаційних та космічних тренажерах, власними руками збирають діючі маленькі літаки, сидять в кріслах пілотів і навіть обідають в «космічних їдальнях» [3]. Великим попитом користуються відвідування космічних центрів. Так, космічний центр, розташований у Французькій Гвіані, в 2006 році відвідали понад 62 тис. туристів, з них 23 тис. стали свідками запуску ракети. Подібний досвід є і в Росії: в підмосковному Корольові в Центрі управління польотами, періодично влаштовуються екскурсії, що включають відвідування головної зали управління МКС, перегляд відеофільмів, подекуди й сеанс зв'язку з космонавтами.

- Автопромисловість. Виробники Ford, в процесі зацікавлення відвідувачів, зробили основну ставку на багату історію своєї фірми. В спеціально створеному в Детройті «Червоному Центрі Форду» (Ford Rouge Centre) відвідувачів спочатку на спеціальних автобусах возять по місцях, де понад сторіччя тому жив та працював засновник компанії Генрі Форд. Потім, в Rare Historie Viewing, їм розповідають про всі злети та падіння, які пережила компанія. Далі в спеціальній Віртуальній Студії досконально пояснюють весь складний процес виробництва сучасного американського автомобілю. Після чого всі разом підіймаються на 80-метрову оглядовий майданчик, звідки оглядають «володіння Ford'у». І лише наприкінці програми екскурсантів відводять до складального цеху, де в них на очах збирають справжній Ford F - 150. Однак, все це вже не безкоштовно. Вартість квитка, в залежності від віку від 10 до 14 доларів [3].

- Легка промисловість. Великим попитом користуються тури на лялькові фабрики. Американська компанія American Girl, один з лідерів світового лялькового виробництва, відкрила в себе на батьківщині цілих три виробничих музеї-палаці: в Чикаго, Нью-Йорку та Лос-Анджелесі. Крім ознайомлення з процесом виробництва ляльок тут можна відвідати театральне шоу (30 доларів), пообідати (20 доларів) та навіть відвести свою улюблену ляльку в перукарню, де їй зроблять модну зачіску. В Росії можна спробувати потрапити на фабрики Гелі, Палюха, Хохломи, на Високівський завод ялинкових іграшок.

- Харчова промисловість. Особливою популярністю користуються виробництво алкогольних напоїв. В Росії першим впустив до себе екскурсантів пивзавод «Очаково». В 2000 році адміністрація комбінату віддала розпорядження встановити в цехах веб-камери, за допомогою яких кожен підключений до Інтернету бажаючий міг спостерігати, як саме робиться пиво і що саме заливається в варочні котли, а у вересні 2004 року керівництво пустило в цехи екскурсантів. Відвідувачам проводять екскурсію по комбінату та до спеціального музею пива, де можна дегустувати продукцію.

Нині по очаківським цехам за місяць проходить до тисячі чоловік. У петербурзької «Балтики» цей показник вдвічі вищий: за рік тут приймають до 25 тисяч екскурсантів [2].

Туристи, що віддають перевагу більш міцним напоям, можуть відвідати ще два об'єкти розвинутого російського промислового туризму, заводи підмосковної компанії «ОСТ-Алхо», більш відома в Росії як «Чорноголовка», та флагмана російського виноробства - московський завод «Кристал». Якщо

перший зацікавлює своїми передовими технологіями та повністю автоматизованими лініями, то інший акцентує увагу на багатій історії.

Окрім цього, в Москві існує практика відвідування кондитерських фабрик: «Червоний Жовтень» (колишнє товариство «Ейнем»), «Бабаєвську» (колишнє товариство А.І. Абрикосова Синів») та «Рот Фронт». Під час екскурсії можна їсти все, що проходить по конвеєру, а по завершенню екскурсії на туристів очікує солодкий стіл та набори солодких подарунків.

Аналізуючи основні тенденції розвитку індустріального туризму, можна припустити, що наступним етапом буде етап масового залучення туристів.

В багатьох розвинутих країнах відвідання майже будь-якого виробництва не є проблемою і орієнтоване на популяризацію продукції підприємства, що відвідується. В світі накопичено доволі значний досвід розвитку індустріального туризму, який би цілком могла перейняти Україна, однак в нашій країні преференції розвитку індустріального туризму ще цілком не усвідомлені і лише починається його становлення.

Література: 1. Казакова Т.А. Екскурсії в шахту – перспективний напрямок розвитку техногенного туризму // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства. Матер. II міжнар. наук. конф. – Кривий Ріг, 2005. – с. 124–127. 2. Открытие пива // Дайджесты прессы. Союз российских пивоваров. – <http://www.turpost.ru>. – 24.01.2006. 3. Чумаков В. Сборочный цех впечатлений // Вокруг света. – 2007. - № 11. – с. 116–126.

УДК 911.3

Мисюкевич А.В

Керівник – к.геогр.н., доц. Редін В.І.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ЛАНКА СТРУКТУРИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКОВА

Готельне господарство України, як і вся економіка нині знаходиться в кризовому стані. Це звичайно стосується і Харківського регіону. Зважаючи на напрямки розвитку держави та інтеграцію до європейської спільноти, готельне господарство знаходиться не в належному вигляді. Переважна більшість готелів не відповідає основним європейським стандартам. Зроблені тільки перші кроки для розвитку цивілізованого ринку готельних послуг з урахуванням міжнародних вимог до засобів розміщення. Подальша робота в цьому напрямі вимагає створення відповідної законодавчої бази, активного фінансування та інвестицій [2,с.14].

Готельне господарство є важливою ланкою туристсько – рекреаційного комплексу, так, як воно являється його матеріальною базою і характеризується концентрацією обслуговуючих сервісних служб. Особливістю готельного господарства є те, що воно формує комплекс послуг, пов'язаних не тільки з розміщенням гостей у готелі, але й виробництвом фірмових страв,

кондитерських, хлібобулочних виробів, наданням послуг сервісу та розваг, продажем товарів та сувенірів, друкованих видань тощо [1,с.84].

У Харківській області розміщено 73 одиниці підприємств готельного бізнесу [4]. За цим показником вона поступається лише Дніпропетровській області (87 одиниць), якщо враховувати області східної України [4]. Основною проблемою залишається якість обслуговування у цих закладах, що не співпадає з міжнародними стандартами. І особливо гостро ця проблема постала зараз, при підготовці країни до Євро – 2012. Харківська область залишається одним з провідних промислових регіонів країни і інтенсивним сільськогосподарським виробництвом, найближчим часом не зможе перетворитися у великий курортний центр або велику туристсько-рекреаційну зону. Через несприятливу екологічну ситуацію, незважаючи на значний рекреаційний потенціал, в регіон майже неможливо залучити великі туристські потоки, але це ще не означає, що немає передумов для розвитку тут готельного господарства. Саме місто Харків як важливий економічний центр, виступає об'єктом ділового туризму. Це підтверджується тим фактом, що більшість клієнтів готельних підприємств міста протягом багатьох десятиріч ХХ ст. – це “відряджені”, а не туристи. Залежно від мети відрядження їх цікавлять не визначні пам'ятки, а специфічні об'єкти їх інтересів, причому для кожного виду ділового туризму існують свої – наукові й науково-дослідницькі установи, проектні інститути (для наукового туризму), банки, підприємства, організації тощо [3,с.66.].

За висновками експертів УЄФА місто Харків по забезпеченню учасників і гостей чемпіонату в готельному господарстві номерами 4-зіркові та 5-зіркові знаходиться у «підвищеного ризику». Зараз у Харкові діють 27 готелів на 1800 номерів. Забезпеченість готельними номерами з розрахунку на 1000 жителів становить 1,2 номера. Це чи не найнижчий показник серед міст-мільйонників України. Готелі категорій 3 і 1 зірки займають майже 60% номерного фонду Харкова. Готелі категорії 5 зірок у місті відсутні, і лише 18% номерного фонду міста формують готелі 4 зірки, які з'явилися за останні три роки [4].

Відповідно до вимог УЄФА готельний фонд Харкова до 2012 року повинен становити 3485 номерів (1975 номерів - категорії 5 зірок; 1330 - категорії 4зірки, 180 – 3 зірки). Дефіцит міста в номерах категорій 4 і 5 зірок становить 987 і 1975 номерів відповідно. Напередодні Євро-2012 в Харкові заявлено 4 проекти будівництва 3-зіркових готелів на 150 номерів; 4 проекти будівництва 4-зіркових готелів на 396 номерів. Проекти категорії 5 зірок представлені 5-а проектами, що становитиме 956 номерів [4]. Вартість проживання у Харківських готелях складає від 70 гривень за добу (зі зручностями у коридорі) до 1500 гривень і вище – за люксові номери чотирьохзіркових готелів

У зв'язку з політичними та економічними перетвореннями, що відбуваються в Україні, значно розширилися ділові й культурні зв'язки нашої країни з іншими країнами. Це сприяє збільшенню контактів між підприємствами та підвищенню кількості іноземних та вітчизняних туристів, які прибувають в окремі регіони України. Виникла необхідність розміщення гостей у комфортабельних готелях з відповідним рівнем сервісу [2,с.25].

Незважаючи на те, що сфера послуг набуває все більшого розвитку в нашій країні, розвиток і функціонування готельного господарства

ускладнюється цілою низкою проблем. Однією з причин подібного протиріччя є відсутність надійної та достовірної інформації про стан ринку готельних послуг та відсутність належного сервісу. Наслідком цього є використання готелів не за призначенням, зниження конкуренції на ринку готельних послуг, що ще більше погіршує стан готельного господарства та затримує вихід України на світовий туристський ринок.

Література: 1. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация. – К.: Альтерпрес, 2001. – 208 с. 2. . Готельне господарство: основні показники, оцінка якості послуг. – Київський інститут туризму, економіки і права. – К., 2001 – 76 с. 3. Ильин В. И. Основные контуры системы социальной стратификации общества // Рубеж. - 1991. - № 1. - с. 96—108. 4. Офіційний сайт статистики України: Укр.стат

УДК 91:379.85

Сінітович Г.О.

Керівник – к.геогр.н., доц. Савранчук Л.А.

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

ЛІТЕРАТУРНІ ПОДОРОЖІ ЄВРОПОЮ

Останнім часом в Європі набув популярності новий вид подорожей – літературний туризм. Багато шанувальників літературного слова бажають відвідати місця, де жили і творили їхні кумири – улюблені письменники і поети, відбувалися події, описані в їхніх творах, взяти участь у зібраннях однодумців.

Лондон сьогодні найбільш відвідуване місто світу за числом любителів літературного туризму. Лондону поступаються Статфорд-на-Ейвоні, Единбург, Дублін, Нью-Йорк, Конкорд, Париж, Сан-Франциско, Рим та Санкт-Петербург, які також увійшли в десятку міст, багатих літературними пам'ятками. Батьківщина багатьох літературних класиків, наприклад письменника Чарльза Діккенса і поета Джона Кітса, а також місце дії багатьох літературних творів, Лондон описується як «джерело літератури, яку ми так довго вивчали і полюбили». На 2-му місці серед шанувальників літературного туризму варто назвати Статфорд-на-Ейвоні – містечко в британському графстві Уоркшір, де народився Шекспір і працює трупа Королівського Шекспірівського театру. Завдяки минулим, а також сучасним авторам на третє місце вийшов Единбург – батьківщина сера Артура Конан Дойля, творця знаменитого Шерлока Холмса; Роберта Луїса Стівенсона, що написав «Острів скарбів», і сера Вальтера Скотта, який створив «Айвенго».

Щорічно Німеччину відвідує біля 10 млн. туристів. Франкфурт наприкінці жовтня перетворюється у книжкову столицю світу. У 2007 році тут була представлена книжкова продукція зі ста однієї країни світу. Франкфуртський ярмарок — форум фахівців книговидавничої справи. Головна мета офіційної країни-гостя — представити свій книжковий ринок, і значною мірою німецькою мовою. Аби зацікавити молодь читати книжки, у Франкфурті відкрили

експозицію антикварних книг та комп'ютерних ігор на основі літературних творів.

Тоді ж у Мадриді відкривається найбільший у світі книжковий ярмарок. За традицією він розміщується на головній алеї центрального парку столиці "Ретіро". Мадридський книжковий ярмарок 2007 року відсвяткував 75 річчя і зібрав рекордну кількість учасників.

Що стосується Росії, то в Москві, а особливо в Петербурзі постійно проводять екскурсії з назвами «Петербург Достоевського», «Петербург Пушкіна», інші [4].

Цікавим різновидом літературного туризму є тематичні парки, які відтворюють середовище сюжетів книжкових творів та є місцями відпочинку, літературної творчості відомих письменників та поетів.

За 2007 рік 20 найкращих тематичних парків Європи відвідав 61 мільйон населення. Кількість відвідувачів значно зросла за рахунок святкування 15 річниці Disneyland`у в Парижі. Це молодший брат американського Діснейленду, чудове місце, де відтворені казкові персонажі найвідоміших у світі письменників-казкарів, яскраві спектаклі, атракціони, одним із головних є «Пірати Карибського моря». Протягом подорожі відвідувачі знаходяться в полоні чаклунських чар лялькових піратів, що господарюють в багатому скарбами порту. У містечку «FANTASYLAND» знаходиться головна прикраса парку - замок Сплячої Красуні. Крізь гобелени і віконні вітражі доноситься розповідь про життя Сплячої Красуні .

В Іспанії знаходиться найбільший у Європі тематичний парк – «Світ кіно», що створений недалеко від Мадрида легендарною компанією «Уорнер Бразерс». Найбільш сімейно-орієнтованим є Іспанський парк у місті Шіма (Японія), в якому можна знайти атракціони, на створення яких надихнув безсмертний Сервантес і його Дон Кіхот. Наприклад, «Магічний політ Дон Кіхота» та «Піренеї» - найдовші, так звані, «американські гірки» в Японії. Дуже популярними є актори, одягнуті в костюми Дон Кіхота, Санчо Панси та Дульцінеї, при чому ці персонажі представлені не у вигляді людей, а хорта, ведмедя та білої кішки відповідно [2].

У світі існує біля 40 парків мініатюр. Найбільш відомі з них – «Мадуродам» у Голландії, парк мініатюр у Швейцарії, парк «Італія в мініатюрі» та інші.

Подорожі за кордон віддавна є суттєвим елементом життя митців. Різноманітні книжкові ярмарки проводять і на Україні.

З 18 по 21 квітня 2008 року в Києві в Експоцентрі "Спортивний" Національного університету фізичного виховання і спорту України відбувся II міський Весняний книжковий ярмарок. На 150 стендах були представлені книжки найрізноманітнішої тематики близько 300 видавництв із різних країн світу, серед яких яскрава дитяча література, шкільні підручники, видання класиків, сучасних письменників, фундаментальні дослідження світової науки та фантастика.

Національна книжкова виставка-ярмарок "Форум видавців" у Львові – це унікальний комплекс виставкових та ярмаркових заходів, мистецьких та культурних акцій, скерованих, перш за все, на піднесення престижу української

книги в суспільстві. У рамках заходу також проходить Міжнародний літературний фестиваль «Література в еру мас-медіа», де присутніх понад 150 авторів з 15 країн світу. “Форум видавців” у Львові було започатковано з 1994 року. З квітня 2003 р. йому було надано статус Національної книжкової виставки-ярмарку [1].

Дня працівників видавництв, поліграфії та книгорозповсюдження Чернівецька облдержадміністрація на Центральній площі м. Чернівців 26 травня 2008 року презентувала виставку–ярмарок "Книжковий світ Буковини". На виставці чернівчани, гості міста мали змогу ознайомитися зі зразками книжкової продукції, досвідом роботи місцевих видавництв та підприємств книгорозповсюдження.

Одеса – дуже привабливе місто для туристів. Багато людей, що захоплюються творами одеських письменників 1920-30-х рр., із задоволенням відвідують місця, що пов'язані з літературою цього часу. Ці пам'ятні місця мають значний туристичний потенціал [3].

Сьогодні збільшує зацікавленість отримувати нові враження і бажання подорожувати, а літературний туризм приваблює багатьох любителів літератури та мистецтва. Кожна нація багата історією рідного краю, описаною у книжках. Тому літературний туризм є актуальним серед нових напрямів тематичного туризму.

Література: 1. Александрова А.Ю. *Международный туризм.* - Москва, 2004.
2. <http://uk.tixik.com/disneyland-park-anaheim-2359328.htm> 3. <http://moyagazeta.com/news/a-252.html>. 4. <http://www.travel.ru/news/2008/10/19/929759.html>

Бучко Ж.І., Кібич А.Д.

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

ЕТНОТУРИСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗЕЇВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

З кожним роком спостерігається тенденція зростання потоку вітчизняних та іноземних туристів і рекреантів на територію Українських Карпат. Туристичний інтерес пов'язаний, насамперед, з природно-географічними умовами Карпатських гір, екологічною збереженістю регіону і самобутньою культурою українських горян. Саме ці складові формують сприятливі умови для розвитку туризму та рекреації. Але сучасного туриста вже важко втримати за рахунок природних ландшафтів, мальовничих краєвидів тощо. Зараз він потребує більшого заповнення свого часу, різносторонньої інформації про регіон у всіх її проявах і формах з мінімальними енергозатратами організму. Отже, поряд з природно-рекреаційним, все більшої ваги набуває чинник історико-етнографічної привабливості Українських Карпат.

Карпатський регіон – найцікавіший у ландшафтному, біогеографічному і етнографічному відношеннях регіон України, наділений первісною природою і заселений самобутнім народом, який зберіг свою етнічну автохтонність,

виділяється, насамперед, оригінальним культурним ландшафтом – поєднанням природних і створених людиною особливостей геопростору.

Серед визначальних факторів, що впливають на рішення гостей приїхати до регіону, є самотуття культура та багата історична спадщина краю. Саме тому перспективним є розвиток на території Карпатського регіону етнотуризму – подорожування з метою ознайомлення і пізнання певного етнокультурного середовища з його самотутніми особливостями: традиціями, промислами, побутом, культурою. Етнотуризм вже активно розвивається в світі, а особливо в країнах Західної Європи, тому може стати одним із пріоритетних напрямків розвитку туризму і в Україні, оскільки інтерес до витоків української культури, її обрядів та звичаїв зростає як серед українців, так і серед іноземних громадян.

Важливе місце в розвитку туризму, зокрема етнотуризму, належить музеям, де зберігаються пам'ятки історії, матеріальної й духовної культури місцевого населення, природничо-етнографічні, меморіальні та інші колекції. Музейні експонати, завдяки своїй наочності, незмінно приваблюють відвідувачів, якнайкраще представляють регіон, формують позитивне ставлення до нього краян та гостей. В Карпатському регіоні, що є туристичною перлиною України за сукупністю і багатством природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, нараховується понад 130 історичних, краєзнавчих та художніх музеїв, які є перспективними об'єктами етнографічного туризму [2].

З позицій етнотуризму серед усіх типів і профілів музеїв ми виділяємо: музеї історичного профілю, краєзнавчі музеї, музеї художнього профілю, меморіальні музеї, музеї на громадських засадах (народні або приватні музеї).

Музеї історичного профілю збирають, вивчають і експонують матеріали про розвиток суспільства, пам'ятки побуту й культури, створенні народом упродовж століть. Серед історичних музеїв зокрема виділяють етнографічні, історико-архітектурні, історико-культурні заповідники. Популярністю у відвідувачів користуються історико-архітектурні комплекси (музеї архітектури і побуту), які створюють у будівлях, що складають історичну чи художню цінність, є визначними історико-культурними пам'ятками, або являють собою архітектурно-ландшафтний комплекс пам'яток народного будівництва, зокрема до них належать музеї архітектури та побуту в м. Чернівцях, Ужгороді, Львові, музей буковинської діаспори в Чернівцях, національний та історичний музей у Львові, етнографічний музей „Лемківська садиба” в с. Зарічево на Закарпатті та ін. [2].

Краєзнавчі музеї збирають, зберігають, вивчають та експонують матеріали, що розповідають про природу, історію й культуру певного краю, містять і етнографічні експозиції, які ознайомлюють з народною культурою і побутом даного краю, тому вони займають важливу позицію в розвитку етнографічного туризму, зокрема Карпатського регіону. Специфіка краєзнавчих музеїв у тому, що вони мають широкий діапазон експозицій, що є привабливим чинником для туристів, тому краєзнавчі музеї називають ще музеями комплексного профілю. Наприклад – Долинський краєзнавчий музей „Бойківщина”, історико-краєзнавчий музей в с. Цінева, Бурштинський історико-етнографічний музей „Берегиня”, музей екології гір та історії природокористування Карпат у Рахові та ін. [2]. Музеї художнього профілю зберігають, вивчають і пропагують

визначні твори живопису, графіки, іконопису, скульптури і, зокрема, твори ужиткового мистецтва та народної творчості. Карпатський регіон особливо виділяється багатою народною культурою, яка найбільш відома в Україні і світі з мистецького боку: художньою обробкою дерева, шкіри і металу, ткацтвом, вишивкою, писанкарством, ліжникарством, виготовленням народного одягу. Все це гідно представляють художні музеї регіону, які якнайкраще ознайомлюють відвідувачів, зокрема туристів, з народним мистецтвом, яке є невід'ємною частиною традицій, звичаїв та побуту мешканців Українських Карпат. Саме ці експозиції демонструє Чернівецький художній музей, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського, музей „Писанка” в м. Коломия, Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини, музей Косівського державного інституту прикладної і декоративної творчості, музей прикладного мистецтва в м. Вижниця.

Меморіальні музеї не лише зберігають меморіальний комплекс, пов'язаний з життям та діяльністю тієї чи іншої видатної особи, а й створюють додаткові експозиції, цінні з етнографічної точки зору. Наприклад, музеї-садиби Івана Франка у с. Криворівня Івано-Франківської та в с. Нагуєвичі Львівської області, Юрія Федьковича в смт. Путила, Івана Миколайчука в с. Чорторія Чернівецької області доповнені пам'ятками народного побуту та ужиткового мистецтва. В більшості випадків меморіальні музеї представляють собою й історично-архітектурну цінність.

На особливу увагу заслуговують музеї, що створюються з ініціативи громадськості. Це справжні народні музеї, до яких також відносять приватні музеї та колекції. Вони набули популярності серед туристів за рахунок своєї неповторності, різноманітності експозицій, цікавої екскурсійної програми. Наприклад, у приватному музеї етнографії та побуту гуцулів в смт. Верховина господар Роман Кумлик демонструє гру на всіх народних інструментах, доповнюючи гру співом [1]. До народних музеїв належать також історико-краєзнавчий музей „Сріберна Земля” у с. Грушово на Закарпатті, музей-гражда та музей гуцульської господарки в с. Криворівня Івано-Франківської області та ін.

Отже, музеї Карпатського регіону є цінними історико-етнографічними інформаційними закладами, що набули великої популярності серед туристів. Хоча сьогодні українських музеїв є доволі складним в економічному відношенні, але високий рівень фахової підготовки спеціалістів музейної справи дозволяє задовольнити інформаційні потреби туристів. В сучасних реаліях музеї повинні стати відкритими, багатоцільовими осередками культури, науки, освіти та виховання і важливими об'єктами пізнавального етнографічного туризму у Карпатському регіоні.

Література: 1. Вінтоняк Б. Хранитель неповторної давнини // Карпати. Туризм. Відпочинок. – № 2. - 2004. – с. 54-55 2. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламної інформаційної діяльності музеїв. Посібник // За редакцією В. Великочого, Н. Гасюк. – Івано-Франківськ: Плай. – 2005. – 64 с.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ У ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

В умовах глобалізації проблема бідності населення у досліджуваному регіоні не знайшла свого вирішення й продовжує залишатись однією із найбільш складних та драматичних у латиноамериканському регіоні. На сучасному етапі проблема набула структурного характеру й для її подолання стало недостатньо лише певного обсягу соціальної допомоги, яка здійснювалась раніше майже у всіх країнах [3].

Бідність як глобальна проблема має неоднорідний характер прояву у різних частинах регіону Латинська Америка. Це пояснюється різним набором причин, які зумовлюють виникнення та розгортання даної проблеми у кожній з країн. Ми розглядаємо три групи причин, які лежать в основі виникнення бідності у тій чи в іншій країні регіону – природно-географічні, економічні та соціально-демографічні. У кожній країні та субрегіоні ступінь впливу тієї чи іншої групи причин різний. В залежності від цього, і формуються групи країн з різним ступенем бідності населення.

Аналіз усіх статистичних показників [таблиця 1] дозволяє нам виділити групи країн за ступенем прояву проблеми бідності населення у латиноамериканському регіоні. Районування здійснено на основі виділення груп країн за кожним із критеріїв, які потім узагальнюються і становлять основу для виділення тієї чи іншої групи країн Латинської Америки [2].

Отже, нами було виділено наступні групи країн латиноамериканського регіону за ступенем прояву проблеми бідності населення: 1) країни з низьким ступенем прояву проблеми бідності населення; 2) країни із середнім ступенем прояву проблеми бідності населення; 3) країни із високим ступенем прояву проблеми бідності (найбідніші) [таблиця].

Найбідніші країни. Дана група представлена країнами Карибського басейну і країнами Центральної Америки. Головними причинами бідності даних країн є природно-географічні (в основному, невелика площа і нестача природних ресурсів, що гальмує економічний розвиток країн). Більшість країн характеризуються також нестабільною соціально-економічною ситуацією, відсутністю ефективної зовнішньої підтримки з боку розвинених країн.

Країни із середнім ступенем прояву проблеми бідності населення. У даній групі присутня найбільша країна регіону як за кількістю населення так і за площею – Бразилія. При достатньо високому рівні економічного розвитку наявність великої кількості населення призводить до існування значної чисельності бідних у даній країні. Тому позитивні економічні зрушення нівелюються високим природним приростом населення (в основному, серед бідних шарів населення) і країна, таким чином потрапляє до даної групи. Щодо інших країн, то це, в основному, країни Карибського басейну, які за умови

наявності рекреаційних ресурсів змогли побудувати ефективну економіку на основі ефективного розвитку туристичної галузі. Основні причини бідності у даній групі носять все ж таки соціально-демографічний характер, має місце соціальна і політична нестабільність (наприклад Чилі, хоча й країні і вдалося у свій час провести достатньо ефективні економічні реформи). В цілому, цю групу країн можна охарактеризувати як таку, що має непогані економічні показники, але характеризується недосконалою соціально-політичною системою.

Таблиця 1. Економічні та соціальні показники, що характеризують ступінь прояву проблеми бідності в країнах Латинської Америки [1]

Країна	А	Б	В	Г	Д	Група країн
Ангілья	25,1	3,1	2,0	1.6	2,5	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Антигуа і Барбуда	23,2	2,8	3,0	2.1	6,8	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Антильські острови	24	4,2	2,0	2.8	1,5	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Аргентина	28	0,3	2,2	9.7	1,5	низький ступінь прояву проблеми бідн
Аруба	37,3	5,3	1,3	20.3	6,0	середній ступінь прояву проблеми бідн
Багамські острови	24	11,7	1,5	14.5	5,8	середній ступінь прояву проблеми бідн
Беліз	28,9	11,1	2,4	9.7	5,9	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Болівія	31,7	3,5	2,3	5.3	3,8	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Бразилія	25	7,1	1,8	3.9	3,0	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Чилі	21	3,8	1,3	4.4	3,3	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Колумбія	19,4	2,7	6,2	2.1	4,3	низький ступінь прояву проблеми бідн.
Коста-Рика	21,5	7,0	4,0	1.1	3,4	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Куба	19,3	18,9	1,6	13.8	6,5	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Домініка	23	28,2	0,9	11.2	3,0	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Еквадор	19,6	1,0	2,4	8.3	2,1	низький ступінь прояву проблеми бідн.
Сальвадор	11.2	45,2	4,2	4.8	3,3	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Гренада	13,4	22,0	2,6	3.5	4,8	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Гватемала	7.4	11,3	2,5	2.0	1,5	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Гайана	16,3	7,4	0,7	9.2	3,8	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Гондурас	29.6	31,9	1,8	11.5	6,0	високий ступінь прояву проблеми бідн.

Країна	А	Б	В	Г	Д	Група країн
Гаїті	28,3	7,0	0,5	5.6	1,8	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Теркс і Кайкос	20.7	5,6	0,8	9.1	3,0	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Віргінські о-ви (Брит.)	20.9	8,4	0,8	9.4	9,2	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Віргінські острови	25	5,4	2,2	8.1	5,0	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Ямайка	36,3	14,5	1,1	18.5	9,4	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Мексика	7,8	1,2	1,5	10.7	4,5	низький ступінь прояву проблеми бідн.
Монтсеррат	15,8	2,0	2,3	11.3	9,7	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Нікарагуа	15,8	6,0	1,2	31.5	1,0	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Панама	29,6		4,4	27.9	2,3	низький ступінь прояву проблеми бідн.
Парагвай	35	4,5	1,6	23.9	5,0	низький ступінь прояву проблеми бідн.
Перу	20,7	6,0	2,8	5.9	3,5	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Пуерто-Ріко	34	5,6	3,5	4.7	11,5	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Домініканська Республіка	28	14,0	2,6	2.4	4,8	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Сент -Кітс і Невіс	35,2	18,0	1,8	24.3	3,3	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Сент-Вінсент і Гренадини	37	16,0	1,4	22.6	5,4	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Сент-Люсія	49	24,0	1,9	12.3	8	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Суринам	22,3	9,0	2,9	5.2	3,4	високий ступінь прояву проблеми бідн.
Тринідад і Тобаго	12,9	13,0	2,9	2.3	2,8	низький ступінь прояву проблеми бідн.
Уругвай	34,9	14,0	3,1	4.3	3,1	середній ступінь прояву проблеми бідн.
Венесуела	34,8	8,0	2,7	3.6	2,2	низький ступінь прояву проблеми бідн.

Умовні позначення: А – рівень безробіття населення віком 15-24 роки (%); Б – відсоток неграмотного населення старше 15 років; В – кількість лікарняних ліжок/тис. осіб; Г – відсоток заможного населення; Д – відсоток населення, що витрачає менше 1\$ на день.

Країни з низьким ступенем прояву проблеми бідності населення. Характерною для країн цієї групи є наявність специфічних причин, що сприяють її більш-менш стабільному економічному стану та розвитку. Щодо Аргентини, то у даній країні у свій час був проведений ряд досить ефективних соціально-економічних реформ, який стабілізував її розвиток. Країна характеризується наявністю різноманітних природних ресурсів, має вигідне економіко-географічне положення та налагоджену систему зв'язків із країнами

Європи та США. Панама заручилась підтримкою США, отримує значний прибуток за рахунок експлуатації Панамського каналу, економіка Венесуели є ефективною за рахунок експлуатації численних нафтових родовищ (це ж стосується Еквадору та Тринідад і Тобаго) та грамотної міжнародної політики (хоча й у країні нестабільна політична ситуація).

Таким чином, прояв глобальної проблеми бідності у межах Латиноамериканського регіону характеризується значною неоднорідністю. Але високий ступінь небезпеки подальшого розгортання даної проблеми настільки високий, що змушує вчених різних галузей науки, а також ряд міжнародних організацій (зокрема ООН) займатися розробкою методологічної основи та стратегії подолання даної проблеми у регіоні.

Проблема бідності не лишається непоміченою. Ще у 1998 р. була розроблена Програма подолання бідності у Латиноамериканському регіоні (прийнята керівниками держав регіону за підтримки ООН), але її виконання у більшості країн регіону лишається на теоретичному рівні за умови слабого фінансування і відсутності соціально-правової бази.

*Література: 1. Отчет: Латинская Америка и Карибский бассейн: экономическое положение и прогнозы на 2006 год [Электронный ресурс] // [http://www.un.org/russian
2. Методика комплексної оцінки бідності // Людина і праця. – 2002. - № 5. – с. 11-26.
3. Румянцева Е. Бедность как глобальная проблема // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 2. – с. 57-65.*

УДК 379.85(477.43)

Семеген О.О.

*Керівник - д.геогр.н., проф. Сивий М.Я.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ДЕЯКІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сільський туризм в сучасних умовах – перспективний вид відпочинку не тільки в Хмельницькій області, а й в Україні. Саме ця підгалузь туризму має надзвичайно важливе значення для розвитку економічно депресивних сільських регіонів. Він є принципово важливим інструментом для збереження та розвитку культурно-історичної спадщини українського села, народних традицій та ремесел. Разом з тим, сільський туризм виступає гарантом гармонійного розвитку туристичної галузі в цілому на всіх рівнях.

Програма розвитку сільської громади вперше в Україні розпочалася в с. Грицеві (Шепетівський район, Хмельницька область) за участі Американської Корпорації сприяння фермерському рухові та агробізнесу ACDI/VOCA в жовтні 1988 р. [9, с. 12]. Питанням сільського туризму присвячені дослідження таких вчених як: С.Медлік (1993 р.), А.Мирошниченко (1998 р.), В.Косенко (2000 р.),

В.Котлінський (2002 р.), Г.Кінаш (2002 р.), М.Зінько (2002 р.), Я.Дідик (2002 р.), А.Шенін (2004 р.), Зіемеле Астана (2004 р.), М.Рутинський (2006 р.), Ю.Зінько (2006 р.) та ін. Проте, недостатньо висвітленими залишаються проблеми та перспективи розвитку сільського туризму на території Хмельниччини.

Мета публікації – розгляд основних аспектів функціонування сільського туризму Хмельницької області. Поставлені такі завдання: а) охарактеризувати головні переваги розвитку сільського туризму Хмельниччини; б) виокремити основні проблеми сільського туризму області; в) окреслити шляхи оптимізації розвитку сільського туризму в даному регіоні.

У сучасному світі спостерігається зміщення масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовніших, пізнавальніших подорожей. На зміну концепції трьох «S» («Sun – Sea – Sand») – сонце, море, пісок – приходять концепція трьох «L» («Landscape – Lore – Leisure») – пейзаж, традиція, дозвілля. Відтак, туристична мода піднімає на пік масової популярності подорожі у сільську місцевість, де міського туриста скрізь оточує екзотика: аграрні й сільські пейзажі, традиційний селянський спосіб життя, свійські тварини, екологічно чисті продукти тощо [5, с. 11].

Хмельницька область має значні переваги для розвитку сільського туризму [2, 3, 7, 8]: розташування на південному заході Східноєвропейської рівнини в зонах лісостепу та мішаних лісів (різноманітність ландшафтів і рельєфу; багатство рослинного і тваринного світів; значні запаси мінеральних вод; широка мережа рік і потічків, в тому числі придатних для малого судноплавства; 60 водосховищ та 1799 ставків; найбільший в Україні та Європі Національний природний парк «Подільські Товтри»; помірність клімату; низька загроза природних катастроф), значна кількість пам'яток історії, археології, містобудування, монументального мистецтва (2015 одиниць), Хмельниччину перетинають основні транспортні коридори держави.

Саме тому агрооселі у найбільш привабливих куточках області (Кам'янецьчина, Шепетівщина, Летичівщина тощо) пропонують поєднати сімейний відпочинок із захоплюючими екологічними, історично-туристичними та культурними програмами [8, с. 17]. Загалом кількість агроосель на Хмельниччині станом за 2007 р. – 39 одиниць [6]. Вони мають змогу гостинно приймати туристів не лише з України, а й з-за кордону.

Серед основних проблем сільського туризму Хмельниччини слід виділити: 1) відсутність гармонійного розвитку між сільським та іншими видами туризму і культури (екскурсійної діяльності, виставково-музейної справи, фестивалів, народних свят, спортивного туризму та атракцій, системи комунікацій, народних ремесел); 2) розвиток сільського туризму з переважаючим впливом стихійних чинників, без цілеспрямованої і скоординованої між усіма учасниками стратегії; 3) туристичний сезон збігається з сезоном польових робіт, що створює значні труднощі для туристичного руху і господарів агроосель; 4) успішний розвиток сільського туризму в найближчі 5-10 років буде визначатися внеском держави, в тому числі – за рахунок здійснення цільових і, можливо, комерційно-невигідних проектів; 5) недостатня поінформованість клієнтів, інвесторів та інших зацікавлених осіб стосовно туристично-рекреаційного потенціалу області; 6) малопотужні туристичні потоки; 7) низький

інвестиційний потенціал економіки – залежність від зовнішніх інвестицій; 8) слабкий розвиток туристичної інфраструктури; 9) недостатній розвиток транспортної інфраструктури і, передусім, облаштування транспортних коридорів (сфера послуг, вказівники); 10) відсутність постійного моніторингу та аналізу ситуації у сільському туризмі; 11) низький пріоритет стратегії сільського туризму в ієрархії регіонального управління; 12) розрізненість учасників туристичного ринку, їх мала потужність та обмежені інвестиційні можливості, регіональні обмеження та існуючі між ними протиріччя; 13) відсутність чіткої організації та системи впровадження стратегії [2, 4, 5, 7].

Сучасний стан сільського туризму Хмельниччини потребує інтенсивного пошуку шляхів вирішення назрілих проблем, тому головними способами оптимізації його функціонування повинні стати: 1) відокремлення та чітка система управління ресурсами для виконання стратегії планування сільського туризму; 2) розвиток інфраструктури (перш за все, транспортних коридорів); 3) здійснення державного замовлення на надання послуг для інвалідів та інших незахищених верств населення; 4) стимулювання інвестиційної активності на селі, інвестиційних та кредитних інституцій; 5) створення фольклорно-культурних заповідників та парків народних промислів; 6) запровадження програми підвищення іміджу українського села в області, в Україні, за межами держави; 7) пріоритет «створення умов» перед «разовою допомогою»; 8) створення офіційного статусу для ключових професій у сфері сільського туризму (наприклад, господар садиби, майстер народного промислу тощо); 9) розвиток інфраструктури, реклама, участь у виставках, презентаціях закордоном; 10) професійне дослідження сільського туризму (ринку, потенціалу тощо); 11) визначення пріоритетів розвитку (ключових територій, продуктів) сільського туризму; 12) комплексна система навчання та підвищення кваліфікації для зайнятих у сільському туризмі; 13) опрацювання стратегічного плану розвитку сільського туризму на Хмельниччині [2, 4, 7].

Отже, сільський туризм, володіючи усіма необхідними передумовами, може стати одним з найперспективніших напрямків туризму у Хмельницькій області, однак для цього необхідно вирішити низку проблем його функціонування. Проте, в Україні ще не сформований механізм функціонування агропромислових господарств, оскільки, не приділялося достатньої уваги даному напрямку розвитку несільськогосподарської діяльності з боку держави, наукових установ. З цих причин неврегульовані питання організаційного, законодавчого, нормативно-господарського та податкового характеру [1, с. 176].

Для динамічного розвитку сільський туризм не потребує надто великих інвестицій, але натомість пропонує працевлаштування чималої кількості сільських мешканців та одночасне вирішення соціально-економічних питань. Саме тому перспективним слід вважати комплексне дослідження сільського туризму Хмельниччини з метою створення інформаційної основи для стратегічного планування цієї підгалузі в області.

Література: 1. Дворська Л. *Історико-географічні особливості розвитку сільського зеленого туризму в Україні // Історія української географії і картографії.* – Тернопіль, 2007. – с. 175-177. 2. *Інвестиційний паспорт Хмельницької області.* – Хмельницький: ТОВ «Поліграф-Дизайн», 2007. – 68 с. 3. *Природа Хмельницької області / За ред. К.І. Геренчука.* –

Львів: Вища школа. Вид-во Львів ун-ту, 1980. – 152 с. 4. Програма розвитку туризму у Хмельницькій області на 2003-2010 роки. – Хмельницький, 2003. 5. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 271 с. 6. Список агроосель Хмельницької області у 2007 році. – Хмельницький: Облдержадміністрація, 2008. 7. Стратегія розвитку туризму в Хмельницькій області як ключова передумова успішності та інвестиційної привабливості сільського туризму в регіоні. Вихідна ситуація та концепція проекту. – Хмельницький: ФГО «Федерація сільського туризму України», 2006. – 29 с. 8. Хмельницька область. – Хмельницький: ТОВ «Поліграф-Дизайн», 2007. – 20 с. 9. Хмельниччина екскурсія. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2007. – 16 с.

УДК 712.31: 379.851

Столбцов С.В.

Керівник – ас. Чиркова Т.А.

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ЕСТЕТИЧНА ОЦІНКА УРБОЛАНДШАФТІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ М. НОВОМОСКОВСЬКА)

Естетика ландшафту – науковий напрям, який виник на основі взаємодії естетики і ландшафтознавства та вивчає естетичне сприйняття людиною ландшафту і ландшафт як об'єкт різних форм естетичного сприйняття [1].

Варто відзначити, що в більшості методик естетичної оцінки ландшафтів параметри оцінки здебільшого є природними за походженням. Тобто серед них відсутні такі, які цілеспрямовано оцінювали б естетичні властивості антропогенних ландшафтів і зокрема урболандшафтів. Виключенням є методики когнітивної оцінки і особливо психолого-естетична оцінка [2], де оцінюється власне не сам ландшафт, а сприйняття ландшафту людиною.

Метою даного дослідження є визначення естетичного потенціалу урболандшафтів мікрорайонів м. Новомосковська Дніпропетровської області для розвитку туристсько-рекреаційної сфери.

Для отримання кількісних характеристик естетичності міських ландшафтів автором було обрано методику К.І. Ерінгіса та А.-Р.А. Будрюнаса [3]. Дана методика є комплексною і складається з наступних блоків: а) загальна значущість пейзажу; б) виразність рельєфу; в) просторове різноманіття рослинності; г) різноманітність та доцільність антропогенних об'єктів. Методика складається з 80 параметрів, з яких автором було відібрано 10 параметрів, що характеризують різноманітні естетичні властивості урболандшафтів. Додатково автором було внесено 6 власних параметрів, що повинні сприяти більш об'єктивному оцінюванню міських ландшафтів. Таким чином автором було адаптовано методику для оцінки урболандшафтів м. Новомосковська та розроблено бальну оцінку кожного відібраного параметру (табл. 1). Оскільки параметри в даній оцінці мають неоднакову значимість для визначення естетичності ландшафтів, було розроблено систему вагових коефіцієнтів, що мають максимально збільшити об'єктивність даної оцінки.

Таблиця 1. Оцінка естетичності урболандшафтів м. Новомосковська

№ п/п	Параметри	Характеристики	Оцінки в балах	Вагові коефіцієнти
1	2	3	4	5
1	Виділення домінанти в пейзажі	Не виділяється	1	1
		Виділяється	2	
2	Чіткість лаштунків, що оточують пейзаж	Немає	1	1
		Є лише з однієї сторони	2	
		Є з обох сторін	3	
3	Наявність переднього плану, що проглядається	Немає	1	1
		Є наявність	2	
4	Глибина та різноманіття перспектив	Середня	1	1
		Дальня	2	
		Поєднання обох	3	
5	Яскравість	За табл. 2	За табл. 2	1
6	Натуральність пейзажу	Сильно змінений	1	2
		Змінений	2	
		Слабо змінений	3	
7	Кут огляду пейзажу	30 - 55°	1	2
		60 - 115°	2	
		120 - 240°	3	
		понад 240°	4	
8	Загальна висотність пейзажу з урахуванням забудови	Рівна місцевість з мало-поверховою забудовою	1	2
		Слабогорбиста місцевість з малоповерховою забудовою	2	
		Рівна місцевість з різноповерховою забудовою	3	
9	Наявність водотоків	За табл. 2	За табл. 2	1
10	Наявність груп дерев, поодиноких дерев	За табл. 2	За табл. 2	1
11	Наявність трав'янистої рослинності	Немає або займає незначні площі	1	1
		Є, розташованими лінійно	2	
		Є розташовано суцільно, але не охоплює весь ландшафт	3	
12	Урбанізованість пейзажу	Суцільна	1	2
		Значна	2	
		Середня	3	
		Мала або відсутня	4	
13	Засміченість пейзажу	Велика	1	3
		Середня	2	
		Мала або відсутня	3	
14	Кількість архітектур-них акцентів	За табл. 2	За табл. 2	1
15	Наявність доріг	Автомобільні дороги без тротуарів	1	1
		Автомобільні дороги з тротуарами	2	
		Пішохідні дороги	3	
16	Кількість пам'ятників архітектури, історії	За табл. 2	За табл. 2	1

Наявність великої кількості елементів в ландшафті може мати два аспекти: позитивний та негативний. Позитивний аспект полягає в тому, що наявність значної кількості елементів може підвищувати естетичну цінність ландшафту. Негативний – занадто велика кількість однорідних елементів може призводити до монотонності ландшафту, що значно погіршує його естетичні властивості. Оцінка параметрів, що характеризують кількість тих чи інших елементів ландшафту, наведена в таблиці 2.

Провівши серію польових досліджень території м. Новомосковська протягом вересня-листопада 2008 року, автором відібрано та оцінено за вищезгаданою методикою 68 ключових точок, що знаходяться в 16 мікрорайонах міста.

Таблиця 2. Оцінка кількості однорідних об'єктів пейзажів в балах [3]

Число об'єктів	0	1	2-3	4-6	7-13	14-27	28-56	57-117	118 і більше
Оцінка естетичності з урахуванням фактора монотонності	1	2	3	4	5	4	3	2	1

Ключові точки обиралися за наступними критеріями: 1) привабливість з точки зору рекреації та туризму; 2) типовість для даного ландшафту; 3) прикордонне положення; 4) транспортна доступність. В результаті проведеної естетичної оцінки побудовано карту (рис. 1).

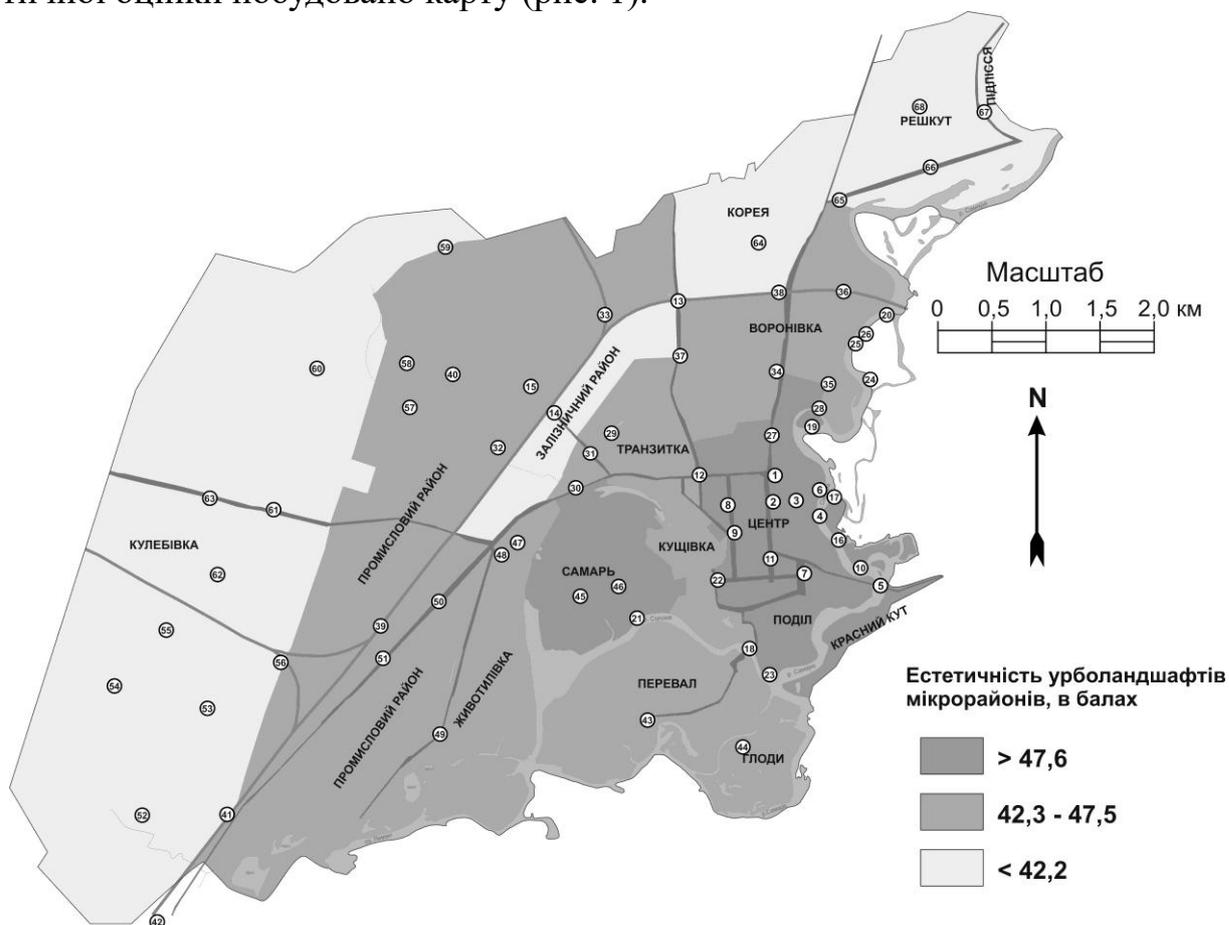

Рис. 1. Естетична оцінка урболандшафтів мікрорайонів м. Новомосковська Дніпропетровської області

Побудувавши карту естетичної оцінки урболандшафтів мікрорайонів м. Новомосковська автором зроблено ряд висновків. Найбільш привабливими за естетичною оцінкою урболандшафтів є мікрорайони Центр, Поділ, Красний кут та Самарь. Ландшафти мікрорайону Самарь, що є паразитичними, отримали високі естетичні оцінки за рахунок значної природності складових компонентів, для яких характерні процеси відновлення після активного антропогенного впливу протягом останніх 20-30-ти років.

Мікрорайони, що отримали оцінку естетичності урболандшафтів від 42,3 до 47,5 балів – Воронівка, Транзитка, Кушівка, Животилівка, Перевал та Глоди характеризуються типовістю забудови і всі, за виключенням Транзитки, виходять до берегів р. Самара. Промисловий район має середні естетичні оцінки урболандшафтів за рахунок поєднанням їх великої кількості. Фактично отриманий результат може розглядатися як передумова до розвитку в місті техногенного туризму.

Найменші показники естетичності урболандшафтів характерні для північно-західних мікрорайонів м. Новомосковська, найбільшого мікрорайону міста – Кулебівки та для Залізничного району. Це пов'язано з монотонністю ландшафту або крайнім положення в межах міста та, відповідно, нерозвиненістю інфраструктури.

Використовуючи створену карту (рис. 1) та виявлене просторове розміщення мікрорайонів за рівнем естетичних властивостей урболандшафтів та матеріали польових досліджень автором планується розробити туристичний маршрут по естетично-привабливим урболандшафтам м. Новомосковська, який має охопити мікрорайони Центр, Поділ та Красний кут, що характеризуються компактним розміщенням відносно один одного.

Для підвищення привабливості маршруту подальші дослідження передбачують залучення суміжної з містом території Новомосковського району на сході, а саме ділянки Самарського бору, де ключовим об'єктом є Самарський Пустинний Свято-Миколаївський чоловічий монастир. Таким чином маршрут, що проектуватиметься за результатами даного та подальших досліджень, виконуватиме окрім основної – пізнавальної функції, додатково природоохоронну (екологічну) функцію.

Література: 1. Гродзинський М.Д., Савицька О.В. *Естетика ландшафту.* – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 183 с. 2. *Методичні рекомендації щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання* // Укл.: Л.В. Пархісенко, В.А. Сесін. – К.: КЕКЦ, 2006. – 12 с. 3. *Екологія и эстетика ландшафта: Монографический сборник.* / Под. ред. К.И. Эрингиса. – Вильнюс: Минтис, 1975. – 239 с.

ОЦІНКА МОЖЛИВИХ НАПРЯМІВ ЕМПІРИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В МЕЖАХ ДОЛИНИ РІЧКИ БОКОВЕНЬКА

Одним із різновидів географічної науково-дослідної роботи є краєзнавчі дослідження, актуальність яких, в цілому можна освітити чотирма аспектами:

- краєзнавчі дослідження виступають засобом вивчення і закріплення на практиці певних знань, умінь та навичок (педагогічний аспект);
- засобом з'ясування тих чи інших особливостей географічних об'єктів, розташованих в районах певних населених пунктів, для яких дані дослідження будуть краєзнавчими (практичний аспект);
- результати краєзнавчих досліджень відіграють роль інформаційного підґрунтя для реалізації певних проектів (екологічних, господарських, соціальних, тощо) (прикладний аспект);
- емпіричні краєзнавчі дослідження зазвичай передбачають пересування дослідницької групи певними спортивно-туристичними способами по місцевості (спортивно-оздоровчий аспект).

Територіально, будь-які краєзнавчі дослідження мають відношення до якогось населеного пункту, відносно якого об'єкт дослідження можна розглядати в контексті рідного краю. В даному випадку об'єкт дослідження територіально розглядається відносно м. Кривого Рогу, і ним обрано внутрішню поверхневу гідрогеосистему – р. Боковеньку, з її долиною. Річка Боковенька (права притока II порядку р. Інгульця) бере початок у північно-західній окраїні Долинського р-ну, Кіровоградської обл., неподалік від с. Василівки, майже на межі з Новгородківським р-ном тієї ж області, протікаючи через усю центральну частину Долинського р-ну, північно-східну частину Казанківського р-ну, Миколаївської обл., і західну частину Криворізького р-ну, Дніпропетровської обл. Приблизно протягом 2/3 своєї довжини річка має загальний південно-східний напрямок, і тільки у нижній течії поступово вирівнюється до більш східного напрямку. Найбільша притока – р. Очеретяна. Щодо місця гирла, то до 1959р. це була р. Бокова, але зараз вже слід вести мову про плавний перехід нижньої течії р. Боковеньки у Карачунівське вдсх. Довжина річки – 59км, площа басейну – 645км. кв. Коефіцієнт звивистості русла – 1,81. Похил річки – 1,6м/км. В орографічному та геологічному відношеннях річка протікає по території Придніпровської височини, прорізаючи товщу лессовидних суглинків та червоно-бурих глин, досягаючи сарматських пісків та подекуди – розкриваючи на денну поверхню гранітні кристалічні породи Кіровоградського (Інгульського) блоку Українського щита. Межі басейну річки проходять по абсолютним відміткам в діапазоні: 109,1 – 189,6м. Річка та її басейн повністю входять до складу посушливої, дуже теплої агро кліматичної зони, із середньою річною кількістю опадів 450мм. Типові ґрунти для даної місцевості – чорноземи звичайні. Щодо характеру переважаючої

рослинності – річка знаходиться в межах Бузько-Дніпровського (Криворізького) округу різнотравно-злакових степів, байрачних лісів та рослинності гранітних відслонень. Живлення переважає снігове та дощове. Гідрологічний режим характеризується весняним водопіллям (перша декада березня – друга декада квітня) та літньо-осінньою меженню (травень – жовтень-листопад).

Взявши до уваги адміністративні одиниці, в межах яких знаходяться певні частини водотоку, відразу виникають питання щодо міри саме краєзнавчої складової можливих досліджень, оскільки через Дніпропетровську область протікає лише 14км річки.

З приводу цього слід зазначити, що м. Кривий Ріг має окраїнне розташування щодо області власної адміністративної приналежності, і тому до зони економічного впливу втягнув окрім Дніпропетровської, певні території сусідніх областей, створивши при цьому досить великий поліскадовий в адміністративно-територіальному відношенні субрегіон – Криворіжжя, умовно охоплюючий приблизно 50-80-ти кілометрову зону навколо міста. Виходячи з цього, річку Боковеньку слід умовно віднести до Криворізького регіону, і тому, будь-які дослідження в її межах, територіально доцільно вважати краєзнавчими. Ландшафтні особливості долини р. Боковеньки дають низку різного роду передумов, для здійснення фізико-географічних емпіричних досліджень краєзнавчого спрямування.

Так, сукупність природних і антропогенних компонентів території дає суттєву прерогативу для проведення комплексних фізико-географічних та зокрема – геоекологічних досліджень, в рамках яких можливі: гідрологічні дослідження (наявність зарегульованого 11-ма штучними гідрогеосистемами водотоку); геоморфологічні (нано-, мікро- та мезоформи, головним чином, флювіального та гравітаційного природного, природно-антропогенного та антропогенного первинного і вторинного рельєфу); дослідження еволюції та актуального стану геопросторової організації біоти (наявність зазнавших певних змін типових та привнесених угруповань представників флори і фауни: природна рослинність та антропогенні насадження (лісопосадки, фермерські поля, ділянки невеликих приватних домогосподарств, що в сумарному плані є характерним більш ніж для 2/3 території річкової долини), типових та акліматизованих представників наземної, іхтіо- та орнітофауни. Численні природні та антропогенні виходи на денну поверхню осадових і кристалічних гірських порід, практично вздовж всього водотоку, дають можливості для проведення геологічних та ґрунтознавчих досліджень.

До того ж, дані компоненти існують в умовах постійної чи періодичної дії інженерно-будівельних (наявність різного роду будівель, головним чином, в межах 11 сільських населених пунктів та одного смт, сумарна довжина яких становить 36,7км (62,2%) довжини водотоку), промислово-технологічних (5 діючих і 7 закритих, незначних за розмірами глиняних, піщаних та гранітних кар'єрів; 2 закриті буровугільні шахти; тимчасово не діючий завод вогнетривких блоків і бетонів), транспортно- та комунікаційно-експлуатаційних (транспортні шляхи в межах та між населеними пунктами, лінії електромереж, водо- та газопроводи), водогосподарських, в т. ч. гідроспоруд (4 автодорожні і 1 залізничний міст, а також ряд пішохідних мостів; 10 гребель, споруджених з

метою влаштування штучних водних геосистем, і ряд гребель з незарегульованим водотоком; канали та здебільшого недіючі на сьогодні насосні станції), агропромислових (відповідна діяльність на фермерських та присадибних господарствах), рекреаційних (наявність дачних товариств – 2,4км (4,1%) довжини річки; турбаз – 1,8км (3,1%), виїздів відпочивальників (влаштування пікніків), особливо у нижній течії річки), природоохоронних (Давидівський дендропарк, Наталіївське лісництво) антропогенних впливів, що дає підстави для проведення досліджень екологічного спрямування та передумови для здійснення не тільки фізико-, але й суспільно-географічних досліджень. Емпіричні фізико-географічні дослідження передбачають організацію різного роду наукових експедицій, для котрих, в свою чергу, слід розглянути відповідні умови проведення.

Так, практично вздовж всього водотоку тягнуться здебільшого ґрунтові автошляхи, які сполучають між собою розташовані по долині річки села, турбази, садові товариства (дачі), що є сприятливою передумовою для пересування наземними видами транспорту. Проте з іншого боку – дані шляхи сполучення зазвичай приурочені до селитебних та виробничих об'єктів, що зумовлює постійну зміну їх відстаней до самого водотоку на різних ділянках долини річки, що у випадку зі значною відстанню, робить їх непридатними для використання в ході наукових експедицій.

З приводу наявності зручних шляхів сполучення з Кривим Рогом слід зазначити, що через нижню течію річки (в р-ні с. Кудашівки) проходить приміська автодорога, що з'єднує Кривий Ріг із рядом сільських населених пунктів, розташованих на захід від нього; шосейна автодорога «Кривий Ріг – Долинська», в р-ні с. Олександрівки; зручний під'їзд до дендропарку «Веселі Боковеньки, ім. В.М. Давидова», у вигляді відгалуження від траси «Кривий Ріг – Кіровоград»; і шосейна автодорога в 300м вище місця витоку р. Боковеньки «Долинська – Кіровоград». Також слід взяти до уваги наявність частини магістральної залізниці на ділянці «Кривий Ріг – Долинська», яка проходить приблизно вздовж водотоку на відстані 3 – 10км.

Щодо зручних місць для ночівлі, то в даному випадку – це ділянки, розташовані поза межами населених пунктів, маючи досить рівну поверхню та наявність певних лісонасаджень, з приводу чого, суттєві проблеми відсутні. Додатковою незручністю слід вважати приурочені фактично впритул до водотоку території присадибних ділянок, в межах населених пунктів, що є суттєвою перешкодою для просування саме вздовж річища.

Таким чином, за рахунок полівидового різноманіття природних і антропогенних компонентів, долина р. Боковенька володіє рядом суттєвих ландшафтних передумов для організації різного роду фізико-географічних, і особливо – геоекологічних емпіричних досліджень. При їх організації, можливі стаціонарні та пересувні експедиції, з найбільш вдалим способом пересування – пішки (радіально від базового лагера або ж разом із переміщенням потрібного експедиційного спорядження). Наявність шосейних автодоріг, що безпосередньо проходять через територію річкової долини на різних її ділянках, а також відносно близьке розташування залізниці, забезпечують зручну транспортну доступність об'єкта.

Література: 1. Булава Л.Н. Физико-географический очерк территории Криворожского горнопромышленного района. – Кривой Рог, 1990. 2. Бухтіяров В.П., Балалкін В.Г. та ін. Енциклопедія Криворіжжя. Том I. – Кривий Ріг «ЯВВА», 2005. 3. Килимчук А.Ю. Геоекологічний аналіз долини річки Боковенька // Молоді науковці – географічній науці: Зб. наук. праць / За заг. ред. проф. Я.Б. Олійника. – К.: Обрії, 2008. – Вип. IV. – с. 78–80. 4. Казаков В.Л., Паранько І.С., Сметана М.Г. та ін. Природнича географія Кривбасу. – Кривий Ріг: КДПУ, 2005. 5. Суматохіна І.М. Типологія техногенних впливів на природне середовище міст // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства: Матеріали II Міжнародної наукової конференції (м. Кривий Ріг, 5 – 8 жовтня 2005 р.) – Кривий Ріг: Видавничий Дім, 2005. – с. 49–53.

УДК 911.3: 581.5

Царук Л.О.

*Руководитель - к.геогр.н, доц. Молодецкий А.Э.
Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова*

РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ГОРОДА ИЛЬИЧЕВСКА И ЕГО ОКРЕСТНОСТЕЙ

Ильичевск - это молодой портовый город Одесской агломерации, расположенный на побережье Сухого лимана и Чёрного моря. Сейчас в сферу ведения Ильичевского городского совета входят также пгт Александровка, села Малодолинское и Бурлачья Балка. Общая площадь городских земель составляет 2542 гектара [4]. По состоянию на 1 декабря 2008 года постоянное население по Ильичевскому горсовету составило 69800 человек, в том числе по городу Ильичевску - 58404 человек [2].

В пределах города основой для рекреационной деятельности служат парковые и пляжные зоны. Пляжная зона в пределах 85-70 га оборудована в соответствии с современными требованиями. Оборудованные и ухоженные по современным стандартам площадки пляжа привлекательны для пляжного волейбола. Поэтому Ильичевск постепенно становится столицей пляжного волейбола Украины. Береговая линия насыщена большим количеством летних баров и кафе, дискотек и ночных клубов.

Зелёная зона Ильичевска занимает 126 га. За счёт бюджетных средств содержится 32 га зеленой зоны Приморского и Молодёжного парка [5].

На верхней береговой террасе размещен Приморский парк. В центре парка стоит памятник погибшим в Великой Отечественной Войне. Для детей оборудован прекрасный игровой городок. Молодёжный парк размещён в центре города возле спортивного комплекса «Юность» и оснащён детскими игровыми площадками и сооружениями.

В прилегающей к городской территории Овидиопольского района также получают развитие городские рекреационные объекты.

В населенном пункте Бугово, запланирован крупный курортно-рекреационный комплекс. Строительная компания ООО «Монолит» на правах

совместного пользования с Министерством Обороны Украины, возведёт на участке комплекс сооружений курортно-рекреационного характера. Комплекс будет состоять из трёх частей - это береговая пляжная зона, высотные постройки гостиничного типа и коттеджи (VIP зона). Стоимость проекта оценивается в 600-700 млн. долларов [7].

В селе Грибовка Овидиопольского района будет возведен курортно-рекреационный комплекс, рассчитанный на 1800 человек. В основе возведения комплекса лежит популярный ныне в Европе принцип биоклиматической архитектуры. Он позволяет достичь максимального энергосбережения с использованием экологически чистых материалов. Курорт будет расположен в 10 км от Ильичевска, протянувшись вдоль Черноморского побережья, должен включать более 50 баз отдыха [3].

На соседних с Ильичевском территориях Овидиопольского района есть немало интересных для туристов памятников, которые имеют полное право на охрану и научное исследование. Речь идет об объектах конца 18-19 столетия. Можно упомянуть Овидиопольскую крепость, Санжейский маяк, церкви, костелы и другие общественные, хозяйственные и жилые строения, отдельные хутора, помещицьи усадьбы, а также булыжные дороги, мосты, колодцы и многое другое. Отдельно следует сказать о надгробных памятниках на кладбищах тех времен, которые представлены казацкими каменными крестами, склепами, надгробиями известных лиц, каменными знаками, мемориальными досками и многочисленными могилами воинов, погибших во время гражданской и Второй мировой войн.

Среди интересных природных объектов выделяется лесничество, расположенное в поселке Великодолинское, одно из урочищ, которого «Дальницкий лес» площадью 204 га является замечательным природным заказником государственного значения и местом отдыха горожан.

В поселке Овидиополь представляют интерес памятники, воздвигнутые в честь знаменательных дат: памятник Овидию, а также церковь Святого Николая 1823 года постройки. Поселок Таирово известен курганами киммерийского и скифского периода, и Институтом виноградарства и виноделия имени В.Е. Таирова с ухоженными виноградниками и садами. Село Барабой, расположенное на обоих берегах долины реки Барабой, отличается стариной церковью Пресвятой Богородицы, а село Грибовка известно казацким кладбищем, находящимся на двух курганах. Здесь сохранился храм Казацкой Божьей матери.

Живописное село Санжейка, расположенное на берегах Черного моря, отличается архитектурными и историческими памятниками - это Санжейский маяк (1921 год) и усадьба, в которой жил К. Г. Паустовский, а также церковь Касперовской Божьей Матери.

В Овидиопольском районе примечательные памятники архитектуры - это церковь Николая Угодника в селе Николаевка, кирха XIX века в селе Марьяновка и кирха конца XIX века в селе Новоградовка [1].

В пределах города и его окрестностей для рекреационной деятельности служат комфортно оборудованные пляжи и чистое море. Для любителей водных прогулок и экстремальных развлечений – прокат скутеров, водных велосипедов

и лодок для рыбалки. На пляжах имеются оборудованные по современным стандартам площадки для пляжного волейбола, футбола и теннисные корты. Здесь всем найдется занятие по вкусу – спортивные центры, отличный кинотеатр, кафе для отдыха с детьми, большое количество баров, ресторанов и ночных клубов для молодежи.

Ну и конечно, находясь в непосредственной близости от Одессы, туристы и рекреанты знакомятся с ее достопримечательностями, где не могут избавиться себя от дороговизны сервиса, шума и загазованности атмосферы, присущих всем большим городам.

Литература: 1. Аргатюк С.С., Сапожников І.В. Минувшина багряних стенів: Нарис з історії Овідіопольського району. – Одеса: Астропринт, 2007. – 568 с. 2. Кузнецова С. Соціально-економічне положення г. Ільчівська за 2008 год // Чорноморський маяк. – 2009. - № 5. – с. 1-3. 3. <http://www.gribovka.com> 4. <http://www.ilychevsk.net> 5. <http://town.ilychevsk.ua> 6. <http://ukrintour.com> 7. <http://www.odessaglobe.com>

УДК 911.3

Грищенко Н.В.

Керівник – ст. викл. Кандиба Ю.І.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Ринок іноземного туризму в Україні розвивається, демонструючи показники зростання як кількості обслугованих туристів, так і валютних надходжень у бюджет. Проте збільшення кількісних показників без підвищення якості туристичних послуг призведе до втрати Україною того місця на світовому туристичному ринку, яке вона займає.

У результаті SWOT – аналізу, проведеного на основі аналізу факторів розвитку туристичного ринку України та його стану, можна виявити наступні конкурентні переваги та слабкі сторони щодо розвитку іноземного туризму в Україні (табл. 1).

Таблиця 1. Конкурентні переваги та слабкі сторони щодо розвитку іноземного туризму в Україні

Strengths	Weaknesses
Сильні характеристики	Слабкі характеристики
<ol style="list-style-type: none"> 1. Велика територія України зумовлює різноманіття туристичної поверхні. 2. Україна має вихід до двох морів. 3. Україна знаходиться на перехресті шляхів зі Східної до Західної Європи, з Балтійських країн до Чорноморського регіону. 4. Туристично-рекреаційні умови є різноманітними. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Територія України є найзабрудненішою в Європі. 2. Україні не вистачає місць розміщення, зокрема таких, що мають певну категорію. 3. В Україні недостатньо розвинений ринок внутрішніх авіаційних перевезень, ціни є завищеними. 4. Якість автомобільних доріг є

<p>5. Клімат є помірно-континентальним, Південний берег Криму лежить в області середземноморського типу клімату.</p> <p>6. Україна має розгалужену річкову систему.</p> <p>7. Рослинний і тваринний світ України є багатим.</p> <p>8. Туристична інфраструктура в Україні є досить розвиненою.</p> <p>9. Система закладів харчування є розвиненою, при цьому заклади є надзвичайно різноманітними, а ціни не дуже високими.</p> <p>10. Загалом система обслуговування населення є розвиненою.</p> <p>11. Низький курс гривні сприяє зниженню цін на тури в Україну для іноземних туристів.</p> <p>12. Малий розмір курортного збору.</p> <p>13. Митна політика України відповідає загальносвітовій практиці.</p> <p>14. Відсутність візового режиму з більшістю країн-генераторів туристичних потоків.</p> <p>15. Багаті культурні традиції, цікавий побут, велика кількість фестивалів і ярмарок, самобутнє мистецтво.</p> <p>16. Українці вважаються відкритими до спілкування та толерантними.</p> <p>17. Високий рівень безпеки, рівень терористичних загроз оцінюється як низький.</p> <p>18. В Україні немає небезпечних місцевих видів захворювання, що вимагають попередніх щеплень.</p>	<p>низькою, відсутні великі компанії з оренди автомобілів у країні.</p> <p>5. Відсутня система інформаційних туристичних центрів, недостатня кількість операторів і агентів працює з іноземними туристами.</p> <p>6. Невисокий рівень знання іноземних мов не лише населення України загалом, але й працівників туристичної індустрії зокрема.</p> <p>7. Недостатня кількість закладів обслуговування розташованих у самих готелях.</p> <p>8. Міжнародні платіжні картки та туристичні чеки не набули великого поширення у туристичних центрах.</p> <p>9. Держава не сприяє залученню інвестицій, зокрема іноземних, у туристичну галузь, ризики є занадто високими.</p> <p>10. Законодавство, що постійно змінюється в залежності від лобіювання інтересів владних бізнес-груп, не створює стабільних умов для роботи інвесторів.</p> <p>11. Невиконання суб'єктами господарювання екологічного законодавства.</p> <p>12. Високий рівень корумпованості відлякує іноземних інвесторів від України.</p> <p>13. Земельна політика України є вкрай несприятливою для залучення довгострокових інвестицій.</p> <p>14. На туристичне обслуговування для іноземних туристів в Україні необґрунтовано завищені ціни.</p> <p>15. Ставка ПДВ на в'їзний туризм складає 20 %.</p> <p>16. Недостатня обізнаність про Україну з боку більшості зарубіжних країн, неефективна маркетингова політика держави.</p>
--	--

На основі сильних та слабких характеристик туристичного процесу в Україні можна виділити наступні проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму в Україні (табл. 2). Для використання можливостей щодо розвитку туризму в Україні та запобіганню загроз у серпні 2008 року Кабінет міністрів України схвалив стратегію розвитку туризму та курортів.

Більшість проблем, що стосуються туристичної галузі в Україні пов'язані з непослідовністю структурних реформ в економіці та соціальній сфері. У інформаційному суспільстві першочергового значення набуває інформаційно-маркетингова діяльність держави. В Україні у 2006 році було створено Державну службу туризму і курортів у тому числі з метою підвищення інформованості про Україну як туристичну дестинацію на зовнішніх ринках.

Таблиця 2. Проблеми та перспективи розвитку іноземного туризму в Україні

Opportunities Можливості	Threats Загрози
<p>1. Географічне положення України та природні умови є надзвичайно сприятливими для розвитку майже усіх відомих видів туризму: лікувального, пляжного, пізнавального, зимового, екстремального та ін.</p> <p>2. Вдосконалення та розбудова існуючої інфраструктури, створення нових робочих місць в туристичній індустрії.</p> <p>3. Створення нових об'єктів туристичної інфраструктури, зокрема мережі інформаційних туристичних центрів.</p> <p>4. Підвищення професійності кадрів, зокрема щодо володіння іноземними мовами.</p> <p>5. Посилення боротьби з корупцією, врегулювання земельних питань.</p> <p>6. Проведення цілеспрямованої політики залучення інвестицій в туризм, зокрема надання податкових пільг для інвесторів та підприємців, зменшення ризиків.</p> <p>Формування позитивного іміджу України як країни перебування: створення образу країни, який буде представлятись на найбільших туристичних салонах в світі.</p>	<p>1. Погіршення стану навколишнього середовища у період екологізації туризму сприятиме формуванню негативного іміджу України як місця перебування.</p> <p>2. Відсутність скоординованої політики розбудови готелів та транспортної інфраструктури не дозволить суттєво покращити туристичну інфраструктуру загалом.</p> <p>3. Безсистемний розвиток туристичної інфраструктури негативно впливає на галузеву та територіальну структуру господарства, зокрема призводить до надмірної концентрації туристичних об'єктів, що створює (загострює) соціальні проблеми місцевих громад.</p> <p>4. Підвищення рівня цін в Україні, зокрема у столиці, та відносно невисокий рівень сервісу у порівнянні з європейськими країнами викличуть зменшення кількості іноземних туристів в Україні.</p> <p>5. Відсутність політичної стабільності продовжує формувати негативний імідж України.</p>

Але дієва маркетингова компанія неможлива через відсутність державної туристичної символіки, туристичного бренду, багатомовних інформаційних електронних порталів про туризм в Україні, розгалуженої мережі закордонних туристичних представництв та інформаційно-консалтингових центрів в країні, орієнтації на розвиток конкретних видів туризму.

У даному контексті постає питання про розробку туристичного бренду «Україна».

УДК 381:031

Рудик О.М.

Керівник - к.геогр.н., доц. Кузишин А.В.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ГЕОГРАФІЯ ВИНОГРАДАРСТВА І ВИНОРОБСТВА ІСПАНІЇ

Вино – це унікальний напій, любов до якого зародилась ще в стародавні часи, коли людина вперше відчула смак настоящего соку плодів і ягід. Історично

склалось так, що Європа з своїми географічними, кліматичними, екологічними та культурними умовами являється найкрупнішим в світі виробником вин високої якості. В Європі вино є частиною культури і асоціюється з добробутом та процвітанням. На 2006 рік загальна площа виноградників світу сягала поділки 8 мільйонів гектарів. Зокрема, безперечним лідером за цим показником є Іспанія (1,211 мільйонів га).

Географічне розташування Іспанії стало однією з передумов розвитку виноробства, яку сміло можна віднести до профільних в країні. Розміщення на Піренейському півострові, що з обох боків омивається водами Атлантичного океану, забезпечує м'якість клімату та достатнє зволоження території. Гірська система Піренеїв, що розміщені на півночі країни убезпечують країну від можливого проникнення холодних повітряних мас Арктики. Іспанія лежить в межах 42°-36° пн. ш., таким чином південна частина країни знаходиться в умовах субтропічного клімату, це дозволяє отримувати території країни велику кількість сонячного тепла.

Світове господарство сьогодні реагує на ріст попиту на продукцію виноградарства. Початок ХХІ століття знаменується такою пропозицією хороших вин, якої світ не знав раніше. В 2005 році в світі було вироблено 286, 175 гектолітрів вина. Левова частка виготовлення та реалізації вин належить Франції (52, 004 гектолітрів), яка визнана столицею світового виноробства. Слід відзначити, що Італія, не бажаючи визнавати абсолютне лідерство Франції, успішно виготовляє близько 50 тисяч гектолітрів вина щорічно. Третє місце посідає Іспанія з середнім показником - 35 тисяч гектолітрів [6].

В Європейській виноробній галузі існує проблема уніфікованої класифікації вин, оскільки кожна країна має свої власні традиції в їх класифікації. Іспанське винне законодавство базується на системі DO (denominación de origen), яка була переглянута при вступі Іспанії в ЄС в 1986 р.

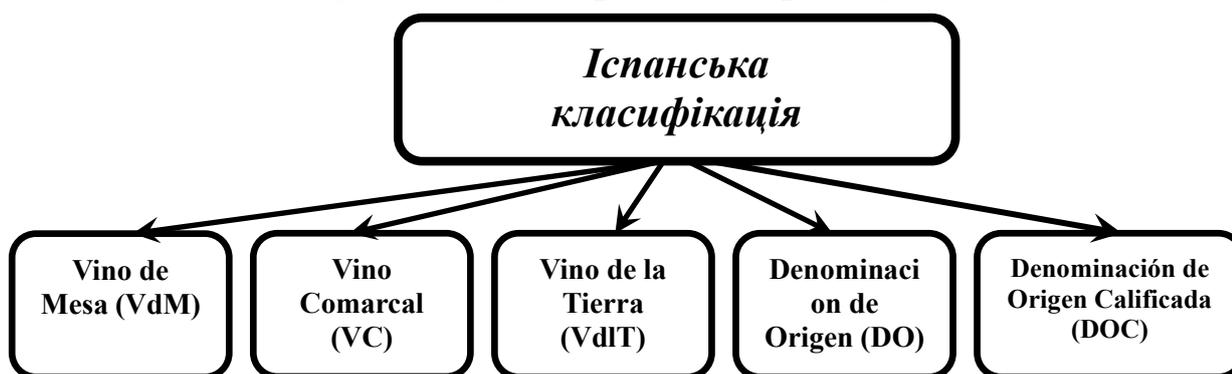

Рис. 1. Іспанська класифікація вин

Так, Denominación de Origen (DO) – це марочні вина з певних регіонів, в кожному з яких існує свій контролюючий орган, який слідкує за процесами виноградарства, за виробництвом і продажем вина відповідно до певних регіональних стандартів. Серед таких вин: Marques De Monistrol Merlot, Penedes DO та багато інших. Категорія Denominación de Origen Calificada (DOC) появилась в 1991 році і надається винам з давньою традицією якості.

Оскільки однією із значних проблем розвитку виноградарства в Іспанії була літня посуха, а посушливі ґрунти не є придатними для культивування винограду, то справжнім проривом стала практика зрошування земель, яка була легалізована в багатьох районах в 1996 році [3]. Низька щільність посадки виноградної лози (в 6 разів менша, ніж на звичайних виноградниках Бордо чи Бургундії) пояснює те, що Іспанія, де відведена під виноградники найбільша площа в світі (1, 211 мільйонів га на 2005 рік), виробляє значно менше вина, ніж, наприклад, Франція [5]. Система DO в Іспанії ще не є досконалою, оскільки більшість регіонів зі статусом DO настільки великі, що об'єднують території з різним рельєфом та кліматом.

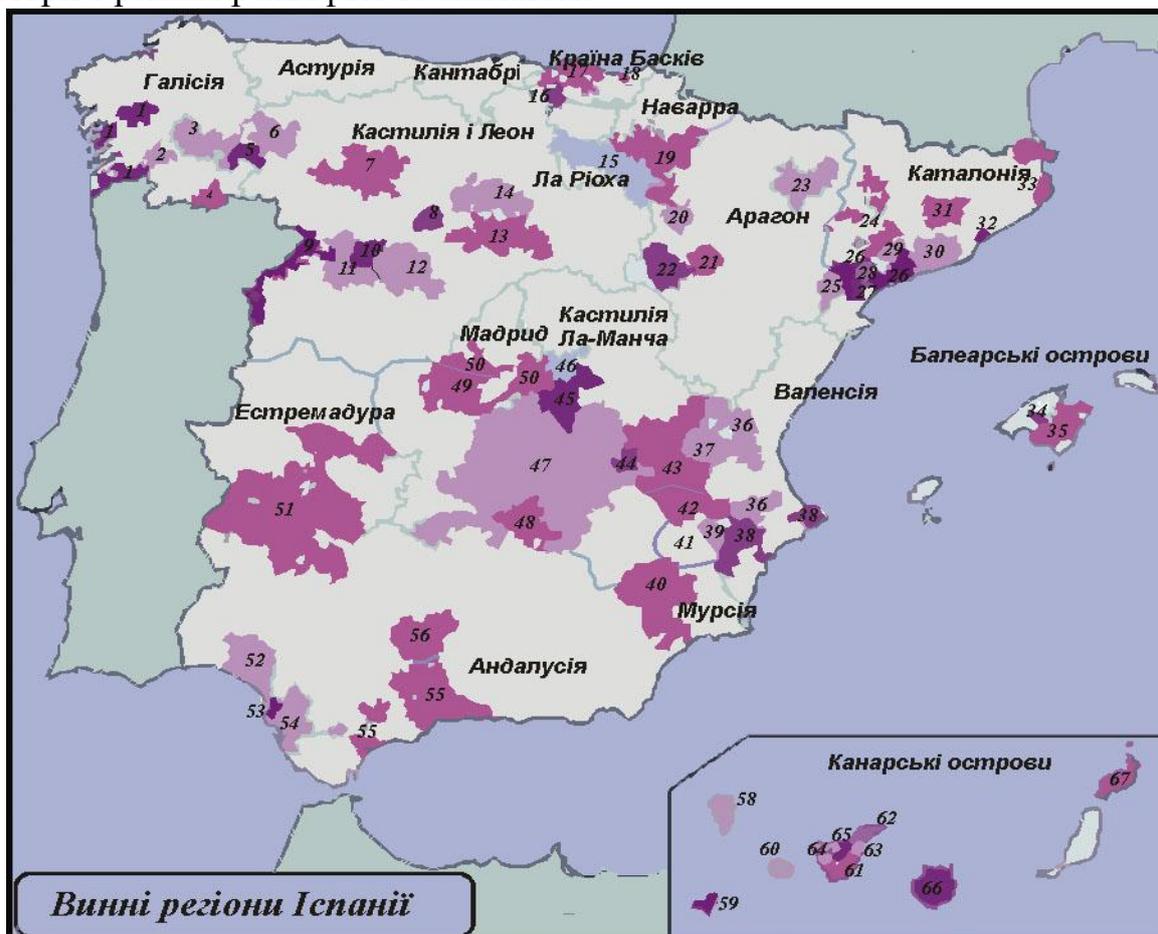

Рис. 2. Виноробні регіони Іспанії (DO)

1.Ріас Байкас. 2.Рібейро. 3.Рібейра Сакра. 4.Монтеррей. 5.Вальдеоррас. 6.Бьєрсо. 7.Терра Леон. 8.Сігалес. 9.Аррібес. 10.Торо. 11.Терра вина Самори. 12.Руеда. 13.Рібеа де Дуеро. 14.Арлянса. 15.Ріоха. 16.Тксаколі де Алява. 17.Біскаляко Тксаколіна. 18.Гетарьяко Тксаколіна. 19.Наварра. 20.Кампо де Борха. 21.Каріньєна. 22.Калатаюд. 23.Сомонтано. 24.Костерс де Сехре. 25.Терра Альта. 26.Таррагона. 27.Монтсант. 28.Пріорат. 29.Конса де Барбера. 30.Пенедес. 31.Пля де Бахес. 32.Алелья. 33.Емпорда. 34.Біннісале. 35.Пля і Льевант. 36.Валенсія. 37.Утіель-Рекена. 38.Аліканте. 39.Єскля. 40.Бульяс. 41.Хуміліа. 42.Альманса. 43.Манчуеля. 44.Рівера дель Хукар. 45.Уклес. 46.Мондехар. 47.Ля Манча. 48.Вальдепеньяс. 49.Ментріда. 50.Вина Мадриду. 51.Рівера де Гадіана. 52.Кондадо де Уельва. 53.Мансанілья де Санлюкар. 54.Херес. 55.Малага. 56.Монтілья-Морілес. 58.Ля Пальма. 59.Ель Хьєрро. 60.Ля Хомера. 61.Абона. 62.Такоронте-Асентехо. 63.Вальє де Гульмар. 64.Ікодєн-Дауте-Ісора. 65.Вальє де ля Орортава. 66.Гран Канарія. 67.Лансароте.

*джерело: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Vinos_DO_de_España.png, українська адаптація – наша (О. Р.).

Отже, відповідно до своєї системи класифікації вин за якістю, Іспанія виділяє 67 регіонів виробництва вина (та звані DO). Проводячи співставлення розміщення виноробних регіонів та їх фізико-географічного розташування, впадає у вічі залежність від мікрокліматичних умов, які впливають на формування агрогрунтових рис території. Так, регіон Рівера де Гадіана розташовується в межиріччі річок Тахо і Гвадіана. Виноробні райони Торо, Терра вина Самори розташовуються в долині річки Дуеро. Андалуська низовина (долина річки Гвадалквівір) охоплює низку виноробних районів Мансанілья де Санлюкар, Херес, Малага. Подібні співставлення можна продовжити і таким чином підтвердити, що виноградарські регіони мають оптимальне географічне розташування.

Теоретики туризму прогнозують, що найпопулярнішим видом туризму до 2020 року стане саме тематичний туризм. І гастрономічні тури виноробними регіонами Іспанії як напрям тематичного туризму вже активно пропонуються на світовому туристичному ринку.

Література: 1. Географический атлас. Для учителей средней школы / Под ред. Л.Н. Колосова, В.С. Чудинова. – М.: Главное управление геодезии и картографии, 1985. – 238 с. 2. История винопития. Бахус. – СПб.: Фирма „БРАСК”, 1994. – 400 с. 3. http://es.wikipedia.org/wiki/Vino_de_España 4 <http://www.europeword.com/blog/tag/european-wines/> 5 <http://www.vinehistory.com/index.php> 6 <http://www.wineinstitute.org/resources/statistics>

УДК 911.3

Радостева А.В.

Керівник – д.п.н., доц. В.А. Редіна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СУСПІЛЬНО - ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ МАРШРУТІВ ВИХІДНОГО ДНЯ

Розробка маршрутів - складна багатоступінчата процедура, що вимагає досить високої кваліфікації і що є основним елементом технології туристського обслуговування. Вона тривала в часі і часом займає декілька місяців. Основні принципи організації туристських маршрутів наступні: привабливість, доступність, змістовність, функціональність, багатоваріантність, комфортність, інформованість [1].

Необхідно грамотно і професійно складати маршрути, організовувати диференційоване обслуговування груп різного соціального і вікового складу. Щоб привернути туристів, на маршруті повинно бути те, що вони захотіли б побачити або чим захотіли б зайнятися. Привертати туристів можна чим завгодно: історичними місцями, живописною місцевістю, культурними заходами і виставками, полюванням, рибним ловом, фестивалями, рідкісними тваринами, птахами і багатьом іншим. Проте все, що може привертати туристів, не матиме комерційну цінність, поки туристи не скористаються всім цим.

Туристичні подорожі проводяться у формі вихідного дня, багатоденних подорожей (в час відпусток і канікул) навчально-тренувальних зборів і туристських екскурсій. Походи вихідного дня ставлять мету: активного відпочинку, знайомство з природою і життям свого району. Вони покликані залучати до туризму широкі верстви населення. Походи вихідного дня організовують також для тренування багатоденних подорожей і туристських змагань.

Розробка маршруту включає такі етапи: вибір пунктів маршруту, ієрархізація цих пунктів, вибір пунктів початку та закінчення маршруту, після чого проводиться розробка схеми маршруту та його оптимізація. Розробка схеми маршруту та його програмне забезпечення є нерозривно пов'язаними паралельними процесами. До розробки маршруту подаються такі вимоги: наявність об'єктів показу, атрактивних туристичних ресурсів; наявність та конфігурація транспортної мережі; компактність розташування об'єктів; доступність - наявність підхідних шляхів і площадок для показу; урахування естетичної цінності навколишнього ландшафту; наявність закладів відпочинку і харчування [2].

На основі аналізу туристично-рекреаційних ресурсів, соціально-економічних чинників обґрунтовані перспективні напрями розвитку територіальної рекреаційної системи Дергачівського району Харківської області. Основними критеріями рекреаційної привабливості району є: економіко-географічне положення району, рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури, забезпеченість району туристично-рекреаційними ресурсами і потреба населення в туристично-рекреаційних послугах. [3].

На основі створеної геоінформаційної моделі територіальної диференціації потенційної туристсько-рекреаційної привабливості Дергачівського району ведеться спроба розробки екскурсійних маршрутів вихідного дня. Враховуючи суспільно-географічні передумови (просторовий розподіл туристико-рекреаційного потенціалу, забезпечення торгівельно-транспортною інфраструктурою та ін.) та можливості інструментарію ArcGIS створена модель автоматичної розробки маршрутів (рис 1).

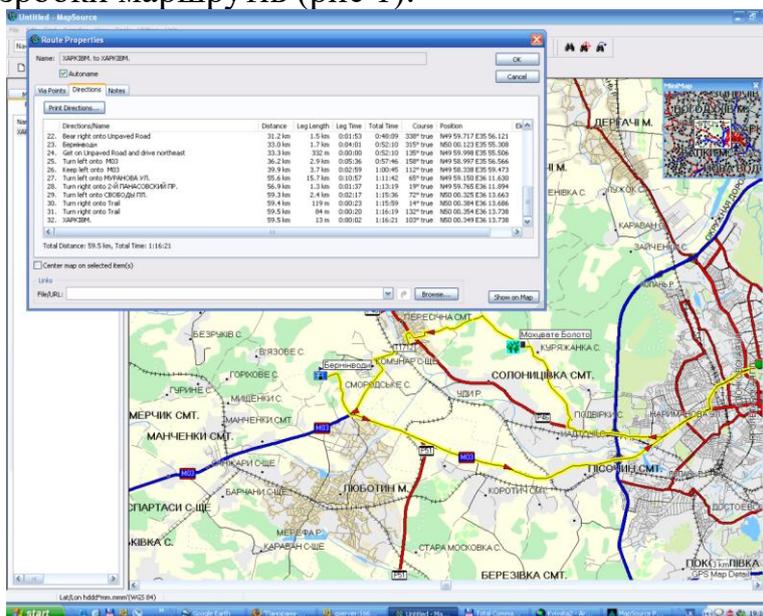

Рис.1. Приклад автоматичного прокладання маршруту [4].

Вона включає ряд алгоритмів що дозволяють прокласти оптимальний маршрут по існуючій дорожній мережі між об'єктами притягання, враховуючи привабливість території по якій проходить маршрут та забезпечення елементами інфраструктури. На виході ми отримуємо маршрут (набір координат точок) який можна легко експортувати в GPS навігатор та користуватися ним при автомобільній чи пішохідній подорожі вихідного дня.

Література: 1. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. М: Советский спорт, 2007. – 216 с. 2. Любіцева О.О. Методика розробки турів. Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. – 104 с. 3. Радостева А.В. Приміська рекреаційна система Харкова в межах Дергачівського району. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, геолого-географічний факультет, кафедра соціально-економічної географії та регіонознавства. Дипломна робота. - Харків, 2008. - 59 с. 4. ArcGIS 9 Geostatistical Analyst. Руководство пользователя: Пер. с англ. - М.: Data+, 2001. – 285 с.

**Секція 4. ГІС У РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.
ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ**

Nekrich A.S.

Institute of Geography Russian Academy of Sciences

***MAPPING DESIGN OF THE NET ZONING BY MEANS OF
GIS-TECHNOLOGY (ON AN EXAMPLE OF THE CENTRAL ECONOMICAL
REGION OF RUSSIA)***

Attempts to develop a various kind of a net zoning of the Russian territory have been taken repeatedly by many experts of physical-geographical, economic-geographical and economic disciplines [1,2,4]. Classification of the territories differing on the area, population, level of economic and industrial development and features of natural-landscape differentiation is represented as rather a complex problem in the methodological attitude. The territorial entities forming the administrative-territorial structure of Russia can be grouped to the most essential attributes forming a basis for a net zoning. At the same time the analysis of set of these attributes allows to group and display administrative and territorial entities as the new formations containing these attributes.

From the position of mapping design, territorial entities can be regarded as a combination of ordered and grouped areas are connected to any leading attributes. For example, the administrative districts of Russia can be grouped into the economic micro-districts (EM), like E. Leyzerovich wrote in his book «Economic micro-districts of Russia» (M., 2004): «economic micro-districts – an inter-regional, inter-provincial territorial community, including in the its structure, as a rule, some rural administrative areas, and also, most often one or several cities with the status of outside subordination» (p.17).

According to typology [3], in the territory of the Central economic region of Russia there are 6 types of economic micro-districts: disperse development (III); relatively regular extensive development (VI); regular agricultural development, but with the distinct of the industry domination (VII); domination the industry of small and middle cities in the economy, at the regular agricultural development (VIII); concentration of agricultural activity in the large cities on a background of the regular development of territory (IX); large-cities type (Xa).

Such areas are characterized by various stages of territorial development, economic specialization and a degree of economic activities concentration. The areas fits to three following groups: 1- low populated territories and areas under inefficient developed by agriculture (III-VI type), 2 - areas where the concentration of economic activities is high (VII-XIII), 3 - uniformly-populated territories with areas where the concentration of economic activities at the middle level (IX-Xa).

The visual representation of such types of the EM is shown at the Figure 1. Transition between types of the EM was visualized on the map by means of a chromatic method. The choice of appropriate tone and saturation of colors is

depended on defining character of elements and its characteristic for the net zoning. It means that saturation and depth of color are changed smoothly from the brightest shade (chosen in one color range and fitted to the status of the most populated and developed territory) up to shade with a gradually decreasing brightness, but with a high intensity of tone (aside the poor man-cased territory of the same shade of primary color of the chosen range).

Mapping design of the net zoning was elaborated on the base of a matrix. The matrix is logically combining the major criteria and characteristics of allocation of the EM. The groups 1, 2 and 3 were correlated into the first matrix row, and the EM - in the first matrix column. Crossing of each group with an appropriate column formed an element of the matrix – «type». Each element of the matrix contained the certain color consisting shades of appropriate rows and columns. Displaying of the EM types was grouped by means of combination of the leading attributes.

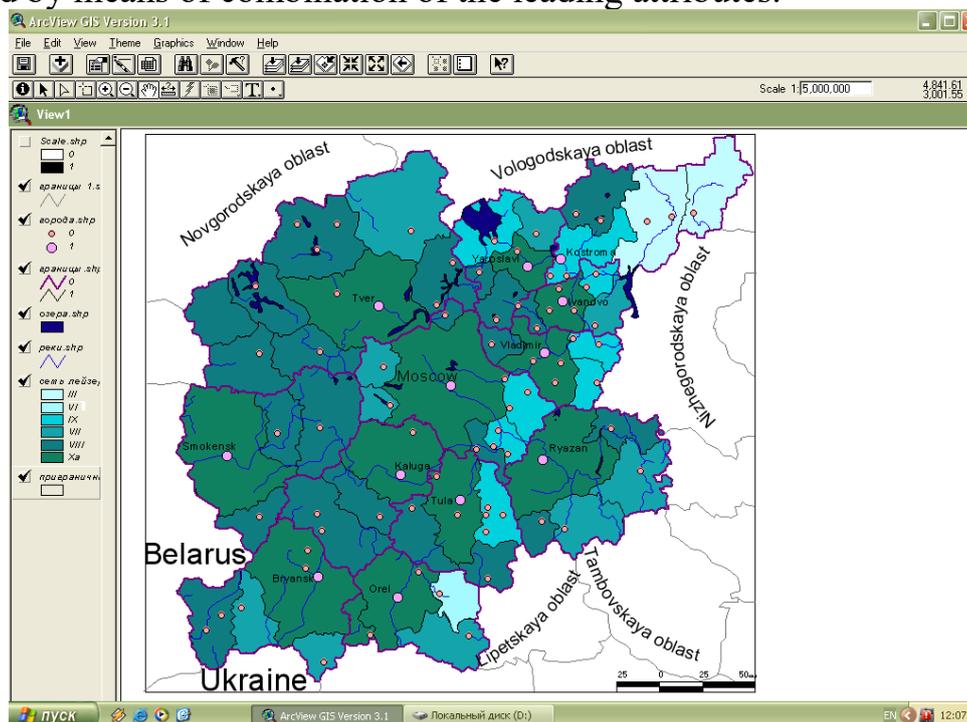

Figure. 1. Net zoning of the Central Economical Region of Russia, according to the classification by E. Leyzerovich (2004).

For example, an element of the matrix row – «the group 1» forms the economic micro-districts «III type» at crossing with the «column 1» and «column 2» (Tab. 1).

Table 1 Grouping of administrative districts in the Central Economical Region into types of economical micro-regions

№	Economical micro-regions	Type	№	Economical micro-regions	Type
1	2	3	4	5	6
1	Manturovskiy	III	29	Suvorovskiy	VIII
2	Sharinskiy	III	30	Efremovskiy	VIII
3	Dmitrovsk-Orlovskiy	VI	31	Stupinskiy	VIII
4	Novosilskiy	VI	32	Pereslavskiy	VIII
5	Volokalamskiy	VII	33	Safonovskiy	VIII
6	Mozhayskiy	VII	34	Yurevetskiy	VIII
7	Livenskiy	VII	35	Kasimovskiy	VIII

1	2	3	4	5	6
8	Uchenskiy	VII	36	Alexandrovskiy	VIII
9	Ryazhskiy	VII	37	Kozelskiy	VIII
10	Sasovskiy	VII	38	Kostromskoy	IX
11	Nerlskiy	VII	39	Rolomenskiy	IX
12	Bezhetskiy	VII	40	Ribinskiy	IX
13	Danilovskiy	VII	41	Orekhovo-Zuevskiy	IX
14	Unechskiy	VII	42	Novomoskovskiy	IX
15	Sevskiy	VII	43	Kineshemskiy	IX
16	Roslavlskiy	VIII	44	Muromskiy	IX
17	Vyazemskiy	VIII	45	Kovrovskiy	IX
18	Nelidovskiy	VIII	46	Moskovskiy	Xa
19	Toropetskiy	VIII	47	Yaroslavsriy	Xa
20	Ostashkovskiy	VIII	48	Tulskiy	Xa
21	Dubnenskiy	VIII	49	Orlovskiy	Xa
22	Skopinskiy	VIII	50	Smolenskiy	Xa
23	Ludinovskiy	VIII	51	Bryanskiy	Xa
24	Buyskiy	VIII	52	Ryazanskiy	Xa
25	Vishnevolotskiy	VIII	53	Kaluzhskiy	Xa
26	Rzhevskiy	VIII	54	Vladimirskiy	Xa
27	Kimrskiy	VIII	55	Tverskoy	Xa
28	Klintsovskiy	VIII	56	Ivanovskiy	Xa

The combination of colors chose for demonstration of EM groups (a row of the matrix) and territorial entities (columns of the matrix) allowed to display the types of EM visually (Fig. 2).

Colors compliance was achieved owing to mixing of a palette in GIS ARC/INFO ArcView 3.1. Mixing of palettes was carried out between the each element of the matrix row with an appropriate palette of colors are fitted to the matrix columns. The version of shade, hue, value and saturation of the color inherent in the matrix row mixed up with the similar characteristics making the color for the matrix columns. Thus, groups in the matrix were showed in a color gamma with a gradual change of intensity.

So, hue, value and saturation of color were less saturated for «group 1», than for «group 2» and for «group 3». The «group 3» was showed by a color with the maximal portion of hue, value and saturation in color. The intensity of color was choused for EM in the same manner for visualization of the matrix column. For example, the matrix point of column «1-2» (fig. 2) was showed by the color which intensity is less, than for a following matrix point of column «3-4», etc.

Sorting of the micro-districts caused chromatic differences of the matrix points. For example, «type III» and «type VI» contain the minimum quantity of the EM. It means that these types should be shown by the lightest colors in a chromatic range.

Such color approach allowed to display logically interconnected EM applied to the matrix design. In addition to it, the links existing between the matrix elements are shown by a gradual transition of the one series color.

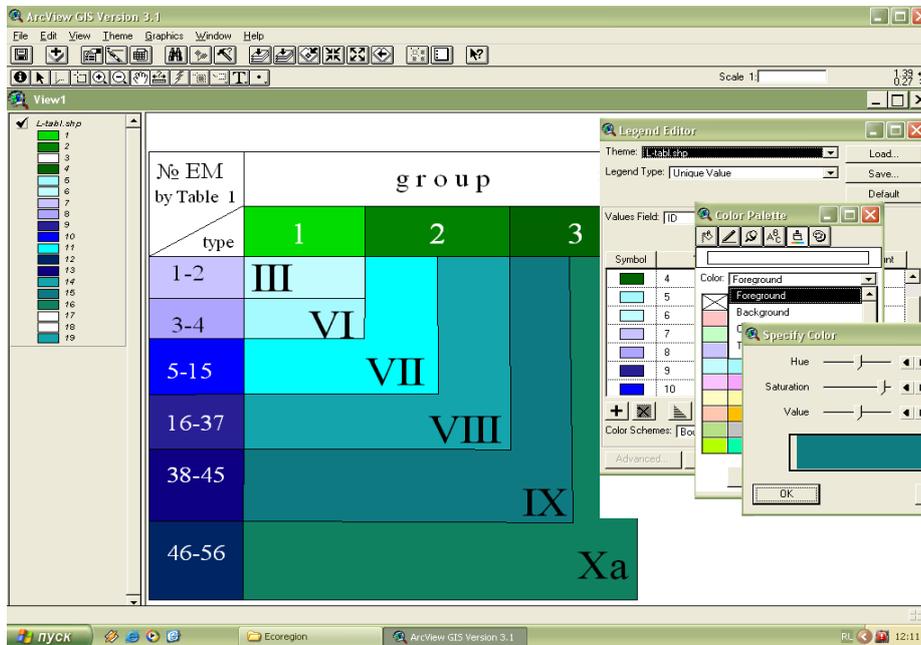

Figure. 2. Logical matrix for mapping design of the net zoning.

The system of mapping design of the net zoning by means of GIS-technology can be applied for displaying of topological, geometrical and spatial visualization of objects and territories in view of its social, economic, natural and geographical status.

Literature: 1. Basanets L. Environmental-tourism net-zoning of Russia. Author's abstract of scientific paper. – M., 2006. – 28 p. 2. Kadomtseva K. Social and economic differentiation of regions in Russia and a role of regional labour-markets in its reduction. Author's abstract of scientific paper. – M., 2003. – 27 p. 3. Leyzerovich E. Economic micro-districts of Russia. - M.: Trilobit, 2004. – 128 p. 4. Makhnovskiy D. Environmental-economic net-zoning of North-west of Russia. Author's abstract of scientific paper. - St.-Pb., 1995. – 19 p.

УДК 477.82

Юровчик В.Г.

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

ЗАСТОСУВАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Протягом останніх років ведеться активна дискусія і навколо проблеми використання в лісовій галузі геоінформаційних технологій та створення на їх базі геоінформаційних систем. ГІС – це автоматизована інформаційна система, призначена для обробки просторово-часових даних, основою інтеграції яких є географічна інформація. Застосування ГІС у лісовому господарстві важко переоцінити, адже ліс – явище географічне, і вивчати його необхідно географічними методами. Як природний фактор та ресурс, ліс тісно пов'язаний з компонентами і чинниками природного та економічного середовища, ґрунтами, рельєфом, гідрографією, транспортною мережею, розміщенням

населених пунктів та промислових об'єктів, взаємовплив яких добре вивчати, аналізувати та відображати з допомогою карт. Використання геоінформаційних систем галузі дало б значний ефект у лісовому господарстві. Адже лісівники мають справу з великими за площею територіями, ситуація на яких постійно змінюється як під впливом природних чинників, так і внаслідок господарської діяльності людини. Створення ГІС та застосування засобів глобального позиціонування дасть можливість не тільки покращити інформаційне забезпечення лісоуправління, розширити сферу використання лісовпорядної інформації, а й отримувати додаткові кошти для галузі. ГІС – це технології, які в останні роки у багатьох країнах світу широко використовують при інвентаризації лісів, у лісогосподарському виробництві, при екологічному моніторингу лісів, у лісозахисті [3].

Окрім того, необхідно забезпечити створення інвентаризаційної бази типологічного і таксономічного біорізноманіття, депонування вуглецю лісовими системами, що стане основою для перспективного та ретроспективного аналізу. Важливо отримувати розрахунки рентних оцінок (лісовий кадастр) виділів, тому що з'являється можливість легко оцінити як місцеположення відносно шляхів транспорту безпосереднім застосуванням функцій розрахунку відстаней, так і їх продуктивністю за матеріалами таксаційної бази даних також отримувати єдину базу геодезичних, картографічних і таксаційних баз даних у єдиній системі географічних координат [1]. Це дозволить суттєво змінити систему лісовпорядкування в Україні. Повільний розвиток інформаційних технологій лісової галузі України обумовлений такими причинами:

- недостатнє фінансування на розробку інформаційних систем для галузі призвело до того, що банк даних по лісовому фонду зупинився у своєму технологічному розвитку ще на початку 80-х років ХХ ст.;
- обсяг паперового документообігу в системі Державного комітету лісового господарства України значно перевищує електронний, а також зовсім не використовуються засоби комп'ютерного зв'язку, що не відповідає сучасним вимогам;
- несвоєчасне надходження інформації щодо змін у лісовому фонді не сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень у лісогосподарському виробництві;
- банк даних „Лісовий фонд України” не поповнюється новою інформацією, необхідною для прийняття ефективних рішень (наприклад, матеріалами ґрунтового, геоботанічного обстеження, інформацією про характер рельєфу, записами реєстрації меж землекористувань тощо);
- при впровадженні сучасних інформаційних технологій не застосовується комплексний системний підхід – проблему неможливо розв'язати лише простою заміною наявних комп'ютерів на потужніші або ж автоматизацією окремих операцій щодо створення картографічних матеріалів [3].

Таким чином, створюючи геоінформаційну систему загального призначення, можна вирішувати значну кількість проблем. По-перше – це визначення концепції системи, що створюється: об'єктів та процедур обробки інформації, на основі яких базуватиметься система, рівень інтеграції даних, можливість використання раніше створених інформаційних банків даних. При

цьому слід враховувати і динамічні вимоги різного роду прикладних завдань, які повинна буде вирішувати система, перспективи змін в інформаційних технологіях та багато іншого. По-друге, після визначення концепції системи створюються умови для вирішення технологічних проблем. Додатково враховують вирішення проблеми швидкої роботи системи з величезними обсягами даних, робота в локальній мережі з багатьма користувачами, можливість розподілу обробки даних у межах одних і тих же об'єктів [1].

Література: 1. Ведмідь М.М. Інформатизація лісоуправління // Лісовий і мисливський журнал. – 2004. – № 2. – с. 12-14. 2. Воробьев В.Д. Методика лесотипологических исследований (издание второе). – К.: Министерство лесного хозяйства УССР, 1967. – 214 с. 3. Ткач В.П., Полупан А.В. та ін. Інформаційні технології в лісовій галузі // Лісовий і мисливський журнал. – 2003. – № 1. – с. 10-12.

УДК 528.94:504

*Гуляева Т.В., Жеребенко Ю.С.
Руководитель – д.геогр.н., проф. Корнилов А.Г.
Белгородский государственный университет*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТЕРИАЛОВ ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ ДЛЯ СРАВНИТЕЛЬНОГО СТРУКТУРНОГО АНАЛИЗА НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Опыт создания региональных карт экологических ситуаций [1] и карт антропофункционального зонирования на примере Белгородской области показывает, что система населенных пунктов на этих картах определяется как зона «неблагоприятных экологических ситуаций» или «высокой» и «повышенной» нагрузки. Вместе с тем экологическая ситуация здесь неоднородна и, возможно, требуется дифференцированный учет соответствующих функциональных зон в том числе и в региональном масштабе.

Сеть населенных пунктов на территории Белгородской области [2] занимает 737,4 км², что составляет 2,7 % от ее общей площади. Несмотря на относительно маленькие размеры, по сравнению с лесами (их 10 %) и сельскохозяйственными угодьями (79%), система населенных пунктов играет большую роль, так как более или менее равномерно накладываясь на карту области с учетом развитой автодорожной сети, приводит к значительной дефрагментации вмещающих ландшафтов. Некоторые специалисты [3] относят земли населенных пунктов, и в первую очередь городов, к так называемым нарушенным землям с точки зрения их экологической значимости. Существуют и противоположные точки зрения, предлагающие дифференцированно рассматривать внутреннюю структуру городов и иных поселений, в состав которых входят зеленные зоны, участки уличного и дворового озеленения, акватории и т.п. Соответственно, для оценки роли и значимости населенных пунктов Белгородской области необходимо более детально изучить их

внутреннюю структуру. Мы попытались подойти к решению данной проблемы с использованием материалов дистанционного зондирования.

В Белгородской области и в России в целом иногда возникают сложности в определении местоположения фактической границы населенного пункта, т.к. на окраинах городская застройка сливается с сельской. Это часто можно сделать по снимкам. Функциональные границы населенного пункта как более, на наш взгляд, точные мы обозначали в виде касательной вокруг значимых объектов населенных пунктов, таких как: дворовые участки, автомобильные дороги, разделяющие поселение и пашни, местные сельские выгоны и иные объекты, относящиеся к населенному пункту. Необходимо иметь в виду, что система населенных пунктов в Белгородской области представлена несколькими их типами, которые следует изучать дифференцированно.

Для реализации поставленной цели мы использовали космоснимки с высоким разрешением (10 метров), на которые нанесли различные функциональные зоны.

На примере городов Старый Оскол, Губкин и семи сельских поселений, которые разделили на две группы: малые села и крупные, представлено антропофункциональное зонирование каждой территории. Нами был выделен 21 тип хозяйственных участков городов, крупных и малых сельских населенных пунктов – это приусадебные участки, дороги, водные объекты, лесные насаждения и т.д.

При рассмотрении городских территорий можно выделить более крупные ассоциации типов земель, такие как территории, предназначенные для проживания, территории, предназначенные для быстрого передвижения и перевозки грузов, рекреационные территории и промышленно-сельскохозяйственные территории. Значительную часть городских земель (>40%) занимают территории, предназначенные для проживания населения. Основная доля городских земель (58%) испытывает повышенную антропогенную нагрузку. По периметру исследуемых городов располагаются массивы лесной растительности, улучшающие эколого-рекреационную обстановку в городах.

В зону высокой антропогенной нагрузки населенных пунктов входят земли промышленности, железные и автомобильные дороги, карьеры и полигоны ТБО. Промышленная зона занимает около 8% от площади городов. Сравнительный анализ населенных пунктов показал, что чем крупнее поселение, тем меньше относительная площадь дорог. Это в первую очередь связано с тем, что частные земельные участки внутри небольшого села располагаются разрозненно, и местное население прокладывает грунтовые дороги по принципу – самый короткий путь. В крупных населенных пунктах, преобладают асфальтированные дороги, и местные жители пользуются более качественными дорогами, а частные земельные участки, сливаются в плотные жилые кварталы. Кроме того, доля приусадебных участков и огородов в крупных и мелких селах, в основном, более чем в 2,5 раза превышает долю жилых построек, что свидетельствует о специализации этих населенных пунктов в растениеводстве. В городах доля приусадебных участков более чем в 3 раза меньше жилых построек. В непосредственной близости от сельских

населенных пунктов, в большинстве случаев, располагаются сельскохозяйственные комплексы, за исключением малых сел, а к относительно крупным примыкают обрабатываемые земли. Все эти территории относятся к зоне с повышенной антропогенной нагрузкой и их доля составляет около 60% от общей площади населенных пунктов.

К зоне умеренной антропогенной нагрузки принадлежат сенокосы, пастбища, сады, кладбища и водные объекты. Незначительную долю в городах и малых селах 0,8 % и менее занимают водные объекты, а в крупных сельских населенных пунктах их доля составляет более 4 %. В зону с минимальной антропогенной нагрузкой входят лесные насаждения (3-6%), парковые зоны, болота и лесо-луговые сообщества, которые улучшают эстетический вид населенных пунктов и обеспечивают рекреационную деятельность населения. Следует отметить, что парковая зона существует только на территории городских населенных пунктов.

В свою очередь, частные дворовые хозяйства также имеют функциональное деление. Самая большая нагрузка внутри частных земельных участков приходится на двор. Здесь возможен заезд автотранспорта, выгул животных и домашней птицы и т.д.

Умеренной нагрузкой характеризуются сады и непахотные земли. Непахотные земли находятся по периметру частных участков вдоль ограды и такие земли есть не в каждом дворовом хозяйстве. Это связано с размерами дворовых участков и потребностью сельского жителя в земле.

В заключение можно отметить следующее.

Леса и лесопарки являются важным элементом урбанизированных территорий (13%), способствующим поддержанию благоприятной экологической обстановки. В пределах исследуемых населенных пунктов площадь земель под данными объектами превышает установленные нормативы (8-12м²/чел) более чем в пять раз.

Промышленные объекты располагаются в черте рассматриваемых городов и занимают около 8%. Такое расположение неблагоприятно сказывается на здоровье населения. Схожая ситуация и в крупных сельских населенных пунктах (с. Головчино), где сельскохозяйственные комплексы находятся в черте села, а в малых селах они занимают около 1% и располагаются за пределами селитебной зона, поэтому можно предположить о более благоприятной экологической обстановке в малых селах;

Относительная площадь дорог в населенных пунктах увеличивается обратно пропорционально размерам населенного пункта. Большая доля дорог в малых селах (около 12%), по сравнению с крупными селами и городами (6%), объясняется тем, что, как правило, малые села вытянуты вдоль дорог.

Детальное рассмотрение хозяйственных зон населенных пунктов показало, что земли с высокой антропогенной нагрузкой занимают от 6% площади в крупных селах до 14% в городах, в то время как умеренная и минимальная антропогенная нагрузка наблюдается более чем на 20% территорий населенных пунктов. Хотя в отношении земель с минимальной антропогенной нагрузкой необходимо отметить, что в городской черте леса и парки испытывают большую рекреационную нагрузку, чем аналогичные объекты в сельской местности. Что

требует проведения дополнительных научных изысканий в этом аспекте. Основная же часть территории населенных пунктов (>50%) подвержена повышенной антропогенной нагрузке.

Литература: 1. Петин А.Н. Антропофункциональное зонирование Белгородской области – особенности учета селитебных и горнопромышленных территорий / А.Н. Петин, А.Г. Корнилов, Н.В. Назаренко // Ставрополь: социально-экологические проблемы городской среды: Матер. науч.-практ. конф. - Ставрополь, 2004. – с. 33-35. 2. Корнилов А.Г. Проблемы экологической безопасности Белгородской области и управления рациональным природопользованием / А.Г. Корнилов, А.Н. Петин, Н.В. Назаренко // Проблемы региональной экологии. - Смоленск, - 2005. - № 6. – с. 38-52. 3. Родоман Б.Б. Поляризованная биосфера: Сборник статей / Родоман Б.Б. – Смоленск: Ойкумена, 2002. – 335 с. 4. Савиных В.П., Малинников В.А., Ципина Э.М., Сладкопевцев С.А. География из космоса. – Московский Государственный Университет геодезии и картографии, 2002. – 187 с.

УДК 631.963.2

Польшина М.А., Половинко В.В.
Руководитель – д.геогр.н., проф. Лисецкий Ф.Н.
Белгородский государственный университет

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА ЛЕСНЫХ ЛАНДШАФТОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ГИС И ДЗЗ

Лесистость Белгородской области составляет 9,2 %, а оптимальная лесистость для зоны лесостепи должна составлять не менее 15 % [5]. В связи с тем, что леса являются наиболее ценными ландшафтообразующими элементами, сохранение и воспроизводство в условиях их дефицита в Белгородской области представляет собой задачу первостепенной важности. Ключевым моментом при этом является сохранение и повышение биологического и ландшафтного разнообразия лесов.

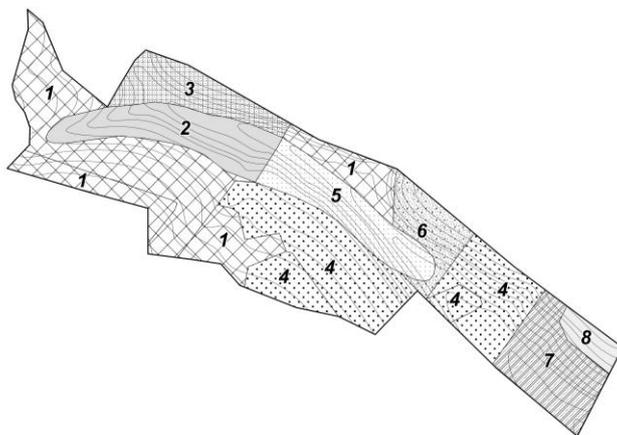
Цель работы заключалась в разработке основных направлений по совершенствованию территориального устройства лесных ландшафтов, позволяющего сохранить биологическое и повысить ландшафтное разнообразие каждого лесного массива. Существенно облегчить реализацию поставленной цели позволило применение ГИС и ДЗЗ.

Поставленную цель реализовывали решением следующих задач: изучение ландшафтных особенностей лесного массива (на примере ключевого участка), формирование базы данных, содержащей сведения о ландшафтной структуре массива, разработка направлений совершенствования территориального устройства, позволяющего сохранить ландшафтное и биологическое разнообразие леса, путем соединения наиболее ценных лесных экосистем с помощью запроектированной экологической сети.

Объектом изучения выбран лесной массив «Коровинская дача» площадью 758 га, расположенный на территории формирующегося природного парка «Нежеголь» Белгородской области.

Комплекс работ в соответствии с поставленной целью включал полевые исследования, изучение фондового лесотаксационного и планово-картографического материала с последующим обобщением полученной информации средствами ГИС (MapInfo Professional 8.5 SCP и ArcInfo 9.2). В результате была векторизована картографическая основа и создана серия морфометрических карт. Используя данные дистанционного зондирования Земли, было выполнено уточнение границ лесного массива.

Нами было выявлено 64 типа лесорастительных условий (рис. 1), по которым сформирована база данных «Структурно-функциональная организация регионального природного парка Нежеголь» [4]. Свод материалов, представленных в базе данных, послужил основой для создания экологической сети территории.

ПРИМЕЧАНИЕ. Дубняки снытевые на: **1** – структурно–денудационном типе рельефа на склонах северной экспозиции на субаэральных образованиях донского горизонта (суглинки, супеси до 20 м) с глубиной залегания грунтовых вод от 2 до 5 м; **3** – эрозионно–денудационном типе рельефа на склоне долины реки северной экспозиции на аллювиально–деллювиальных выполения древних балок с глубиной залегания грунтовых вод от 2 до 5 м; **4** – структурно–денудационном типе рельефа на склонах восточной экспозиции на субаэральных образованиях донского горизонта (суглинки, супеси до 20 м) с глубиной залегания грунтовых вод от 2 до 10 м; **8** – структурно–денудационном типе рельефа на склонах южной экспозиции на субаэральных образованиях донского горизонта (суглинки, супеси до 20 м) с глубиной залегания грунтовых вод более 10 м; Дубняки по тальвегам балки на: **2** – эрозионно–денудационном типе рельефа на склоне балки северной экспозиции на аллювиально–деллювиальных выполения древних балок с глубиной залегания грунтовых вод от 2 до 5 м; **5** – структурно–денудационном типе рельефа на склонах северной экспозиции на субаэральных образованиях донского горизонта (суглинки, супеси до 20 м) с глубиной залегания грунтовых вод от 2 до 5 м; Сосняки дубовые на: **6** – структурно–денудационном типе рельефа на склонах восточной экспозиции на субаэральных образованиях донского горизонта (суглинки, супеси до 20 м) с глубиной залегания грунтовых вод от 2 до 10 м; **7** – структурно–денудационном типе рельефа на склонах южной экспозиции на субаэральных образованиях донского горизонта (суглинки, супеси до 20 м) с глубиной залегания грунтовых вод от 5 до 10 м.

Рис. 1. Фрагмент ландшафтной карты лесного массива Коровинская дача

Таблица 1. Элементы экологической сети лесного массива «Коровинская дача»

Наименование	Признаки и нормативы
Оособо защитные участки леса (рис. 2)	
Участки леса спецназначения	Опушки леса, примыкающие к газопроводу. По аналогии с опушками леса, примыкающими к железным дорогам [1], устанавливается шириной 50 м.
Участки леса с наличием редко встречающихся пород	Выделы с произрастанием сосны меловой.
Крутые склоны	Крутизной более 20°[6].
Водоохранные зоны водных объектов (рек, болот)	Ширина водоохраной зоны зависит от удаленности от истока реки. В нашем случае, участок реки Северский Донец, примыкающий к лесу, расположен более чем в 100 км от истока, следовательно ширина водоохраной зоны, следуя нормам Водного Кодекса РФ, будет равна 200 м. Полосы леса вокруг болот устанавливаются шириной 300 м [1].
Участки леса, имеющие особое хозяйственное значение	Насаждения-эталоны обладающие способностью к самовоспроизводству, те участки леса, на которых в ходе полевого обследования был обнаружен подрост основных пород: дуба и ясеня
Опушки леса по границам с безлесными пространствами	Опушки леса шириной 100 м по границе с сельскохозяйственными угодьями, простирающимися менее чем на 1,5-2 км от кромки леса [1].
Участки леса вокруг турбаз, лечебных и оздоровительных учреждений	Участки леса шириной не более 1 км [1]. На территории лесного массива расположен загородный монастырь Белгородско-Старооскольского епархиального управления «Рождественское подворье».
Леса на карстовых участках	Полоса леса шириной 100 м [1] вокруг, расположенной на территории лесного массива, карстовой западины.
Участки леса в оврагах и балках	Леса в пределах оврагов и примыкающие к бровке оврага на расстоянии 50 м [1].
Ключевые объекты (микроместоположения) (рис. 2)	
Участки леса в заболоченных понижениях	Заболоченные участки служат для сохранения многих видов животных и растений во время лесных пожаров [6].
Небольшие ручьи, родники	По Водному Кодексу РФ для ручья протяженностью менее 10 км от истока до устья, водоохранная зона совпадает с прибрежной защитной полосой. Радиус водоохранной зоны для истока ручья устанавливается в размере 50 м.
Старовозрастные участки леса	Древостои старше 100 лет.
Ключевые объекты (микробиотопы) (рис. 2)	
Валежник на разных стадиях разложения	Местообитание многих узкоспециализированных видов живых организмов, кормовая база, место постоянного гнездования птиц. Желательно оставлять не менее 25 м ³ /га мертвой древесины, (преимущественно валежник с существующими группами подроста) [6].
«Купальня» диких кабанов	Глубокие лужи или ямы, заполненные водой и грязью.
Кормушки для подкармливания диких животных	Специальные приспособления, куда выкладываются приготовленные корма.

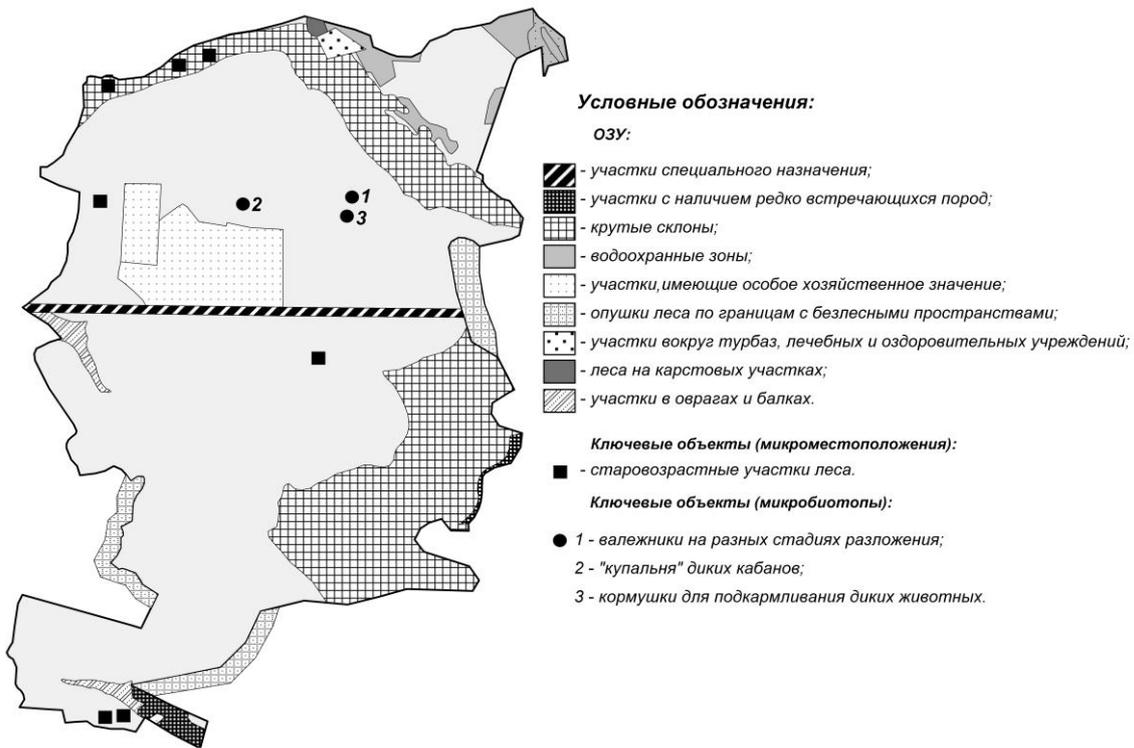

Рис. 2. Экологическая сеть лесного массива Коровинская дача

Основным принципом создания экосети является применение ландшафтного подхода, который реализуется на уровне географического ландшафта, местности, выдела, ключевых объектов внутри выдела [6]. Мы применили принципы природоохранного планирования для совершенствования территориального устройства лесного массива на основе ландшафтного подхода и предлагаем выделять участки леса (табл.):

1) размера выдела, важные для сохранения разнообразия территории, в качестве особо защитных участков леса.

2) внутри выдела, обладающие биологической ценностью, как охраняемые (ключевые объекты) – микробиотопы и микроместоположения.

Участки, требующие наибольших ограничений в лесопользовании, необходимо сохранять в виде так называемых экологических ядер, функции которых могут выполнять участки леса на карстовых западинах, малонарушенные старовозрастные участки леса, болота и заболоченные участки.

Для мигрирующих видов необходимо создавать экологические коридоры, функцию которых на территории лесного массива могут выполнять зоны вдоль естественных водотоков, а также участки леса по днищам оврагов и балок. Для сохранения природоохранных свойств элементов экосети необходимо оставлять вокруг них буферную зону шириной 20-40 м.

Таким образом, основным направлением по сохранению и воспроизводству леса должна стать реструктуризация его территориального устройства с учетом ландшафтных особенностей. В результате наложения тематических слоев электронной ландшафтной карты установлено, что границы лесотаксационных выделов не совпадают с ландшафтными контурами, т.к. последнее лесоустройство 1974 г. произведено с учетом лесохозяйственных характеристик массива, но без учета всей совокупности ландшафтных. В связи с этим

необходим переход к непрерывному лесоустройству на основе применения ландшафтного подхода.

Свод сведений о лесном массиве, содержащийся в созданной нами базе данных, позволит не только осуществить мероприятия по сохранению биологического и ландшафтного разнообразия территории, но и установить внутреннюю режимную и планировочную структуру формирующегося природного парка «Нежеголь». Кроме того, полученные в ходе исследований результаты, являются основанием для внесения в документы государственного земельного кадастра как сведения о земельных участках [2].

Работа по созданию экологической сети на уровне лесного массива является частью общеевропейских, национальных и региональных программ по сохранению биологического и ландшафтного разнообразия [3].

Литература: 1. Об утверждении основных положений по выделению особо защитных участков леса: Утверждено приказом федеральной службы лесного хозяйства России от 30 декабря 1993 г. N 348. 2. Федеральный закон «О государственном земельном кадастре» от 2 января 2000 г. № 28-ФЗ. 3. Информационные материалы по экологическим сетям. - Вып. 1. (Приложения 1-3 к письму РГЭССЭ № 1 от 12.07.1997). 4. База данных структурно-функциональная организация регионального природного парка / Лисецкий Ф.Н., Польшина М.А., Соловьев В.И., Половинко В.В., Кузьменко Я.В. Свидетельство о регистрации базы данных № 2009620033. Зарегистрирована в Реестре баз данных 11.01.2009 г. 5. Молчанов А.А. Оптимальная лесистость (на примере Центрально-Черноземного района) / А. А. Молчанов. – М.: Наука, 1966. – 126 с. 6. Романюк Б., Загидулина А., Книзе А. Природоохранное планирование ведения лесного хозяйства [Электронный ресурс]. – http://www.wwf.ru/pskov/press/business/book_01.PDF.

УДК 551.4.042:528 470(325)

Кузьменко Я.В.

*Руководитель – д.геогр.н., проф. Лисецкий Ф.Н.
Белгородский государственный университет*

ОЦЕНКА ЭКОЛОГО-ХОЗЯЙСТВЕННОГО СОСТОЯНИЯ СТАРООСКОЛЬСКО-ГУБКИНСКОГО ПРОМЫШЛЕННОГО РАЙОНА С ПОМОЩЬЮ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ

В настоящее время все более актуальное значение приобретают проблемы деградации ландшафтов в результате хозяйственной деятельности человека. Самой распространенной формой антропогенной трансформации можно считать агроландшафты, однако коренное преобразование ландшафтов в районе КМА связано также с освоением месторождений железных руд. Промышленные районы особенно нуждаются в экологически сбалансированном обустройстве территории. Следует стремиться сохранять структуру ландшафта, его устойчивость и принимать меры к предупреждению процессов, приводящих к деградации. Поэтому необходимо изучение природных систем с выявлением и инвентаризацией их компонентов, которые варьируют во времени и в пространстве [5].

Цель нашей работы состояла в анализе и эколого-хозяйственной оценке состояния промышленных территорий КМА с применением ГИС-технологий.

Задачи исследования:

1. По данным космической съемки и картографическим материалам составить карты динамики площадей земель, преобразованных в результате добычи полезных ископаемых.

2. Произвести оценку структуры землепользования горно-промышленных территорий в конце XIX века и в настоящее время с помощью ГИС-технологий.

3. Внести предложения по улучшению экологического состояния изучаемой территории

Предметом исследования служит динамика изменения хозяйственного использования земельного фонда Старооскольско-Губкинского промышленного района.

Для изучения изменений структуры землепользования исследуемой территории за два века нами были использованы карты: военно-топографическая трехверстная 1880-х гг. (М 1:126 000), схематическая карта волостей в границах 1916 г.; литературные источники [1, 4]. Для анализа современной структуры землепользования были использованы: топографическая карта М 1: 125000 (1981 г.), космический снимок фирмы DigitalGlobe (США) высокого разрешения 2005 г. (из сайта Google). Для получения информации о ландшафтах, упрощения и ускорения аналитических процедур нами были использованы ГИС-технологии.

Для анализа динамики земельных площадей необходимо объединить разновременные данные в одной и той же системе координат, картографических проекциях; иметь возможность их геометрической стыковки. Такие инструменты геообработки предоставляет программный продукт ArcGIS на языке программирования Borland Delphi. ArcGIS — семейство программных продуктов американской компании ESRI. ArcGIS позволяет визуализировать большие объемы статистической информации, имеющей географическую привязку. Также в ArcGIS встроен широкий инструментальный анализ пространственной информации. Нами был произведен синтез в один слой всех имеющихся картографических основ с помощью инструмента пространственной привязки.

Процедура синтеза схематической карты волостей и военно-топографической трехверстной карты в один слой обеспечила возможность использования статистических данных из литературных источников. Установлено, что изучаемая территория находится в пределах двух волостей Курской губернии Старооскольского уезда: Салтыковской и Казацкой. Последующий анализ структуры землепользований будет проводиться в границах этих волостей. На основе литературных данных и результатов, полученных путем векторизации трехверстной карты, нами была воссоздана структура землепользования исследуемой территории в начале XX века. Выделены следующие виды земель: пашня, сенокосы и пастбища, леса и кустарники, болота, пруды, земли населенных пунктов.

Для выявления современной структуры землепользования Старооскольско-Губкинского промышленного района нами был произведен синтез в один слой

топографической карты и космического снимка. По топографической карте были отвекторизованы все виды земель, а визуальное дешифрирование космоснимка позволило актуализировать имеющуюся информацию. Выделены следующие виды земель: пашня, сенокосы и пастбища, болота, пруды, леса и кустарники, заповедники, земли населенных пунктов, а также земли промышленности (предприятия, отстойники, отвалы, карьеры, гидроотвалы).

Инструменты геообработки программного продукта ArcGIS позволили упростить и ускорить процессы анализа структуры землепользования Старооскольско-Губкинского промышленного района.

Каждому виду хозяйственного использования соответствует определенная степень антропогенного воздействия на территорию [2]. По возрастанию нагрузок на природные ландшафты нами выделены следующие виды использования земель (табл.).

Для оценки эколого-хозяйственного состояния (ЭХС) территориальной структуры ландшафтов нами были использованы коэффициент относительной напряженности ЭХС территории (K_{OH}) и коэффициент естественной защищенности территории ($K_{ЕЗ}$) [2].

Анализ динамики изменения хозяйственного использования исследуемой территории свидетельствует о значительном росте степени антропогенной нагрузки на ландшафт. За 125 лет площадь лесов и кустарников сократилась примерно в 2 раза. Следует отметить, что в конце XVIII века леса были представлены в основном хвойными породами (80 % площади изучаемой территории). А в настоящий момент на территории Старооскольского и Губкинского районов произрастают в основном леса смешанного типа, средний возраст которых составляет 40-45 лет.

Также подверглись значительной деградации пастбищные и сенокосные угодья, их площадь уменьшилась в 3 раза. Площадь пашни увеличилась на 30 %. Значительная часть площади природных ландшафтов подверглась трансформации в горнопромышленные комплексы. В 1880 гг. промышленность исследуемой территории была представлена только тремя кирпичными, четырьмя кожевенными, одним канатным и маслобойным-мыловаренным заводами (1,13 км²) [1].

Однако за 125 лет ситуация кардинально изменилась. На современном этапе хозяйственного использования исследуемой территории 88,09 км² земли приходится на территорию карьеров, отвалов, гидроотвалов, отстойников и предприятий.

По значениям рассчитанных коэффициентов можно судить об увеличении относительной напряженности ЭХС Старооскольско-Губкинского района от слабой до сильной и уменьшении естественной защищенности территории от напряженной до критической. Характеристика этих коэффициентов проводилась в пределах установленных интервалов баллов [2]. В конце XIX века влияние антропогенной нагрузки на ландшафт можно оценить как незначительное, однако и доля средостабилизирующих экосистем была в 2 раза ниже оптимального уровня. Это обусловило высокие темпы деградации ландшафта даже на начальном антропогенном давлении.

Сложившаяся эколого-хозяйственная ситуация исследуемой территории требует комплексных мер по реорганизации территориального устройства землепользования в зоне действия горнопромышленных предприятий. Достижению экологического баланса территории может способствовать рекультивация нарушенных земель, в частности создание на отвалах сенокосов, пастбищ, многолетних насаждений [3], вывод части земель из пашни и перевода в сенокосно-пастбищные угодья, создание лесонасаждений в верховьях балок и на неудобьях.

Таблица 1. Классификация и экспликация земель Старооскольско-Губкинского промышленного района

Степень антропогенной нагрузки (АН)	Балл	Виды и категории земель	Площадь земель, км ²	
			1880 г.	2005 г.
Высшая – АН ₆	6	Земли промышленности	1,13	88,09
		Земли застройки	10,44	22,08
Высокая – АН ₄	4	Пашня	160,60	227,99
Средняя – АН ₃	3	Многолетние насаждения	-	4,09
		Пруды	1,66	1,74
Низкая – АН ₂	2	Сенокосы и пастбища	57,20	18,76
		Леса и кустарники	82,46	35,00
Очень низкая – АН ₁	1	Земли ООПТ	-	1,30
Коэффициент относительной напряженности ЭХС территории (К _{ОН})			1,22	5,55
Коэффициент естественной защищенности территории (К _{ЕЗ})			0,45	0,15

Наметить контуры ландшафтных границ экологически сбалансированной структуры землепользования позволит палеоэкологическая реконструкция хозяйственных угодий. Так наиболее рационально проводить лесовосстановительные работы на территориях, уже подготовленных (в почвенном и геохимическом отношении) историей тысячелетнего становления лесных экосистем, а залужение – на землях, ранее использовавшихся под сенокосы и пастбища. Возможности такой палеоэкологической реконструкции могут предоставить нам карты прошлых столетий с нанесенными на них границами угодий и их трансформация в среде геоинформационных систем.

Литература. 1. Никулов А.П. Старый Оскол (историческое исследование Оскольского края). – Курск: ГУИПП «Курск». 1997. – 576 с. 2. Кочуров Б.И. Экодиагностика и сбалансированное развитие. – Москва-Смоленск: Маджента, 2003. – 384 с. 3. Коваленко В.С. Рекультивация нарушенных земель на карьерах. - М.: Изд-во МГТУ, 2003. – 65 с. 4. Лопатин И.Д. Сельскохозяйственные районы Курской губернии. – Курск: Изд-е Курского Губплана, 1923. – 77 с. 5. Чендев Ю.Г., Петин А.Н. Естественные изменения и техногенная трансформация компонентов окружающей среды староосвоенных регионов. М.: Изд-во МГУ, 2006. – 124 с.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И
ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ ДЛЯ КОНТРОЛЯ НАД
УСЛОВИЯМИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ
(НА ПРИМЕРЕ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ
БОРИСОВСКОГО РАЙОНА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)**

В последние годы после некоторого спада наблюдается повышение интереса к такому сегменту национальной экономики России, как сельское хозяйство. Прежде всего, это связано со сменой земельной политики России: у земли появляется собственник, который заинтересован в оптимальном ее использовании. Однако обширные территории, занимаемые сельскохозяйственными угодьями, довольно сложно контролировать из-за недостатка точных и актуальных карт, неразвитой сети пунктов оперативного мониторинга, наземных станций, отсутствия авиационной поддержки и т.д. Кроме того, из-за динамики природно-хозяйственных условий происходит непрерывное изменение границ посевных площадей, характеристик почв и условий вегетации от участка к участку. Это препятствует получению объективной, оперативной информации, необходимой для констатации текущей ситуации, ее оценки и прогнозирования. Космоснимки позволяют в режиме, близком к реальному времени, получать достоверную информацию на обширные территории с высокой степенью детальности. Наборы последовательных космоснимков дают возможность оценить изменения в использовании земель и разработать прогноз урожайности сельскохозяйственных культур. Интеграция данных дистанционного зондирования и геоинформационных технологий (ГИС) позволяет по-новому решать проблемы организации и мониторинга земель.

Исследования проводили на территории Борисовского р-на Белгородской области. По площади Борисовский р-н относится к группе наименьших на Белгородчине: в общей площади 65,036 тыс. га сельскохозяйственные угодья занимают 77% [1]. Тем не менее, почвенный покров района неординарный, что обусловлено разнообразием основных факторов-почвообразователей. Широкое распространение лессовидных суглинков, обладающих благоприятными физико-химическими свойствами для развития процесса почвообразования; умеренно-континентальный климат; равнинный возвышенный рельеф; чередование лесной и степной растительности, – все эти факторы способствовали формированию плодородных почв. В почвенном покрове района лидируют по площади черноземы типичные, занимающие около 1/3 территории, близкие площади заняты черноземами выщелоченными и оподзоленными. Анализ почвенной карты показывает, что на изучаемой территории четким почвенным рубежом является р. Ворскла: на правом берегу преобладают почвы, генетически связанные с лесной растительностью

(черноземы оподзоленные, темно-серые лесные черноземы выщелоченные), на левобережье в почвенном покрове доминируют черноземы типичные, а к дубравам тяготеют черноземы выщелоченные.

«Лесной» характер правобережья и «степной» левобережья реки Ворсклы обусловлены рельефом и геологическим строением местности. Правобережье возвышено (здесь абсолютные высоты достигают 200 м), рельеф расчленен, поэтому водораздельные участки занимают небольшую площадь. На левобережье преобладают высоты 140-160 м, склоны пологие, степень расчленения значительно ниже.

При широком распространении плодородных черноземных почв, занимающих около 4/5 территории района, он характеризуется высокой распаханностью – 56,7%. Этот показатель близок к среднему по области – 56,8%. Почвенно-экологические проблемы, широко распространенные на территории области, хотя и затронули Борисовский р-н, но в наименьшей степени. В целом по области эродированность почв нарастает с запада на восток и юго-восток, поэтому в Борисовском р-не площадь эродированных земель меньше по сравнению с другими административными районами и составляет около 27%, тем не менее, для элементарных водосборов, на которых не проведены системные противоэрозионные мероприятия, могут отмечаться сверхнормативные водно-эрозионные потери почвы.

По состоянию на 2009 г. в Борисовском р-не сформировано 26 крестьянских (фермерских) хозяйств, которые владеют 1897 га земель, из которых 98,9% занимают сельскохозяйственные угодья, включая 87% пашни. Объект исследования – одно из фермерских хозяйств – расположено в 3 км к северо-западу от с. Хотмыжск. В качестве ключевого участком выбран водосбор с разноэкспонированными склонами, земли которых размежеваны на несколько рабочих участков (рис. 1).

Методика ГИС-реализаций для территории землепользования заключалась в построении цифровой модели рельефа исследуемой местности, а на ее основе – карты агроэкологических групп земель. В качестве исходной основы брали топографическую карту масштаба 1:10000 и почвенную карту 1978 г. прежнего землепользования (колхоза «Россия»). В программном комплексе БелГИС (разработчик – ФГУП ВИОГЕМ, г. Белгород) провели оцифровку изолиний с присвоением каждой из них высотной отметки. Полученный числовой массив данных экспортировался из приложения СУБД NetBase в программу Surfer 8, что позволило получить цифровую основу (Grid), при дальнейшей обработке которой была создана цифровая модель рельефа. Из нее получены производные морфометрические карты: ЦМР с выделениями линий тока, интегрированная цифровая модель местности с элементами землеустройства, а также карта агроэкологических групп земель, построенная на основе выделенных экспозиций склонов с последующей их типизацией по И. П. Здоровцову [2].

В основу картографической модели положена производная цифровой модели местности – карта экспозиции склонов, в которой представлено распределение по направлению С – В – Ю – З (по часовой стрелке), затем указанная карта была трансформирована в карту распределения склонов по условиям тепло- и влагообеспеченности (по И. П. Здоровцову).

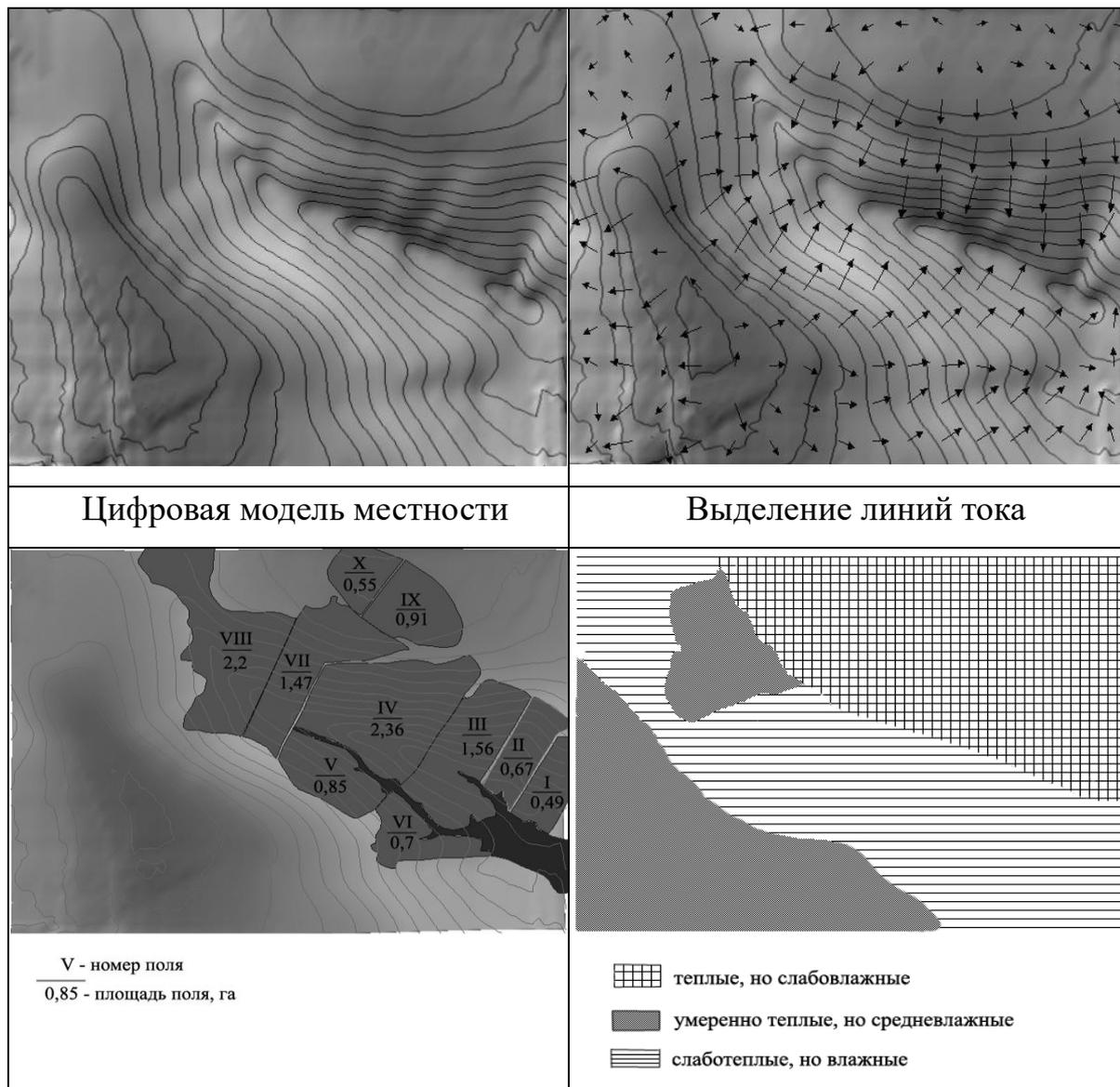

Рис.1. Производные морфометрические карты, созданные на основе цифровой модели рельефа.

Склоны на ключевом участке распределены следующим образом: теплые, но слабовлажные (южные, юго-западные, юго-восточные), занимают около 35% от общей площади; умеренно теплые, но средневлажные (западные, восточные) – 45%; слаботеплые, но влажные (северные, северо-восточные, северо-западные) – 20%. Таким образом, на участке мониторинга преобладают умеренно теплые, но средневлажные типы склонов, что позволяет выращивать практически все районированные культуры в системе севооборотов. Южные, юго-западные, юго-восточные склоны требуют дополнительной противоэрозионной защиты, т. к. в период весенних паводков они в большей степени подвержены эрозии. Это хорошо прогреваемые и проветриваемые склоны, здесь целесообразнее высаживать теплолюбивые виды растений. Северные, северо-восточные, северо-западные склоны – слабо проветриваемые, но накапливающие влагу, поэтому здесь целесообразно высаживать влаголюбивые и скороспелые виды и сорта культур. Однако, на основе анализа распределения выделенных агроэкологических групп земель, установлены проблемы в территориальной организации агроландшафтов: большая часть

хозяйственных выделов (первичных рабочих участков) расположена на склонах с разноэкспонированными экспозициями (С, С-З, С-В и Ю, Ю-З, Ю-В), но занята одной культурой одного сорта. Этот подход непродуктивен при переходе к эколого-ландшафтным (адаптивным) принципам территориальной организации агроландшафтов.

Для мониторинга условий землепользования проводили анализ космических снимков высокого и очень высокого разрешения: снимки 2005 г. со спутников серии IRS (IRS-1C/1D / Cartosat-1 (IRS-P5) / Resourcesat (IRS-P6)) и снимки 2007 г. со спутника Ikonos (<http://kosmosnimki.ru>). Разрешение этих снимков равно: для снимков IRS – 9.555 м/пиксель, для снимков Ikonos – 1.195 м/пиксель. Для создания хроносрезов привлекали космические снимки ресурса Google Earth Explorer (<http://maps.google.ru>) с разрешением 14.25 м (LandSat ETM+, 2000 г.; Quickbird – 2.0 м, 2003 г.).

Полученная в итоге карта агроэкологических групп земель выявила нарушения в территориальной организации землепользований крестьянских (фермерских) хозяйств, которые, как правило, не имеют разработанных проектов землеустройства, включающего противоэрозионное обустройство агроландшафтов.

Литература: 1. Борисовский район: природа, население, хозяйство, экология / Под общей редакцией Г.И. Бондарева. - Белгород: ПринтМастер, 2002. – 192 с. 2. Здровцов И.П. Актуальные вопросы планирования противоэрозионной защиты склоновых земель // Научно-технический бюллетень ВНИИЗиЗПЭ. – Вып. 2(49). – Курск, 1986. – с. 11-29.

УДК 338.439.223

Терехин Э.А.

*Руководитель –д.геогр.н., проф. Лисецкий Ф.Н.
Белгородский государственный университет*

МОНИТОРИНГ ЛЕСНОГО ФОНДА МЕТОДАМИ ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ШЕБЕКИНСКОГО РАЙОНА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

Одной из важных задач при использовании земель лесного фонда является их мониторинг. В то же время, эта достаточно сложная, трудоемкая и дорогостоящая задача решается, как правило, традиционными методами (наземного мониторинга). Существенно повысить эффективность наблюдения за состоянием крупных лесных массивов позволяет использование материалов космической съемки высокого разрешения (30 - 100 м). В статье представлены результаты анализа космического мониторинга лесного фонда Шебекинского района Белгородской области.

Средняя лесистость Белгородской области составляет 9,8%. Площадь области – 27100 км². Лесистость Шебекинского района - 19,4%. Для Белгородской области это самый высокий показатель. Общая площадь лесов района составляет 29247 га.

Цель работы состояла в анализе произошедших за 15-летний период (с 1992 по 2007 г.г.) изменений в структуре лесного фонда и разработке на основе полученных материалов базы данных.

Для исследования выбраны космические мультиспектральные снимки среднего разрешения, близкие по сезону съемки сделанные спутником LANDSAT TM в 1992 и 2007 г.г. Кроме спутниковой информации использованы материалы лесоустройства Шебекинского лесничества Управления лесами Белгородской области, карты классов пожарной опасности лесов, категорий защитности, крупномасштабные топографические карты, справочная информация по лесничествам.

Результаты тематической обработки снимков и материалы лесоустройства послужили основой для базы данных, в которую была включена информация о расположении лесных кварталов, их площади, пожароопасности лесов, категории защитности, вегетационном состоянии и динамике вегетационных индексов, а также принадлежности к лесничествам. Леса относятся к Белянскому, Большому Городищенскому и Ржевскому лесничествам. Соответственно, площадь Белянского лесничества составляет 7006 га, Большого Городищенского – 3483 га, Ржевского – 6181 га [4]. Общая площадь составляет, таким образом, 16670 га или 57% площади лесного фонда района.

Работа включала создание по космическим снимкам векторных слоев на лесные массивы, тематическую обработку снимков, анализ произошедших за 15 лет изменений и заполнение базы данных.

Векторные слои (или маски) создаются путем визуального дешифрирования космических снимков. Тематическая обработка заключается в расчете и оценке динамики вегетационных индексов и относительного коэффициента отражения. К вегетационным индексам относятся NDVI (нормализованный дифференцированный разностный вегетационный индекс) и TNDVI (трансформированный NDVI). NDVI представляет разницу интенсивностей отраженного света в красном и инфракрасном диапазоне, деленную на сумму их интенсивностей [5]. TNDVI – усовершенствованная модель NDVI, рассчитываемая по формуле:

$$TNDVI = \sqrt{NDVI + 0,5}.$$

Относительный коэффициент отражения поверхности рассчитывается делением спектра каждого пикселя на средний спектр изображения.

Оба вегетационных индекса являются безразмерными показателями и имеют хорошую корреляцию с некоторыми лесотаксационными характеристиками как, например, фитомасса и продуктивность [3]. Проанализировав динамику указанных индексов, можно соответственно, сделать выводы о динамике фитомассы и ряда других показателей. При этом четкая функциональная зависимость между вегетационными индексами и лесотаксационными показателями отсутствует.

Получена тематическая информация для 157 кварталов и на каждый из них рассчитана за 15 лет динамика NDVI, TNDVI и относительного коэффициента отражения древостоя.

Два индекса использованы для того, чтобы получить более точную картину динамики. Оценка NDVI показала, что его значения незначительно выросли для

подавляющего большинства кварталов. Визуальное дешифрирование снимков показало, что это связано с увеличением возраста деревьев и, как следствие, роста фитомассы за счет увеличения высоты и толщины деревьев. Это привело к увеличению значений NDVI и TNDVI, которые к тому же имеют очень высокую корреляцию (по нашим данным динамика NDVI коррелирует с динамикой TNDVI на 99,7%). Данные результаты подтверждены анализом за тот же период времени динамики относительного коэффициента отражения древостоя для 1-го и 3-го (синего и красного) каналов изображения. Эти каналы выбраны потому, что они соответствуют двум областям поглощения хлорофилла [1]. Повышение содержания хлорофилла способствует уменьшению отражательной способности в этих каналах, понижение – повышению. Коэффициент отражения в обеих зонах, в отличие от вегетационных индексов, показал устойчивую отрицательную динамику. Это объясняется тем, что с увеличением фитомассы древостоя возрастает количество листвы, и, как следствие, общее количество хлорофилла, рост содержания которого способствует повышению поглощения света в синей и красной зонах и, соответственно, понижению величины относительного коэффициента отражения.

Оценка динамики вегетационных индексов и относительного коэффициента отражения в синей и красной области спектра показала достаточно хорошую обратную корреляцию для обеих зон. Для синей зоны корреляция составила -0,66, для красной -0,78.

Неотъемлемой составляющей мониторинга лесного фонда является контроль за проведением рубок. На территории всех трех лесничеств заготовка древесины разрешена на большинстве кварталов. В Белянском лесничестве заготовка древесины разрешена на площади 6766 га (96,5% площади лесничества), Большого Городищенского – 3479 га (99,8%), Ржевского – 3747 га (60%). В то же время в соответствии с регламентом ОГУ «Шебекинское лесничество» расчетная лесосека для заготовки древесины при осуществлении рубок спелых и перестойных лесных насаждений не устанавливается, так как данный вид использования лесов не разрешен на территории лесничества. Это связано с тем, что все леса относятся по категории защитности к противоэрозионным, лесам зеленых зон или лесам, имеющим научное значение.

Проведенная оценка динамики рубок выявила следующую особенность. За 15 лет после 1992 года на территории исследуемых лесничеств не проводилось крупномасштабных рубок (что соответствует регламенту). Проводились сплошные рубки в один прием, но небольшой ширины – до 50 м. Такие рубки относятся к категории узких лесосек [2] и относятся к категориям рубок ухода (осветления, прочистки, прореживания, проходные рубки). На территории Большого Городищенского лесничества зафиксировано 12 рубок, Ржевского – 39, Белянского – 23 рубки.

Таким образом, проведен разносторонний мониторинг лесов трех лесничеств. Тематическая обработка снимков показала незначительное повышение величин вегетационных индексов древостоя в подавляющем большинстве кварталов. Эти данные, с учетом анализа динамики

относительного коэффициента отражения древостоев, позволяют сделать вывод о незначительном повышении фитомассы и устойчивом хорошем вегетационном состоянии древостоя в большинстве кварталов. Анализ проведения рубок показал, что проводятся незначительные рубки (рубки ухода), что соответствует правилам ведения рубок на территории лесничеств.

Литература: 1. Дейвис Ш.М. Дистанционное зондирование. Количественный подход. – М.: Недра, 1983. – 399 с. 2. Колесниченко М.В. Лесомелиорация с основами лесоводства. – М.: Колос, 1981. – 332 с. 3. Лабутина И.А. Дешифрирование аэрокосмических снимков. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 183 с. 4. Лесохозяйственный регламент ОГУ «Шебекинское лесничество» Управления лесами Белгородской области. – Воронеж: Черноземный центр земельных и имущественных отношений, 2008. – с. 7-8. 5. Чандра А.М., Гош С.К. Дистанционное зондирование и географические информационные системы. – М.: Техносфера, 2008. – 335 с.

УДК 911.3

Дибленко Л.В.

Керівник – д.геогр.н., проф. Немець Л.М.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ ГІС У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Протягом півстоліття існування ГІС поширилися по всьому світі та зайняли значну нішу в існування світового суспільства, відзначилися інтенсивним застосуванням в усіх його сферах.

Поява геоінформаційних систем була обумовлена відповідним соціальним запитом: в 60-ті роки ХХ століття в надрах Пентагону виник напрям, названий згодом Географічні Інформаційні Системи (ГІС), для з'єднання рішення необхідних прикладних задач з можливостями людини, обчислювальної машини і програмних засобів, для оброблення просторової інформації та її передачі споживачу на екран монітора, друкуючий пристрій або на канали зв'язку. Перше застосування ГІС технологій - у цифровій картографії та автоматизованому картографуванні, яке з часом було доповнене іншими численними функціями і можливостями і на сьогодні залишається основою будь-якої ГІС [1]. З 70-х років ГІС стають комерційним продуктом, який починає використовуватися не тільки у військовому комплексі, але і в інших областях знань. В 80-х і 90-х роках, після появи і масового використання персональних комп'ютерів, ГІС поступово захоплюють всі нові світові ринки і з'являються в СРСР, а потім і в Україні [1].

Сьогодні, на початку ХХІ століття ГІС застосовуються по всьому світу у різних напрямках. Об'єми продажів ГІС-продуктів і ГІС-технологій, а також ГІС-послуги, що надаються, щорічно збільшуються на 20-30% і досягають декількох мільярдів доларів США на рік.

Під геоінформаційною системою розуміють сучасну комп'ютерну технологію, що дозволяє поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо) [1]. Також, геоінформаційну систему визначають як систему управління просторовими даними та асоційованими з ними атрибутами, іншими словами - це комп'ютерна система, що забезпечує можливість використання, збереження, редагування, аналізу та відображення географічних даних. За офіційними даними відомо, що 85% інформації, якою користується суспільство, має географічну детермінацію (територіальну прив'язку), цим і пояснюється різноманітність та широта областей застосування ГІС технологій.

Зазначимо, що ГІС застосовуються у всіх сферах суспільно-географічних досліджень, адже останні покликані структурувати, пояснити та оптимізувати основні процеси розвитку та функціонування суспільства [2]. За допомогою ГІС можна проводити моніторинг екологічної ситуації і облік природних ресурсів, визначити взаємозв'язки між різними параметрами (наприклад, ґрунтами, кліматом і врожайністю сільськогосподарських культур); виявити місця розривів електромереж; обирати місця і визначати зони торгівлі, розміщення зовнішньої реклами і виробничих об'єктів, диспетчеризації і маршрутизації засобів доставки, інформатизації ріелторської діяльності. Широко використовуються ГІС у дослідження агро-промислового (збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, оптимізація її транспортування та збиту) та промислового (виробництві — проектування підприємств, проведення розрахунків, аудит та моніторинг) комплексів [1, 2]. В дослідженні транспортної інфраструктури ГІС застосовуються в управлінні перевезень, логістиці, службах швидкого реагування і в диспетчерських системах. В дослідженні економіко-географічних процесів — проведення експертних оцінок, маркетингове планування, менеджмент; будівельної індустрії — проектування комунікацій. В дослідженнях геополітичних професій та ситуацій - для вирішення військових задач, а також інструменти зонування за політичними ознаками; у бізнес-географії і геомаркетингу демографії - аналіз і планування продажів, оптимальне розміщення філіалів тощо. У виявленні напрямів адміністративного управління - облік, адміністративне підпорядкування, інформаційне забезпечення виборчих кампаній, консалтинг, управління територіями [2]; комунальні служби, включають управління водопостачанням, каналізацією, електричними і газовими мережами, телефонною мережею, центральним опалюванням. Земельні інформаційні системи включають створення і підтримку даних для ведення земельного кадастру, планування і раціонального використання земельних ресурсів.

Таким чином, виходячи із специфіки суспільно-географічних досліджень та їх безпосередньої відповідності соціальному запиту, застосування ГІС є необхідним та беззаперечним інструментом отримання кінцевого результату, для узагальнення аналітично-облікових розрахунків, відображення їх територіальної диференціації, виявлення основних закономірностей, побудови прогностичних моделей розвитку тощо.

Література: 1. Интернет для географов. Под ред. О. А. Блинковой. Харьков, Kharkiv University Press, 2003. – 137 стр. 2. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
„РЕГІОН-2009: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ”
(23 – 24 квітня 2009 року, м. Харків)
Голова редакційної колегії проф. К.А. Немець

Збірник наукових праць

Відповідальний за випуск проф. Л.М. Немець

Комп'ютерна верстка К.Ю. Сегіда

Підписано до друку 23.03.2009 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умовних друк.арк.25,8 Обл.вид.арк. 30,0
Наклад 120 прим. Ціна договірна

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано: ФОП «Петрова І.В.»
61144, Харків-144, вул.Гвардійців Широнінців, 79в, к.137.
тел. 362-01-52
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 948011 від 03.01.03.